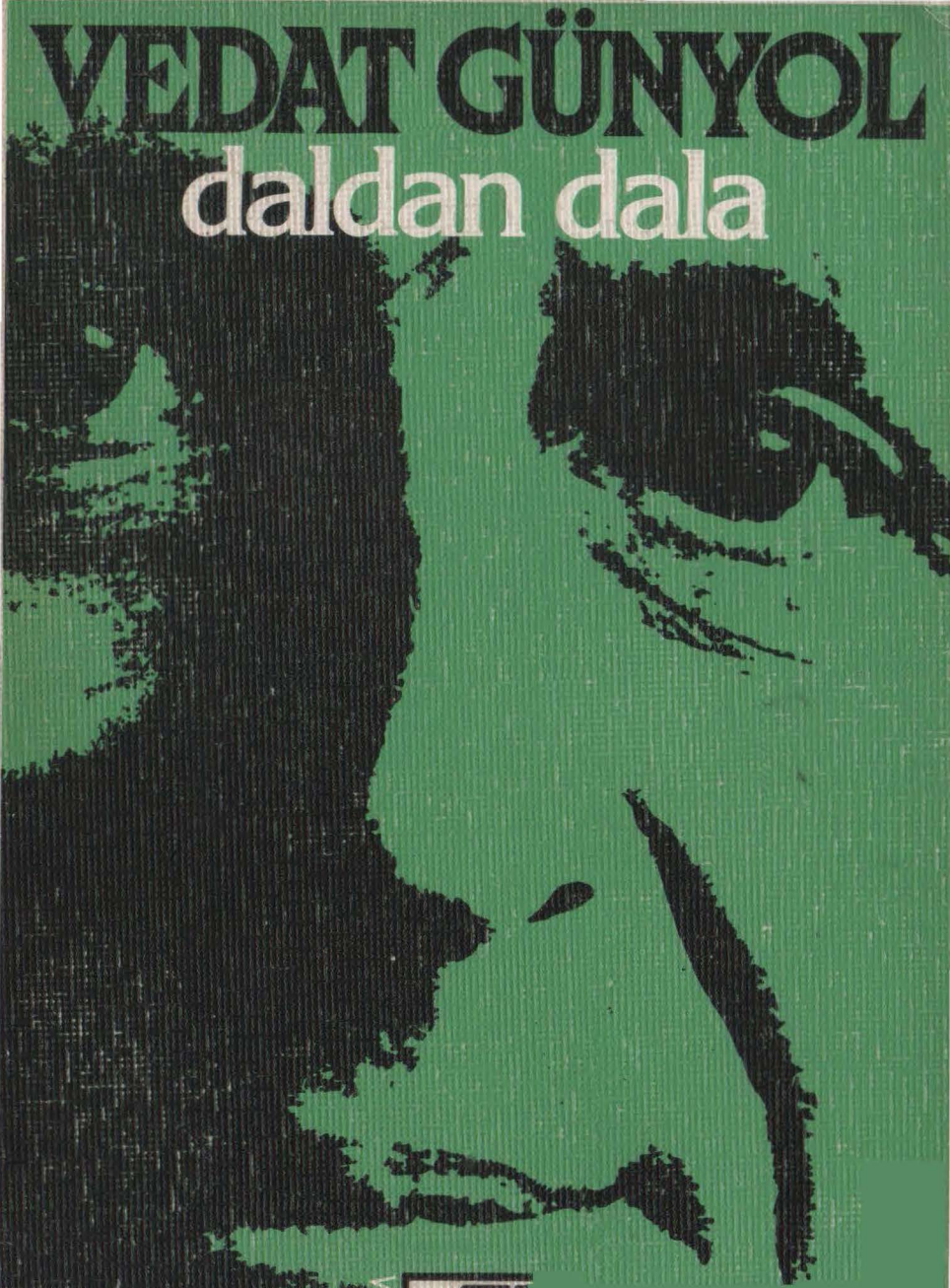
VEDAT GÜNYOL

daldan dala

ADAM

Vedat Günyol

●

Daldan Dala

©
Bu kitabın yayın hakları
ADAM YAYINCILIK A.Ş.'nindir.

Birinci Basım: Mayıs 1982

Kapak Düzeni: Sungu Çapan
182.05.005.82.55

ADAM YAYINCILIK VE MATBAACILIK A.Ş. VALİKONAĞI CADDESİ AKKAVAK SOKAK 4/3 TELEKS:23790 adam tr

Vedat Günyol

•

Daldan Dala

Deneme

ADAM

1976'dan bu yana, *Cumhuriyet* gazetesindeki, genel anlamda politikaya kaçanlar dışında, edebiyatla, sanatla ilgili yazılarımı şöyle bir toparlayıp, tarih sırası gözetmeden bir araya getirmek istedim. Ortaya çıka çıka, adını *Daldan Dala* koyduğum, koymak zorunda kaldığım bir yazı toplamı çıktı. İki üç yılın, düşüncede, duyguda bana yansıyan ne varsa; hepsini, yanlışı doğrusuyla, kusurlarımı bile algılaya, kabullene benimseye sunmayı göze aldım. Derme çatma da olsa, dergi sayfalarında kalmasına gönlümün razı olmadığı bu yazıları; başta Masis Kürkçügil, Hüseyin Erdem, Hasan Üzey ve Hidayet Kandaz oğullarımla, otuz beş yılın tüm candan öğrencilerime sunmak isterim, sevgi ve saygılarımın tükenmeyen sıcaklığıyla.

Vedat Günyol

HUMANİST KÜLTÜR DEYİNCE...

Latince *homo, humanus* (insan) kökünden türetilmiş bir sözcük *Humanizma.* İnsana, insancalığa yönelik, insanı her şeyin ölçüsü yapan, yapmaya çalışan bir tutumun adıdır Humanizma; insanın kafa gücüne, dünyayı anlama, dolayısıyla değiştirme, dönüştürme gücüne sarsılmaz bir inancın adı.

Avrupa'da, Rönesans'la başlıyor Humanizma akımı; Kilise dogmalarına bir kafa tutuş, bir başkaldırış, insan aklına, kişiliğine güven, özgür düşünceye onur kazandırma yolunda bir başkaldırış olarak.

Ortaçağ'da evrensel tek güç olan Kilisenin tekelindeki kültür ve eğitim, adına *iskolastik* denilen bir öğrenim ve öğretim felsefesinden kaynaklanıyordu. İskolastik, vahiy yoluyla açıklanan gerçeklere dayalı bir Tanrıbilim ve felsefe yöntemiyle sürdürüyordu etkinliğini. İskolastikte, insanın insan olarak varlığı, doğaüstü güçlerden kaynaklanan dogma'lar karşısında hiçe sayılıyordu. Bedri Rahmi Eyüboğlu *Yaradana Mektuplar*'da şöyle dile getiriyordu bu gerçeği: «Göklerin başladığı yerde, aklı azad eyledik, Elhamdülillah.»

İşte, Humanizma — adı üstünde —, aklı azad eyleyen vahiy gereklerine karşı; insana, aklı, bütün yetileri yetenekleriyle insana bir dönüştür, bir dönüş olmuştur, akla, eleştirel kafaya onur kazandırarak.

Humanizma akımı, başlangıçta (ilk kez İtalya'da), eski Yunanca ve Latinceye duyulan büyük bir ilgi niteliği taşıyordu. Sonra sonra, eskiçağ metinlerinden, dil kaygısını aşan, insanın öz yapısının, dokusunun, insanı insan yapan niteliklerin dile geldiği, getirildiği bir aydınlanma ortamına varıldı.

Humanizma, insanı, bir biyolojik varlık olmaktan çok; aklı, duygusu ve çeşitli nitelikleriyle bütün canlılar içinde en büyük bir dünya gerçeği, belki de tek gerçek diye kabul etmektedir. Bu bakımdan, Humanizma'nın babası olarak Terentius (İ. Ö. 190 - 159) gösterilir. Bilindiği gibi Terentius *Özünün Celladı* adlı yapıtının bir yerinde, Chremes adlı kişinin ağzından şunları söyler: «Ben insanım, insanoğluna ilişkin hiçbir şeye yabancı kalamam.»

Bir Gana atasözü de, belki Terentius'dan önce, belki sonra aynı görüşü, aynı kanıyı şöyle getiriyor dile: «Yalnız insandır önemli olan. Altın'a sesleniyorum karşılık vermiyor; kumaşa sesleniyorum karşılık alamıyorum. Yalnız insandır önemli olan.»

Yine tarihin derinliklerinden seslenen bir Rumen atasözü de; «İnsan umudunu insana bağlar» diyerek, XVIII. Yüzyıl Hint bilgelerinden birinin; «Dünyada insandan daha büyük gerçek yoktur.» sözünde bulmakta yankısını ve sürekliliğini.

•

İtalya'da, Rönesansla birlikte, Petrarca'nın (1304-1374), ortaçağ iskolastik düşüncesine ve edebiyatına bir

tepki olarak, eskiçağ Yunan-Latin yapıtlarında, düşünce ve ahlak zenginliği yanında, ayrıca, estetik bir haz arama tutkusunda başlayan Humanizma, bütün Batı Avrupa'da, insanın yetilerini geliştirmeyi amaçlayan özgür bir eğitimin temelini oluşturuyor. Humanizmanın belli başlı temsilcilerinden Rotterdamlı Erasmus (1467-1536), insan düşüncesini iskolastik katı dogma'larından kurtarmaya çalışıyor var gücüyle. Ona göre, eskiçağ Yunan ve Latin edebiyatı, insanlığın daha uygar, daha soylu ve daha mutlu kılınmasının belli başlı koşulu sayılıyordu.

Petrarca da aynı düşüncedeydi. Humanizma, «uzmanlık işi» dediği çabaların dışında bir tutumdu. Ona göre, insan doğasını öğrenmekti önemli olan. Bunu da, insan deneyiminin en özlü bir birikimi olan eskiçağ edebiyat ve felsefe yapıtlarından öğrenebilirdik. Petrarca, *Kendi Bilgisizliğim ve Başkalarınınki Üstüne* adlı yapıtında şöyle diyordu: «Edebiyat çoğu kimse için bir çılgınlık demektir. Bu adamların hemen hepsi böyle düşünmekten övünç duymaktalar. Kimisi var, vahşi hayvanlar, balıklar, kuşlar üstüne çok şey biliyor. Arslanın yelesinde ne kadar kıl, atmacanın kuyruğunda ne kadar tüy... olduğunu biliyor... Bütün bunlar doğru olsa bile, yaşamı mutlu kılma yolunda hiçbir yararları olmayacaktır. Çünkü, soruyorum kendi kendime, vahşi hayvanların, kuşların, balıkların doğasını bilmek ama, insanın doğasını bilmemek ya da öğrenmemek neye yarar, diye. Oysa, bunun için dünyaya gelmişiz bizler...»

Görüldüğü gibi, Humanizma'nın ilk aşamasında önemli olan, insan doğasını bütün ayrıntılarıyla öğrenmekti. Çünkü tek gerçek insandı. İnsanı da, her yanıyla, ancak eskiçağ edebiyat ve felsefe yapıtlarında bulabileceğine inanıyordu Humanistler.

Bu Humanizma anlayışı, bugün, eskiçağın, insanın

özüne ilişkin yapıtlarına bağlanmış olan humanizma anlayışı gerilerde kalmıştır. XVI. yüzyıldan sonra, matematik ve deneysel bilimler alanındaki görülmemiş atılımları da bağrına basan yeni bir anlayışın içine girmiştir Humanizma; insan doğasını daha derinlemesine, daha bir ayrıntılarıyla anlama bakımından.

Rumen bilgini G. Oppresco, insanı kendinde ve başka insanlarla olan ilişkilerinde incelemeyi amaçlayan humanizma üstünde düşünürken, eskiçağ edebiyat ve felsefesinin dışına taşmak zorunluğundan söz ediyor ve şöyle diyor aşağı yukarı: İnsan üstüne, genel olarak, eskiçağlardakinden çok daha geniş bilgiye sahibiz bugün. Çin, Hint, Japon uygarlıklarını tanıdıkça bu bilgi daha da artmaktadır.

1937'lerde Cenevre'de, Uluslararası Düşünsel İşbirliği Enstitüsü'nün girişimiyle toplanan çeşitli ülkelerin filozof, bilgin ve aydınları *Yeni Bir Humanizma* anlayışı geliştirme yolunda düşünce alışverişinde bulundular.

Toplantının başkanı Paul Valéry'nin deyimiyle, Çağdaş Humanizmanın amacı insan yetiştirmektir, XX. yüzyıl insanını. Bu insanı nasıl yetiştireceğiz? Sorun bu. Öğrenim, ne salt eskiden olduğu gibi, Yunanca ve Latince dil ve edebiyatlarına bağlanıp kalmalı, ne de salt bilimsel bilgi alanıyla sınırlanmalıdır. Çağdaş Humanizma her iki alanı da kapsamalı ve bu her iki eğitimde gerçekten insanca olan değerleri uzlaştırarak, geniş açılı bir kültüre yönelmelidir.

Çekoslovak yazarı Karel Çapek, çağdaş Humanizmanın kapsamına şu öğeleri katarak, XX. yüzyıl insanının eğitimine gerçekçi bir yaklaşım getiriyor: Ona göre, Humanizma şunları içermelidir: 1. klasik humanizma öğrenimi; 2. yabancı uygarlıkları yakından tanıyabilmek için modern dillerin birkaçını öğrenme; 3. İn-

sanlığın ilerlemesini sağlayan bilimsel yöntemleri yeterince benimseme. Buna göre, Karel Çapek için Humanizma, bir bileşim olmalıdır; edebiyatı, güzel sanatları ve bilimi aynı potada yoğurup geliştiren bir bileşim.

Thomas Mann ise, aynı toplantıda, Rönesans geleneğine bağlı kalarak, Humanizmayı *bağnazlığın karşıtı* bir anlayış ve tutum olarak ele alıyor. Çünkü, ona göre, Humanizma bir ***ruh,*** bir düşünce tutumudur, hak hukuk, özgürlük, bilgi, hele hele hoşgörüyü içeren bir tutum. Ona bakılırsa, hayvancalığa, ilkelliğe dönüş içinde bulunan dünyamızda Humanizmaya büyük bir gereksinim vardır ve bu Humanizma; döğüşken, atak, eylemci bir Humanizma olmalıdır. Özgür düşünce, hoşgörü, insan saygısına sevgisine bağlı olan Humanizma; bugün utanma bilmeyen, bildiğim bildik, dediğim dedik diyen bağnazlığa karşı savaş açmalıdır. Thomas Mann'ın Humanizma anlayışı, dünyamızı saran, sarmakta direnen bağnazlığa, hoşgörüsüzlüğe karşı savaşımı yalnız bir hak değil, bir görev de saymaktadır.

Atatürk'ün ölümünden bu yana, Türkiye'yi alttan üstten kapıp kavrayan, sinsi sinsi işleyen, insanlığın insancalığın kuyusunu kazmaya çabalayan gericilik ve bağnazlığa karşı biricik silah olmalıdır, böylesi bir Humanizma. Gelmiş geçmiş uygarlıkların kültür birikimiyle yüklü yapıtlarından geçen, Yunanı, Latini, Göktürkü, Hititi, Selçuklusu Osmanlısı, Arabı, Acemi ile birlikte, Cumhuriyet öncesi ve sonrasıyla benimsenip özümsenen ve insanı, insansal değerleri ön plana alacak olan bir Humanizma kültürü, bir Humanizma eğitimi gerek Türkiye'mize bugün.

Bizde humanist görüşün ta Yunus'lara, Mevlâna'lara, Pir Sultan'lara uzanan bir geçmişi var. Tanrı sevgisini insanda somutlaştıran Mevlâna; din, ırk, soy sop ayrımı yapmadan herkese gönlünü kucağını açan Yu-

nus Emre, Humanizmanın pîrleridir bence. Hele Bektaşilik; «Dünyamız Tanrısal değildir.» diyen Lucretius'un bir çeşit çömezi sayılabilecek olan Bektaşilik, dogma'lar karşısındaki babacan, eleştirel tutumuyla Humanizmanın ta kendisi sayılabilir.

İnsanları birbirinden ayıran nedir; bencillikten, bencilliğin doğurduğu kinden, düşmanlıktan başka?

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir bizim
Biz kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize

diyen Yunus, daha da öteye giderek şöyle diyor bir başka dörtlükte:

Sen sana ne sanırsan
Ayruğa da onu san
Dört kitabın mânası
Budur eğer var ise.

Sabahattin Eyuboğlu, ***Yunus Emre'ye Selam*** adlı o güzelim yapıtında şöyle diyor Yunus'un bu dizelerini yorumlarken:

«Ne demek bu? Şu demek ki, Yunus'a göre bütün din kitaplarının bir tek anlamı olabilir olsa olsa, olmalıdır ya da: O da insanı insanla barıştırmak, insanı insan etmek gerçekten, kendini bilmek ve başkalarından ayırmamak. Humanizmanın özü de budur işte; humanistlerin özlemi de insanın bütün insanlığı kendinde bulması, bir insanın insanlarla, bütün insanlıkla kaynaşması, halleşmesi değil mi?»

Bırakalım «Çok keramet var insanda» diyen ve buna gerçekten inanan, yaşamıyla ölümüyle de bunu ispatlayan Pir Sultan'ı bir yana bırakalım da, dönelim yüzümüzü Mevlâna'ya:

Ne diyor Mevlâna, A. Kadir'in Türkçesiyle Yunus' un sesine sesini katarak:

Gene gel, gene.
Ne olursan ol,
İster kâfir ol, ister ateşe tap, ister puta,
ister yüz kere tövbe etmiş ol,
ister yüz kere bozmuş ol tövbeni.

Umutsuzluk kapısı değil bu kapı;
nasılsan öyle gel.

Daha yenilere gelelim. İşte, size bir koca Sait Faik: «Bir insanı sevmekle başlar her şey.» diyor ve Dağlarca'nın şu güzelim dizelerinde buluyor yanıtını:

İki kez sağızdır
Biri
Bizi
Severken.

Humanizma anlayışı, bizde, daha çok halkın içinden yetişmiş, insan sıcaklığında yoğrula yoğrula incelip insanlaşmış halk ozanlarının bir geleneği olmuş sanki. Bakın ne diyor son yılların bir halk ozanı, elinde saz, yüreğinde dilinde insan sevgisi olan bir halk ozanı:

Kapımız kırılır ama girilmez
Çünkü kilidimiz, ey dost, insana bağlı.

Evet, işte Humanizmanın özü, anahtarı, kilidi burada; yani insanda, insan sevgisinde. Yunus'larla XIV. yüzyıldan beri Türk halkının içinde, yüreğin-

de, düşünde, canında, canının içinde kök salmış, yeşerdikçe yeşermiş, dallanmış budaklanmış bir Humanizma tutumu, anlayışı, tutkusu var.

Bütün sorun bu tutkuyu, bu tutku ateşini diri tutmakta.

Humanizmaya en yatkın, en elverişli bir ulus olarak övünebiliriz.

1978

ATATÜRK, BİR YENİDEN DOĞMADIR

Orhan Burian, Atatürk için «Türkiye'nin Rönesansı» demişti, yurdumuzun geçmişini geleceğini göz önünde tutarak. Kurtuluş Savaşı'nın utkuya ulaşmasıyla, Türkiye'miz, belirli sınırlar içinde (Misak-ı Milli sınırları içinde), yeniden doğuyordu, yıkılan, göçmekte olan bir imparatorluğun yıkıntıları üzerinde.

Önce, bir Gazi Mustafa Kemal gerçeği var ortada, halkıyla birlikte sömürgeci güçlere kafa tutmuş, onları yenilgiye uğratmış bir Mustafa Kemal gerçeği. Öyle bir gerçek ki, mazlum ülkelerin kurtuluşuna öncülük edip, bugünkü «Üçüncü Dünya» gerçeğine doğru bilinç bayrağını dalgalandırmış.

Kurtuluş Savaşı'nı elbette Mustafa Kemal başlatmadı. Anadolu'da nice yurtsever, gizli açık, güçlü güçsüz direnişe geçmişti daha öncelerden. Ama, Mustafa Kemal Paşa, bir bütünleşme, bir örgütlenme yolunda ilk bilinçli adımı atmıştı; başıbozuk güçleri, dağınık direniş güçlerini bir odakta, bir ocakta, bir bayrak altında toplayarak.

Şimdi sorarım size, hangi bilinçsiz, hangi mankafa çıkar da, Kurtuluş Savaşı'nın başarısını Mustafa Kemal Paşa dışında arar? Emperyalizme karşı çıkmış, bu yolda başarıya ulaşmış bir savaşçıya, bir öndere dil uzatmaya kalkışan — ki uzatıyorlar — sağlı sollu girişimlere, sağlıklı bir düşünce ürünü gözüyle bakılabilir mi?

İkinci olarak, bir Atatürk gerçeği var ortada. Gazi Mustafa Kemal Paşa, günün koşullarına göre yargılandığında, değerlendirildiğinde, dokunulmaz bir kişiliktir, onurların en yücesinde yer alan.

Atatürk gerçeği nedir? Türkiye için bir Rönesans, bir yeniden doğuş gerçeğidir. Ceyhun Atıf Kansu, bir yerde şöyle der: «Mustafa Kemal Atatürk, Osmanlı - İslam ortaçağını yıkmış, Türk'e yeniden uyanışını başlatmıştır.»

Peki, Türkiye nelere doğacaktır yeniden? Önce, bağımsız bir Türkiye, ekonomik özgürlüğe doğacaktır. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğu her şeyden önce, açık pazar ekonomisinin kıskacında, bağımlı bir ekonomi güdümünde olduğu için çökmüştü. Bakın ne diyor Atatürk, bu doğrultuda:

«Baylar, gerçekten Türk tarihi incelenecek olursa, bütün yıkılış ve çöküş nedenlerinin bir ekonomi sorunundan başka bir şey olmadığı anlaşılır. Baylar, tarihimizi dolduran bunca başarılar, utkular ya da yenilgiler, çöküntüler ve yıkımlar: Bunların hepsi, meydana geldikleri dönemlerdeki ekonomik durumumuzla sıkı sıkıya bağlı ve ilgilidir.» Gelin de şimdi, İzmir İktisat Kongresi'nin açılışına önderlik eden düşüncenin gerçekliğine, içtenliğine inanmayın. Olacak şey mi? Gelin de, «devletçilik» ilkesinin altında yatan nedenin ekonomik olmadığını ileri sürün bakalım. Yurdu demir-

yollarıyla döşemenin gerekçesi ne olabilirdi; yurdun dört bir bucağını ulaşım yoluyla buluşturup, ekonomik yaşama canlılık kazandırmak, birbirinden kopuk yaşayan Türk insanlarını birbirinin kucağına atmaktan başka?

Peki, şimdi soralım kendi kendimize: Nedir ekonominin temeli? Emek. Değil mi? İşte, Atatürk, Türkiye'nin ekonomi programına ne ad vermiştir biliyor musunuz? *Emek misak-ı milisi.* Evet, ulusça emek sözleşmesi, antlaşması, bağlaşması.

Çetin Altan, *Atatürk'ün Sosyal Görüşleri* adlı yapıtında, Emek misak-ı millisi'nin ne denli uzağında kaldığımızı (özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra, demokrasinin oy avcılığı döneminde) yana yakıla, hayıflana üzüle dile getiriyor, şu soruyu sorarak günün politikacılarına: «Ne oldu bu emek misak-ı millisi, kimler çalışıyor, kimler çalışmıyor ve kimler kazanıyor?»

Neyse geçelim bunları, dönelim yine, Atatürk'le nelere yeniden doğduğumuza.

Özetleyelim: Atatürk bizi, bilimsel tarih bilinci ve anlayışında; dilimizin Arap, Acem baskısından arınmış bağımsızlığında, kör inançlardan kurtuluşumuzda, halk kavramının yüceliğinde, erkek kadın ayrımı yapmaksızın Türk insanının onur kazanmasında yeniden doğmaya çağırıyordu.

Ne var ki, ölümünden kısa bir süre sonra, İnönü'nün sözümona uzlaştırıcı politikası, Atatürk düşmanlarını, köşeye bucağa sinmiş düşmanlarına, seslerini yükseltip, örümcekli kafalarının karanlığında besleyip geliştirdikleri gerinin gerisi özlemlerini pervasızca dile getirme olanağı sağladı.

Hele 27 Mayıs'dan sonra, Atatürk, sağlı sollu eleştirilerin boy hedefi oldu. Önce DP iktidarının, oy avcılığına dayanan politikası, Saidi Nursi örneği, birtakım gerici çevreleri ön plana çıkarttı.

Neydi bu çevrelerin, adına sağcı, dinci denilen yobaz çevrelerin Atatürk'e karşı alıp veremedikleri soru? Diyorlardı ve diyorlar da: Atatürk, dine imana sırt çevirdi, Kuran'ı, ezanı Türkçeleştirerek. Kadının saçını başını açıp, atalardan kalma geleneklerimize karşı çıktı, diyorlar, Müslüman ahlakına aykırı olarak kadını öğretmenlik, yargıçlık görevlerine getirerek. Onlara göre, kadın evinde, mutfağında, çocuk bakımında eğitiminde kalmalı, kamu işlerinden uzakta durmalıdır. Çünkü, kadın dediğin ne ki? Kısa etekli, kaşık düşmanı, kuluçka makinesi, şişirt karnını doğurt doğurtabildiğin kadar, vur ez ezebildiğin kadar, sustur yumrukla tokat tekmeyle, göz açtırmaya gelmez yaratıklardandır.

Oysa ne yaptı Atatürk, tutumu, sevgisi saygısıyla (çünkü Atatürk anasına hayrandı), kadına, kadınlığa büyük önem verdi; yüceltti onu, onurlandırdı, toplum yaşamına, kamu görevine sokarak. Atatürk bu tutumunun gerekçesini şöyle dile getiriyordu haklı olarak: «Bir toplum, bir ulus erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşmaktadır. Olabilir mi ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, öbürüne göz yumalım da kitlenin bütünü ilerlemeye yönelebilsin? Olacak şey mi, bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça öbür bölüğü göklere yükselebilsin?»

Atatürk, kadını erkeği ayırt etmeksizin, onur verdi, onur kazandırdı Türk insanına. İşte, asıl suçu da burada onun, yobaz kafalı insanlarca. Köyde şalvar giyen kadının, köyde kentte bulicin pantolon giyince adını orospuya çıkardılar, çağını çoktan doldurmuş inanışların etkisindeki, eğitimsiz, dünyadan habersiz sürü sepet gericilerce.

Atatürkçülük, işte, bu sakat, bu çağdışı görüş ve inanışlara karşı çıkan, bir yeniden doğma atılımıdır.

Bu atılımı hiç kimse, ama hiç kimse durduramayacaktır. Ceyhun Atuf Kansu'nun deyişiyle, Atatürk «bir uyanış çağı devrimcisidir» ve öyle kalacaktır.

Bunu böyle bilelim.

1979

«Tarihte *Rönesans* adı verilen büyük uyanış hamlesinin başlıca amillerini göz önüne getirirsek, tercüme hareketini başta görürüz» diyor İhsan Sungu, *Tercüme* dergisinin 19 Temmuz 1940 günlü sayısında. Gerçekten de, Rönesans İtalya'sından çok sonraki yüzyıllarda, İngiltere başta olmak üzere, Avrupa ülkelerinde büyük uyanış, Latin-Yunan klasiklerinin çevirisiyle gerçekleşmiştir. İngiltere'de Shakespeare, Fransa'da Racine, Corneille, Molière bu kaynaktan almışlardır özsularını.

Bizde, klasik yapıt çevirisi, ilk kez Tanzimat'dan 58 yıl sonra, ciddi bir sorun olarak çıkıyor karşımıza. Ahmet Mithat Efendi, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde, *İkram-ı Aklam* başlıklı yazısında çeviri sorununa eğiliyor; Corneille'in *Cid*'i başta olmak üzere, «Avrupa'nın edebi eserlerden klasik derecesini bulanlarının yavaş yavaş dilimize kazandırılması» gerektiğini ileri sürüyor ve çeviri döneminin geçmiş olmak şöyle dursun, henüz tamamıyla gelmediğini söylüyor. «Biz klasikler devrine henüz girmedik. Onun için diyorum ki, Faust'lar, Cid'ler, Romeo ve Jüliyet'ler gibi eserleri, ediplerimiz şair-

lerimiz henüz vücuda getiremediklerinden, hiç olmazsa, şimdiki halde tercümelerini olsun vücuda getirelim.»

Ahmet Mithat'ın bu önerisi büyük yankılar uyandırıyor; *İkdam*'ın sahibi Ahmet Cevdet başta olmak üzere, belli başlı yazarlar, klasikler üstüne düşüncelerini açıklıyorlar.

Klasikler konusunda üç sorun ortaya çıkmıştır:

Agâh Sırrı Levent, bunları şöyle sıralıyor: 1. Bizim de klasik devrimiz var mı? 2. Dilimiz, klasik eserleri çevirmeye elverişli mi? 3. Klasikleri aslındaki doğrulukta çevirecek adamlarımız var mı?

Özetleyerek söyleyelim: Yukarıda adı geçen iki gazetede, karşılıklı suçmalar, ayıplamalarla sürüp giden bir tartışma ortamı yaratılıyor. Cenap Şahabettin'le Hüseyin Daniş'in desteklediği Ahmet Cevdet bir yanda; Necip Asım'la Ahmet Rasim'in tuttuğu Ahmet Mithat bir yanda, ver yansın ediyorlar birbirlerine. Hüseyin Daniş'le C. Şahabettin, konuyu, yalnız klasiklerin edebiyatımıza örnek olup olmayacağı açısından ele almışlardır. Onlara göre, biz Avrupa klasiklerine muhtaç değiliz. «Eğer edebiyatımızın klasizme meyil ve müsaadesi olsaydı, şimdiye kadar bu devir çoktan gelmiş olurdu.» Ayrıca, Ahmet Cevdet, dilimizin gelişmesine kadar, çeviriden vazgeçmemizi salık veriyor ve şu çocukça savı ileri sürüyordu: «Klasikleri henüz tercüme edebilecek bir halde olmadığımızdan, onların bekâretini lisanımızın tevsiine (gelişmesine) kadar muhafaza etmeliyiz.»

Ahmet Mithat buna, çok akıllıca bir savla karşı çıkıyor, dilimizin gelişmesini çeviri yoluyla sağlayabileceğimizi ileri sürüyor ve ilk çevirilerin yetersizliğini ikinci üçüncü çevirilerle giderebileceğimizi anlatmaya çalışıyordu.

Bu tartışmalar sürüp giderken, Batı'nın, özellikle,

Fransa'nın, orta düzeydeki yazarlarından yapılan çeviriler yayın dünyamızı dolduruyordu, Paul de Cocke'lar, Eugene Sue'ler vb. ile.

Dünya klasiklerinin, sistemli bir biçimde, özenle, sevgiyle, bilinçle dilimize çevrilmesi, Cumhuriyet döneminin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'ce gerçekleştirilmiştir. Sabahattin Eyuboğlu'nun dediği gibi: «Batı uygarlığına inanmış bir düşünür olarak ana kaynaklara gitmenin ilk şartını gören *Yücel*, klasiklerin çevrilme ve yayınlanmasına büyük önem vermiştir.»

Orhan Burian, Yücel dergisinde (Şubat 1947), Millî Eğitim Bakanlığı klasikleri üzerine yazdığı bir yazıda şöyle diyordu: «Yazılarıyla, dünyaya dahiliklerini tanıtmış bir yığın insan, iyi ya da kötü; ama, hiç olmazsa öz dilimizle ilk kez bizlere sesleniyorlar, sözleri eksiksiz katıksız kulağımıza geliyor. Bu sözler er geç yaşamı ve evreni gözlerimizin önünde aydınlatacak, düş gücümüzü harekete getirecek, dilimizin bağını çözecektir.»

Bütün sorun burada işte: Dilimizin bağını çözmekte. 1941'den 1946'ya kadar çıkarılan ve sayıları beş yüzü bulan klasik yapıtlar, her iki anlamda dilimizin bağını çözmüştür; dilimizin gelişmesi ve bu çözülmüş dille ortaya konulan yapıtların gittikçe olgunlaşmasıyla. Hasan Âli Yücel, son yazısında (*Unesco Haberler Dergisi*, Mart 1961) şöyle yazıyordu: «1930 Neşriyat Kongresi ve 1940 Tercüme hareketi, garplılaşma fikrinin gerçekleşmesinde ilk esaslı adımdır. Bugün zevkle kitaplarını ve günlük gazetelerde makalelerini okuduğumuz çağdaşlar, genç kuşaklar; o hareketin yetiştirdiği yazarlardır. Büyük okuyucu kitlesi, bazılarının beğenmediği o tercümeler (klasik tercümeler) sayesinde iyi besinlerin tadını almış, harcıâlem yazıları tutmaz olmuştur.»

«Dünya klasikleri çevirisinin Türk edebiyatı ve kültürüne ne oranda etkisi olmuştur?» sorusuna, Hasan Âli Yücel, daha 1961'lerde bu güzelim yanıtı vermiştir: Biz, bu yanıta şunu katabilir ve diyebiliriz ki, bugün, gerek içerde, gerek dışarda yüzümüzü ağartan, yapıtlarıyla ağartan bütün, evet bütün yazarlarımız, Hasan Âli'nin önderliğinde ve aydın çevirmenlerin çabasında kültürümüze kazandırılan, Köy Enstitülerinin adına AK KİTAP dedikleri o güzelim klasik çevirilerin özünden içeriğinden özsuyundan derinlemesine yararlanmışlardır. Bizde büyük uyanış, sanatta edebiyatta «klasik» çevirileriyle başlamıştır diyorum, demekte diretiyorum da.

Gelmiş geçmiş ulusal değerlerimizi, kültürümüzü korumak koşuluyla Batıya yönelmemizin temelinde, ruhunda; insanın duyduğunu, düşündüğünü özgürce dile getirme, getirebilme özlemi yatmaktadır bence. Hasan Âli Yücel, bu özlemi şöyle dile getiriyor: «Batıya yönelme, düşünceden korkmamakla başlar. Dikkat ediniz, düşünceden korkanlar, kaba kuvvete sarılırlar.»

Bizde olsun, başka ülkelerde olsun, düşünceden korkanlar, hep, ama hep «kuvvet»e sarılmışlardır. Oysa, kaba güce değil, düşüncenin gücüne sarılmak; çağdaş olmanın, uygar olmanın, yani insan olmanın biricik koşuludur. İşte, Hasan Âli Yücel, Türk insanına Doğu ile birlikte, özellikle Batının «yerleşik yapıtlar»ını, yani klasik yapıtlarını cömertçe sunarak, bu gücü vermeye çalışmıştır. Anısına merhaba!

1981

TERCÜME BÜROSU KONUSUNDA...

Bizde, özellikle Batı dillerinden yapıt çevirisi, Cumhuriyet döneminde önemli bir kültür çabası niteliğinde ortaya çıkmıştır. Sanat ve düşünce alanında Batı'ya yönelme eğilimi, daha doğrusu zorunluğu Tanzimatla başlar. Bu konuda ipin başını, Fénelon'un *Les Aventures de Télémaque* (1699) adlı destan-romanını dilimize çeviren Yusuf Kâmil Paşa çekmiştir. *Tercüme-i Télémaque* 1859 tarihini taşıyor. Demek ki, çeviri atılımı Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanından tam yirmi yıl sonra başlamış oluyor bizde. Bu çeviriyi çok sonraları, yine genellikle serüven yanı ağır basan roman çevirileri izliyor; *Üç Silahşörler, Monte-Cristo, Sefiller* vb. gibi. Hepsi de özel girişimlerle yürüyüp giden çeviri çabasının devletçe, benimsenip, düzenli bir biçimde ele alınması Cumhuriyet dönemiyle balşıyor. Cumhuriyetin ilanından hemen sonra (1924), Milli Eğitim Bakanlığına bağlı *Telif Ve Tercüme Heyeti* kurularak, Türk'ün ulusal kitaplığına, öğretim kurumlarına kazandırılacak sanat ve düşünce papıtlarının çevirisine Devlet sahip çıkmış oluyor. Yukarıda adı geçen kurul, 1926'da *Ta-*

lim ve Terbiye Dairesi'nin kuruluşuna kadar çalışıyorsa da, çeviri alanında pek verimli olamıyor. Bu alanda, bilinçli, düzenli ve olumlu bir atılıma başlamak için 1940'ları beklemek gerekiyor. Bu tarihte Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulan *Tercüme Bürosu*, Doğuyla Batıyı kapsayan, adına dünya klasikleri dediğimiz yapıtları, art arda, sorumlu, dürüst, güvenli bir çalışma temposuyla Türkçeye kazandırmaya başlıyor.

Tercüme Bürosu'nun kuruluş amacının özüne değinmeden önce, 1940'lardan gerilerde ve ilerilerde, özel girişim alanında Türk düşüncesine Batıdan çevirilerle katkıda bulunanların başında Haydar Rıfat'la Hüseyin Cahit Yalçın'ı anmak isterim. Bu ara, dünya klasikleri dizisi dışında, Milli Eğitim Bakanlığınca bastırılan yapıtlar arasında bir önemli çeviriden söz etmeden geçemeyeceğim: Max Beer'in *Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi*. «Türkiye Cumhur Reisliği Hususi Kaleminden Zühtü Uray» tarafından, bildiğim kadarıyla Atatürk'ün isteği üzerine çevrilen, ne yazık ki, onun ölümünden sonra (1941) yayımlanabilen bu yapıt, Cumhuriyet Türkiye'sinin, ilk yıllarında kültüre ne denli açık, ne denli susamış olduğunun su götürmez bir kanıtıdır.

Gelelim Tercüme Bürosu'na ve «Dünya Klasikleri» dizisine:

Önce, *dünya klasikleri* deyimi üstünde duralım. Goethe, 1827'de Carlyl'e yazdığı bir mektupta şöyle diyor: «Yeryüzündeki ulusların büyük şairlerinin ve güzel sanatlarda kalem oynatan yazarların hepsi, ta eski çağlardan beri, her zaman, genel olarak «insanlık» konusunu işlemişlerdir. Bakacak olursak, ortanın üstüne çıkmış her eserde, — konu ister tarihi, ister efsanevi, ister hayali olsun — yazarının, milliyet ve şahsiyet süzgecinden sıyrılıp, genel insan sorunlarına yöneldiklerini, bunlara ışık tutmaya çalıştıklarını görürüz.» (Melahat Togar çevirisi).

Buna göre, klasik yapıt özellikle «insan» sorunları üzerine eğilen yapıt oluyor.

Şimdi de, kafa yapısında Goethe ile aynı düzeyde, görüş ve anlayışta olan İnönü'nün 1.8.1941'de, Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanmaya başlayan klasikler dizisine yazdığı kısacık yazıyı okuyalım, kıvançla:

«Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktadır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabii yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.»

«Dünyada barış, yurtta barış» isteyen bir insanca yönetime gönül vermiş Türkiye Cumhuriyeti'nin uygarlık yolundaki atılımını, dünyaya açılmak, insan sorunuyla ilgilenmekten başka neyle gerçekleştirebiliriz? Bu alanda, çeviri kaçınılmaz bir zorunluktur. Bu zorunluğu Goethe şöyle açıklıyor, yukarıda adı geçen mektubunda: «Çeşitli ulusların büyük eserlerinden oluşan dünya edebiyatındaki bu eğilimi (dünya barışına yönelme eğilimi) fertlerin tek tek benimsemeleri gerekir. Ulusların arasında fikir alışverişi olacaksa, bu, ancak, fertlerin mili özelliklerini bilmemiz ve onları bu özellikleri içinde tanımamız ve beğenmemizle gerçekleşebilir.»

«Dünyada barış, yurtta barış», özünde, kökünde humanizma anlayışından kaynaklanan bir dünya görüşüdür. Nitekim, Devlet eliyle yayımlanan dünya klasikleri dizisinin ilk ve son kahramanı Hasan Âli Yücel, klasik çevirilerinin başında çıkan önsözde şöyle diyor: «Humanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, in-

san varlığının en müşahhas (somut) şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır.»

Neler yaptı Tercüme Bürosu, dünyaya açılma coşkusu, atılımı, sevinci, tutkusuyla? Başlangıçta Nurullah Ataç'ın yönetiminde, sonra Sabahattin Eyuboğlu'nun başkanlığında, Orhan Burian'lar, Saffet Korkut'lar, İrfan Şahinbaş'lar, N. Sevin'ler, Tuncel'ler, Özgü'ler, Erhat'lar, Sinanoğlu'lar vb. gibi kalburüstü aydınların desteği, çıkarsız çabalarıyla dört beş yıl içinde beş yüzü aşkın yapıt kazandırdı ulusal kitaplığımıza. 1973 yılına kadar, Büro, 891 yapıt yayımladı.

Tercüme Bürosu'nun çalışmaları arasında, 1940 - 1966 yıllarını kapsayan bir dönemde, 87 sayıyı bulan o eşsiz «Tercüme» dergisi önemli bir yer tutar. Ayrıca, birbirini bütünleyen çalışmalar halinde, edebiyat eğitimi, okullarda okuma alışkanlığı yaratma konusunda, özel bir kurulca hazırlanan TÜRKÇE adlı beş altı ciltlik (sonradan yaktırılıp ortadan kaldırılan) Yunus'lardan başlayıp günümüze kadar yüz ağartıcı imzalarla dolup taşan yapıtları da anmak gerek. Bu arada, liselerde okunmak üzere, açıklamalı, yorumlu dört klasik yapıtı unutmamalıyız. Bu yapıtlar, *Cimri, Sokrates' in Savunması, Hamlet* ve *Michael Kohlas* idi.

Bütün bu yayınlara neden gereksinme duyulmaktaydı? Onun da açıklaması var. Şöyle ki: 1946'da basılan TÜRKÇE V'in önsözünde şöyle deniyordu:

«Bugünün anlayışıyla edebiyat kültürü nazımdan çok nesirden faydalanılarak verilebilir. Bu kültürü orta

öğretimde verebilmek için eski nesrimizden sınıfa girebilecek metinler bulmak çok güçtür. Dilimize çevrilmiş dünya klasikleriyle bu eksiğimizi tamamlamak zorundayız.»

Görülüyor: Amaç, düşünce dünyamıza yeni ufuklar açmak, dünyada barışa, yurtta barışa dört elle sarılıp, uygarlığa ulaşmaktı.

Bugün, *Tercüme Bürosu* gibi, *Köy Enstitüleri* gibi, Türkiye'yi uygarlığa götürme amacıyla kurulmuş ve bir süre işlemiş olan kurumlar, ortadan kalkmış olsalar da, ektikleri tohumlar, tutucu güçlere inat meyvelerini vermiş bulunuyorlar. Dünyada sesini duyuran ne kadar sanatçımız varsa, hiç kuşkunuz olmasın, bu iki kurumun çemberinden geçmişlerdir.

1981

ROMAN KONUSUNDA

Roman, Türk dünyasının, on dokuzuncu yüzyıla gelinceye kadar yabancı olduğu bir yazın türüdür. Destanı, öyküsü, masalı, şiiriyle insanın iç ve dış dünyasına; acısı tatlısıyla, sevinci sızısıyla eğilen Türk sanat dünyası; toplum gerçeklerini bir bütün halinde yansıtan, adına roman dediğimiz, toplum yaşamının aynası, tarihi olan anlatı yoluna Batı ile yüz yüze, dirsek dirseğe geldikten sonra girmiştir. Bu alanda, Ahmet Mithat Efendi'lerin, sonra sonra Hüseyin Rahmil'erin, Halit Ziya'ların, Mehmet Rauf'ların, Namık Kemal'lerin öykünmeye dayanan çabaları yanında, Fransızcadan yapılan roman çevirilerinin etkin katkılarını hesaba katmak gerekir.

Roman nedir aslında? Belçikalı yazar Charles Pilsnier, romancı için «görünmeyen şeylerin tarihçisi» der. Öyle bir tarihçi ki, savaş, saray, siyasa tarihçilerinin görmediği, göremediği şeyleri dile getirir. Adı sanatçıdır bu tarihçinin. Önsezisi ile bilime ışık tutan, insan gerçeğini, dünya gerçeğini ruhunda ciğerinde yakalayan, sıradan insanın göremeyeceği şeyleri görür sanatçı.

Bu açıdan bakarsak diyebiliriz ki, roman, dünya gerçeğini, doğası ve insan toplumuyla yansıtan bir tarihtir; hiçbir toplumsal incelemenin yansıtamayacağı boyutta, kapsamda.

İlk romanlar, çoğu kez, birtakım olaylar dizisi niteliğinde, daha çok aşk, kahramanlık serüvenlerini içeren yapıtlardı. Servantes ile toplumsal yergi, romanda, olay dizisi olmaktan çıkıp, insan psikolojisinin kapılarını zorlamaya başlamıştır.

XIX. yüzyılda, Dostoyevski ile roman, insan ruhunun derinliklerine inmiştir. Psikanalizin babası Freud'u müjdeleyen Dostoyevski, görünmeyen şeylerin başta gelen tarihçilerinden biridir, biri olmuştur.

Roman, XIX. yüzyılda dış gerçekle iç gerçeğin sarmaş dolaş yansıtıldığı bir aşamaya gelmiştir. Aristokrasinin çöküşü, burjuvazinin yükselişi alçalışı dönemlerinin toplumsal tarihini yazmışlardır Flaubert'ler, Balzac'lar, Stendhal'ler ve daha niceleri. Politik çalkantıları, arka planda bütün ağırlığıyla, üstüne basmaz görünerek duyuran bu romancılar, bu çalkantıların potasında bocalayan bireylerin, ten tutkusu, para tutkusu içindeki yaşamlarını, kendi dönemlerinin toplumsal tarihine oturtmuşlardır.

Dış gerçeklerden iç gerçeklere geçiş dönemidir bu. XX. yüzyılda roman, James Joyce'lardan, Virginia Woolf'lardan geçe geçe, Kafka'larda, Becket'lerde bilinçaltı dünyasının karanlıklarını gün ışığına çıkarmaya başlamıştır. Kafka'nın (1883-1924) doğumundan iki yıl önce ölen Hegel (1770-1831) şunları yazıyordu, bilinçaltı dünyasının önemini belirterek:

«Tarihin belli bir süresinde, insanların geceleri gördükleri rüyaları kaydedebilsek, kişilerin gördüğü rüyaların bütünüyle bu sürenin özel mitolojisini elde edebiliriz.»

Evrenin o şaşılası çeşitliliğini akılla açıklamaya çalışan Hegel; evren denen karanlıklar dünyasının hazinelerini bulup, onun gizine ulaşmak istiyordu, ayrıca bu yoldan.

Fransız dominiken papazı Lacordaire de (1802-1861), insanın gerçek yaşamını oluşturan «kendi kendisiyle konuşma» gerçeğinden yola çıkarak, aynı düzeyde, şunları söylüyordu: «Kıyamet gününde, her insanın o giz dolu iç konuşması öğrenilseydi, tarih başlamış olurdu.»

İnsanlık tarihi, demek, insanın «iç konuşmasından», düşlerinden yola çıkılarak başlatılabilir ve yazılabilirdi.

Dostoyevski, nice sonraları başlattığı bu *tarih* uğraşını, şu sözlerle açıklıyordu: «İnsanların çoğunun fantastik ve olağanüstü dedikleri şeyler, benim için en derin gerçektir.»

Gerçek, Dostoyevski'den başlayarak Kafka'dan sonra dış dünyadan iç dünyaya, bilinçaltı dünyasına, gerçeküstü dünyasına giriyordu bütün ağırlığıyla.

XX. yüzyıl romanı, yani toplumsal tarihi, insanı, toplum içinde ve kendi iç dünyasında, düşleri özlemleri, tutkularıyla vermeye yönelmiştir.

Bu eğilim bizde, romanda değilse bile, öykü türünde, Demir Özlü'ler, Ferit Edgü'ler, Onat Kutlar'lar, Feyyaz Kayacan'lar, son yıllarında Sait Faik'lerle ağır basmaya başlamıştı.

Roman alanında, Cumhuriyet döneminin toplumsal tarih yazarlarının başında Yakup Kadri gelir, *Nur Baba*'sı, *Kiralık Konak*'ı vb. ile. Bunun yanı sıra Reşat Nuri'ye de hakkını vermek gerekir. *Sinekli Bakkal* yazarı Halide Edib'in sürdürdüğü toplumsal tarih romanı, dış gerçeklerde direnen çabasıyla bu ara anılmaya değer.

Köy Enstitülerinin kuruluşundan önce ve hemen sonra, bizde dış gerçekler ön plana gelmiştir. İlya Ehrenburg'un şu sözü, o dönemin yapıtlarının içyüzünü açıklar sanıyorum: «Amerikan romancıları, insandan söz edecek yerde, onu göstermekle işe başladılar.»

Bizde, sosyal gerçekçilik adı altında yazılan romanlar, bu sözün doğrultusunda geliştiler. Yaşar Kemal'ler, Fakir Baykurt'lar, sadece insanı, büyük ölçüde, göstermekle yetindiler, çoğu kez yüzeyde kalarak.

Bugün Türk romanı, dış gerçeklerden (Faulkner dışında) Amerikan romanlarının etkisinden kurtulup iç gerçeklere yönelmiş bulunuyor. Pınar Kür'ler, Peride Celâl'ler, Sevgi Soysal'lar, Selim İleri'lerle, Türk insanının belki bir kesiminin gerçek-içi, gerçek-dışı, gerçek-üstü serüveni dile geliyor. Öykü türünde, Tomris Uyar'ları, özellikle Nazlı Eray'ları, (romanda ve öyküde Adalet Ağaoğlu'nu da baş köşeye oturtarak) sayabiliriz, Füruzan'ı, Güney Dal'ı, Aysel Özakın'ı övgüyle anarak.

1980

YİNE DE ROMAN KONUSUNDA

Yıllar önce, bir Fransız dergisinde romanla ilgili bir yazı okumuştum. Adını anımsamadığım yazar, şunları söylüyordu aşağı yukarı: «Fransız romanlarının öznelliği, Proust'dan bu yana, korunmalı, korunmuş bir bilinçten, kişisel, bireysel bir bilinçten kaynaklanmıştır. Doğu Avrupa romanları ise, örneğin bir Andriç'in romanları, korunmasız, baskı altında kalmış bir toplumun kollektif bilincinin, yansımasıdır.»

Korunmuş bireysel bir bilincin öznelliği, diyor yazar. Ne demektir bu? İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisiyle güvence altında olan bir toplumun bireyleri, sanatçı olarak, yönetici sınıfın istemlerine ters düşse de, gerek kendi öznel yaşamlarını, gerek toplum bireylerinin öznel yaşam öykülerini özgürce dile getiriyor, getirebiliyorlar demektir, hem de egemen sınıfların kirli çamaşırlarını sergileyerek.

Stendhal'den, Flaubert'den bu yana, Fransız romanı, Mauriac'ı, Proust'u, Bernanos'u, Gide'i ile, korunmuş kişisel bilincin öznelliğini, korkusuz, yılgısız, alabildiğine özgür bir anlatıma ulaştırmıştır. Ama bu ara, Mar-

quis de Sade, Verlaine, Rimbaud gibi sanatçılar, papaz kafalı sahte ahlakçılarca lanetlenmişlerse de, toplum onları içtenlikle bağrına basmış, basabilmişitir. İşte, korunmuş kişisel bilinç derken, bunu anlatmak istiyor olmalıydı, o yukarıda sözünü ettiğim yazar.

Peki, İngiltere'de, hani *O Habeas Corpus* ile güvencelik altına alınmış bireyin özgürlüğü, konuşma yazma hakkı kısıtlanmamış mı? Oscar Wilde'ın, D. H. Lawrence'ın başına gelenlere ne demeli? *Lady Chaterley'in Sevgilisi* adlı romanı yüzünden sürgünlere düşen Lawrence, bugün İngiltere'de baş tacı edilmektedir. Püriten ahlak bağnazlığının beline kazmayı vurmak amacıyla yazdığı açık saçık romanları yüzünden anayurdu Amerika'dan kovulan, Fransa'da yıllar yılı yaşayan Henry Miller de, eninde sonunda Amerikan yazınında yerini bulmuştur, onuru, saygınlığıyla.

Şimdi, gelin, bu açıdan Türk romanına bakalım. Ne görüyoruz başlangıçta? Korunmasız, yani toplumun (din baskısı altında) yadırgadığı, tutmadığı, tutamayacağı bir bilinçten, özgür birey bilincinden yoksunluktur ilk göze çarpan.

Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu*'su, M. Rauf'un *Eylül*'ü, her ne kadar, öznelliğe kaçan yapıtlarsa da, Saray çevrelerine ters düşmeyen, düşmemeye çalışan bir doğrultuda gelişmişlerdir. Bu iki yapıtın süregelen etkinliğini neyle açıklayabiliriz, bireysel bilincin belirli ve sınırlı bir burjuva çevrenin beğenisini kazanmış olması dışında?

Araba Sevdası ile başlayan, Hüseyin Rahmi romanlarıyla gelişen toplumsal yergi, korunmasız bir bireysel bilinç öznelliğini yansıtır olmuştur. Bu öznellik, Cumhuriyet'le birlikte, geriye dönük, arkada kalmış acıların dışa vuruluşunu yansıtma yoluna girmiştir. Osman-

lı döneminde, bireysel bilincin yeşermesi, resmi görüş duvarına çarpmamak koşuluna bağlıydı.

Andriç'in *Drina Köprüsü* adlı romanı, beş yüz yılı bulan bir Osmanlı baskısı altında yaşamış bir toplumun, bir başkaldırma bilincinden kaynaklanan kollektif tepkisi olarak çıkıyor karşımıza. Yirminci yüzyılın Bulgar romanları da, gerek Osmanlı baskısının, gerek Nazi zulmünün akıl almak kötülüklerini dile getirmiyor mu?

Türk romanı, Türk yazını, Mahmut Makal'lardan, Yaşar Kemal'lerden, Fakir Baykurt'lardan, Talip Apaydın'lardan, Mehmet Başaran'lardan geçe geçe sosyal gerçekçilik adı altında, kollektif bir bilinç doğrultusunda, kollektif bir nesnelliğe yöneldi bir süre. Bu kollektif bilinç, yabancı bir gücün baskısı altında değil, özbeöz kendi kanından canından kaynaklanan bir yerli, bir yerlinin yerlisi; padişahı, derebeyi, ağası, şeyhi meyhi ile tepeden inme, tepeden yönetme gerçeğinin karşısında buldu kendini.

Yılanların Öcü, Türk-içi, Türk-ruhu, Türk-özbeözlüğü açısından, kollektif bilincin nesnelliğini dile getirme çabasındadır. Kollektif bilincin karşısında, yabancı bir güç yok, kanıyla varı yoğuyla Türk olan bir baskılı, bir akıl almaz baskılı düzenin, Türkü Türke kırdıran, kardeşi kardeşe düşman yapan, «Benim gibi düşünmeyen, vatan hainidir» diyen bir sapık, bir rezil dünya görüşü boy vermişti.

Türk romanı, bugün, bu rezil dünya anlayışının çok ötelerine, kişisel özgürlüğün sınırlarını çoktan aşan bir düzeye varmıştır. Selim İleri, *Cehennem Kraliçesi,* Atilla İlhan *Fena Halde Leman* yapıtlarıyla, seviciliğin, eşcinselliğin kapılarını zorlarken, Türk romanına, toplumca korunmuşluğun, okurca desteklenmenin güvencesini getiriyorlar beraberlerinde.

Bugün Türk romanı, özenliliğin doruğunda, insanın

istemleri, özlemleriyle sere serpe anlatımı, dile getirilmesi doğrultusunda gelişip yeşeriyor.

Pınar Kür'ü, Peride Celâl'i, Füruzan'ı Nezihe Meriç'i, Leyla Erbil'i, Tomris Uyar'ı, Aysel Özakın'ı, Nazlı Eray'ı ile öznelliğin kıyısına bucağına vara vara, yazın yaşamımıza büyük ölçüde katkıda bulunmalarına merhaba diyoruz.

Türk romanı, bu adını andığım yetenekli sanatçılarla yeni yeni boyutlar kazanmış bulunuyor.

İnsanın iç dünyasına, içinin derinliklerine dolu dizgin dalan romanlar dünyasına girmekteyiz. Sevinelim.

1981

TÜRKÇEYİ SAVUNMAK

Bir ulusun dilini kim oluşturur, halktan ve halkın güçlü yazarlarından başka? Bir dil, en iyi, en yerinde, tadı tuzu verile verile nerede konuşulur, nerede yazılır, kültür merkezlerinden başka? Fransızca en iyi Paris'de, İngilizce en iyi Londra'da, Türkçe en iyi İstanbul'da konuşulur, bundan kimsenin kuşkusu olmasın. Ama kimi romancılarımız, örneğin Yaşar Kemal tam tersini savunmaktadır bunun. Ona bakılırsa, İstanbul Türkçesiyle ne şiir yazılabilir, ne roman, ne de öykü. Çukurovalı romancı, Nâzım Hikmet, Orhan Veli, Reşat Nuri Güntekin, Yakup Kadri vb. içine alan bir yadsımayla, Türkçeyi hakkıyla öğrenmek için bizi köyüne çağırıyor. Bizi Yunus Emre'lere, Pir Sultan Abdal'lara, Karacaoğlan'lara, Köroğlu'lara çağırsa, neyse ne; ama, onların da belli bir kültür düzeyine ulaşmış olduklarını, örneğin Yunus Emre'nin, kültür merkezlerinde gelişmiş, geliştirilmiş tasavvuf felsefesinden, kavramları terimleriyle içine sindirdiği bir dünya görüşünden yararlandığını, esinlendiğini bilir, ama bilmezlikten gelir Yaşar Kemal. Çünkü, özgün bir sav diye ortaya attığı; ama aslında hiç

de özgün ve tutarlı olmayan görüşü, böylesi şaşırtıcı, afallatıcı bir yol tutmasını gerektirir de ondan.

Türk dili, elbette ki, köy kent çevrelerinden alır kaynağını, ama, kültür merkezlerinde yola yordama sokulup, yontulup incelik kazanarak mal olur ulusa, o da şairlerin, yazarların kalemiyle.

İtalyanca'ya Dante'nin, Fransızca'ya Rabelais'nin, Montaigne'ın, Almanca'ya Goethe'nin kişilik kazandırdığı bir gerçektir. *Hoch Deustch* dedikleri imbikten geçmiş Almancanın en güzel Alman köylerinde oluştuğunu kim söyleyebilir? Diyeceksiniz ki, Osmanlıca, köyden koptuğu, kaynağından ayrıldığı için halka maledilemedi. Orası doğru.

Osmanlıca, Arap Fars etkisinde, saray çevrelerinde oluşup gelişen, bugün anlamadığımız, anlayamayacağımız bir dildir. Ama, Osmanlıca olan Divan yazını, yine İstanbul Türkçesinin, her şeye karşın yaşamını korumuş olan Türkçesinin inceliklerini bir yana atamamıştır. Nabi'de, Nefi'de, o ağdalı dizeler yığını içinde, katıksız İstanbul Türkçesinin eşsiz örnekleri çıkıverir karşınıza.

Bugün, Fakir Baykurt, köy romancısı diye nitelenen Fakir Baykurt, kişilerini konuştururken bağlı kaldığı köylü diline karşın, romanlarının genel dili olarak, «haddeden geçmiş» İstanbul Türkçesini kullanmıyor mu? Yaşar Kemal, hangi dille örüyor romanlarının dokusunu, Türkçenin ustalarından etkilenerek özümsediği bir gelişmiş dilden başka?

Normal dil'in yanı başında gelişen, adına *argo* dediğimiz bir dili alalım ele. Bir mesleğe ya da topluluğa bağlı insanlar arasında kullanılan özel sözler anlamına gelen argo, en yoğun biçimiyle, köylerden çok, kentlerde, belli bir kültür ve uygarlık düzeyine ulaşmış kent-

lerde oluşmaktadır. Deyimlere gelince, köyden kente geçildikçe daha bir gelişme gösterir.

Dünya yuvarlağı üstünde, yapay sınırlarla ayrılmış bölgelerde üretilen diller, birbirlerini her zaman etkilemiş, bir çeşit kaçakçılık yoluyla, bir sınırdan öbür sınıra geçmiştir. Deyimlere, atasözlerine dek, bu böyledir. İşte size bir özdeyiş: «Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar» özdeyişi... Bu özdeyiş Fransızcadan geçmiştir dilimize. Aslı şu «Au choc des idées jaillit la lumière.»

«Yuvarlanan taş yosun tutmaz» deriz ya, bunun kaynağı yine bir Fransızca özdeyiştir: «Pierre qui roule n'amasse pas mousse.»

Elli altmış yıl öncesinin özdeyişleri arasında yer alan bu sözler, nereden gelmiştir bize, köylerden mi, yoksa, üstün sayılan uygarlık çevrelerinden mi?

Demek istediğim şu: Bir dilin gelişmesi kültür dünyasına, dünyalarına dayar sırtını, yoksa, kültürden uzak, kültüre açılamamış yörelerden değil.

Yaşar Kemal yine de haklı, bir ölçüde. Türk Dil Kurumu'nun yayımladığı, *Tarama Sözlüğü,* bize, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden, aslı astarıyla, aslı faslıyla, Türkçe sözcükleri aktarmaktadır. Bunlara dayanarak yeni sözcükler üretebiliyor ve böylece Türkçeyi zenginleştirme olanağına kavuşuyoruz.

Hele DİN sözcüğünün, çorap örme anlamına geldiğini bu *Tarama Sözlüğü*'nden öğrenince, çarpılmışa döndüğümü anımsıyorum. Dinin Türk toplumunun başına ne çoraplar ördüğünü düşünür oldum. Din'in değil de, sözde din adamlarının bugüne değin, çeşitli tarikatlarıyla Türk toplumunun başına nice çoraplar ördüklerini ve örmekte olduklarını düşündüm acına hayıflana.

Neyse geçelim bunları, dil konusuna dönelim yine. Türkçemiz bugün büyük bir bunalım içindedir. Ge-

riye bağlı, Araba Aceme gönül vermiş, gericiler, yobazlar elinde, sözüm ona üniversite profesörlerinin dilinde yozlaştırılmak istenmektedir.

Üçgene *müselles*, dörtgene *mustatil* diyememenin acısı içinde çırpınıp duran bir sürü örümcek kafalı insan, lise okul kitapları aracılığıyla, Türkçenin ve de Türk gerçeğinin kuyusunu kazmaya çalışıyorlar.

Ama, Türkçe, öz varlığını korumakta diretiyor, diretecek de.

Bugün Türkçenin en çok kullanıldığı alan çeviri alanıdır... 1960'dan bu yan bir çeviri furyasıdır almış bürümüş ortalığı. Marx başta olmak üzere, Marx'dan bu yana, Batı dünyasının, ileriye dönük, insancalığa çevrik ne kadar ünlü, ünlü olduğu kadar değerli yapıtı varsa, hemen çoğu Türkçemize aktarılmakta.

Dünyaya açılış, hem de pupa yelken bir açılış içindeyiz. Bu açılışın olumlu olmasını engelleyen iki nedenle karşı karşıyayız. Biri, çoğu çevirilerin aceleye getirilmesi, çevirilen dilin inceliklerini araştırmaya vakit ayrılamaması, dolayısıyla da anlam çarpıklığına düşülmesidir. Öbürü de, Türkçenin aydınlığına sırt çevirip, yabancı dilin aydınlığında, ya da daha doğrusu yarı aydınlığında, Türkçeyi karartıp yozlaştırmaktır.

Bugün yayın dünyamızı, daha çok, 'ileri' dediğimiz sol yapıtlar doldurduğuna, bunları çevirenler de, en azından sol eğilimli kimseler oldğuna, ya da olması gerektiğine göre, şöyle düşünebilir ve diyebiliriz ki, bu çevirilerde her şeyden önce, Türkçenin aydınlığı, açıklığı, anlaşılırlığı ön plana alınmalı.

Oysa, bunun tam tersini görüyoruz.

Son zamanların gözde Batı yazarlarından birini alalım, Wilhem Reich'ı örneğin.

Wilhem Reich'ın saygın çevirmenlerinden birinin şu tümcelerine bakalım bir:

«Burada, ahlakçılığıyla, içkiyle, dinle ve daha başka «ekinsel mallarla» (!) «koşullandırılmak» üzere yerlilerin arasına ilkin gönüllü din adamlarını gönderen anamalcı iktisadi (!) düzenin yayılmasını tiksinti ile görmekteyiz; sözü geçen «ekinsel mallar»ın korunması için *coşkusal veba* (!) en yetenekli, en nitelikli bilgilerine çağrıda bulunmaktadır.»

Alın, size bir çeviri ki, Türkçesinin bozukluğu, tutarsızlığı, karmaşıklığı yanında, anlam karmaşası, anlam yokluğu insanı çıldırtabilir. «Coşkusal veba» ne ola ki?

Evet, bir veba var ortalarda, bunu kimse yadsıyamaz. Bir veba coşkusu, affedersiniz, bir coşku vebası mıdır, insana böyle çeviriler yaptıran?

Bunun üstünde düşünülmeye değer. Düşüneceğiz de.

1978

DİL KAYGISI

Bir ülkeyi yönetme görevini bana verseler hiç kuşkusuz dili gözden geçirmekle işe başlardım. Çünkü, dil yetersiz ise sözcükler iletişimi sağlayamaz, düşünce anlatılamaz. Ödevler gereğince yapılamaz, töre, ekin bozulur. Töre, ekin bozulursa, tüze yanlış yola sapar. Bu durumda şaşkınlığa kapılan halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını kestiremez. İşte, bunun içindir ki, hiçbir şey dil kadar önemli değildir.

(Konfüçyüs)

Dil, bir anlaşma, duyduğunu düşündüğünü başkasına, yani yandaşına, kandaşına, karındaşına, arkadaşına, yoldaşına aktarma, iletme yolunda isteğinde, isteminde bir araç değil mi? Sözgelimi, «seviyorum seni» demenin, kaş göz oyunları, dudak burun kasılmaları dışında, kalınlı inceli ses perdeleriyle dile getirilen türlü türlü yolları var. Örneğin: «Ben ta senin yanında bile hasretim sana» diyebilmenin güzelliği, ulaşılmaz inceliği girmiş içimize, içimizin derinlerine, bir dil ustalığının doruğuna varmışlığıyla.

Arap, Acem sözcüklerinin saldırısında, baskısında, yayılmasında özünden, canından, ciğerinden koparılıp yozlaştırılmış bir karman çorman dil salatası karşısında, *Yunus*'larda benliğini, öz varlığını, onurunu, yüz akını korumuş bir yalın Türkçe var bugün karşımızda.

Bugünün, ilerici, aydınlıkçı yazarları, Yunus'un Yunus'ların çizgisinde, doğrultusunda, yönünde yöresinde, anlayışında görünüşünde sürdürüyorlar kalem uğraşlarını, kaleme gelir, kalemde özünü bulan, bulabilen uğraşlarını.

Bununla birlikte ve bütün bunların yanı sıra, dil kaygısı sağlı sollu bilim adamlarımızın çoğunu ilgilendirmez görünmektedir. Söylenecek şeyin söyleme yolu, biçimi, biçemi üzerinde durup düşünme gereğini duymayanlardan örnekler vereyim size. Önce, sağ kesimden, üniversite öğretim görevlilerinden başlayalım işe. Burada kimsenin adını anmayacağım. Amacım, şunu bunu adıyla sanıyla sergilemek değil. Amacım, dil kaygısının ne denli hiçe sayıldığını, dolayısıyla da anlatılmak istenen şeyin anlaşılmaz duruma geldiğini örneklemektir.

Bir sağcı profesörün ders kitabından şu satırları birlikte okuyalım:

«Devleti bir uzviyet, milleti de bu uzviyetin uzuvlarından biri saymak, millet yani uzuvdan evvel veya hiç olmazsa uzuvla yani milletle aynı zamanda Devlet yani uzviyetin vücuda geldiğini düşünmek ve iddia eylemek olur. Halbuki bu, sosyolojik realiteye aykırıdır...»

Şimdi de sol kesimden bir örnek:

«Onun mekanik yeniden-üretim olanaklarının getirdiklerini incelerken yaslandığı bakış açısını doğru anlayabilmek için «Tarih Felsefesi Üzerine Tezler'indeki dinin Tarihsel-zaman boyutu dışındaki bir boyutta canlı tuttuğu messianistic beklentinin, siyasallaşmış in-

sanın eylemleriyle Tarihin zaman boyutunda gerçekleştirilebilir bir özgürleşme beklentisine dönüştürülmesine verdiği önemi bilmek gerekir.»

Bu iki örneği karşılaştırırsak görürüz ki, birincisi, dilinin eskiliğine karşın, *yani* sözcükleriyle, söylemek istediğine bir açıklık getirmek kaygısı içinde geveler duruma düşmektedir. İkincisi ise, gereğince özümseyemediği arı Türkçe söyleme eğiliminin tuzağında anlaşılmazlığa kaçmaktadır.

Henri Bergson'un, ünlü yapıtı «Ahlakın ve Dinin İki Kaynağı» adlı felsefe yapıtının, dilinin erişilmez güzelliği duruluğu gerekçesiyle bir edebiyat ödülü aldığını düşünürsek, felsefe dalında olsun, bilim dalında olsun, dil kaygısının ne denli önemli olduğunu anlarız.

Genç bilim adamlarımızın, özellikle ilerici bilim adamlarımızın bu gerçeği önemsememeleri kaygı vericidir, bilimsel yeteneklerinin — dil kaygısızlığı yüzünden — boşa gitmesi bakımından.

Dil konusundaki savsaklığın kökeninde, otuz yılı aşkın bir süredir çalakalem, aceleye getirilmiş çeviriler yatmaktadır. Bunlar, ya düpedüz, bozuk dilli çevirilerdir, ya da *telif* adı altında, Batı yazarlarından, bilim adamlarından aktarılmış, öğretici olma savındaki yazılardır, F. Köprülü'nün deyimiyle, «yanlış çeviriler»dir.

Nicedir çıkan dergilerde, kitaplarda, Batı'nın, dilbilimi, felsefe ve bilim dalındaki akımlarını bizlere aktarmaya çalışan açıklamalara rastlıyoruz. Bunların içinde, şöyle, bir değil iki hatta üç kez okumakla anlaşılır olanlarına binde bir rastlarsınız. Bu yazıların kime seslendiğini merak edip dururum hep. Lise çıkışlılarla desem, ben lise çıkışlıyım, anlamıyorum. Üniversite çıkışlılara desem, yine anlamıyorum üniversite çıkışlı olarak.

Bir örnek vereyim yine: Bir çevirmen şöyle diyor bir yerde:

«Teknik yapıp-etmenin (!) işlev çerçevesinde, karşımıza devindirilebilen cisimler olan nesneler çıkar.» Sonra şöyle yazıyor biraz ileride:

«Bilimler, kuramların ortaya çıkış ve uygulanma bağlamlarını birbirine bağlayan bu ilgi temelini yöntemsel kendi-anlamlarında ele almışken, Marx'ın toplum kuramı olarak, Freud'un meta-psikoloji olarak kurdukları eleştiriye ayrıcalığını veren, bilinçli olarak, bu bilgi yönlendirici ilgiyi, hem de, teknik ve pratik bilgi ilgisini aşan bir kurtuluş ilgisini taşımalarıdır.»

Doğrusunu isterseniz, hiçbir şey anlamadım ben bundan. Anlayan varsa parmağını kaldırsın, derim.

Cumhuriyet gazetesinde (29 Mayıs 1980) Vivet Kanetti imzasıyla çıkan yazının başlığı gözlerimde büyüdükçe büyüyor: *Kültür Terörü.*

Evet, bir terör karşısındayız, hem de kültür alanında, dil yetersizliğinden, anlatım yetersizliğinden, savsaklığından, sorumsuzluğundan kaynaklanan, bir terör karşısında.

Bir yazar var, adı gerekli değil, bilimsel yazılarında halk dilini kullanma sevdasında. Aslında övünülesi bir girişim. Ama, evet, ama, iğreti kalıyor. Bakın neler yazıyor. Bir yerde şöyle diyor: «Okuru önyargılı bakmaya, kendi eleştirel bakışının serpilmesini (!) engellemeye yaramaktan başka ne anlamı olur bu tür bir yaftalama işleminin?» Burada, *serpilmesi* sözcüğü bir özenti olarak sırıtmıyor mu? Başka bir tümcesine geçelim aynı yazarın: «Amerikan okurunu bilmem ama, Türkiyeli okur için durum yukarıda çizilenden uzun uzadıya (!) farklı değil. Buradaki *uzun uzadıya* deyimi de özentinin özentisi olarak sırıtmıyor mu dersiniz? Bir başka

yerde şöyle yazıyor bu yazar: «Bu noktayı, tok bir biçimde 'Modernizm' kavramıyla çakıştırabiliriz.»

«Tok bir biçimde» ne demek oluyor? Yazın yaşamına yenilik getirmek uğrunda, böylesi acayipliklere girişmenin ne anlamı var, sorarım size.

Yeni deyişler peşinde olmak güzel bir şeydir. Ama, «ikisini de aynı çuvala koymak» deyimi yerine «aynı bohçaya koymak» deyimini kullanırsanız, biraz gülünç olmaz mısınız? Bakın, neler diyor bu yazar, deyimleri, atasözlerini hiçe sayarak: «Bunun en gözle görünür kanıtı da bir bohçaya koyma yolunu tuttuğu yazın etkinliklerini tarihsel bağlamda ayrımlaştırmamasında (!), neden-sonuç ilişkisini bir hayli yüzeyden irdelemiş olmasında görebiliriz.»

Görülüyor ki, ister sağcı, ister solcu yazarda ya da profesörde olsun, bozuk, yapmacık bir dille anlatılmaya kalkışınca, böylesine anlamsızlıklar çıkıyor ortaya.

Ah Türkçemiz, senin adına ne cinayetler işleniyor! diyesim geliyor bazı bazı. Bağışlayın.

1981

DİLİMİZİ VE AKLIMIZI KORUMAK

Türkçemizin bir onuru, bir saygınlığı, bir okunup anlaşılırlığı varsa eğer, onu koruyup savunmamız gerekmez mi? Ayrıca, anlaşılır anlaşılmaz bir dille yazılan yazıların içeriğini gözden kaçırmayarak, bir yerde aklımızı da korumamız gerekir bence. Bu yolda neler yapabiliriz diye düşünürken, elime geçen telif-çeviri birtakım yazı-çizilerden işe başlamak isteği doğdu içimde. Rastlantı bu ya, 1979 yılında sekizinci baskısı yapılan bir yapıt çıktı karşıma. Adı *Turizm*. İsmail Talınlı adında biri yazmış bu kitabı, ticaret liselerinin üçüncü sınıf öğrencileri yararına. Bu kişi, Milli Eğitim Bakanlığının yetkili etkili danışma kurullarından beğeni belgesi almış ve gencecik kafalara seslenme ayrıcalığına kavuşmuş, kavuşturulmuş bu yapıtla.

Bay Talınlı, yapıtının 75. sayfasında turizm *talebi* kavramını şöyle tanımlıyor: «*Turizm talebi, piyasa fiyatı üzerinden seyahat etmek isteği duyan ve bu isteği gerçekleştirebilecek satın alma (bu sözcüğü böyle ayırmış) gücüne sahip insanların miktarına denir.*»

Eh, diyoruz, bir tanım işte. Oldukça açık seçik. Ay-

rıca açıklanmasına gerek olmayan bir tanım. Ama, yazar böyle yapmamış, aptal, geri zekâlı yerine koyduğu lise üçüncü sınıf öğrencilerine ayrıca şu açıklamayı sunmuş: «*Talebin olabilmesi için yalnız istek yetmez, bu isteğin gerçekleşmesi için satınalma (burada, sözcük bitişik yazılmış) gücü ile desteklenmeside (burada, de'yi ayırmamış) gerekir. Örneğin; herhangi bir yere seyahat etmeyi tasarlarsınız, oysa bu tasarı maddi ve diğer sebepler (nelermiş onlar?) yüzünden gerçekleşmezse, bu istek ve tasarımız talep haline dönüşmez. Talebin meydana gelebilmesi için seyahat isteğinin gerçekleşmesi şarttır.*»

Böylesine gereksizce yinelemeler neyin nesi, demeyin. Satır hesabını ve de karşılığını düşünürseniz işin raconu aydınlanır.

Bu 166 sayfalık, bol ve berbat resimlerle şişirilmiş yapıtın öğrencilere daha neler neler söylediğini görelim isterseniz: «*Turizm talebine tesir eden etmenler*» diye adlandırdığı bölümde şunlar yazılı: «*Fertlerin gelir durumu (satın alma gücü, diye ayrıca eklenmiş) turistik geziler ancak hali vakti yerinde olanlar, yani geliri ile geçimini sağladıktan sonra ve gelecek için bir miktar tasarrufta bulunduktan sonra geriye para ayırabilenler tarafından yapılabilir.*» Eskilerin «malumu ilam» dedikleri şeyin, yani bilineni durmadan yineleme bilgiçliğinin ilkel bir örneği değil de nedir bütün bunlar?

Daha bitmedi. Bakın, daha neler söylüyor ya da yazıyor bu önemli kişi:

Turizmin sosyal fonksiyonu başlığı altında (s. 49) şunları okuyoruz ibretle: «*Turizm bilimi esas olarak insanı (!) ve insanın gezi ile ilgili davranışlarını incelemektedir.*» Turizm biliminin (ki, bir bilim katına yükselmiş midir, bilmiyoruz) sosyoloji, psikoloji ve felsefeyle özdeş olduğunu da bu sayede öğrenmiş oluyor

öğrenciler. Sonra şu ilginç tümce çıkıyor karşımıza: «*Satın alma gücü sınırlı olan halk tabakalarının (işçi, öğrenci gibi) (Bu sözler de yazarın) turizm faaliyetlerine katılması büyük yararlıklar (!) sağlar. Şöyle ki; bunların özellikle az gelişmiş bir ülke içindeki miktarı oldukça çoktur.*»

Duralım biraz burada. Yazarın, halk tabaksı dediği, kimlerden oluşuyormuş biliyor musunuz? İşçi ve öğrencilerden... Olacak şey değil. Bir de şu var: Bu halk tabakasının, yani işçilerle öğrencilerin, özellikle az gelişmiş bir ülkede miktarı oldukça çokmuş. Peki, çok gelişmiş ülkelerde, bu miktar az mıymış? Ah, bu kadarla kalsa bay yazar, haydi neyse der, geçeriz. Hayır kalmıyor ve sürdürüyor incilerini. Aynı sayfalarda şöyle yazıyor: «*Bunların (yani, işçi ve öğrencilerin) turistik faaliyetlere katılmaları ve ülkelerini ziyaret eden yerli (yanlış okumuyorsunuz yerli) ve yabancılarla karşılaşması ister istemez yeni bir şeyler öğretir.*»

«*Ülkelerini ziyaret eden yerliler*» ne demek oluyor? Bay Talınlı doğrusu bizleri çok aşmakta. Bir de **şunları yazıyor bay Talınlı,** insanın ağzını açık bırakarak: «*Turistik faaliyetlerden yararlanmak olanağı bulan bu insanlar (yani işçiler ve öğrenciler) hemen her ülkede kültür seviyesi düşük olan grubu teşkil etmektedirler.*» E, pes doğrusu!

Kitabın hemen her sayfasında, yabancı kaynaklardan beceriksizce yararlanıldığı açıkça görülüyor. Bay Talınlı herhalde Fransızcayla uzaktan bir alışveriş halinde. Örneğin, Romalı Seneca diyecek yerde, Fransızlar gibi Seneque, Tertulianus diyeceğine, yine Fransız ağzıyla Tertulien diyor. Sonra, büyük keşifçilerin adlarını da Fransızca kurallarına uyduruyor. Örneğin, Vasco de Gama diye yazıyor ve parantez içinde de (Vasko dö Gama) adını ekliyor. Oysa, bu keşifçi Porte-

kiz'lidir ve asıl adı Vasco da Gama'dır. Kristof Kolomb (daha doğrusu Colombus), Bay Talınlı'nın kaleminde Kolomp oluyor.

Kitapta, aceleye geldiği için olacak temelsiz bilgiler yer almakta. Örneğin 45. sayfadaki şu satırı okuyalım, hiçbir değişiklik yapmadan: «*Yine bu devirde Kristof Kolomp, Vasco de Gama (Vasko dö Gama), Marco Polo (Marko Polo) ve Arap İbrahim İbni Yakup gibi gezginler çeşitli yerleri gezmiş ve gezdikleri yerler hakkında kitaplar (!) yazmışlardır.*»

Larus'a bakıyorum, başka kitaplara bakıyorum, Kristof Kolomb'ın olsun, Vasco da Gama'nın olsun kitaplarından söz edildiğine rastlamıyorum. Gama'nın yaptığı keşiflerin tarihini 1551'de Castanheda, Kolombus'unkini de oğlu Fernando yazmış. Peki, bay Talınlı hiç kimsenin bilmediği bu bilgileri nereden öğrenmiş de, öğrencilere öğretmeye çalışıyor? Bu da olacak şey değil doğrusu.

Bay Talınlı'nın Türkçesi de çok acınacak bir durumda. Gezi, seyahat; teşkil etmek, oluşturmak; tesir, etki sözcüklerini aynı zamanda yer yer yadırgamadan; ama yadırgatarak kullanması bir yana, sözcüklerin anlamlarına da yabancı kalıyor. Örneğin, bir yerde «*halk tabakalarının turizm faaliyetlerine katılması büyük yararlıklar sağlar*» diye yazıyor. Yararlık gösterilir, yararlılık sağlanır. Sadece «büyük yararlar sağlar» demek yerinde olmaz mıydı? Bir başka yerde de (s. 44) şunları okuyoruz: «*Turistik hareketlerin bir ülkeye yarattığı fayda...*» Bir ülkeye fayda sağlanır, yaratılmaz.

Bütün bunları, tanımadığım ve hiç de kızgınlık duymadığım bir kişinin, belki «Aman çabuk yetiştir!» dedikleri için, çalakalem yazdığı, yazmadan edemediği bir yapıtını özellikle sergilemek için yazmıyorum. Bay

Talınlı gibi daha bu yolun nice kurbanları var. Ben şunu vurgulamak istiyorum: Lise öğrencilerine sunulan kitapların, tek tek kişilerce değil de, komisyonlarca hazırlattırılması gereklidir. Komisyonda üç mü, dört mü kaç kişi varsa, bunlardan bir tanesinin bilime saygılı olma olanağı düşünülürse, bilimsellik çizgisinin partizanca, tek yanlı tutumlara kurban edilmesinin bir ölçüde önlenebileceği umudu yerleşir gönüllere. Dilimizi ve aklımızı korumanın bir yolu da bu olabilir mi dersiniz?

1981

ANLATIM YOLLARI

Anlatım bir üslup, bir biçim, biçem işidir. Anlatılan olay kadar, anlatılış biçimi, yolu yordamı da önemlidir. Bir olayı, bir fotoğraf acımasızlığıyla çizgilerde, ayrıntılarda ödün vermezliğiyle yansıtmak; bir teyp duyarlılığında, ehi öhü, nefes alış verişiyle değerlendirmek kolay iş değildir.

Konuşma ayrı, yazma ayrı şeydir. Konuşma ustalarının biçemi (üslubu) yazıya dökülünce, çoğu kez yavan kalır. Hamdullah Suphi'nin, renkli konuşmalarından ne kalmıştır yazılı belgelerde? O coşku, o insanı alıp götüren, günün dönemin, yaşamın yaşantının içinden içeriğinden yola çıkıp «Türk Ocakları»nda yankılanan coşku, seste sözde yok olup gitmiştir.

Biz, biçemi, yani üslubu, yazılı belgelerde arayalım.

Biçem'i şöyle tanımlıyor ders kitapları: «Değişen sözcük grupları arasında, değişmeyen anlatım özelliği.»

Demek, biçem, bir anlatım özelliğidir. Buysa, insandan insana değişen bir özelliktir.

Fransız yazarı ve doğabilimcisi Buffon, Fransız Akademisi'ne üye seçildiği zaman (1753) verdiği söylev-

de, «biçem insanın kendisidir» demişti. Bu söz, yüzyıl öncesi edebiyatçılarımızın ağzında şöyle dile getiriliyordu: «Üslub-u beyan, ayniyle insandır.» Yani, insanın sözü neyse, kendisi odur, anlamına geliyordu bu söz.

Evet, üslup insanın ta kendisidir. İnsan, sapına kadar insan bir Reşat Nuri neyse, öyküleri romanları da öylesine insandı, insancaydı. Ahmet Rasim, o anasına ve de midesine düşkün güzel insanın uyumlu sözcük dizileriyle süslediği yazılarındaki biçem ustalığı yanında, Falih Rıfkı'nın ulaşılması güç bir yazı becerisi bizim için uyulması gereken örneklerdir. Bu ara, duygunun duygusallığın, insan sevgisinin ete tene dayalı sevginin, pupa yelken giden, sınır tanımaz, özgür anlatım ustalığının başını çeken Sait Faik'i saygıyla anmak gerekir.

Falih Rıfkı Atay, «Çile» (1955) adlı kitabında biçemden söz ederken şunları söylüyor: «Bizim İdadinin edebiyat kitabında üslup üç türlü idi: Üslup-u sade, üslub-u müzeyyen (süslü), üslub-u âli. Sadesi belli: Ben senden vazgeçmem. Müzeyyeni: Gül bülbülsüz, bülbül nağmesiz olur, gönlüm sensiz olmaz. Âli'sine gelince: Zemin çâk, âsuman çâkçâk olsa, tûfan içinden tekne-i Nuh belirip, «onu bırak da yalnız gel dese gitmem.» Biz, üslup diye bu üçünü bilirdik. Muallim Naci sadesine, Recaizade müzeyyenine, Abdülhak Hamit de âlisine merakhydı.»

Bugün Türk yazarları, biçemin sadesine, yalınına gönül vermişler. Şiirde olsun, düz yazıda olsun, kısa yoldan, düz yoldan yürekten yüreğe köprü kurmaktır çünkü amaç. Nâzım Hikmet'in dilden yüreğe, yürekten dile aka coşa, inceden derinden cana gönüle işleyen seslenişinde biçem kaygısı, ön planda gelmektedir. Dağlarca'da, Oktay Rifat'da hep aynı kaygı sürüp gidiyor.

Üslub-u âli, üslub-u müzeyyen yok artık. Sade, yalın bir üslup, biçem var. İrfan Yalçın, «Pansiyon Huzur» adlı yapıtın değerli yazarı İrfan Yalçın, bir radyo konuşmasında «Ölümün Ağzı» adlı yapıtında üç biçem kullandığını söylemişti. Nasıl olurdu bu? Bir yazar üç ayrı üslup kullanabilir mi? Orhan Kemal «Murtaza»da, kendi dışında, ama yine de kendi içinde yaşayan bir varlığı dile getirirken, taklit becerisinin doruğunda kullandığı dil, Orhan Kemal'e mal edilebilir mi? Şive taklidi, yazara mal edilebilecek bir biçem olamaz. Orhan Kemal'in biçemini incesi deriniyle bulsak bulsak, «Avare Yıllar» ve «Baba Evi»nde bulabiliriz. «Bereketli Topraklar Üzerinde» ise, onun toplumsal ve siyasal içerikli kafa yapısından süzüle damıtıla, kişiliğinin potasında yoğrula pişirile varılmış bir aşamanın biçemini kanıtlamaktadır.

Simone de Beauvoir üstüne yapılan bir filmde Sartre ona şu soruyu yöneltiyor: «Bugüne kadarki yapıtlarınıza bakılırsa, denemelerde, anılarda, romanlarda ayrı biçemler kullanmaktasınız. Biçemden ne anlıyorsunuz? Yapıtlarınıza bir biçem vermek için nasıl çalışıyorsunuz?»

Simone de Beauvoir'in verdiği karşılık özet olarak şu:

«Dediğiniz gibi, biçem türlere göre ayrı ayrıdır. En önemli yapıtım «İkinci Seks»i yazarken, bazı parçalar dışında, nasıl kaleme almalıyım diye bir kaygım yoktu. Söylenmesi gereken şeyler vardı. Onları her zaman herkesin kolayca kavrayamayacağı bir biçimde de olsa, söylemem gerekiyordu. O zaman felsefe dilini kullanmaktan kaçınmıyordum. Her şeyden önce, kuramsal da olsa düşünceyi bütün kesinliği ile vermeye bakıyordum... Ama, bir roman yazarken, durum bambaşkaydı. Düş-

sel kişileri yazmak gerekiyordu, onun için de dil, bu kişilerin eti kemiği olma görevini yüklenmeliydi. Beni aynı zamanda ilgilendiren şey, bir roman ile özyaşamöyküsü arasındaki ayrımdı. Romanda düşsel yaşantı, özyaşamöyküsünde ise, gerçek söz konusudur. Her iki türde de, bir kaleme alma, bir yazma çabası söz konusudur. Ama bunlar aynı şey değildir. Bir gerçek olayı anlatırsam ve, örneğin, «İki gözüm iki çeşme ağladım» dersem, bu kadarı yeter. Bu, gerçek olduğu için okuyucular olay kahramanının gerçekten ik gözü iki çeşme ağladığını duyarlar. Daha fazla bir şey söylemek gerekmez. Ama, bir romanda, örneğin bir kadının perişanlığını, diyelim 'Les Mandarins'deki Anne'ın ağladığını anlatmak istersem, iş değişir, Anne, düşsel bir varlık olduğu için, acı, üzüntü, çöküntü izlemini duyurabilmek gerekir, bunun da birkaç sözcükle hakkını veremezsiniz. Yoksa yavan bir şey olur çıkar. Bana göre, romanda sözcüklerle bir yeniden kurma uğraşı vardır ki, gerçeğe dayanan bir yaşamöyküsünden daha bir güçtür.»

Sözcüklerle bir yeniden kurma uğraşında, her sanatçı kendi anlatım yolunu bulacaktır. «Her yiğidin bir yoğurt yiyişi vardır,» atasözümüz bu gerçeği kısa yoldan dile getirmiş çoktan. İrfan Yalçın, biçemi «dil içinde dil yaratmak» diye tanımlıyor. Acının, açlığın, yitmişliğin yitirilmişliğin, zulmün, sosyal adaletsizliğin birer kanıtı, anıtı, belgesi olan, genelde hepsi de röportajımsılığın sınırlarını zorlayan o güzelim yapıtlarının sonuncusu «Ölümün Ağzı»nda varmış ancak, dil içinde bir dil yaratmaya. O da, kişilerini, bazı durumlarda, yaşamlarının belirli yerlerinde özümseyip, yüreğinde canında duyarak — kendini alamayıp — içinden geldiği gibi (ayraç içinde), şiirli olarak anlattığı kısa kısa parçalarda, o kızgın, o hırçın, yer yer ince alaylı, yer yer kıyasıya tekmeli tokatlı yumruklu yergili anlatımı

dışında, onun gerçek biçemi bence o parantez içindeki şiirli biçemidir. Gerçek romana yönelik çabasında, ta kendisi olan bu biçemle karşımıza çıkacağına inanıyorum.

1981

BİZDE FIKRACILIK

Türk basın hayatında fıkra, Tanzimat'tan sonra, gazetecilerin belirli sütunlarında görülmeye başlar. Günlük olaylara kişisel açıdan, mizahla karışık eleştirel bir yorum getiren bu kısa ve özlü yazı türü, zamanla edebi niteliği yanında sosyal ve politik bir içerik kazanarak gazete sütunlarını aşar ve kitaplarda toplanır. Şinasi ile Namık Kemal'in ilk örneklerini verdikleri bu tür, daha sonraları Ahmet Haşim, Ahmet Rasim, Cenap Şahabettin, Peyami Safa, Refik Halit Karay vb. ile gelişir. Belirli bir dünya görüşünden uzak, sadece soyut bir özgürlük, hak hukuk açısından olaylara bakan, ilk fıkracılar içinde Ahmet Haşim, özenli, kıvrak dili, zarif nükteleri ve şaşırtıcı benzetmeleriyle göze çarpar. Onun yanında, Ahmet Rasim, İstanbul'un çeşitli semtlerinden edindiği taze izlenimleri, tatlı bir mizah havası içinde kısa, etkileyici yazılarda verir. Daha çok, sokakta, vapurda, mahalle kahvelerinde, lokantalarda rastladığı çeşitli insanların konuşmalarını kendi dil özellikleriyle, bazen monolog, bazen diyalog biçiminde, adeta bir ortaoyununun güldürücü, şakacı tadıyla yansıtır. Ahmet

Haşim'in, daha çok serinkanlı nüktelerine, Refik Halit'in ısırıcı, kıyıcı yergilerine, Peyami Safa'nın kırıcı bilgiçliğine karşılık, Ahmet Rasim'de sıcak bir insan sevgisine bürünmüş babacan bir şakacılık, yaşanan anıların keyfini çıkaran bir hoşgörürlük ağır basar. Cumhuriyet döneminde fıkracılık, sosyal ve ekonomik yaşamın değişen yönlerini izleyerek, yavaş yavaş, bir dünya görüşünü yansıtan, suya sabuna dokunmazlıktan çıkıp, ilericilik gericilik, tutuculuk gibi tutumlarda somutlaşan bir nitelik kazanır. Başta, Bektaşi ve Nasreddin Hoca fıkralarından bol bol yararlanarak, gelenek göreneklere dayalı bir tutuculukla gülünç olaylar ve durumları alaylı, eğlenceli, hayli renkli bir dil ve deyimlerle yansıtan Burhan Felek; belirli bir partizanlık çabasıyla her ilerici atılımı klişeleşmiş görüş ve üslupla yeren Bedii Faik olmak üzere, bütün bir tutucu fıkracılarla (Ahmet Kabaklı, Tarık Buğra, Orhan Seyfi Orhon), İlhan Selçuk, Çetin Altan, Mehmed Kemal arasında, aklı, mantığı, gönlü sosyal adaletten yana ılımlılığıyla **Vâ-Nû**, bir köprü durumunda kalmış sayılabilir. Özellikle 27 Mayıs ertesinde, sosyal adalet doğrultusunda, toplumca hızlı bir bilinçlenme yaratmada başlıca iki imza önemli bir yer tutar: Çetin Altan, İlhan Selçuk. Sosyal devlet kavramının yasal sınırları içinde Türkiye'nin ana sorunlarına, kimi zaman atak; ama her zaman gerçekçi bir bakışla eğilen Çetin Altan'la aynı sorunları, daha serin kanla, ölçülü; ama kalıcı bir nitelikteki yazılarıyla değerlendiren İlhan Selçuk, bu bilinçlenme döneminin başlı başına birer «üniversite»si sayılmaktadırlar.

1974

GERÇEKÇİLİK SAVAŞI

«Yazko Edebiyat» dergisinin ikinci sayısında, Attilâ İlhan'ın bir söyleşisini okudum; her zamanki gibi, bilgimi görgümü zenginleştirerek.

Şöyle diyor Attilâ İlhan, o söyleşisinde: «40 yıllarında, onun devamı sayılabilecek 50'lerde de, Türkiye tek parti diktasının yeşerttiği ve palazlandırdığı *garip* şiiriyle, Köy Enstitülerinin romantizminden üretilen *Bizim Köy* gerçekçiliğini yaşamıştır.»

«Resmî tutum buydu; bu tutumun dışına çıkan sanatçıların sivrilme şansları hemen hemen buydu.» diye ekliyor.

Ne kadar da rahat konuşuyor Attilâ İlhan! Bilgisizliğin, bilinçsizliğin doruğuna vararak. *Garip* atılımı, tek parti dönemine kafa tutan, karşı gelen, açlığı susuzluğu göze alan, doğruyu, doğrunun doğrusunu dile getirmeye çalışan, çıkarsız, doğruluk pahasına her türlü yoksulluğu göze alan bir namuslu tutumun simgesiydi.

Bir «garip» Orhan Veli değil mi, Boğaz'a, Boğaziçine bakarak türküler yakan? Cebi delik, parasız pulsuz ölmedi mi Orhan Veli? Hangi partiye sırtını dayamış

da, zenginleşmiş, sorarım size? Ayıp değil mi, ölmüş bir güzel insana, arkasından böylesi çirkin saldırılarla yüklenmek?

Orhan Veli, sırtını, kendi inancından başka hiçbir şeye dayamadan, özgürce, insanca yaşamış bir büyük şairdi. Bunu böylece bilelim.

Gelelim, gerçekçilik savaşına. Attilâ İlhan, *Sokaktaki Adam*'dan başlayarak, içinde yaşadığı kokuşmuş burjuva toplumunun seyir defterini tutmakta. Daha çok seks konusunda, seviciler doğrultusunda, bilgisinin deneyimlerinin ışığında, paha biçilmez anlatımlarla çıkıyor karşımıza, «gerçekçilik savaşı» adına.

Attilâ İlhan, Türk yazınının birinci sınıf bir şairidir. Bunda hiç kimsenin kuşkusu olamaz. Ayrıca, gezi notları ve özellikle romanlarıyla kişiliğini ispatlamış bir yazardır. Ne var ki, sanat uğraşları dışında, düşün yaşamına ve politikaya kaçan yazılarında, orijinallik adına, şaşırtıcı savlara kendini kaptırıp, olmayacak, olamayacak yollara sapmaktadır. Düşündükleri, söyledikleri üzerinde uzun uzun durup düşünmek, irdeleyip kafa yormak gerekir. Ne var ki, düşüncelerinde, sanatçı kişiliğinin romantizmini hesaba katmamak elden gelmez.

Attilâ İlhan, her şeyden önce büyük bir sanatçıdır. Düşünürlüğü, istese de istemese de, ikinci planda gelmektedir.

Gerçekçilik Savaşı adına, Attilâ İlhan'dan beklediğimiz, yaşadığı, gördüğü, denediği olayları, o güzelim romanlarıyla yansıtmasıdır. Onun dışında, bir düşünce adamı olarak, tarafsız bir tutumla olaylara bakması, duyarlıktan uzak, gerçeği yerli yerine oturtması dileğimizdir; Orhan Veli konusundaki denli yanılgılara düşmeden.

YARINA BAŞLAMAK

Yazımın başlığını Afşar Timuçin'in 1975'de yayımlanan değerli romanından aldım, her çeşit sanat yapıtının anlamını özetlediği için. Nedir aslında sanat yapıtı, yapıtları? Bir yarına, güzel, iyi aydın, ışıklı, haklı namuslu bir yarına, yarınlara özlem değil mi, sanat yapıtlarının özü, canı ciğeri, içeriği amacı?

Şiiri, müziği, resmi, öyküsü, tiyatrosu, türküsü, sinemasıyla bütün sanat yapıtları yarınlara, sonu gelmez, gelmeyen gelmeyecek yarınlara, güzel dünyalara yakılan bir özlem çağrısı değil de ne? Gorki, 1900'lerde Çehov'a yazdığı bir mektupta şöyle diyor: «Bugünkü yazın tamamıyla yaşamı birazcık güzelleştirmeye koyulmalı. O zaman yaşam da güzelleşir, insan da daha çabuk, daha aydınlık yaşar.»

İlya Ehrenburg daha bir açıklık getiriyor buna ve şöyle diyor: «Bir roman yazarının görevi, insan doğasını açıklığa kavuşturmaktır, onu karanlıklardan çıkarmaktır.»

Demek, roman, insan doğasını karanlıklardan çıkarmaya bir başlangıç olmalı. Bu başlangıç bize «coş-

kular dünyasını açar.» İ. Ehrenburg'a göre: «Yazarlar bize insanları anlamanın anahtarlarını sunarlar.»

İşte, bütün sorun burada, başlangıcın başlangıcı burada: İnsanları anlamak. Şu gelgeç dünyada, insandan başka gerçek olmadığına göre, nedir sanatın işlevi görevi? İnsanları anlamaktan başka?

Antik çağdan bu yana, filozofların, düşünürlerin, sanatçıların amacı ereği, hep insanı anlamak olmuştur. Bugüne dek bütün çabalar hep, ama hep bir başlangıç olmaktan öteye gidememiştir diyebiliriz.

Kim koymuştur bugüne değin, insan denen şu bilinmeze kesinkes yargısını yorumunu? Hiç kimse.

Bir sanatçının ereği nedir? Gerçeği mi, yoksa güzelliği mi aramak? Gerçeği aramak, bilimin işi, işlevidir. Güzelliği aramaksa sanatın görevi, işi, uğraşısıdır. Bugüne değin de hep böyle olmuştur bu.

Güzellik, dünyayı kurtarır mı? Bugüne dek, ne bilimin ortaya koyduğu gerçekler, ne sanatın dile getirdiği güzellik dünyamızı, içinde yuvarlandığı (kahrolasıca, yok olasıca politika oyunları, çıkar hesaplarına kurban giderek yuvarlandığı) pisliklerden kurtaramamıştır. Bilime ve sanata yabancı milyarlarca insanın doldurduğu dünyamız, bugünkü bilinçsiz, bilgisiz düzeyde kaldığı sürece de kurtulamayacaktır, ne yazık ki.

Ne yazık ki diyorum, bunda haklı olarak. Falih Rıfkı, «Zamanenin eğlenceli bir hicvi» diye nitelendirdiği ROMAN adlı yapıtında, bütün dünya gençliği için geçerli olabilecek şu yorumda bulunuyor: «Gençlerimizin kafaları kuştüyünden daha hafif, buhardan daha uçucu bir kültür, öğleden sonra saat beş kültürü ile dolmuştur.»

Batı uygarlığının, dünyanın dört bucağına saldığı Hippi akını, kuştüyünden hafif kafa yapılarıyla, dünyasına küskün, toplumuna dargın, rahatlığa kafa tu-

tan gencecik insanları, burjuva geleneklerine sırt çeviren insanları, bir özentisiz, bir sallapati dünyanın yarınlarına başlama başlatma özlemini de beraberlerinde getiriyorlardı bize.

Yarına başlamak diye kaleme sarıldığım bu yazımı, Afşar Timuçin'in o güzelim romanına ayırmak istiyordum. Söyleyeceklerimi özetliyorum:

YARINA BAŞLAMAK bir özgün, bir alışılmadık roman girişimi. Bir Yalova vapurunun alt kamarasında başlıyor serüven. Üniversite yıllarının çok ötelerinde kalmış bir uzak yakın duygusal yaklaşımın sıcaklığında buluşuyor iki insan: Ayşe ile Hüseyin. İkisi de öğrenimlerini yarıda bırakmıştır. Ayşe, mutsuz bir evliliğin açmazında bocalamaktadır. Hüseyin ise, gazetecilik yaşamının tekdüzeliğinde; roman yazma saplantısının sancılarını çekmektedir. Bu iki insan arasında bir sevgi, bir aşk ortamında oluşup gelişen, kafaca ruhça anlaşıp birleşme doğrultusunda bir beraberlik doğmuştur: Hüseyin'in roman yazması.

Hüseyin, nice nice roman deneylerinden geçmiş, ama hiçbirinde yerini yordamını bulamamıştır.

Ayşe'yle Hüseyin'in buluşması, rastlaşması, başlı başına bir roman konusu değil mi? *Yarına Başlamak* adlı romanın konusu yok. Bir yaşantıdır romanın konusu. Örneğin, bir Yalova vapurunda rastlaşıp buluşup eski günlerin anısında yeniden, tazeden, taptazeden acısı tatlısıyla yaşanan bir geçmişin, elle tutulur, yürekle sezilir, içe sindirilir bir belgesidir bu.

Hüseyin bir roman yazacaktır. Nasıl bir roman? Hüseyin:

«Yazacağım, bizim romanımızı yazacağım,» diyor.

«İki kişilik mi?» diye soruyor Ayşe.

Cevap şu: «İki kişilik olması demek, olmaması de-

mektir.» Çünkü «İki kişilik bir dünya bir kişilik dünyadan daha bile budalaca dünyadır.»

Ayşe şöyle çıkıyor ortaya: «Ben romancı olsam,» diyor, «bir insandan çok; birçok insan duygularını, bir çağın düşüncelerini, bir toplumun kaygılarını, bir kuşağın sevinçlerini anlatmak isterdim.»

Bütün sorun burada işte.

Roman, bir çağın düşüncelerini mi açıklayacak, yoksa, çağa karşın kendi duygu ve düşüncelerini mi sergileyecek?

A. Timuçin *Yarına Başlamak* ile bu ikinci yolda güzel bir denemeye başlamış. Kutlamaya değer bir başlayış.

1981

KİTAP OKUMA ALIŞKANLIĞI

Alışkanlık ne zaman başlar insan yaşamında? Küçükken, körpecikken değil mi? Hayır, sonradan da, sonradan da. Kulaklarım, duyarlılığını Münir Nurettin'lerde, Safiye Ayla'larda, Müzeyyen Senar'larda bulan bir Türk müziğiyle doluyken, günün birinde, klasik Batı müziğiyle tanışırverdim, bir güzel rastlantıyla. Yıl 1922 olmalı. Ya da daha önceleri. Rus Devriminde, tasını tarağını toplayıp yurdundan göçen Beyaz Rusların bir bölüğü İstanbul'da almıştı soluğu. O günlerde Gelenbevi Ortaokulunun ikinci sınıfındaydım. Göztepe'deki dede köşkünün bir bölümünü Beyaz Ruslara kiralamıştık. İki erkek, iki kadından oluşuyordu kiracılarımız. O günlerde, Türkiye'de deniz banyosu, plaj safası diye bir şey yoktu. Bu iki Rus kadın her gün sabahın er saatlerinde, Caddebostan'a gidip, o zaman için utanılası bir kılık olan mayolarla denize giriyorlardı. Erkekleri, nedense, gündüzleri evde olmuyorlardı. İki kadın öğle saatlerinde, kiralık bölümde, göğüs bağır açık, mayolu, yalınayak, güne güneşe her yanlarını sere serpe sergiliyerek, şezlong safası sürüyorlardı. Yemeklerini, sofrada değil, şez-

longlarda, dizlerinin üstüne yerleştirdikleri tabaklarda yiyorlardı. İşaretle, mimikle öylesine bir ahbaplık kurulmuştu ki aramızda, sormayın gitsin. On dört yaşımın yeni yeni uyanışında, bilinçsizliğinde, bir dostça, bir çıkarsızca ilişki ortamı içinde canciğer olmuştum bu iki Rusla. Sonra sonra, evin önünü, kaytan bıyıklı hovardalar sarmaya başladı, laf atmalar, naralar, iç çekmelerle. Sonunda uyandı büyüklerim, mahallenin ahlakçı idividicilerinin dürtüleriyle. Çekin arabanızı, dedi büyüklerim Ruslara. Çektiler arabalarını mırın kırın etmeden, anlayışla, sevgiyle, uygarca. Giderken, o iki nefis kadın, bana bir gramofonla bir sürü plak bıraktılar. Chopin'ler, Beethoven'ler, Schubert'ler, Schumann'lar, Lizst'ler, Brahms'lar, Mozart'lar, hepsi hepsi vardı bu plaklarda. Rusların ardından, sabah akşam çalıp dinledim o ezgileri. Kulağım, yüreğim doldu taştı o güzelim müzikle. İşte, size bir alışkanlık. O gün bugün, klasik Batı müziğine, adıyla sanıyla bilmesem de tutuldum.

Aradan yıllar geçti. Asker oldum (piyade). Eskişehir'de, askerlik kampında karşılaştım ilk kez, halk türküleriyle. Bağlama eşliğinde, Anadolu'nun bağrı yanık insanlarından kopup gelen ezgiler, sonradan tanıdığım ve çok sevdiğim Ruhi Su ile daha bir işledi içime.

Diyeceğim şu: Alışkanlık, her yaşta her başta olabilir. Ama, en önemli alışkanlık ilk yaşlarda başlar.

Kendimden örnek alayım, izninizle: Babam okur yazar bir insandı. Zamanına göre, bütün yayınları kapsayan bir kitaplığı vardı. Mithat Paşa, Namık Kemal, Ziya Paşa hayranıydı. İki ciltlik Larousse düşmezdi elinden. Kitaba saygı, sevgi ortamı içindeydim. Kitap sayfaları öyle parmak tükrüklenip açılmaz, şöyle üstten üstten aralana yoklana, nazikçe, hafifçe saygılıca açılırdı.

Yıllar sonra, yeğenlerim oldu, oturduğum yerde. Evin bahçesindeyiz. Küçük yeğenim altı yaşın o değer bilmezliğiyle çiçeklere saldırıverdi birden. Koparıp koparıyordu çiçekleri. Ona, çiçekleri koparmadan sevip okşattım, ben de okşayarak. O gün bugün, sever çiçekleri ve de yaşaması gereken her şeye sevgiyle bakmayı kendine bir ilke bilerek.

Bakın, nerden nereye geldik, kitap okuma alışkanlığı konusunu deşerken.

Goethe, üç çeşit okuyucuyu birbirinden ayırıyor ve şöyle diyor: «Üç çeşit okuyucu vardır: Birinciler, yargılamadan okuyanlar; üçüncüler eserin tadına varmadan yargılayanlar, ve arada, tadına vara vara yargılayan ve yargılayarak tat alan kişiler... İşte bunlar bir sanat eserini yeniden yaratanlardır... (Melahat Togar çevirisi).

Şimdi gelin, bu söz üzerinde düşünelim. Türkiye'de, bu üç sınıf okuyucudan hangisi var dersiniz. Hiç okumayanlar, yargılamadan okuyanlar, diyorum ben. «Eserleri yeniden yaratanlar» ise, devede kulak.

Bir kafa tembelliği sürüp gitmekte bugün Türkiye'mizde. Sordum soruşturdum nice gençlere. Niye okumuyorsunuz diye. Karşılık şu genellikle: «Üç sayfa okuyorum, sonra gözlerim yoruluyor, bırakıyorum.»

Sevsinler bu yargıyı. Okumak bir alışkanlık durumuna gelmedi mi, yapılacak bir şey yoktur.

Evinde, elinin altında üstünde bir kitaplığı olmayan hangi çocuk düşünebilirsiniz ki, okumaya bir eğilim duysun. Yıllar önce yurdumuza gelen Fransız yazarı (şimdi göçtü gitti) Duhamel, Türkiye'nin geri kalmışlığının nedenlerini, evlerde kitap olmayışında buluyordu, çok haklı olarak.

Bugün, kitap fiyatlarının yüksekliğini bildirerek okuma bakımından bir gerileme döneminde olduğumu-

zu ileri sürenler yok değil. Ama, okuma tutkusu olanlar bunun üstesinden her zaman gelebilirler, beş altı kişi bir olup, paylaşmaca, ortaklaşa yapıtlar edinerek.

Okuma alışkanlığının temelinde ne var ya da ne yok diye sorarsanız, ben de derim ki, aile çevresine, ilk, ortaokul çevresine, hatta hatta lise çevresine bakın. İş yoksa ailede, ilkokulda, ortaokulda, lisede «Vermemiş Mabut, neylesin Mahmut» der, çıkarım işin içinden.

1981

SANATIN ÖDÜLÜ

Ödül, sözlüklerde, bir çabanın, iyi, özgün bir çabanın karşılığı olarak verilen armağan ya da yapılan bir iyilik, diye tanımlanıyor. Osmanlıca'da karşılığı 'mükâfat' olarak gösterilen ödül, özel olarak, hasmını yenen pehlivana verilen para, koç, inek, at gibi şeyleri alıyor kapsamına. Demek, ödül, sevindirici, özendirici bir şeydir, sevindirip daha üstün çabalara özendirici bir şey.

Bir sanatçıyı sevindiren, daha iyi çabalara yönelten, daha iyiye, daha yetkine özendiren şey ne olabilir, ortaya çıkardığı yapıtının, herkesten önce kendine, evet, kendine verdiği ruhsal bir doyumdan, hazdan başka?

«Şekerkamışı yiyen kimse ödül ister mi?» diyor Güney Hindistan kaynaklı bir atasözü. Şekerkamışı, özünde bir ödüldür, tıpkı bir sanatçının, diyelim bir ressamın fırçasından çıkan güzel bir resim gibi. Bir sanatçının yapıp kotardığı bir yapıt, gönlüne göreyse, başlı başına bir ödül değil mi, kendi kendine verdiği? Bu yapıt, hele, beğenisine güvendiği, sayısı bir ikiyi aşmasa da, dostlarının candan yürekten alkışlarıyla karşılanırsa, daha bir değer kazanır, ödüllenmiş olur.

Sayılı ressamlarımızdan Nuri İyem, bakın ne diyor, aynı doğrultuda:

«Resim yapmak, bende ruhsal diyebileceğim bir doyum yaratmaktadır.» (Cumhuriyet, 10.5.1979). Ruhsal bir doyum! Bir sanatçı için bundan daha iyi bir ödül olur mu?

Ünlü ressamımız, aynı yanıtlama yazısında, daha bir açıklığa kavuşturuyor ödül ile ilgili savımı: «Eğer sanatın yaşama bir anlam verip, onu saygı ve sevgiyle bezeme gerçeğinde uzlaşıyorsak resim yaparken duyageldiğim sevinci paylaşmış olursunuz. Bu, yalnızca sevinç değil; aynı zamanda yapıtlarımı oluşturan doğal dürtüdür.»

Gerçek sanatın tanımı bu sözlerde özetini buluvor bence: Yaşama bir anlam vermek, onu saygı ve sevgiyle bezemek. Her büyük sanatçı, doğal dürtüden kaynaklanan bir atılım, bir uğraşım sevincini, yapıtının yaratış aşamalarında içine sindire sindire duyar. Hatta, kimi sanatçıda bu sevinç yapıt bittikten sonra da yaşar bütün canlılığıyla. Öyle ki, yapıtı karşısında duyduğu sevinci, hadi adını koyalım, 'ödül sevinci' sürüp gider. Siz hiç, yaptığı resmi elinden çıkarmamak için sergilemeyen ressama rastladınız mı? Ben rastladım, hem de usta bir iki ressama. Usta heykelci Hadi Bara'nın yapıtlarına olan tutkusuna yakından tanık olmuşluğuma dayanarak söyleyebilirim ki, sergileme sözünü bile ettirmez, heykel işliğinde, her biri kendisinden bir parça olan eşsiz heykelleri arasında, yeni yeni yontularla ödüllendirip dururdu kendini ve de, az sayıdaki dostlarının ortaklaşa sevgi ve saygısı içinde.

Ödül, genel anlamda bir yarışma sonucu varılan bir değerlendirmedir. Nesnel açıdan böyledir bu. Ya öznel açıdan? Birinci durumda, sanatçı başka sanatçılarla yarışır. İkincisindeyse, kendi kendisiyle yarışma ha-

lindedir, kendini aşma, daha güzele varma yolunda bir yarışma halinde. Bence bu son durumda alınan ödüldür asıl sanatçının başını göklere erdiren.

Ama, bu demek değildir ki, sanatçı, sanatseverlere, sanatsever halka açılmadığı ölçüde kendini ödüllendirmiş olur. Hayır. Her sanatçı, yaşama yeni anlamlar kazandıran, S. Eyuboğlu'nun deyişiyle, «kendini değiştirmiş, insanları değiştirmeye, içlerine mavilikler salmaya adamış,» «devrimci bir savaş eri» olarak, elbette ki, halkın beğenisiyle ödüllenmek ister. İnsanların içine mavilikler salmanın başka yolu yoktur. İçsavaş günlerinde, fildişi kulesine kapanıp denemelerini yazan Montaigne, bir yandan kendini ödüllerken, kuşkusuz, yurttaşlarına seslenıyordu, günün birinde sağ ya da ölü, nasıl olsa, yazılarıyla karşılarına çıkacağını umarak.

Genel anlamda, yani nesnel ödül konusuna geçelim.

Çağımızda, halka, halkın büyük çoğunluğuna açılmanın yolu, her şeyden önce reklamdan geçmektedir. Reklam, gazete sayfalarından sergilere, kitapçı dükkanlarının camlığından, radyo, televizyonlardan ödüllere kadar, çeşitli yollardan sanatçıya büyük maddesel olanaklar sağlar. Bu olanak sağlayıcıların başında, Nobel gibi dünya çapında etkinlik kazanmış bir kurum gelmektedir. Öylesine etkin bir kurum ki, seçicilerin kapısını aşındırmak, birtakım yazarlar, sanatçılar için nerdeyse ulusal bir ödev niteliği kazanmıştır. Sanat yapıtlarının ödüllendirilmesinin başlıca amacını, özendirme, yüreklendirme olarak alırsak — ki öyledir — Nobel konusunda diyebiliriz ki, özendirmenin ötesine geçilmekte, yüklü bir dünyalık yanında, evrensel bir üne kavuşma tutkusu ön planda yer almaktadır.

Bedri Rahmi Eyuboğlu, bir gün, bir sanatçımıza, yarı şaka yarı ciddi, şöyle demiş (kendi ağzından duydum): «Bir diş macunu tüpünde ne kadar macun var-

sa, sende de o kadar sen varsın.» Bu, ödül peşinde koşanlar için, akıldan çıkarılmaması gereken bir uyarıdır. Sartre, Nobel armağanını elinin tersiyle itip geri çevirirken, armağanın kendine, ün bakımından da, öz değer bakımından da bir şey getirmeyeceğini, bir şey katmayacağını, katamayacağını biliyordu. Çünkü o, Nobel'den önce de, sonra da Sartre'dı. Sartre, Şolohof dururken, Nobel'ce Pasternak'ın ödüllendirilmesindeki politik tutumun ağır basışına değinerek, armağan almasa da, Şolohof'un Nobel'i aşan bir düzeyde olduğunu ileri sürüyordu, haklı olarak.

Türkiye'mizde ödül, Cumhuriyet Halk Partisi'nin girişimi (1942) ile başladı denebilir. Bir çeşit devlet katına bağlı bir ödül başlangıcıydı bu. Onu, özel girişimler izledi. Bugün, birçok ödül oluşturulmuş bulunuyor yurdumuzda. Kimisi, Darüşşafaka gibi eğitim dünyamızda ağırlığı olan kurumlarca, kimisi de, Orhan Kemal gibi artık hayatta olmayan (burası çok önemli) bir roman ustası adına yakınlarınca kurulan ödüllerdir bunlar. Bunların yanında, edebiyat, sanat dünyasında adı geçmeyen, üstelik hayatta olan (burası da çok önemli) kimselerin, paralı pullu kimselerin, kendilerini ön plana çıkarma tutkusuyla kendi adlarına, evet, kendi adlarına kurdukları ödüller yer almaktadır. Bu tür ödül kurucuları, aslında kendilerini ödüllemektedirler, radyolarda, televizyonlarda, bakanlarla yan yana söyleyler verip, poz poz resim çektirerek.

Ayrıca, kimi gazetelerin (boyalı gazetelerin) vakıflı ödülleri çıktı ortaya, akıl çelici, yürek hoplatıcı paralar sürerek ödül pazarlarına. Dünya görüşleri, siyasal ve toplumsal tutumları birbirine aykırı sağlı sollu karma jürilerce verilen ödülleri (haklı ve yerinde olsa da), Sartre'ın tutumuna (tümüyle değilse bile, köşesinden kenarından) yaraşır bir biçimde değerlendirmelerini,

değerlendirebilmelerini istiyor gönül, Türk sanat ve edebiyatı adına.

Önemli olan, bir ödülün (yüklü bir para dışında) insana, yani sanatçıya neler kattığı ve ondan neler alıp götürdüğüdür. İsmail Tunalı'nın dediği gibi, «ödül kazanmış, hatta Nobel ödülü kazanmış kimi yapıtların, ödül kazandıktan kısa bir süre sonra unutulması olgusu» yabana atılır gibi değil. «Çünkü, sanat yapıtlarının sanatsal - estetik ölçeği, bir ödül seçici kurulunun beğenisinden çok, zamanın gelecekteki yargılaması içinde bulunur.»

1979

ÖDÜL KONUSUNDA

Ödül, içerik bakımından yeni bir şey değil. Eskiden «mükâfat»tı bunun karşılığı. Bir hizmet ve iyiliğe karşı edilen iyilik, diye tanımlıyor Devellioğlu sözlüğü mükâfatı. Türk Dil Kurumu Sözlüğü daha bir açıklığa kavuşturuyor bunu, şöyle diyerek: «İyi bir işe karşılık olarak verilen armağan ya da edilen iyilik.»

Şu çıkıyor ortaya: Ödül, iyi bir işe, bir eyleme, bir yapıta karşılık olarak, iş-eylem-yapıt sahibini yüreklendirmek için verilen bir armağandır. Amaç, yüreklendirmek, işse iş, yapıtsa yapıt, eylemse eylem sahibinin sırtını sıvazlamak, «Aferin» deyip, başkalarını da kendilerini aşarak, bir yarışma ortamına hazırlamak değil de ne? Edebiyat, sanat alanlarındaki ödüller, hani içi para dolu bir çantayı bulup da sahibine ulaştıran bir cebi deliği üç beş kuruşla gönül rahatlığına kavuşturan cinsten bir ödül değil, aynı uğraşa baş koymuş, gönül vermiş kimseleri birbirleriyle çekişe döğüşe, «Ben senden üstünüm, sen benden altınsın (altun değil)» savlarıyla karşılaştıran, dişe diş, göze göz kırıcılığında bir yarışma sonucunda elde edilen armağanlardır.

Nobel armağanı gibi, yarışmaya katılsa da katılmasa da, adı sanı, yapıtı eylemiyle dünyaya ün salmışlığı göz önünde tutularak, daha çok siyasal içerikli değerlendirmelerle bir belirginlik kazanmış kurumlar dışında, bütün öbür ödül kurumları, yarışmaya katılan yapıtlar üzerinde durmaktadır. Böyle olunca da, iş vara vara, bir at koşusuna, bir bisiklet yarışmasına, bir ski yarışmasına benzemekte ve dönüşmektedir.

Yarışma, güzel bir şeydir aslında. Ama, her yarışmada, başkasını geride bırakmak hırsı, tutkusu ön plana geçti mi, insanın midesi bulanmaya başlayıverir. Alalım satranç oyununu. Oldum olası sevmedim, sevmiyorum bu oyunu. Satrançta amaç ne? Karşındaki adamı mat etmek, değil mi? Ama ne pahasına? İki saat üç saat süren bir satranç oyunu bana dünyanın en can sıkıcı uğraşı gibi görünmektedir. Neymiş efendim, yarım saat düşüneceksin bir piyonu öne sürmeden önce. Amaç ne? Karşıdakini faka bastırıp, mat etmek! Yani yenmek, hiçe indirmek. Olacak şey değil.

Neyse, dönelim ödül konusuna. Bugün Türkiye'de bir ödül savurganlığı, bolluğu, ayıptır söylemesi «ödül ishali» var.

İlhan Selçuk, Cumhuriyet gazetesinde (12 Temmuz 1980) yazdığı «Edebiyatçılar Dikkat!» adlı yazısında on dokuz ödül'ü adları sanlarıyla sıralıyor ve edebiyatçıları uyarıyor. Ne demek, on dokuz ödül? Şu bu şair ölüyor. Geride bıraktıklarında para pul varsa, haydi o şair adına bir ödül konuyor. Nedir amaç? Türk şiirini geliştirmek mi? Hayır. O şairin adını ölümsüzleştirmek. Bir şair, eğer değerli, yetenekli bir şairse, nasıl olsa adını ölümsüzleştirir, yapıtlarıyla. Nâzım Hikmet ödülü diye bir ödül koysanız da, koymasanız da, Nâzım Hikmet yaşayacak, yaşıyor da.

Sartre, Nobel armağanını geri çevirirken, bu doğ-

rultuda konuşmuş ve şöyle demişti: «Toplum, politika, yazın alanlarında belli davranışları seçen bir yazar, davasını ancak kendine özgü araçlarla, yani yazılı sözle yürütmelidir. Alacağı her ünvan okurların üzerinde bir baskı yaratacaktır.» Evet, bütün sorun bir yazarın, bir şairin, böylesi bir baskı aracına sırtını dayamadan, okurlara ulaşabilmesidir. Ama, denilecek, bugün dünyada sesini okurlara ulaştırmanın başlıca yolu reklamdan geçmiyor mu? Evet, geçiyor. Peki, denecek yine, ödül de bir reklam değil mi? Evet, öyledir. Ama, her reklam bir değer abartması, biraz da pireyi deve gösterme çabası değil mi?

Armağanlar, ödüller, genel olarak, belirli bir «beğeni» açısından ele alınmaktadır. Sözgelimi, bir Henry Miller, bütün yetisi yeteneğine karşın Nobel'e aday gösterilemez. Daha çok Batı yazarları düzeyinde kalmakla birlikte, Doğu'nun başkaldırmış yazarları — özellikle onları — gözetmektedir Nobel armağanı. Batı'nın çığır açan, sarsan, alışılmışın çok ötelerine, Batı'nın değer ölçülerinin ötelerine giden yazarlara kapılarını kapamaktadır. Yalnız Nobel mi? Avrupa'nın birçok ülkelerindeki ödüller de bu çizgidedir.

Bu durum karşısında, Parisli on sekiz yazın eleştirmeni «1500. Yazın Ödülü, Antikonformist Ödül» adı altında bir yarışma açmışlar. *Arts et Lettres* adlı derginin Ocak 1980 tarihli sayısında André Parinu, bu girişimi şöyle açıklıyor: «Parisli on sekiz eleştirmen, hiçbir yere girmediği ve dinamit yüklü ağır bir düşünce taşıdığı için, bütün jürilerin unutacakları bir yapıtı seçecekler, 'en kaygı uyandıran', 'en özgür' ve 'en başkaldırıcı' bir yapıtı.»

Bu eleştirmenlere göre; bir sanatçı — bir yaratıcı — tanımı gereği insanların en az koşullandırılmışıdır ve yetenekleri ona, imgeleri, biçimleri, yeni de-

ğerleri saptamak, adeta geleceği billurlaştırmak gücünü vermektedir, yalnız geleceği bildirmek değil, onu yaratmak gücünü de.

Bu eleştirmenlere göre, edebiyat — yani söz — belli bir döneme havasını, rengini verir. Edebiyatı yozlaştırmak, bütün bir dönemin duyarlılığını yozlaştırır. Bir roman, her şeyden önce, rahatsız edici, kışkırtıcı, meydan okuyucu, özgünlüğün haykırışı olmalı, kapı kapayıcı değil, kapı açıcı olmalı... En başına buyrukları zincire bağlamak için bir sürü çelmeler çelip çeliştirmeler vardır. Böylece, edebiyat ödülleri — ki başlangıçta bindebir rastlanan değerlerin iletişimini tez yoldan çabuklaştırmak amacındaydı — çoğu kez, yetenekleri, zamanla bozup yozlaştırmak makinesi halini almıştır ve kamuyu (yani okuyucu yığınını) kendince önemli olan imgelere göre doyurmak görevini yüklenmiştir.

Sayıları onları, yirmileri bulan ödüllerin anlamı nedir bizde, belirli bir beğeniyi yaygınlaştırmaktan başka? Standart beğeniyi aşan, alışılmışa kafa tutan, yerleşmiş ahlak değerlerini sarsan yapıtları — bu özellikleri ile — ödüllendiren ödül kurumları var mı? Yok diyemeyeceğim. Selim İleri'yi ödüllendiren anlayış, bence, geleneksel tutumu gerilerde bırakmıştır, övünülesi bir düşünce özgürlüğüyle.

Bunca karman çorman, dağınık, her biri kendi doğrultusunda şu bu değer ölçüsüne bağlı ödül kurumlarının, bir araya gelip, adını sanını ikinci plana alarak, Türk edebiyatı adına birleşip, yılın en ilginç yapıtı üzerinde titizlikle durup, düşünüp taşınması, yazınımız için eşsiz bir yarar sağlayabilir diyorum. Bilmem, siz ne dersiniz?

1981

İŞİ BAŞINDAN AŞKIN TEMBELLİK

Yaşam, bir yerde, bir yaşta, bir başta sona ermek üzereyken, insanın şöyle bir arkasına, geçmiş günlerine dönüp, kendi kendisiyle ister istemez hesaplaşması, hesaplaşmaya kalkışması kaçınılmaz bir gereksinme değil mi? Özellikle, ömrünü, kafasını yüreğini yakın-uzak çevresinin iyiliği esenliği doğrultusunda harcamış, işletmiş insanlar için.

Ünlü Fransız yazarı bayan Simone de Beauvoir, işte, böylesi insanlardan biri olarak çıkıyor karşımıza. Elimde, yazarın düşünce ve eylem yaşamını yansıtan bir filmin tutanağı var. Film, 1978 yılında çevrilmiş, başta Jean-Paul Sartre olmak üzere, yazarın yakın duygu ve düşünce arkadaşlarının sorularıyla derinlemesine gelişip serpilerek, XX. yüzyıl dünyasının eşine az rastlanır bir kadın düşünürünün portresini oluşturmuş, çeşitli anılar, tanıklıklar, kanıtlamalar aracıyla.

Simone de Beauvoir, daha yedi-sekiz yaşında başlamış okuyup yazma uğraşına. Babası, dünyada yazar olmaktan daha yüce bir uğraş olmadığı inancını aşılamış ona. Daha genç yaşta, okul arkadaşlarının anı

defterlerine yazmış yaşamının amacını; ünlü bir yazar olmak istiyorum diye.

Ünlü bir yazar olmuş da. Ama nasıl? Hangi yollardan, deneyimlerden geçerek?

Yaşam, insan yaşamı, rastlantılarla gelişip serpilir. Kimi zaman, istemleri, özlemleri ikinci plana iterek. Tolstoy, her ne kadar; «İnsan, cennetini de cehennemini de kendisi yaratır» derse de, insanın istemini aşan rastlantılar ağır basıp, şu bu etkenler birinci planda rol oynarlar.

Simone de Beauvoir, yetilerinin gelişmesini, yazarlığının yerli yerine oturmasını, sonunda üne kavuşmasını bir rastlantıya borçludur: Sartre'la tanışıp arkadaşlık kurmasına.

Simone de Beauvoir, bir yerde, haklı olarak, şöyle diyor:

«Yaşamımın en büyük başarısı Sartre'dır. Bir ikinci Ben'di, kendimi onda bulduğum. Onunla her zaman her şeyi paylaşabilirdim.»

Sorbonne'da rastlaşmışlar, anfilerde, koridorlarda. İkisi de felsefe öğrencisi. Önceleri uzak durmuşlar birbirlerinden. Sonra sonra, buzlar çözülmüş, yakınlaşmışlar: «Çarçabuk bir yakınlık oldu Sartre'la benim aramda.»

Bu yakınlık elli yılı aşkın bir süre, evlendirme memurunun önünden geçmeden, sağdan soldan gelen söylentilere kulak asmadan, soyluca, dostça, arkadaşça yürütülmüş.

Elli yılı aşkın bir dostlukta ortak yanları ne olmuştur bu iki üstün insanın? Yazmak isteği, özlemi, gerekliliği.

Ne var ki, Sartre için birinci planda önemli olan yazmaktı. Simone de Beauvoir içinse, yaşamak, yaşamdan bir şeyler yakalamak.

Neler yakaladı dersiniz Simone de Beauvoir? Bir kitabında şöyle diyor: «Ne denli aldatıldığımı, aldanmış olduğumu hesaplıyorum şaşa şaşa.»

Neymiş o aldatıldığı nokta?

İnsanın düşlediği, özlediği bir yaşam doğrultusunda çalışıp didinerek sonunda hiçbir şeye ulaşamayınca, düş kırıklığı çıkar ortaya bütün ağırlığıyla. Sartre'ın *Varlık ve Hiçlik* adlı yapıtında, gelecek şöyle açıklanır: «Gelecek, gelecek olarak düşünülünce, insan ona yönelir bir serap olarak. Ve eğer gerçek, insanın düşlediği gibi gerçekleşirse, artık o bir düş olmaktan çıkar, bir *şimdi* olur. Sınırlıdır, bitimli bir şeydir o artık. Oysa, istem ve düş, bitimsiz şeylerdir.»

Demek, önceden sezilen gerçek ile, gerçekleşen gelecek ayrı ayrı şeylerdir. Gerçekleşen gelecek, özlenen, istenen gelecek gerçekleşmiş ve *şimdi* olmuştur. *Şimdi* olunca da, önemini, çekiciliğini yitirmiştir.

Simone de Beauvoir'ın, «aldatılmış olmak»la anlatmak istediği şey bu işte.

Simone de Beauvoir'ın yaşamında iki şey ağır basmış görünüyor: Bunalım ve yaşama isteği.

Bunalım, 45 yaşlarında, belki daha da öncelerden başlamış. Şöyle diyor yazar: «Tanrıya inanmaz olur olmaz, içimi büyük bir korku sardı. Bu, ölüm korkusuydu.» Yaşamın geçiciliği, eski deyimle *faniliği*, öbür dünya masalına inanmayanları elbette tedirgin edecekti. Simone de Beauvoir da bu tedirginliği duyan büyük aydınlardan biri.

1978'de yetmiş beş yaşına basan Simone de Beauvoir'da bunalım, bir çeşit dinginliğe bırakıyor yerini.

Yaşlılığın getirdiği filozofça bir tutumla dünyaya daha bir uzaktan, daha bir çıkarsız bakma olanağı var ya, o işte, Simone de Beauvoir gibi insanları dinginliğe ulaştıran.

Önceleri, Simone de Beauvoir, bizler gibi, bizlerden ne çok çok ne az tepkilerle başkaldırıyormuş yaşlılığa, şu onarılmaz sayrılığa.

Yaşlanmaya karşı «Şöyle böyle öfkelenmem gerektiğini düşündüm,» diyor, Simone de Beauvoir, «ama kime karşı? Freud'un beden acılarından söz ederken söylediği bir söz çok hoşuma gitmişti. Aşağılık bir şeydir bu, insanı çılgına çevirmesi, küplere bindirmesi gereken bir şeydir; ama kime karşı olduğunu bir bilseydik, diyor, Freud.»

Freud'un bu tutumunun kendi üstündeki etkisini şöyle dile getiriyor Simone de Beauvoir: «Tanrıya, var olduğuna inanmadığım Tanrı'ya öfkelenemem, benim yaşımdakilerle aynı olan hücrelerime, bedenime öfkelenemem. Bu yüzden bunalımlara düşmeme de bir neden yok. Artık eskisi gibi tam ışık ya da karanlık yok. Biraz daha griler var, çoğu kez pembeye çalan griler. Pembeye çalan, çünkü hâlâ birçok şeyden haz duyuyor, mutlu oluyorum. Ama, mutlulukla kaygılı umutsuzluk arasında kesin bir ayrım yok artık. Denebilir ki, biraz tükenmişim ben.»

«Ama, çok canlıca bir tükeniş,» diyor bir yakın dostu.

Simone de Beauvoir'ın buna verdiği karşılık şu, özetle:

«Evet, canlıyım elbette, çok önem verdiğim tasarılarım olduğu sürece. Hâlâ büyük sevinçlerim, keyiflerim var. Her zaman can sıkıntısından nefret etmişimdir, artık canım sıkılmıyor... Eh, zaman zaman bunalımlarım, hayli yaman bunalımlarım olmuyor değil... Ama bastırdım onları. Çünkü, bütün ruh hallerinde bir parça kabullenme vardır her zaman. Öfke için de aynı şey. Yine, isteye isteye durumuma öfkelenmekten vazgeçtim, aslında insanlığın durumudur bu...»

Gözlerin eskisi gibi görmez olduğu, başka aksaklıkların bir bir ortaya çıktığı yaşlılık karşısında son tutumu şu Simone de Beauvoir'ın:

«Önceden kendi kendime, son yıllarımı ahlar vahlar, sızlanmalar içinde geçirmeyeceğim, dedim. Yaşlanma düşüncesini onayladığımdan değil. Acı çekmek ve gözyaşı dökmeden ölmek gerekir diye de düşündüğümden değil. Ama, bunalmak istemiyorum. Çünkü insan, olup bitenlere karşı bir çeşit başkaldırma durumuna düşerek bunalır, her şeyi zehir eder kendine.»

Sartre şöyle diyor ona: «İkimiz de eserlerimizi verdik. Şimdi hepsi arkamızda kaldı. Siz, eseriniz üstüne ne düşünüyorsunuz?»

Kendi deneyimlerimden, elimden geldiğince bir şeyler çıkarmaya, dile getirilebilen ne varsa hepsini — başkalarının işine yarasın diye — dile getirmeye çalıştım diyor Simone de Beauvoir.

Eserini geride bırakmış bir yaşlı yazar için ne kalıyor ortada?

Yaşamı sürdürmek. Nasıl? Bir çeşit tembellikle. Son yıllarına değin, her sabah belli saatlerde masa başına geçip, kendi kendine verdiği buyrukları titizlikle yerine getirip çalışma zorunluğunu ortadan kaldıran bu tembellik, Simone de Beauvoir deyimiyle «işi başından aşkın» bir tembelliktir. «Daha hâlâ okuyacak kitaplar, yazacak mektuplar var... Bu da yaşamayı sürdürmenin kazançlarındandır.

Böylesine dolu bir tembellik dostlar başına.

1981

CİNSELDEN EVRENSELE

Amerikan romancısı Henry Miller, cinsel konuları, özgürce, gizlisiz saklısız işleyen bir sanatçı olarak tanınmıştır, tanınır da. Genç yaşta Paris'de bulur, korkusuz, yılgısız, yaşama, yazma, gelişme, gelişebilme olanağını. Kendisini üne kavuşturan ilk romanlarını sanata, düşünceye saygılı, hoşgörülü Paris ortamında kaleme alır. Özel yaşamından, gönül serüvenlerinden yola çıkarak, ahlak adına işlenegelen ahlaksızlıklarla, ikiyüzlülüklerle döğüşe boğuşa; o doğa vergisi, önüne geçilmez, atsan atamazsın, satsan satamazsın bir sancılı, bir acılı tatlılı cinselliğe, antik çağlardaki onurunu kazandırmaya çalışır. *Il Decemerone*'den (1352) başlayarak, sahte ahlakçılıkla savaşan Marquis de Sade, D. H. Lawrence gibi ustaların izinde yolunda, André Gide denli gözüpek, yılgısız olmasa da, kendi ölçüsünde, atakça bir düzeyde sürdürür sanat işlevini.

Bütün yapıtlarında Henry Miller, cinselliğin, acıkma susama gibi, ete kemiğe ilişkin bir doyurulmaz, doyuruldukça da acıktıran bir iti, bir itiliş, bir güdü olduğunu; namusunsa, bacak arasıyla hiçbir ilişkisi ol-

madığını anlatma tutkusundadır, denebilir. Açık saçıklığı, sanat kaygısının özünde içeriğinde hasında eriterek, müstehcene kaçmadan verirken, bir ahlakçı olarak çıkar karşımıza Miller.

İlk romanının büyük yankılar uyandırdığı Paris'de bir gün, elinde ikinci romanının daktilosu, yayımcı avına çıkar. Yıl 1934'dür. İlkin, Montparnasse'da bir yayımcıya başvurur. Yayıncı kadındır. Konuşma sırasında bir ara, yayıncı, karşısındaki adamın, son zamanlarda adı ve yapıtı üzerinde gürültüler koparılan H. Miller olduğunu anlar, şaşkın şaşkın şunları söylemekten kendini alamaz: «Ama, Bay Miller, öyle dedikleri gibi hiç de müstehcen bir haliniz yok.»

Bu bana Théophile Gautier'nin şu sözünü anımsattı: «Bir sarhoşu anlatan sanatçının ille de ayyaş olması gerekmez.» Nasıl ki, *Venedik'de Ölüm* yazarı Thomas Mann'ın eşcinsel olması gerekmediği, daha doğrusu, olmadığı gibi.

Demek istediğim şu: H. Miller'de cinsellik, ikiyüzlülüğe dayalı ahlak softalığını yıkma yolunda, insanca, insan gerçeğini yansıtan doğal bir ahlak değeri taşıyor. Bir yazısında şöyle diyor Miller: «Müstehcenlik (edebe aykırılık) sanatta, özellikle de edebiyatta göründüğü zaman, genellikle bir davranış değeri taşır. Orada karşılaştığımız kesin karar öğesinin, cinselliği uyandırmayla hiçbir ilgisi yoktur. Bir art düşünce varsa eğer, bu, cinselliğin çok ötelerine gider. Amacı, bir gerçeklik duygusu uyandırmak, onu iletmektir. Bir anlamda, sanatçının müstehcene başvurması, efendinin mucize öğesine başvurmasına benzetilebilir. Ben, müstehcenden yana, şehvet uyandırıcılığa (pornographie) karşıyım.»

Elimde, Henry Miller'in *Cinsellik Dünyası* adlı bir yapıtı var. Yazar, bu yapıtta cinsellik konusundaki gö-

rüşlerini açıklıyor. Size, bu yapıttaki düşünceleri, yarı çeviri, yarı yorum biçiminde iletmek istiyorum.

H. Miller, *Lady Chatterley'in Sevgilisi* adlı romanıyla tanıdığımız D. H. Lawrence'ın dünya görüşünden yola çıkıyor ve diyor ki: «Denemelerinden birinde, D. H. Lawrence iki büyük yaşam türü olduğunu, üzerine bastıra bastıra söylemiştir: Dinsel ve cinsel yaşam — öncelik birincide olmak koşuluyla — Ona göre, cinsel yaşam, bir kurtuluş yoludur. Bana kalırsa, ben ikicilik'e yanaşmam bile. Bana öyle geliyor ki, bir tek tür, bir tek yol vardır: gerçeğin yolu.»

Nedir bu gerçeğin yolu? Ona bakalım.

Dünyada, istekleri yaşamaktır önemli olan. İnsan isteklerini yaşarken, onların niteliğini değiştirmelidir. Varoluşun büyük amacı da budur. Ama, isteklerin kulu kölesi olmamalı. Onlardan kurtulmak için, kurtulmayı sahiden istemek gerekir.

Cinselliği düşündüğüm zaman, (diyor Miller), bir parçası aydınlanmış, ama bütünüyle bilinmeyen, gizemli, belki de hiç bilinmeyecek bir evreni düşünür gibiyim. Aynı şey, yaşamımızın bir kesimi ya da parçası için de doğrudur. Perdeyi biraz, ya da çok kaldırabiliriz ama, biz ilerledikçe, ufuk uzaklaşır. Dört bir yanımız gizemle çevrilidir. Dünyanın korkunç bir gizem olduğuna inanmadığımız sürece, hiçbir şeyi bilmeyeceğiz demektir. Her şey gibi, cinsellik de, özü bakımından bir gizemdir.

Cinsellik; Tanrı, yaşam ve mutluluk gibi, tanımlanamaz. Yaşamın bir öğesidir o, elle tutulmaz, gizemli bir güç. İnsanın kendini dile getirmesinin binlerce yolundan biridir. Önemli olan dile getirmedir, dile getirilen şey değil. İnsanın, özgürlüğe kavuşması için gerekli olsa, hayvanlarla çiftleşmesini, mahremi ile zina yapmasını salık veririm. (Tabii hep Miller söylüyor

bunları). Dünyada, kendiliğinden yanlış, ya da kötü bir şey yoktur, adam öldürmede bile. Yanlış olan, kendini dile getirme korkusudur.

Neden, nelerden korkuyoruz? Ölümden ve cinsellikten. Hiçbir çağda ölüm, bizim çağımızdaki kadar çiçek açar gibi gelişip serpilmedi. Yaşam da, hiçbir zaman böylesine dopdolu ve cömert olmadı. Üç yüz yıl boyunca veba Avrupa'yı kasıp kavurdu. Ama, ne görüyoruz? Bir yerde büyük bir din coşkusu, bir yerde zina, zincirden boşanırcasına arttı. Kadınlar ve erkekler, cinselden dinsele yöneldiler. Ölümün sürekli varlığı, kadınları da erkekleri de yaşama susuzluğuna itti. Savaşlarda da; aynı sonuç: Genel kırım artıp yayıldıkça, cinsel yaşam da, çiçek hastalığı gibi tomurcuklanıp tomurcuklanıp patladı durdu.

Aslında, cinsellik savaşa çok benzer. Bir ölüm kalım sorunudur bu. Kimileri bir ermişlik bulur onda, kimileriyse, cehennemin yolu sayar onu.

Cinsellikte ne varsa, yaşamın geri kalan bölümünde de aynı şey vardır. Her şey, benimsenen tutuma bağlıdır. İnsan yaşamı, güzellik, derinlik, doymuşluk açısından geliştirilmek istenirse, işe baştan başlamalı, yapısına giren her öğeye açık ve yeni bir gözle bakmalıdır. Cinselliğe karşı tutumumuzda bir yanlışlık varsa, bu demektir ki, aynı görüş yanlışlığı günlük ekmek sorununda, parada pulda, çalışma sorununda, kısaca her şeyde de vardır. Başka konulardaki tutumumuzda bir sakatlık varsa, hiçbir zaman iyi bir cinsel yaşam kurup sürdüremeyiz.

Cinsel sorun, karşımıza çıkan çözümlenmez bilmecelerden biridir, bizi kemiren kötülüklerin bir belirtisidir sadece. Cinsel sorun iyiden iyiye değiştirilebilse, bütün yaşam değişebilir. İnsanın normal, doğal ve temiz bir cinsel yaşamı olsun da, iş köleliğini, para tapınak-

larını, yapma kent yaşamını, daha birçok pisliği bir yana atmasın, olacak şey değil.

Her şey eninde sonunda, kişiliğe gelip dayanıyor. Güçlü kişilik, bütün düzmece yaşam biçimlerini sarsan, kendi biçimini bulan kişiliktir.

Cinsel yaşam, korkudan, baskıdan kurtulup, doğalına varınca, insan, evrensele ilk adımını atmış olur.

1981

YAŞLI GOETHE'DEN ESİNTİLER

Nicedir, Melahat Togar'ın, büyük bir titizlik, tutkunluk, sevgi saygıyla dilimize kazandırdığı «Goethe'den Seçme Mektuplar III»'ü okuyup duruyorum, üstünde dura düşüne. Altmış bir ile seksen dört yaşın olgunluk günlerinin deneyim yüküyle, genç-yaşlı dostlarına yazdığı mektuplar bunlar. 1810 ile 1832 arasının izlenimlerini kapsıyorlar. Bir Yunanlı filozoftan esinlenerek söylediği şu söz, kafa dinçliğini, gençliğini yitirmeyenler için çok anlamlı: «Yaş, yaşlanana çok şey verir.»

Yaşlanmanın Goethe'ye verdiği, kazandırdığı şeyler neler?

Bir defa, sınırsız bir hoşgörü. İnsanları oldukları gibi kabul etme hoşgörüsü. Şöyle diyor bir mektubunda: «Aslında her kişiyi kendi özellikleriyle, olduğu gibi almamız gerekli. Onun, doğuştan getirdiklerinin yanı sıra, içinde büyümüş olduğu çevreyi, eğitim düzeylerini ve bugün ulaştığı basamağı da hesaba katmak zorundayız.»

«Dünyaya eğer yabancılaşmak istemiyorsak, gençleri oldukları gibi almalıyız, onlarla — hiç değilse bazı-

larıyla — ilişkiyi kesmezsek, ötekilerin ne gibi çabalar içinde olduklarını öğrenebiliriz» diyor ve bir genç için şunları söylüyor: «Kendini aşarak ulaşabileceği basamakların da var olduğu bilincine varırsa, bu gencin çok ilerleyeceğinden şüphem yok.»

Yaş sınırına varmış, ölümle kucak kucağa gelmiş olmanın burukluğu, hınzı, öfkesi yok Goethe'de. O da tıpkı, Yunus Emre gibi, o bulunmaz bilge insan gibi, kendinden sonrakilere sevgiyle, özveriyle sesleniyor. Yunus Emre, «Bu dünyadan göçer olduk, selam olsun kalanlara» dememiş miydi? İşte, Goethe de o cömert yüreği, yaşadığı kadar yaşanmışlığıyla doyuma varmış insancalığıyla, bir Yunan özdeyişine yaslanarak şöyle diyor: «Yaşasın bizden sonra gelenler» (Vivat sequens!).

Ne güzel bir sesleniş bu! Kendinden sonra gelenler de, böylesi insanca, mertçe, cömertçe seslenebilirlerse ardıllarına, o zaman Goethe için, boşuna yaşamamış diyebiliriz.

Goethe, imparatorundan kıralına, padişahına, sanatçısından yazarına, politika adamından din adamına kadar, tarihe, iyi ya da kötü, damgasını basmış kimi ünlüler gibi, seks itisinin kaçınılmaz etkisinde yaşamını sürdürmüş bir insandır.

Simone de Beauvoir'a bakılırsa (Bk. «Yaşlılık»), eşcinsel eğilimlere kadar uzanan insan sevgisi, onu seksenlerinde bile on sekizinde bir kıza tutulacak kadar yaşama bağlamaktaydı.

«Eğilimler insanları birleştirir, fikirlerse ayırır,» diyor Goethe, bir mektubunda. Eğilimlerinde tek yanlı olan Goethe, düşüncelerinde çok yönlüdür. Bakın ne diyor, aynı mektubunda: «Ben, kişi olarak, çok yönlü yaradılışının gereği, tek bir düşünce türüne bağlı kalamam, şair ve sanatçı yönümle politeist, tabiat araştırıcı olarak da panteist.»

Özgürlük konusuna gelince, ödün vermez görünüyor Goethe. Nitekim, ünlü yapıtı *Faust*'da şöyle diyordu: «Yaşam gibi özgürlüğe de o insan lâyıktır ki, özgürlüğü her gün yeniden elde eder ve böylece çocuklukta, orta ve geçkin yaşta, kısaca, bütün duraklarda, tehlikelerle kuşatılmış olarak ömrünü tamamlar.»

Yakın dostu Schiller'in «Wilhelm Tell'e söylettiği şu sözden esinlenmiş olmalı Goethe: «Yaşamı her gün yeniden kazanırsam, o zaman bir tad alırım ondan.» Yaşamı yeniden kazanmak, bir anlamda özgürlüğü kazanmak demek değil mi? Özgürlük ve yaşam ise, ancak ve ancak bir savaşımla, bitmez tükenmez bir savaşımla elde edilebilir. Nitekim, Goethe, bir mektubunda bir dostuna; «Her sabah kulaklarımızda şunu duymalıyız: Gerekeni yap ve... mümkün olanı bekle,» diye yazarken, gerekeni yapmanın, yani, yaşamı özgürlüğü günü gününe kazanmanın bir eylem, bir savaşım işi olduğunu vurguluyor bence.

Goethe, seksen birinde, yaşamını anlatan «Gerçek ve Düş»ü, seksen ikisinde de «Faust»un ikinci bölümünü kaleme alıyor. Zetler'e yazdığı bir mektupta şöyle diyor: «Yaşlı yıllarında, insanın, hayatını anlatmak için geriye baktığında, hayal gücü, şairlik yeteneğini kullanmasından daha tabii şey olabilir mi?»; sonra şunları ekliyor: «Anlatan ve anlatılan» ile ilgili bütün bu düşünceleri «düş» sözcüğünün geniş kapsamına yerleştirdikten sonra, geri kalanı, yani, asıl sergilemek istediklerimi, vakaların dizisini «gerçek» sözcüğüyle belirtmek istedim.» Bütün bu açıklamalar, Goethe'nin olgunluk çağı yapıtlarından «Gerçek ve Düş»e neden bu adı verdiği ortaya çıkıyor.

Uzun yaşamışlığın Goethe açısından anlamını, onun ağzından şöyle özetleyebiliriz: «Uzun yaşamak demek, bir yerde, çok şeyi yitirmek demek oluyor; sevdiğimiz

nefret ettiğimiz, kayıtsız olduğumuz çok kişinin ölümünü... Bu arada kendinizi de yitiriyorsunuz.»

Ama, zamanın durmayan akışı içinde tek avuntuyu, «sonsuz ve değişmez olanın bilincine» varmakta buluyor, Goethe. Bu bilinçle, doğanın evren kapsamı içindeki akıl almaz gizini şöyle açıklıyor: «Çözümlenmiş her problem karşımıza çözümlenmesi gereken yeni bir problem çıkarıyor.»

Burada, yirminci yüzyılın en büyük bilim adamlarından Einstein ile Goethe arasında, evrene bakış açısından büyük bir yakınlıkla karşılaşıyoruz. Bilindiği gibi Einstein için evren, sonu gelmez gizlerle doludur. Bir giz perdesi kalkınca, karşımıza bir başka, bir başka, sonsuza dek süren başka başka giz perdeleri çıkmaktadır. Einstein'in bir bilim adamı olarak vardığı sonuca, Goethe, bir şair olarak sezgisiyle varmaktadır.

Bence, Goethe'nin yaşlı yıllarında vardığı bu sonuç, mektuplarının en ilginç yanıdır. Sezginin bilime öncülük ettiği gerçeğini, daha bir yakından görmüyor muyuz dersiniz burada?

1981

KARACAOĞLAN

Halk edebiyatımızın, Yunus Emre, Dadaloğlu, Pir Sultan Abdal gibi büyük ustalarındandır Karacaoğlan. Yaşamı üstüne bildiklerimiz, daha çok, halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılan söylentilere dayanmaktadır. Fuat Köprülü, Pertev N. Boratav, Sadettin Nüzhet Ergun, İlhan Başgöz, Cahit Öztelli, Taha Toros vb. gibi ünlü folklor araştırmacılarının söz birliği ettikleri nokta, Karacaoğlan'ın XVII. yy.'da yaşamış olduğudur.

İlhan Başgöz, birtakım söylentileri değerlendirerek, ozanın «1606'da doğup, 1679'da öldüğü tahmin edilmektedir.» diyor. Ne var ki, ozanın Güney illerinde yaşadığını, küçük yaşta öksüz kalıp gurbete çıktığını şiirlerinden biliyorsak da, nerede doğup nerede öldüğünü kesin olarak saptayamıyoruz. Üstünde önemle durulan bir söylentiye bakılırsa, Karacaoğlan Bahçe ilçesinin Varsak köyünde dünyaya gelmiştir. Bugün hâlâ o bölgede yaşayan Sayıl Oğulları soyundan geldiğini, ozanın «Yerim belli, derler Sayıl oğlu» dizesinden öğreniyoruz. Ne var ki, Karacaoğlan'a mal edilen şiirlerin tümü onun değildir, öbür büyük halk ozanlarında olduğu gibi. Ozan,

bir şiirinde «Varsak'dır durak yerimiz» derken, başka şiirlerinde, ilinin Binboğa ya da Erzurum olduğunu söylüyor. Bu da, doğum yeri konusunda kesin bir şey söylenemeyeceğini gösteriyor.

Ölüm yerine gelince, o konuda da bilgi sahibi değiliz. Bununla birlikte Cahit Öztelli'ye bakılırsa, ozanın mezarı İçel'in Mut ilçesine bağlı Çukurköy'de, bölge halkının «Karacaoğlan Tepesi» diye adlandırdığı bir tepe üzerinde bulunuyor.

Karacaoğlan, küçük yaştan başlayarak yad ellerde dolaşmış, saz şairleri geleneğine uyarak, elinde sazı, dilinde sözü Anadolu'da dolaşmış durmuş. Konya, Karaman, İçel, Ankara, Aydın, Adana, Diyarbakır, Mardin, Kayseri, Bursa... uğrayıp kaldığı yerler arasındadır. Bir söylentiye göre de, Suriye'ye, hatta Mısır'a kadar sürdürmüş gezilerini. Her gittiği yerde de, birçok güzelle düşüp kalkmış. Bu durum, Karacaoğlan'ın şiirlerinde neden hep aşkı ve gurbeti yana yakıla dile getirdiğini yeterince açıklıyor. Denebilir ki, halk edebiyatımızda, hemen pek az ozan, aşkı, gönül işlerini onun kadar içten, coşkun, sevecen bir ustalıkla dile getirmiştir. Çoğu halk ozanlarının dilinde aşkın beşiği, odağı, doğup ateşlendiği yer «deli gönül»dür.

«*Gönül hak evidir, sakın söndürme*» dizesiyle aşkın yüceliğini dile getiren Karacaoğlan, sevmeyi sevişmeyi bir çeşit tapınma katına çıkarmaktadır. Onun deli gönlü, kimi zaman bir «*yüreğe*» vurgundur, kimi zaman «*ala gözlü dilber*»e, kimi zaman da «*yüreğinde hançersiz yaralar açan, ciğerine ateşi közü basan bir gül yüzlü*»ye tutkundur. Çünkü, «*Güzel sevmek koç yiğidin kârıdır.*» Zaten bu yüzden değil mi ki, «Diyar-ı gurbetin sonsuz mihneti»ne, bir bakıma seve seve katlanmıştır.

Karacaoğlan'ın bir özelliği de, doğanın aşka sevdaya, kopmaz bir öğe niteliği taşımasındadır. «*Aşkın*

dolusundan» içerken yaylalar, çayır çimenler, pınarlar, yeşermiş dereler, sümbüllü bağlar Karacaoğlan'ın gönlünde canlanır, dilinde ballanır, sazında ezgilenir.

Karacaoğlan'ın dili, arı duru bir dildir. Konuşur gibi şiir düzmek, insanı en duyarlı yerinden yakalamak onun başlıca özelliklerindendir. Karacaoğlan bir güney çocuğudur.. Toroslar'da, Gavurdağı bölgelerinde, Türkmen köylerinde türkü söylemek anlamına gelen «Karacaoğlan çağırmak» deyimi, onun ne denli sevildiğini, sesinin sazının zamana meydan okuduğunu gösterir.

Karacaoğlan'ın, gurbetlerde geçen yaşamında üç şey belini bükmüştür. Hesapça yetmiş üçlerinde dünyaya gözlerini kapayan ozan, bu üç dert kaynağını şu dizelerle dile getiriyor.

Üç derdim var birbirinden seçilmez
Bir ayrılık, bir yoksulluk, bir ölüm.

Ayrılıklar, yoksulluklar çekmiş bu büyük ozanı, o en korktuğu ölüm bile, sesinin yumuşaklığını, gönlünün tazeliğini yüzyıllardır yüreklerimizde yaşatmaktan alıkoyamamıştır.

Abdülhak Hamid'in «*İhtiyar olsam da gönlüm tazedir.*» dizesini daha bir yalınlıkla dile getiren Karacaoğlan şöyle söylüyor.

«*Sıfat kocar ama gönül kocamaz.*»

Evet, sıfatı kocamış, göçmüş gitmiş, ama gönlünün tazeliği; halkını, dilini, doğasını sevenlerin yüreğinde yaşamaktadır hâlâ. Karacaoğlan kocamamış bugüne kadar, daha yüzyıllarca da kocamayacaktır.

1981

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA 1981

Dağlarca 1981 derken, nice seksen birleri düşünüyorum. 1968'de, Amerikan kaynaklı *İnternational Poetry Forum* adına, Türkiye'de oluşan bir jüri, Dağlarca'nın günümüzün en büyük şairi olduğunda oybirliği etmişti. Yaşar Nabi Nayır'ın başkanlığında, Suat Kemal, Fahir İz, Memet Fuat'la birlikte, nice yetkin şairimizi gücendire küstüre, yerililip küçümsenmeyi göze alarak, oybirliğiyle, ama inana güvene vermiştik böylesi bir kararı. Halman'ın övünülesi çabasıyla İngilizceye çevrilen şiirler Amerikan yazın dünyasında Dağlarca'nın değerini göz önüne koymuştu, göğsümüzü kabartan bir yetkinlikle. Şimdi, son yapıtı *Nötron Bombası*'nı okurken, 1968'de verdiğimiz kararın ne denli yerinde olduğunu anlıyorum, sevine övüne.

Nötron Bombası yapıtı şu bölümlerden oluşuyor: *Nötron Bombası, Çıplak, Uzun İkindi* ve *Yunus Emre'de Olmak.*

Nedir Nötron Bombası? Şöyle başlıyor Dağlarca, bombanın ıcığını cıcığını ortaya koyarak:

Yalnız canlılara yönelik
Nötron bombalarınla yak beni
Gir hemen evime
Artık senindir biraz bile bozulmamış
Bu masa bu çiçek bu yorgan
Bu kışlık buğday.

Evet, nötron bombası, yalnız insanları öldüren, eşyaya, yapılara zarar vermeyen bir bomba. Bilimin tekniğin vardığı son aşama, iğrenç bir sonuç. Ama, onun yok edemeyeceği bir şey var. O da: «*Benim barış sevgim*», diyor Dağlarca.

Nötron bombası bir fon müziği olarak, insanın, birey yaşamının acıları eziklikleriyle sürüp giden bir serüvenin öyküsüdür, adına yaşam dediğimiz, şu atsan satamazsın, tutsan tutamazsın, elinden avucundan kaydı kayıyor, *gitti giderliğiyle.*

Nötron bombasının yılgısında, vuruculuğunda kırıcılığında, insan yaşamı sürecektir, ister istemez. Bombaya karşı, birey yaşamı bir dirençtir sürüp giden. İnsanın sesi, dağlardan dağlara yankır durur artık. İnsanın sesi birdenbire kocaman yürür; insanlar, insanları sıcaklığına alır. Evrende insan yüce, insan ulu, insan tek kalır. Nötron bombasına karşın, uçsuz bucaksız bir evrendir insan, uçsuz bucaksız bir mağara içinde. Ama, insan, çoğalır tanyeri ağarırken. Yeryüzü çırçıplak olsa da, bir «ses damarı» parlayıverir incecik, sessizliğimi duyarcasına.

Bu sevgi damarında «*sevgi uçsuz bucaksızdır.*» Öyle olduğu için de, bakın ne diyor Dağlarca:

«*Ben olmasam da*
Yokluğum var.»

Nötron bombasına kafa tutan insan yüreği, «Evren'e Ağıt»da şöyle çarpar şu dizelerle:

Ölür sevdiğin
Kalır
Yanında yeri.

Hele, *Sait'e 20. Yıl Ağıdı*'nda, ulaşılmaz bir dil ustalığıyla sarmaş dolaş duygu yüceliği, Dağlarca'ya şunları söyletir:

Ölüler yok
Ölülerin yaşı var.

Yılların buz gibi, buz gibi geçmesine karşın, yine yaşıyor, yaşayacak Sait'ler, Tarancı'lar, Burian'lar, Kanık'lar, Ran'lar.

Nötron bombası ne ki?

Çağlardan beri nice kral
Gelmiş
Hepsi akbaba kartal
Oymuş gözlerimizi
Sürüp gitmiş kanlı masal.»

Nötron öyküsü de bu işte. Kanlı kartal masalı.

Nötron neyin nesidir? Ülkelere bölünmüş yeryüzünün, ben yaşayacağım sen yaşamayacaksın ahmaklığının, her türlü gücü ele geçirme, elde tutma sapıklığının eşekliğinden başka?

Nedir Nötron bombacılarının isteği, ereği? Dünyanın bir bölük insanını, bir bölük insanına köle etme aracı, korkutma yıldırmalarla. Bomba yıldırısı,

«Hepimizin birbirine ulaşmasını önleyen
Sınırlardır
Hepimizin birbirinde büyümesini istemeyen.»

Bir aydınlanma, bir ışıma yeter de artar bile, dünyamıza sahip çıkmamıza:

«Köle uyanırsa ışır
İki göz
Uyanırsa toplum
Yeryüzü aydınlanır yüz bin göz.»

diyor Dağlarca, bir peygamber bilgeliğiyle.

Nötron bombası, dünya barışını delmekte. Bize düşen, «hayır» demektir bombalara mombalara.

«Hayır dememiz gerek,
Hayır başlasın artık gerçeğin devrimi
Hayır dememiz gerek
Çizgilerine yeryüzünün.»

Dünyanın dört bir bucağında, insanların birbirine yakınlaşması gerek. Çünkü:

«İkil sıcaklığımızla başlar yakınlığımız
Yaşamayı duyar onda ellerim
Ellerimde o.»

Dağlarca'nın ikinci yapıtı: *Çıplak* adını taşıyor. Çıplak bir kapalı, bir örtülü çıplak, açılıp saçılmaya yönelik, ama yine de örtülü bir çıplak. Çıplaklığıyla giyinmiş, açlığıyla doymuş bir toplumun aşk susuzluğunu dile getiren bir yapıt bu. Şiirde, sevginin, sevişmenin, birleşip bütünleşmenin en güzel dizelerini veren Cemal Süreya'yı da aşan, incelikte, saflık ve temizlikte doruğa varmış bir yapıt. *«Yatak karanlığında, elin göz olduğu»* aşamalardan geçerek, insanların «yatakta birbirlerini değil kendilerini» buldukları bir ortamın şiiridir ÇIPLAK. Hangi şiir, sevişmenin büyüyen ay gerçeğinde şu yüceliği dile getirebilmiş?

«Sevişti
İki orman yatakta

Uyudu ıpıslak
Dallarda iki kuş.»

Sevmenin, sevişmenin en güzel anlatımını şu dizelerden başka nerde bulabilirsiniz?

«Ta içlerinde
Duymuşlardı yemyeşil
Yaprağın
Sallandığını.»

Sevme, sevişme bir kendinden çıkma, bir başka varlığa ermedir. Şöyle diyor Dağlarca:

«Kat kat giysilerle
Nerelere saklandığımızı
Anlarız
Çırılçıplak sevişirken.»

Çıplak'ın özü sözü şu dizelerde özetlenebilir bence:

«Karanlıkta aydınlığı
Sevmek
İşte bütün yaptığımız.»

Dağlarca'nın üçüncü yapıtı şu: *Uzun İkindi.*

Niye ikindi? Sabahı, öğlesi bitmiş, iş ikindiye, akşama kalmış. *Uzun İkindi,* eşe dosta, aramızdan ayrılmış candaşlara ağıtlarla bezeli bir nefis yapıt. Türk edebiyatında, ağıt türünde, şöyle derli toplu, adı sanıyla, içeriği canı ciğeriyle bir arada, yürek hoplatan, iç burkultan, dili anlatısıyla dört dörtlük bir yapıt tanımıyorum. Yazının sonunda *Büyük Ablama* adlı bir şiirini sunacağım, gelmiş geçmiş ağıtların en nefis örneği olarak.

Dağlarca'nın son yapıtı şu: *Yunus Emre'de Olmak.* Dağlarca, bu nefis yapıtında, nasıl da benimsemiş

Yunus'u düşüncesinde olmasa da, dilinde, anlatımında? Bir mistik olan Yunus, Dağlarca'da bir başka yönde, bir akıl düzeninde, akıl yolunda ele alınmış. Ama, dilinde, söyleyişinde tıpatıp bir ustalık yolu tutulmuş. Öbür dünya masallarını yansıtan dizelerini örnek alarak, Yunus'u «*göğün boşluğu büyürken yüz bin yıl*» ötesinden insanı, yaşadığı dünyaya çağıran, o dünyada yaşamaya yönelten yakarışlarını yansıtıyor.

Büyük Ablama

O upuzun daldın ki sen
Yaprakların gibiydik beşimiz
Üstümüzde ışık damlaları... Kırağı çiy

Ayak seslerini duyunca
Susardı ağlarken
En küçük kardeşimin bebeği

Kocaman bakışların vardı söylenirdik
Nereye baksa orası güzel
Ne görse iyi.

1982

ÇOCUK DEDİĞİMİZ

Çocuk diyoruz ya, nedir çocuk? Dokuz ay, döl yatağında, ağrılar sancılar, bin bir sızılar sıkıntılar, öldüm ölüyorum, bittim bitiyorum, yarına çıkar mıyım çıkmaz mıyım kaygıları içinde, adına **ANA** dediğimiz, o kutsal, o hakkı ödenmez, ödenemez varlığın böğründe gelişe büyüye, vakti saati gelince, güne ışığa, havaya yaşama atılıveren yaratık var ya, o işte çocuk. Çığlığı, bağırıp çağırması ile kendi varlığını ispatlayan varlık.

Çocuk, bütün canlıların yavruları, ağaçların tomurcukları, bitkilerin filizleri gibi, yaşamı sonsuzlaştıran, beni bende, seni sende, onu onda yaşatan, ölümsüzleştiren bir mucize. Öyle bir mucize ki, daha dün dünyada olmayan; bugünse, bağırtısı çağırtısıyla yaşamımızı altüst eden, alıkıran başkesen, dediği dedik, buyruğu buyruk, acıkınca ortalığı vaveylaya veren, uykusu gelince dünyayı birbirine katan, bilinçsiz, özen üstüne özen isteyen zorba bir varlık çıkarıyor karşımıza.

İngiliz ozanı Wordsworth, «Çocuk insanın babasıdır» demiş. Evet, çocuk, insanın temel taşı, tohumu, geleceğinin güvencesi, yaşamının uzantısı, varının yoğunun mirasçısı, sürdürücüsüdür. Öyle bir baba ki, dün-

yaya adımını atar atmaz, anayı babayı, yakını uzağı buyruğu altına alan, kendi içgüdüleri doğrultusunda göz açtırmaz, söz dinlemez bir sıkı düzen, bir zorba düzen uygulamaya başlar.

Rousseau: «Çocukluk, mantığın uykusudur» demiş. Öyledir. Çocukta mantık, mantığın düşmanıdır. Ama bu mantık uykusundan yola çıkarak, mantığın ta içine, göbeğine, ruhuna varabilir. Neyle? Sağlıklı, akıllı bir eğitimle, temelinde sevgi, sevecenlik yatan bir eğitimle.

Kim verecek bu eğitimi? Okul çağına kadar anayla baba, özellikle ana. Beden sağlığını, özellikle de, ruh sağlığını kimden isteyebiliriz, çocuğun en yakını anadan başka? Çocuk yedi yaşına kadar gördüğü bakımın, eğitimin, özenin, sevginin etkisini sürdürür beşikten mezara kadar, yani bütün gençlik, ergenlik, olgunluk ve yaşlılık boyunca.

Çocuk eğitiminin başında, birinci planda, adına ANA dediğimiz kutsal varlık gelir, gelmektedir. Anadır önemli olan, çocuğun yetişmesinde, insan olup olmamasında. Bir toplumda, sağlıklı çocuklar yetiştirmek isteniyorsa eğer, ilk yapılacak şey, ruhça bedence sağlıklı analar yetiştirmektir. Kız çocukların eğitimi üstüne ilk kez eğilen Fénelon olmuştur. Bakın ne diyor Fénelon: «Çocukların beyni, rüzgârlı bir yerde yakılan muma benzer: Mumun ışığı titreyip durur hep.»

Bu titreyen ışığı, kim, duragan, sallantısız, söndü sönecek durumdan kurtarabilir ANA'dan başka, koruganlığı, kuluçka tavuk titizliğiyle?

Bir ANA sevecenliği, sıcaklığı, güler yüzlülüğü dünyaya, güler yüzlü, duyarlı, sevecen çocuklar armağan edebilir ancak. Tolstoy, *Çocukluk* adlı anılarında, ana sevecenliğinin erişilmez erdemini şu sözlerle dile getiriyor: «Zaten güzel olan annemin yüzü, gülümseyince, bir kat daha güzelleşir, etrafa sanki neşe saçardı. Eğer

hayatımın en acı dakikalarında bir an için olsun, bu gülümsemesini görmek fırsatını bulsaydım, keder nedir bilmezdim. Yüz güzelliği denilen şey, bence tatlı bir gülümsemede toplanır, eğer gülümseme bir yüzü güzelleştiriyorsa, o yüz güzeldir, eğer değiştiriyorsa, bu yüz şöyle böyle bir yüzdür, bozuyorsa çirkindir.» (Nihal Yalaza Taluy çevirisi.)

Bernard Shaw, ana-baba sevecenliğinin özlemini bütün yaşamınca duyan bir insan olarak şunları yazıyor bir yazısında: «Bir ana-babadan beklenen her çeşit ilgi ve yakınlık ve eğitimden yoksun büyümüş olmaklığım, içime öylesine işlemiş ki, o gün bugün bir çıkar yol ararım bu soruna» (yani çocuk eğitimi sorununa.)

Fransız yazarı, romancısı Henri de Montherlant çocuklukla yaşlılık arasındaki insanlardan nefret ediyor. Nedeni şu olmalıdır: Çocuk, eğitilir, yola yordama sokulabilir, kişiliğini bulma yolunda, eğilip bükülmeye elverişli, iyi eğitilirse iyi olabilen bir varlıktır. Yaşlılarsa, kişiliklerini bulmuş, ne oldukları belirli kimselerdir. 15 ile 30 arasındaki insanlarsa, rüzgârlı bir yerde yakılan mumlar gibi, titrek ışıklı insanlardır. İstatistiklere göre, bu yaşlar arasındaki gençler, akla hayale gelmez suçların elebaşılarıdır.

Son birkaç yılın anarşik olaylarında piyon olarak kullanılan gençlerin yaşlarına bir bakın, 16 ile 21 arasında gençler; daha kaşarlanmışlarıysa, otuzlarında var yok. İnsanın Montherlant'a hak veresi geliyor bunları görünce. Bu çağ, aklın mantığın sınırlarını aşan, aklı mantığı hiçe sayan, bel altı itilerin ağır bastığı, devinim uğruna her çeşit akıldışı eyleme gönül verebilenlerin çağıdır. Hele, arkalarında, yasaların çatlaklarından yararlanıp, adam öldürmeyi, adam yaralamayı *millî* bir görev düzeyine indirgeyip, ceplerine para, yüreklerine vuruculuk kırıcılık tohumları eken, hinoğlu

hin *dayılar* bulunduğunu düşünürsek, bu çağdaki gençlerin ne denli sapkınlıklara sürüklenebileceğini, anlayabilir, kavrayabiliriz.

Biz yine, çocukluğa dönelim.

Biliyoruz ki, çocuk, ana bağrında, aile çevresinde, ana-baba ilişkilerinde öğrenir ne öğrenirse, ilkokul çağına kadar, öğrenir ve bunun etkisi ömür boyunca sürer.

Jefferson, Amerika'da *köle* ile (köle, Afrika'dan getirilen kara deriler anlamına geliyor) *efendi* (yani Beyaz Amerikalı) ilişkilerini incelerken, çocukların, efendi çocuklarının körpe yaşlardaki eğitimleri, dolayısıyla, ahlakları üstünde duruyor. Köle-efendi ilişkisi, efendi açısından alabildiğine hoyrat, buyurucu ve kırıcı; köle açısındansa alabildiğine alçaltıcı, boyun eğdirici bir nitelik taşıyor. «Çocuklarımız bu ilişkiyi görüyor ve büyükleri taklit ediyor.» diyor Jefferson. Çünkü, ona göre, insan taklit eden bir hayvandır. Çocuklar, büyüklerinden gördüklerini sürdürürler bütün yaşamlarında. Daha küçük yaştan, kimi insanlara karşı yukarıdan bakma, buyruk verme alışkanlığıyla yetişen çocukların bu alışkanlıklarını önlemenin olanağı yoktur. «İnsan olağanüstü bir yaratık olmalı ki, böylesi durumlarda, davranışça ve ahlakça bozulmasın.» diyor Jefferson.

Nereye varıyoruz bu savlarla? Şuna: Çocuk ana bağrında, ana-baba yöresinde öğrendiklerinin etkisini taşır bütün ömrünce. Ovidius şöyle diyor: «Suç, bir insana (yani çocuğa) ömrünün ilk yıllarında öğretilirse, o insanın kişiliğinde yerleşir kalır.»

Türk edebiyatının, dünü bugünü üstünde düşünürken, sağa sola bakıyorum ve görüyorum ki, bu kural egemenliğini sürdürüyor acımasızca ya da acırcasına. Cahit Irgat'ın *Geri Dönemezsin* (1948) adlı romanını okudunuzsa, görürsünüz ki, Türk edebiyatında, ilk kez

dile geliyor baba-oğul çelişkisi. *Geri Dönemezsin,* baştan sona baba nefreti üstüne kurulmuş bir romandır. Kafka'nın bunalımlı dünyasının temelinde, babaya olan nefret yatıyor. *Değişim* adlı uzun hikâyesi, bu nefretin acıklı bir öyküsüdür.

Ama, beri yandan, yüzümüzü Ahmet Rasim'e çevirirsek, görürüz ki, onun o sevecen, o tatlı dilli, hoşgörülü, babacan yazılarının temelinde, ana sevgisinin sıcaklığı yatmaktadır. *Şehir Mektupları* adlı o güzelim yapıtında, ana sevgisinin yücelerine, ulaşılmaz özverisine adanmış, sıcağın sıcağı, yürek burkan, yürek eriten, karşı gelinmez, karşı çıkılmaz sevgisi, bir fon müziği gibi, içimize erişilmez mutluluklar salmaktadır.

Aziz Nesin'e çevirelim yüzümüzü. *Böyle Gelmiş Böyle Gitmez* adlı yapıtında, Türk edebiyatında eşsiz diyebileceğimiz içtenlik örneği yapıtında, ana ve de baba sevgisi ön planda gelmektedir. Özel yaşamının sadeliğinde, insan ilişkilerinin insancalığında, ana sevgisinin ağır bastığını görmemek olanaksızdır.

Aziz Nesin, Samim Kocagöz, Cahit Sıtkı, Mehmet Seyda gibi, yüreklerinin derinlerinden, insanlarımıza, sevgi, sıcaklık sevecenlik aktarma yolundaki çabalarını neyle açıklayabiliriz, ana-baba sevecenliğinin insan yüreğini kapıp kavrayan büyüsünden başka?

Çocuk çocuk, diyoruz ya? Yarının büyüğü, yaşamımızın sürdürücüsü varlıklar değil mi? Bu varlıkları, sevecenliğimizi aşan, gölgede bırakan, bırakacak niteliklerle yetişmelerini nasıl sağlayabiliriz? Onlara, kişilik ortamı hazırlamaktan; onlara, geleceğe güven duygusu aşılamaktan başka.

Çocuğa yarının büyüğü gözüyle bakmaz ve onu, somutluluklarla yüklü bir varlık düzeyine hazırlamazsak, yuf olsun hepimize!

Ne ekersen onu biçersin. Son sözüm bu benim.

1979

ÇOCUK GÖZÜ VE ÇEVRE

Gerçek, bütün boyutlarıyla insanın karşısına ne zaman çıkar; bunun yaşı, yıllara vurulan süresi var mıdır; varsa kesin sınırı nedir; söylemesi güç. Gerçek, büyük bir ozana, bir bilim adamına, bir büyük sanatçıya, bir din kurucusuna göründüğü gibi görünür mü sıradan insana, yaşlısından gencine, hele hele erken çocukluk çağındaki insan çekirdeğine?

Her yaşın, kendinden önceki ve sonraki yaşların düş, imge gücüne, görüşüne, dünyaya bakışına, çevresini yorumlayışına yönelik, önüne geçilmez bir merakı vardır. Çocukluk dönemini gerilerde bırakmış yetişkinlerin, özellikle eğitim bakımından üzerinde önemle durdukları bu merak, çocukların ruh dünyasına olduğu kadar, gözlem yetisine dek uzanmaktadır.

Bu merakın, büyük bir sabırla sürdürülen çabasının elle tutulur, gözle görünür, kafayla değerlendirilebilir ürününü, geçen gün, Galatasaray'da Yapı Kredi Bankasının caddeye bakan sergi yerinde ilgiyle izleme olanağını buldum.

Türkiye'yi, kır yıldır, evi barkı, eşi dostu, kafa den-

gi, duyuş anlayış ortaklığıyla kendine yurt edinmiş olan Dr. Robert Anhegger'in iyi niyetli çabasıyla kotarılan bu sergi, bize, Almanya ve Hollanda'da çalışan Türk işçilerinin çocuklarından, bir renk ve anlam cümbüşü sunuyor. Okul öncesi yaş kesiminden (3 - 6), ilkokul günlerinin yaşamına dek uzanan bir dönemin Türk çocukları, içinde yaşadığı yabancı çevrenin etkilerini bize yansıtıyorlar; ev, apartman, okul, fabrika, sokak bahçe, kilise, cami (evet cami de var resimlerde) dekorları ortasında. Vistavizyon, renkli filmlerin, televizyon ekranlarının etkisi de görülen bir devingen renkli dünya, daha çok Avrupa kentlerinin ya da ilçelerinin, yılbaşı şenliklerinden, Noelbaba sevinçlerinden, sirk oyunlarından, havai fişek coşkularından, kuşlarla uçakların birbirinden ayırt edilmez olduğu hava trafiğinden; otomobilli kamyonlu, çarpışmalı kazalı belalı kara trafiğinden geçerek seriliyor gözlerimizin önüne.

Resimlere, sanat açısından değil de, içerik açısından bakınca, şuraya buraya kondurulmuş Türk bayrağı gibi motifler dışında, «ulusal»dan çok, bütün dünya çocuklarına özgü evrensel bir nitelik göze çarpıyor. Bu nitelik, Türk ve Hollandalı çocukların el ele baş başa verip yaptıkları resimlerde çok belirgin olarak görünüyor. Bu da, dünya ulusları arasında yakınlaşmanın, barışın, sevişip anlaşmanın, önyargısız, yürekten gelme, kendiliğinden oluşma kardeşliğin, sanat yoluyla, çocuklardan başlayıp filizleneceğinin kanıtını sergiliyor.

Sabahattin Eyuboğlu'nun dediği şu sözlerde buluyor bence, bu güzelim sergi gerçek anlamını: «Çocukluk ve sanat, birbirini besleyen iki sevinç ve umut kaynağıdır insanlığın. Bu iki kaynağın körletildiği, bulandırıldığı yere mutluluk ve aydınlık giremez kolay kolay...»

DÜNYA ÇOCUKLARIN OLSA

Ne güzel bir dilek bu! Bu dilek, değerli öykü yazarı Gülten Dayıoğlu'nun, iki ay önce yayımlanan çocuk romanının adıyla dile geliyor. Dünya çocukların mı olsun yalnız; yoksa, büyüğü küçüğüyle tüm canlı varlıkların mı? Ben derim ki, çocuklar başta, en başta olmak üzere, insanı, hayvanı, bitkisiyle birlikte, tüm canlıların olsun! Ama, G. Dayıoğlu'na bir yerde, hatta çok yerde hak veriyorum. Çocuklardır, her şeyden önce ve sonra, mutlu olmaları gereken; kızımız, oğlumuz, torunumuz, yeğenimiz, yakınımız, uzağımız çocuklar. Hangi ana-baba, hangi dayı amca, hangi sevecen (yani, gerçek) eğitici bakıcı yüreğinde bağrında taşımaz böylesi bir isteği, özlemi?

Dünya deneyimsiz, yüzyılların bilgi birikiminden (ister istemez) habersiz çocukların elinde, sıfırdan başlayarak; mağara insanından XX. yy. insanının çabasını yeni baştan sürdürmek durumunda kalan çocukların elinde, ne olabilir? Bu sorunun karşılığını, William Goldening veriyor «Sineklerin Tanrısı» adlı nefis romanında. Mina Urgan'ın güzelim Türkçesiyle çocuk yazınımı-

za kazandırılan bu klasik yapıtta, görüyoruz, ıssız bir adaya düşen çocukların, dünyayı nasıl birbirlerine zehir ettiklerini. Yüzyılların, insan doğasından silip atamadığı, atadan babadan soydan kalma, ezme yıkıp kırma içgüdüsü hortladı mı, neler olacağını varın düşünün siz.

Ben derim ki, dünya, aklın mantığın sağduyunun buyruğunda, izinde, doğrultusundaki insanların olsun; çocukların serile serpile yaşayıp eğitilerek büyüyecekleri bir ortam rahatlığında, mutluluğunda, esenliğinde.

Çocukların beyni, rüzgâra açık bir yere konmuş muma benzer: Işığı hep titreşir durur, diyor Fransız filozofu Fenelon. Bu titreyişi ne durdurabilir, deneyimlerin, görgülerin birikiminde gelişip olgunlaşmış insan aklından başka? Gençlik bilse, yaşlılık yapabilse atasözü boşuna mı söylenmiş?

Gençliğin bilmesi, bilebilmesi en önemli sorunların başında gelir. Gençliğe, bilimin ışığında, dünyada, dünyayı aşan alanlarda, evren ölçüsünde neler verebiliriz buna bakalım.

Bilimin sağladığı verilerden yola çıkarak olması olabilmesi düşünülen, adına yokülkeler düşülkeler (ütopya) diyebileceğimiz oluşumlar doğrultusunda yeni yeni olanaklara soyunurken bilim-kurgu denen insan zekâsının sonsuzlara yönelik atılımları çıkar karşımıza çıkmaktadır da.

Gülten Dayıoğlu'nun «Dünya Çocukların Olsa» adlı çocuk romanı, bu konuda olumlu, bir ölçüde başarılı bir ürün sayılabilir. Daha önce, Rıza Zelyut'un «Yabancılar» adıyla yayınladığı, uzayla ilgili, ne yazık ki insan sıcaklığından yoksun, salt bilim-kurgu alanında, bilimsel yayınlardan yararlanmış, ilgi çekici ama, yapay bir serüven öyküsü, bu konuda başı çekenlerdendir. Gülten Dayıoğlu ise, derinlemesine, çetin araştırmalar sonun-

da kaleme aldığı yapıtı ile, çocuk romanları alanında, bilim-kurgu türünün öncüsü sayılabilir.

G. Dayıoğlu'nun romanında dünya iki yarım küreye ayrılmıştır, iki düşman küreye: Avampakalarla Çirupanyalılar, artan nüfus, azalan geçim araçları karşısında birbirlerini yok etme çabasındadırlar, bugünkü dünyada olduğu gibi. Her iki yarımküre bilginleri, birbirlerinden habersiz, 'düşman' yok etme yolunda çalışmaktadırlar. Sonuçta, «Sıcak Yağmur» yağdırma yoluyla tıpkı nötron bombası gibi, yalnız insanları öldürüp, yapılara zarar vermeyen şeytansı bir yolla düşmanı yok etme yöntemi uygulanır her iki yanda. Kuşaktan kuşağa küçülmekte olan insanlara, her iki yanda, iskeleti geliştirme aşısı yapılmaktadır. Bu aşı, her iki yanda, gençleri öldürücü sıcak yağmur'un etkisinden kurtarır. Sonuçta, her iki yarım kürede, yalnız gençler kalır yaşamda. Bu gençler, sınırlar ötesinde birleşip, sevişe arılaşa bir dünya birliği kurarlar, sıfırdan başlayıp dünyayı yeniden yaratma yolunda. Ne var ki, öldürücü yağmur ustası, bir uzay aracında kalmış, karısıyla birlikte ölümden kurtulmuştur. Bu usta, gençlerin neden ölmediğini saptama, öldürme tekniğindeki aksaklıkları inceleme sevdasına düşer. İnsancıl eşinin diretmesine karşın, düşman ülkenin ayakta kalan laboratuvarlarında, insan öldürme yöntemlerini geliştirmeye çalışır. Romanın yarısından çoğunu oluşturan bu incelemeler şaşılası, övünülesi bir araştırma ürünüdür. Burada, G. Dayıoğlu'nu kutlamak gerekir. Bilim-kurgu demeye hak kazandıran bunca çaba, araştırma sonucu ortaya konulan yapıt, gerçekten sürükleyici bir ustalığın ürünüdür, diyebiliriz.

Ama, ama'sı var bu işin. 1975'de oluşturulan «Çocuk Yayınlarını Geliştirme» seminerinde alınan kararlar açısından bakarsak konuya görürüz ki, bu ve buna

benzer yapıtlar, çocuğa «çağdaş bilim, teknoloji ve düşünceden geleceğe uyum» sayılacak hiçbir şey vermemektedir.

Dağlarca'nın «Yaramaz Sözcükler» adlı yapıtının başında söylediği sözlere kulak verelim. Şöyle diyor Dağlarca: «Öykümün minicik özelliği şu: İşiterek okuyacaksınız. İşitirken olan bitenleri göreceksiniz...»

Bugüne değin çocuk edebiyatı adı altında yayımlanan yapıtların hangisini yüksek sesle okuyup tat aldınız, söyleyebilir misiniz bana? Ben, kendim, pek azından tat alabilirim. Çoğu yapıtlar, çocuğa ders verir bir tutumda. Aziz Nesin'in «Ahlak iyi şeydir, ahlaklı olun» diye alay konusu ettiği öğütlemenin ötesinde, öykünün gelişiminden, içeriğinden, laf ebeliği dışında, genç okuyucuya yorum özgürlüğü tanıyan yapıtlara özlem duyuyorum.

1981

TİYATRO DEYİNCE

Tiyatro deyince, nedense, yazardan, betikten çok, oyuncu gelir aklıma ilkten. Daha çocukluğumda, hiçbir piyes okumadan, okuma olanağı bulamadan, doğrudan doğruya, sahnede, etiyle kemiğiyle, belli bir olay, ya da olaylar yumağı içinde devinen insanlarla, durumlarla karşılaştığım; kimilerinde kendimi bulduğum, kimilerine yabancı kaldığım, ama tümüyle etkilendiğim insanlarla (oyuncularla) ruhsal ilişkiler kurduğum için olacak.

İlk karşılaştığım oyuncu, Kel Hasan oldu. Altı yaşlarında olmalıydım. Erenköy'de, büyüklerimle konuk olarak katıldığım bir sünnet düğününde, çeşitli kişiliklere bürünüp, insanların gülünç yanlarını oynuyordu. Bir yıl sonra olacak, bir Anadolu ilçesinde, iki ağabeyimle birlikte, törensiz şölensiz, sessiz sedasız sünnet olup yataklarımıza yatırıldığımızda, elime bir hamamtası alıp tef çalmaya koyulmuş, Kel Hasan'lık yapmıştım, acılarımızı şaklabanlıklarla unutturmaya çalışarak. O gün bugün anlamıştım, daha küçük yaşlardan beri, her insanın, başkaları karşısında, başka başka

kişiliklere bürünerek, düşsel bir yaşam doğrultusunda, oyunculuk ettiğini, edebildiğini.

Oyuncu (yani aktör), yunancada, bir başkasının postuna girmiş, iki yüzlü adam anlamına geliyor. İkiyüzlülük kötü anlama gelmiyor elbet. Her insan, iki kişilik taşır kendinde. Biri, kendinden saklayamadığı, ıcığı cıcığıyla iyiyse iyi, kötüyse kötü benliği; öbürü de başkaları karşısında, çeki düzenli, iyi ya da kötü yönden yutturmacalı, saklamacalı, sevimliceli yanı.

İnsan yaşamımıza, doğamıza bağlı oyunculuk (hadi çekinmeden söyleyelim tiyatroculuk), daha süt çocukluğundan ana-çocuk ilişkilerinin üçüncü, dördüncü ayında başlar. Ananın aşırı sevecenliğini içgüdüsel olarak sömüren çocuğun kaprisleri, ananın bu kaprisleri anlayıp anlamazlıktan gelen bilinçli taktikleri, iki kişilik kapalı bir tiyatro oyunu değil midir?

Nedir tiyatro? Yunanca «görülen şey» anlamına gelen bir tören, bir gösteri.

Bir tören, bir gösteri en az iki kişinin varlığını gerektirir. Toplum, en az iki kişinin var olduğu yerde vardır. Tiyatro da öyle. Robinson Crusoe, ıssız adasında, Cuma'ya rastlamadan önce, geride bıraktığı uygarlığın deneylerinden yararlanıp kulübe yaparken, kendi kendisiyle bir tiyatro oyununa girmemiş miydi dersiniz? Ayna karşısında, kendine çeki düzen veren bir insanı düşünün. Kendisiyle, imgesi arasında, iki kişilik bir toplum düzeyinde saymaz mı kendini? Bakışına, ağzına burnuna, göz süzüşüne, dudak büküşüne, gerdan kıvırışına kadar, bir ikinci *ben*' in karşısında, bir başka *sen* karşısında saymıyor mu kendini?

Demek istediğim şu: Oyunculuk, yani tiyatro, insanın kendinde, özünde, iliğinde kemiğinde, ciğerinde, ruhunda var, ister tek başına ıssız bir adada olsun, is-

ter, tanıdık tanımadık sürü sürü insanlar arasında olsun.

«En küçük toplum birimi bir insan değil, iki insandır» diyor Brecht; son elli yılın en büyük tiyatro ustası. Bu demektir ki, tiyatro bir toplumsal yaratıdır, bir toplumsal olaydır.

İonesco: «Tiyatro, ancak karşıtlıklar varsa tiyatrodur.» derken, tek başına da olsa, insanın, kişiliğine bağlı özelliklerle, toplumdan algılanmış özelliklerin çatışmasını ön plana alıyor. Bu da, tiyatronun toplumsal bir olgu niteliği taşıdığını vurguluyor.

Tiyatro bir çatışmadır aslında; gerçek yaşamla, düşsel yaşam arasında, gerçekle düş arasında, kurulu düzenle, ideal düzen arasında, olanla olacak arasında bir çatışma.

İonesco, bu çatışmayı duygusal, ruhsal açıdan ele alırken, Brecht, sınıf açısından alıyor. Brecht'e göre, tiyatro duyguya değil akıla seslenmelidir.

Bu amaçla, Brecht için tiyatro, oyuncuyla seyirci arasında, Aristoteles'den kalma, yüzyıllarca değişmez kural olarak bellenen *Catharsis* (arınma) kuralına karşı çıkarak benliğini koruyabilir. Catharsis, yani arınma, oyuncunun temsil ettiği kişinin derisine girip, seyircide, bütün kötülüklerden arınma, temizlenme, yücelme, duygusu yaratmaya çaba göstermesi, Brecht'de olduğu kadar İonesco'da da tepkiyle karşılanan bir tutumdur. Brecht, seyirciyi, büyülenmekten kurtarıp, eleştirel bir tutuma yöneltmek istemektedir. Brecht'e göre, tiyatro, seyirciyi büyüleyip edilgen kılma amacına değil; onu, aklın mantığın ışığında, dünya olaylarının içeriğine, kurtla kuzu oyununun ruhuna yakından erişmiş, bilinçli bir tutuma götürmelidir.

Kimdir oyuncu; kim olmalıdır? Sahnede canlandırmayı üstlenen, bir başkasının derisine giren kişi mi?

Brecht'in deyimiyle: «yabancıları tanıdık, tanıdıklarını yabancıymış gibi gözleyen» kişi.

Bu kural, oyuncunun da, oyun yazarının da, kılı kırk yarmasına uyması gereken bir kuraldır. Ne olmalı oyuncunun amacı, «birlikte yaşamayı,» dostça kardeşçe, insanca, insancalıkla yaşamayı öğretmeye yardımcı olmaktan başka?

Tiyatroyu bir eğitim okulu sayanlar, yüzyıllar boyunca ağırlıklarını duyurmuşlar. Rousseau'ya karşı sesini yükselten d'Alembert, tiyatronun, eğitici, yüceltici, inceltici erdemleri üstünde durmaktadır. Tiyatromuzun büyük ustası Muhsin Ertuğrul, bakın ne diyor:

«İnsanın değerli varlığı vücudu ve ruhudur. Hastane gövdelerin, tiyatro ruhların şifa kaynağıdır. Ruhsuz adam, bir kalıptır. Düşünmekten, duymaktan, insanlıktan, iyiyle kötüyü ayırt etmekten uzak bir kalıp!

«En korkunç suçları işleyenler hep bu ruhsuz kalıplardır. Çevremizi karartan, eğitim ışığına varamamış bu sakat ruhlardır. Toplumların küçükleri için okul ne ise, büyükleri için de tiyatro odur. İstediğimiz kadar küçükleri okutalım, büyüklerin eğitimi unutulursa, küçükler de karanlığın etkisi altında geceye gireceklerdir. Bu bakımdan tiyatro, okul kadar, hastane kadar önemlidir. Gövde hastası ölür; ruh hastası, öldürür... Bir toplumun kültür ölçüsü tiyatrodur. İnsanlığı onunla ölçülür. Adama insanlık duygusu orada aşılanır. Oturmayı, kalkmayı, dinlenmeyi, anlamayı, inceliği, birbirimizi sevmeyi orada öğrenip öğretiriz.

«Tiyatro bir şehrin ocakbaşıdır. Orada en güzel masallar söylenir, en gerçek sözler duyulur.»

Tiyatro bir okuldur evet, hem de okulların okulu. Schopenhauer: «Tiyatroya gitmemek; aynaya bakmadan tuvaletini yapmaktır.» diyor. Tiyatro öyle bir ayna ki, orada, insan kendi yazgısını, yani *insanı* (Brecht)

görür; cenneti cehennemiyle, gerek kişilerle tekleşip içlene duygulana kendinde başkalarını bularak; gerek, yadırganmalar, yabancılaşmalar karşısında düşünüp kafa yorup, dünyadaki, yani aynadaki yerini bularak.

1978

SATICININ ÖLÜMÜ

Arthur Miller (1915-), Türkiye'de ilk olarak Orhan Burian'ın *Satıcının Ölümü* adlı çevirisiyle tanındı. Devlet Tiyatrosu'nun büyük bir özen ve başarıyla sahnelediği bu oyun, o güne kadar, daha çok filmlerden tanıyıp gözümüzde büyütüğümüz Amerikan toplumunun, aile düzeyinde, düş kırıklığı yaratan, inanışımızı güvenimizi sarsan canlı bir belgesini sunuyordu.

Arthur Miller'i, daha sonraları *Cadı Kazanı* ile daha bir yakından tanıyacaktık. Amerika'nın geçmişine ayna tutuyor, talihsiz bir dönemini yansıtıyordu. Solcu avına çıkan, Mac Carty döneminin yüz kızartıcı eylemlerini, geçmişin cadı avı olaylarından yola çıkarak, dolaylı bir yoldan dünya kamuoyu önüne seren bu yapıt, Sartre'ın çevirisiyle, tiyatrodan sinemaya atlayarak faşizm belasının korkunçluğuna parmak (daha doğrusu ayak) basıyordu.

Bugün yeniden sahneye konulan *Satıcının Ölümü*, Anababa - oğul - evlat ilişkileri doğrultusunda karşılaşılan, altında psikolojik nedenlerin yattığı, bilincin derinlerinde pekişe oluşa, katmerleşe yoğunlaşa sürüp gi-

den, sonunda, aile babasının yaşamına kıymasıyla trajik bir niteliğe bürünen bir toplum yaşamını sergiliyor.

Arthur Miller, gerek tarihin derinlerinden, gerek yaşadığı dönemin içeriğinden, kımıl kımıl dinamiğinden yola çıkarak, bir *denge* ortamı yaratmaya çalışıyor.

Nasıl bir denge? Akılla duygunun çatışa sürtüşe, yıprana yıprata varacağı bir denge. Çünkü, ona göre, insan yalnız duyan bir hayvan değil, aynı zamanda düşünen bir hayvandır. (1)

İşte, bütün sorun, düşünce ile duygu arasında bir denge kurabilmektedir.

Satıcının Ölümü, Ibsen'in akılcı «tahlilciliği» doğrultusunda kaleme alınmış bir yapıttır. *Satıcı,* kendi kişiliğini, kimliğini arama yolunda bir insandır. Büyük oğlu Biff, ailede, toplumda, dünyada, kendi yerini alma, alabilme çabasında bir başka insandır.

Oyunun başlıca konusu, eninde sonunda, insanın kendini kurtarma çabasından başka bir şey değil.

İnsan, kendini nasıl kurtarabilir? Ruhsal yaşamının derinlerine indiğinde, sürekli çatışma halinde olduğu, ama çok sevdiği büyük oğlunun, kendinden nefret eder görünmesine karşılık, nasıl içten içe bir sevgi tutsaklığında erimekte olduğunu anlayınca, yaşamına kendi eliyle son vermekten başka yol bulamıyor. Sevginin önleyemediği anlaşmazlığı, aklıyla da yenemeyeceğini anlamıştır çünkü. İşte, size akıl ile duygu arasındaki dengesizlik sorununun canlı bir örneği.

Arthur Miller, *The Theater Circle*'deki konuşmasında şöyle diyordu:

«Trajedi, ancak insanın iç dünyası varsa, var ola-

---

1. Bu sözleri, 1952 yılında, New York'da The Theater Circle*'de, yazarın, hayranlarıyla yaptığı benim de dinleyici olarak katıldığım (paralı) bir konuşmadan alıyorum.*

bilir. Benim amacım, toplumu yıkmak değil... onu, ahlak yoluyla yeniden kurmaktır. Burada, kurulu düzen ile özgürlük arasında bir savaşım söz konusudur. Ben, iki şey arasında bir denge kurmaya çalıştım. İnsanın düşünen ve duyan bir varlık olduğunu hesaba katarak.»

Göreceğiniz gibi *Satıcının Ölümü,* geçmiş ile gelecek, bugün ile yarın, şimdi ile biraz sonrası arasında bir denge peşinde koşan bir oyundur, toplumsal güçlerin etkisini hesaba kata kata, aile sorununu evrensel açıdan değerlendire değerlendire.

Yıllar öncesinin tazeliğini koruyan çevirisiyle, düşünce ve duygu yaşamımıza katkıda bulunan Orhan Burian'ın anısına merhaba!

1978

ANTIGONE

Dünya tiyatro tarihinde, Yunan mitologyasının kadın kahramanı *Antigone,* Sophokles'in (M. Ö. IV. yy.) bu adı taşıyan yapıtında ölümsüzlüğe kavuşmuştur; çelimsizliğine karşın, sarsılmaz istem gücü, direnci ile, doğru bildikleri yolda ölüme kafa tutan, tutabilen insanların simgesi olarak.

Kimdir Antigone? Thebai Kralı Oidipus'un kendi anası İokaste'den dünyaya gelen kızı. Bir kral kızı. Oidipus, öldürdüğü adamın (kralın) kendi babası, evlendiği kadının da kendi anası olduğunu kâhin Teiresias'ın açıklamalarından öğrenince, kendi gözlerine mil çeker, tacını tahtını bırakıp yollara düşer. Herkes onu lanetlemiştir; oğulları bile. Yalnız Antigone, babasının peşine düşer ve onu Kolonada öç perilerinin hışmından kurtarıp rahat bir ölüme terk eder. Sonra, yurdu Thebai'ye döner. Erkek kardeşleri Eteokles ile Polyneikes, krallığı paylaşma yolunda amansız bir savaşa girişmişlerdir. Sonunda, iki düşman kardeş, kentin surları önünde birbirlerini öldürürler. Boş kalan tahta, dayıları Kreon geçer. Kral, iki kardeşten birini (Eteokles'i) kahra-

man, birini de (Polyneikes'i), yabancılardan yardım sağladığı gerekçesiyle vatan haini ilan eder. Eteokles'in kahramanlara yaraşır bir törenle gömülmesini, Polyneikes'in cesedinin de kurda kuşa yem olarak açıkta bırakılmasını, ona yaklaşanın, üstüne toprak atmaya kalkışanların ölümle cezalandırılmasını kararlaştırır.

İşte, Antigone, bir tragedya kahramanı olarak burada çıkar karşımıza, Kreon'un buyruklarına karşı gelip, Polyneikes'in ölüsünü gömmeye kalkışmakla. Antigone, burada yüksek bir görevin çağrısına uymaktadır. Tragedyanın can damarı şu noktada düğümleniyor: Çağımızda *Antigone ahlakı* diye adlandırılan sorunda. Devletin koyduğu «yazılı yasalar», yani Kreon'un koyduğu yasalar mı geçerlidir, yoksa, Antigone'nin, yüksek bir görev çağrısına uyarak bel bağladığı, gölgesine sığındığı «yazılı olmayan», tanrısal adaleti temsil eden ölümsüz yasalar mı?

Sophokles'in *Antigone*'si işte, bu çözümlenmesi güçün güçü sorunun çetrefilliğinde, yazılı yasaların üstün çıkması, Antigone'nin ve onunla birlikte Kreon'un oğlu Haimon'un (Antigone'nin nişanlısı), karısı Eurydike'nin ölümü ve de Kreon'un kaçınılmaz yalnızlığıyla sona erer. Aslında bu son, Antigone'nin ve onunla birlikte, kaynağını yüce (tanrısal) bir adalet duygusundan alan *ölümsüz* yasaların utkusudur, devlet gücü, amansız gücü karşısında direnişinin yüceliğiyle.

Gelelim, Jean Anouilh'in *Antigone*'nuna.

İlk kez 1944'de Paris'de sahneye konan bu oyun, Nazi zorbalığının acımasızlığını, hoyratlığını uzaktan uzağa anımsatan bir ezilmişliğin açmazında, özgürlük adına girişilen direnişin, etkisiz de olsa, yüceliğini dile getiriyordu. *Antigone,* konusunu, kişileriyle birlikte, Sophokles'in tragedyasından alıyordu, şu farkla ki, Sophokles'de, kişilerin yazgısı tanrısal güçlerin istemlerine

bağlıydı ve ne olup biteceği önemliydi. Oysa, Anouilh' da, ne olacağı önceden kestirilip atılmıştır, önemli olan artık, ne olacağı değil, nasıl olacağıdır. Çünkü, tragedyanın daha başında, *Sunucu,* kahramanları sahnede bir bir seyirciye tanıtırken, alınyazılarını da açık açık söylüyor: Antigone, Haimon ve Eurydike ölecekler, Kreon da yalnızlık içinde ölümünü bekleyecektir.

Anouilh'da da, olaylar, tıpkı Sophokles'de olduğu gibi geçiyor: Antigone, dayısı Kreon'un buyruklarını hiçe sayıp, kardeşi Polyneikes'in ölüsünün üstüne toprak döküyor, başına geleceği bile bile. Sonunda Antigone suçüstü yakalanıp Kreon'un önüne getiriliyor. Tragedyanın asıl can alıcı noktası, ruhu, içeriği, özü, mesajı Antigone'la Kreon'un karşı karşıya, gizlisiz saklısız, birbirlerini eleştire hırpalaya, koruya kollaya giriştikleri bir hesaplaşmada odaklanıyor.

Antigone ile Kreon'un kişiliklerinde, tutumlarında, görüşlerinde, inanışlarında iki ayrı özlem birbirine karşıt iki ayrı bilinç çıkıyor ortaya: Bir yanda, krallık görevini üstlenmekle, yönetim zorunluklarının iyiliklerine de kötülüklerine de EVET diyen Kreon; öte yanda, ödün vermez bir ahlak anlayışının kurallarına sıkı sıkıya bağlanıp *temiz kalma* isteğiyle, her çeşit yalana, ikiyüzlülüğe HAYIR diyen Antigone.

Nedir Kreon'un EVET demekle, bir devlet adamı olarak EVET demekle elde etmek istediği erek: Mutluluk. Hayatı olduğu gibi, kabul etmekle varılan mutluluk. Oysa Antigone, o çeşit mutluluktan, yalanlar dolanlar, anlaşmalar uzlaşmalar, kıyıcılıklar, kan dökmelerle elde edilen mutluluktan nefret etmekte ve bu tutumunu hayatıyla ödemekten kaçınmamaktadır. Oysa, törenlerle bir kahraman gibi gömülen Eteokles de ölüsü kurda kuşa yem olarak yerlerde süründürülen Polyneikes de, tahta geçmek pahasına babalarını öldürmeyi

tasarlayan, sonunda birbirlerini öldüren, alçak ruhlu, bencil kişilerdir. Ama, olsun. Bütün bunlar Antigone'u kararından vazgeçirmeye yetmeyecektir. Çünkü, o, «dünyaya kini değil, sevgiyi paylaşmaya» gelmiştir. Sophokles'de olduğu gibi.

Sevgi nasıl paylaşılır? İnsanların ölüsüne de dirisine de aynı saygıyı göstermekle. Oysa, Kreon, politika gereği kardeşlerden birini kahraman, birini de hain ilan etmektedir, vuruşma sırasında tanınmaz hale gelen ölüleri birbirinden ayırt etme olanağı kalmamasına karşın. Törenlerle gömülen ceset Eteokles'in mi, kurda kuşa yem olarak ortalarda bırakılan ceset Polyneikes'in mi, belli değildir. İşte, Antigone'u çileden çıkaran da bu durumdur.

Antigone ile Kreon'un arasında geçen tartışma aslında idealism ile pragmacılığın amansız, ödün vermez çatışmasıdır.

Anouilh, her çağda olagelen, sürüp giden, sürüp gidecek olan böylesi bir çatışmaya tanık etmek istiyor bizi. Devlet gücünü ellerinde tutanların, kimi zaman akıldışı, vicdan dışı, acımasız, katı tutumları karşısında; insan teklerinin, kaynağını akıldan, yaşam hakkından, insan olma onurundan alan, adına özgürlük denen o vazgeçilmez nimet adına direnişleri seriliyor gözlerimiz önüne.

Anouilh'un *Antigone*'unu seyredin, gözleriniz ve kulağınıza hakkını vererek. Bakalım bana hak verecek misiniz?

1979

KARİKATÜR USTASI: FERRUH DOĞAN

Karikatür sözcüğü içeriği dışarığıyla ne zaman girmiş dilimize, bilmiyorum. Teodor Kasap'ın *Diyojen* adlı mizah dergisinde (1870), imzasız çıkan üç örnek dışında, ilk imza Cemil Cem adını taşıyor karikatür alanında. Cemil Cem'in (1882-1950), daha önceleri *Kalem,* sonraları da *Cem* adlı dergilerde çıkan çizgili yazılı (1910-1912) karikatürlerinin büyük ilgiyle karşılandığını biliyoruz.

Karikatür sözcüğü, kökünü İtalyanca caricare (karikare) sözcüğünden alıyor. Caricare, yüklemek, yüklenmek, düşmana saldırı anlamına geliyor. Türkçe sözlükler şöyle tanımlıyorlar karikatür sözcüğünü:

1. Bir kimsenin, bir şeyin ya da bir olayın kimi özelliklerinin, insanı güldürecek biçimde abartılarak çizilmesi; 2. Bu yolda yazılmış yazı.

Bizde, *Cem* dergisiyle aynı tarihlere rastlayan dönemde karikatür, çizgi dışında, salt yazıyla dile gelen, belirli kimselerin özelliklerini, sapıklıklarını gülünç yanlarını, açığa vuran kalem denemesi Mehmet Asım (Us) imzasıyla ilk kez *Tanin* gazetesinde yayımlanıyor.

Tanin'de art arda yayımlanan 28 yazı, sonradan Karikatür adı altında, 1911'de bir kitapta toplanıyor. Bizde karikatürün, salt yazı biçiminde, belirli kişileri alaya alan, çizgiye resme dönüşmemiş ilk örneği sayılabilir bu kitap. Sonradan, mizah kılığına bürünen, Hüseyin Rahmi'lerle, Ercüment Ekrem Talu'lar, hele hele Aziz Nesin ustanın ve artçılarının övünülesi, sevilesi yapıtlarıyla Türkiye'mizde ve yabancı ülkelerde yüzümüzü ağartan yazıları çıkıyor ortaya.

Çizgiye, resme, yazılı yazısız karikatüre yöneliş, asıl Cumhuriyet'le kendini göstermeye başlıyor.

Daha önceki döneme bir göz atalım. Mehmet Asım'ın *Karikatür* adlı yapıtında yer alan yergilerin başlıkları şöyle: Birinci yazı. 'Kabinenin Demirbaşı' diye nitelenen Hakkı Paşa'yı ele alıyor. İkinci karikatür Mahmut Şevket Paşa'yı Lalayı — Hürriyet (Özgürlüğün Dadısı), üçüncü karikatür Cavit Bey'i Meşrutiyet Tellalı olarak çıkarıyor ortaya. Bir başka yazıda, zamanın Adliye Bakanı Necmettin Molla «İmtiyazlar mikrobu,» Emerullah Efendi «Vurdum duymaz» damgasıyla eleştirilirken, eski sadrazam Salt Paşa «Küçük bir büyük» diye (günümüzün sürü sepet küçük büyüklerini yansıtırcasına) irdeleniyor. Örnekleri çoğaltmanın yeri yok burada.

Özet olarak şunu demek istiyorum: Bizde karikatür, önceleri daha çok salt yazıyla başlıyor. Ancak Cumhuriyet'den sonra — tümüyle çizgiye resme dönüşüyor. İlk büyük karikatürcülerimiz Ramiz'leri, Cemal Nadir Güler'leriyle, Batıdan esinlenen Ferruh Doğan'ın deyimiyle «gülmecesi yazıya dayanan karikatür» anlayışı ağır basıyor.

İkinci Dünya Savaşı, Karikatür dünyamız, toplumsal bilinçlenme aşamasının içinde, ortasında, yüreğinde, içeriğinde buluyor kendini, gelişip serpilerek. 1950'ler-

de Türk toplumu yepyeni bir aşamaya ulaşmıştır artık. Köylere yansıyan bu gelişmeyi Ferruh Doğan şöyle getiriyor dile: «Demokrat Parti, 1950'lerden sonra, köyü oy deposu olarak gördüğü için, eline geçen yardımlarla teknik araç, gereç ve kredileri köye yığdı. Bu araçlara bağlı olarak da köye yeni adetler, davranışlar girdi. Bir yabancılaşma ortaya çıktı..»

İşte, Ferruh Doğan, karikatürlerinde (13 yaşından beri çizdiği karikatürlerinde), bu yabancılaşmanın mizahını çizgiyle dile getirmeye çalışıyor, özellikle *Asrileşen Köy* adlı albümünde (1976). Neler yok ki bu albümde. Asansör özlemine itilen yeraltı izbe evlerin yürekler acısı görünümü yanında; Anadolu'ya eski Türkçe kitapların yenilik adı altında sokulan çağdışı yayın furyasına kadar, şaşırtıcı, bunaltıcı, utanılası girişimleri yer alıyor çizgi çizgi, resim resim.

Ferruh Doğan, bu kez yayımladığı POLİTİKA adlı karikatür albümünde, 1950'lerden bu yana, toplumumuzun geçirdiği, geçirmekte olduğu gülünesi ağlanası, adına demokrasi denilen, adı var kendi yok, biçimiyle yerli yerinde, ruhu içeriğiyle ortalarda yok, sözde — halk — yönetiminin sahteliklerini sergiliyor. Ferruh Doğan bu albümünde otuz yıllık siyasal ve ekonomik yaşamımızı, halka, özellikle okumasız yazmasız halkımıza yansıyan, içe sindirilmemiş, yüzeyde kalan, iğreti, sahte yanlarıyla; yüreği ağzında, ağzı yüreğinde, içi derinden sızlayan bir aydın, bir yurt tutkunu bilinciyle göze kafaya sunuyor. Tıpkı, Hüseyin Rahmi duygunluğuyla, yaralarımıza, çarpıklıklarımıza eğiliyor, soğuk, soyut alay ötesinde, yüreği kan ağlayarak.

Ferruh Doğan, gördüklerini değil, gördüklerinden ne anlıyorsa, onu çizmiş.

Andre Gide, bir yerde, «önemli olan baktığımız nesne değil, ona bakışımız, bakış açımızdır» demiş. İşte,

Ferruh Doğan, nesnelere, olaylara, insanlara böylesi bir açıdan yaklaşan yetkin bir sanatçı.

«Toplumsal yoldan evrenselliğe ulaşmak, halka karşı olan her şeyi hicveden konuları bunlara en uygun, en yeni çizgilerle çizmek... İşte karikatür anlayışının özeti» diyen Ferruh Doğan, Türk karikatür sanatını uluslararası düzeye ulaştırma yolunda olumlu adım atan karikatürcülerimizin başında gelmektedir.

Ferruh Doğan, bir umut adamıdır. SERGİ albümünün önsözünde şöyle diyor: «Kendimden, insanlardan, yurdumdan, dünyamızdan umutlu olduğum için çiziyorum... Çünkü, mizah umut demektir benim için...»

Mizah, yani burada karikatür bir umut kaynağıdır, insanların düşüncelerini belli bir doğrultuda dondurmaya çalışan bir sanat dalı değil; «Karikatür afyon değildir.» derken, Marx'ın dine yüklediği, kafa işletilmeden, körü körüne inanılan bir öğreti doğrultusunda bir görev yüklenmediğini açık açık dile getiriyor. Ferruh Doğan'ın POLİTİKA adlı albümünü, Türk insanının, yerel bunalımlardan evrensel mutluluk özlemlerine yönelik susuzluğunu içinizde yüreğinizde, kafanızda duya duya ele alın, sayfa sayfa, çizgi çizgi inceleyin, bakın göreceksiniz ne denli ferahlayacak, umutlanıp rahatlayacaksınız, Türkiye'mizin ve bütün insanlığın geleceğine bayrak açarak.

1979

BİR SANAT HAVARİSİ

Yaşam kaç yaşında başlar, diye sorsalar bana; her yaşta, her yaşın her gününde, her saatinde, her saniyesinde, diye karşılık veririm. Ama, hemen şunu da eklerim ve derim ki, duyan, duymasını bilen; görüp göstermesini, sevip sevdirmesini, alıp vermesini, etkilenip etkilemesini, yürek çarpıntılarını dalga dalga, bütün sıcaklığı, bütün insancılığıyla yanına yöresine cömertçe salan, salabilen insandır; ancak her yaşta, dakikası dakikasına, taptaze bir yürekle yaşamaya durmadan başlayan. Böylesi bir insan, kim olabilir sanatçıdan, sanatçılardan başka?

Bütün bunları düşünürken, gelmişi geçmişiyle, fırçası kalemiyle, gün gün, saat saat yenilene yenilene, tazelene körpelene yetmiş sekizinin baharını yaşayan Elif Naci'nin, o yılların, yumuşaklığına yumuşaklık kattığı, incelte incelte, nezaket ve duyarlık «hadde»lerinden geçire geçire saydamlığa eriştirdiği nurlu yüzü dikiliverdi karşıma.

Altmış yıl önce gazeteciliğe, gazetecilikle birlikte — asıl işi uğraşı olan — ressamlığa başlayan Elif Na-

ci, *D Grubu* (1933) diye anılan, resim sanatının, gerçek sanatının Türkiye'de öncülüğünü yapan bir sanatçı topluluğunun önderleri arasında yer alıyor. Batı resim sanatının etkisinden geçip, geleneksel Türk resim ve yazı sanatlarında bir ara şöyle bir duraklayan, sonra, özgün bir sanat itişiyle doğaya, hayal gücüne, insanla doğanın kucak kucağa, düşle gerçeğin sarmaş dolaş, mavilerle morların ağır bastığı, kimi zaman sarıların görünüverdiği bir renkler ve özlemler dünyasına sokuyor bizi Elif Naci. Birkaç resmine yakından, can alıcı bir gözle baktım geçen gün. Gördüm ki, ya da, duydum ki: Bir esrar dünyasının kapılarını zorlamakta Elif Naci. Girişi zor, insanı ilk anda duraksatan, bin bir engelle kapattığı bir düşler dünyasına Pir Sultan'ın deyimiyle, «engin düşürüyor» bizleri.

Bu engeller aşılınca, göklere tırmanan kuleler, iri-li ufaklı insan siluetleriyle yüklü görkemli bir dünya çıkıyor karşımıza. Bir düş dünyasıdır bu. Bir başka resminde, bir orman yeşilinin, koyu yeşilinin, açıla açıla neredeyse saydamlaştığı bir düş silikliğinde, bir avuç insanı, yan yana, dirsek dirseğe, bir kader birliğinde görüyoruz. Doğayla kaynaşmış, doğada erimiş bir insan kümesi. Yüreğiniz durabilir bu güzelim kaynaşma, erime karşısında. Benim yüreğim duracaktı neredeyse. Ama, baktım bu yetmiş sekizlik genç adam, yaşadığı dünyaya, her an, her dakika, yeni yeni özlemlerle bağlanmış, sanat yaşamının, yazıda, renkte en ufak kımıltısıyla candan yürekten ilgili, ışıl ışıl gözlerle karşımda duruyor. Yüreğim, normal atışlarına kavuştu, bu güzelim insanın, her an, her dakika yeniden yeniden ve de yeniden yaşamaya ve başlama özlem ve atılımları karşısında.

1979

YALANSIZ DOĞRULAR RESSAMI: ORHAN PEKER

Geçenlerde, liselerarası bir yarışmada, televizyon ekranında yansıtılan resimlerinin, tablolarının bile tanınmasına yardım etmediğini gördüğümüz iki ressamdan biri de Orhan Peker'di. Bedri Rahmi Eyuboğlu öylesine içimize, canımıza yüreğimize girmiş bir ressam ki, onu tanımamak bir yerde ayıp sayılabilir. Ama, liselerimiz, onu ıska geçmişler. Ne denebilir? Peki, Orhan Peker diye, gerçekten özgün; fırçasıyla kuşlar, atlar, kediler, insanlar dünyasını, içinde yaşadığımız dünyayı yansıtan, hem de çizgileri renkleri (en özgün renkleriyle) yansıtan bir büyük, bir övünülesi ressamımızın varlığından niye habersiz kalalım?

Elimde, Şahap Sıtkı'nın ORHAN PEKER adına hazırladığı nefis bir kitapçık var. Şahap Sıtkı, yılların yazarı, öyküleri, romanlarıyla kendini kanıtlamış bir yazar.

ORHAN PEKER adlı kitap, Orhan Peker adlı bir büyük ressamın, (gerçekten büyük bir ressamın), eşine az rastlanır bir dostluk, bir bağlılık, bir kadirbilirlikle sarmaş dolaş serüvenini dile getiriyor.

Peki, kim bu Orhan Peker? «Yüreğinde biçimlenmeye başlayan görüntüleri» ortaya koymaya çalışan bir sanatçı, her şeyden önce.

Bu görüntüler, dakikası saniyesine değişen, değişiveren, «bir türlü durduramadığımız, bizden birçok şeyi birlikte alıp götüren, bizi eskiten, yıpratan zaman»ın buyruğunda koparıp, kaşla göz arasında biçimlendirdiğimiz görüntülerdir.

Orhan Peker'in en yakın, en sıcak dostu Şahap Sıtkı şöyle anlatıyor sanatçının uğraşını: «Orhan'ın şimdiye kadar gördüğüm resimlerinde kişiyi hiçbir zaman doyurup usandırmaması, durmadan değişen bir yüz göstermesi; her parçada ayrı bir güzelliğe bürünmeye çalışma çabası sezdim. Tepeden tırnağa değişik.»

Orhan Peker'in en büyük özelliği, yine Şahap Sıtkı'nın deyimiyle «doğal güzellikleri insanın ciğerlerine» doldurabilme ustalığında yatıyor. Bir resmini anımsıyorum Orhan Peker'in. Bir dost evinde görmüştüm. Tuvali dolduran bir kuş, bir güvercin kanadı, titreşimli bir çoğaltıyla, koyuya kaçan mavisinden, insanın içine gökyüzünün enginliklerini dolduran umut mavilerini salıyordu. İnsana insandan yakın hayvanları, kuşları, atları, kedileri, bir bulunmaz cennet meyvesi gibi sunan bu büyük ressamı yaşamının her anında, yurtdışında, Şahap Sıtkı ile eşi Ümit, adım adım izlemişler, sevip sayarak... Bir mektubunda şöyle diyor Orhan Peker: «Ben, bilirsin yüreği kocaman adamları severim. Nice yıllar önce, aşksız geçen her günü kurşuna dizmeli der dururdum. Öylesine yaşanmış günlerimde hep yitirilmiş kırılmış bir şey vardı. Oysa sonraları, bu insafsız konunun içine düşe kalka, yüreğim yoruldu, yoruluverdi. Burada onca tanıdıklarıma da baktım. Genel durum hiç de parlak değil. İnsanların çoğu geçmişlerinin (mazilerinin) köpeği...»

Görülüyor ki, aşksız, sevgisiz geçen günleri kurşuna dizmeyi düşünen sanatçı, bütün düş kırıklıklarına karşın, yine de yaşamı sevmekten vazgeçmemiş: Bir mektubunda: «Hayatı seviyorum, sanatı seviyorum ve bütün bokluğuna rağmen insanları seviyorum.»

Böyle olmasa, Orhan Peker var olabilir miydi, o güzelim sanat tutkusunda, doğayı, insanları, bitkileri, kuşları hayvanlarıyla bağrında ısıtıp, içinin sıcaklığını, yaşayan, yaşayacak olan insanlara aktaracak?

Az da olsa, o nefis resimleri ve özyaşamından parçalar sunan mektuplarıyla, bize büyük ressam Orhan Peker'i tanıtma yolunu açan Şahap Sıtkı'ya merhaba!

1981

İBRETLİK BİR ANSİKLOPEDİ

Ansiklopedi sözcüğünün kökeni Türkçeye yabancı. Türk Dil Kurumu'nun TÜRKÇE SÖZLÜK'üne bakalım isterseniz. Sözcüğün Yunanca temelinde şunlar var: *Kyklos* çevre, *paideia* da öğretim anlamına geliyor. Demek, ansiklopedi, çevre bilimi, bilgisi anlamına geliyor. Sözlük şöyle tanımlıyor ansiklopediyi: «Her türlü bilgileri ya da bir bilim takımıyla ilgili bütün bilgileri içine alan ve bunları alfabe sırasıyla anlatan büyük sözlük.»

Büyük Sözlük. Adı üstünde. Büyüklüğü ölçüsünde, bir tek adamın üstesinden gelemeyeceği anlamını da içermiyor mu bu, dersiniz? Gerçi, tarihte bir Littré çıkmış, Fransız dilinin sözlüğünü yapıp kotarmış tek başına. Türkiye'de bir Şemsettin Sami çıkmış, *Kamus-ül Alam* diye bilinen, bugün değerini hâlâ korumakta olan bir yapıt koymuş ortaya. Ama, yirminci yüzyılda, böylesi büyük uğraşlar, tek tek insanların çabasıyla gerçekleşemez artık. Ansiklopedi, bir ortak çabanın ürünü olabilir ancak. İslâm Ansiklopedisi'nde on üç yıl, Meydan Larus'da beş yıl, yetenekli kadrolarla dirsek dirseğe çalışmış bir insan olarak diyebilirim ki, *Sözlük*'ler

için söylemiyorum ama, ansiklopediler alanında, bir tek insanın yapabileceği çok az şey vardır. Tek insan, bir yerde güdük kalabilir; eksik, yetersiz, hadi çekinmeden söyleyeyim «*zavallı*» kalabilir.

Şu bu konuda, herhangi bir ansiklopediyi tek başına yürütme yürekliliğini göstermek için, insanın kendini dev aynasında görmesi gerek.

Celâl Esat Arseven gibi, yetenekli, yetkili, bilgili bir insanın, sanatsal birikiminden yararlanarak ortaya koyduğu SANAT ANSİKLOPEDİSİ'ni bir yana bırakırsak, bugün, tek başına böylesi bir girişime atılabilecek kaç insan sayabilirsiniz? Sözlük alanında belki bir-iki ad sayabiliriz. Ama yeter mi? Nerden geldim buraya? Bakın, elimde, elimin altında bir yapıt var: *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. Bu ansiklopedinin 2. cildinin 2. kitabına bakıyorum. Yılmaz Öztuna adında birisi hazırlamış bu yapıtı. Öylesine alın teri dökmüş, öylesine gönül vermiş görünüyor ki bu işe; insan ilk bakışta ister istemez saygı duyuyor. Yılmaz Öztuna, (kimse kim, belki büyük bir bilim adamı, bilemem) müzik tarihimizi, girdisi çıktısıyla inceden inceye irdelemiş, baskısı güzel, kâğıdı nefis bir yapıtla çıkıyor karşımıza, «Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları» arasında.

Ansiklopediyi aldım elime, beni ilgilendiren bir maddesi üstünde durdum, üzüle hayıflana. Bu madde *Kâzım Uz* maddesidir. Kâzım Uz, benim babamın eniştesidir. Yani akrabam. Onunla ilgili maddeyi okuyunca Yılmaz Öztuna'ya, güvenim, saygım, inancım, azaldı azaldı, sıfıra indi.

Anlatayım: Yılmaz Öztuna, bir dedektif duyarlığıyla, müzikçilerin özyaşamlarına, yakın uzak akrabaları, dış kapının dış mandalları diyebileceğimiz ilişkilerine kadar burnunu sokup, mal bulmuş mağribi sevinciyle girmek sevdasında bir adam. Kâzım Uz'u alalım

ele. Kâzım Uz'un, yirmi otuz göbekten, uzağın uzağı akrabalarını, uydurma uyduruk bilgilerle anlatmaya kalkışıyor, gülünç olmayı göze alarak. Aldığı maaşlar ise, uzun uzun anlatılıyor.

Yılmaz Öztuna, beni hiç ilgilendirmeyen bir adam aslında. Ne var ki, Kâzım Uz maddesinde, benim de adımı anmış, kardeşlerimle birlikte. Yanlış yunluş, uydurma, savlarla anmış olduğu için, şöyle bir irdeleyeyim dedim, o gösterişli Ansiklopedisini.

Kâzım Uz için şunları yazıyor (S. 355): «Lâmia Uz'la evliydi. Lâmia hanım, adliye müsteşarı Hacı Şükrü Efendi'nin kızıdır. Kâzım Uz'un çocukları Refi Uz ve sonra 10 Eylül 1967'de ölerek (!) babasının yanına gömülen Sâtıa Uz'dur. Kızı evlenmemiştir. Oğlu Refi Uz'un çocukları Asım Uz ve Lâmia Uz'dur. Müeyyed Uz'la evlenen Asım Uz'un çocukları da Reha Uz ve Melike Uz'dur. Kâzım Uz'un kızkardeşinin çocukları da Mihrimah Cemiloğlu, Sedat Günyol, Vedad Günyol, Hüseyin Günyol'dur.»

Burada duralım. Üçüncü, dördüncü, beşinci elden edinilen bilgilerle, yazıyı şişirme tutkusunda, amacında, sevdasında olan bay Öztuna, Asım Uz'u, annesi Müeyyet Hanımla evlendirip, karısı Malike Hanımı, kızı Melike diye göstermiş. Hadi bunları geçelim. Gelelim bizlere: Kâzım Uz'un kızkardeşi var mıydı yok muydu, bilmiyorum. Benim bildiğim, bir erkek kardeşi vardı. Adliye müsteşarı Hacı Şükrü, benim babamın babasıydı. Biz dört kardeş, Kâzım Uz'un kayınbiraderi Ali Fikri ile Diyarbakırlı Cemil Paşa'nın kızı Mihrinnisa'nın çocuklarıyız.

Aslımız faslımız yanlış yansıtılmış, bence hiçbir önemi yok. Biz dört kardeş kimden olmuşsak olmuşuz. Ama Milli Eğitim Bakanlığının gölgesine sığınmış, kanadı altına girmiş, bilimsellikten uzak bir görüşte övü-

nülesi bir geçmişi ve geleneği olan Türk müziğine emeği geçmiş insanları ele alırken, sorumsuzluğun doruğuna vararak, fazla yazıp fazla para elde etme hırsıyla kaleme sarılmanın utancını Bay Öztuna duymuyorsa ben duyuyorum.

Bilimsellikten uzak görüş derken, yanılmadığımı ispatlamak için size bir örnek sunayım. Sâmih Rıfat maddesine bir göz atalım isterseniz. O maddede şunları okuyoruz: «Sâmih Rıfat'ın oğlu solcu yazar Oktay Rıfat'tır (Trabzon 1914).» Yanlış duymadınız: Solcu Yazar Oktay Rıfat. Bir defa Oktay Rıfat'a yazar demekle, bay Öztuna bilgisizliğini ortaya koyuyor. Oktay Rıfat, büyük şairimiz Nâzım'dan, Y. Kemal'den sonra günümüzde yaşayan en büyük şairlerimizden biridir. Bay Öztuna, kendi dünya görüşcüğüne yakışır bir yan tutmayla Oktay Rıfat'ın şairliğini bir kıyıya itip, onu yazar, hem de solcu yazar diye gösteriyor.

Bay Öztuna, bu düşüncesini herhangi bir dergide, bir gazetede, ya da bir kitapta dile getirmiş olsaydı, buna bir diyeceğimiz olmazdı. Ama, Milli Eğitim Bakanlığının yayımladığı, tarafsız olması gereken (bilimsel demiyorum, çünkü bay Öztuna bu kitapta bilimselliğin yanından geçmemiş) bir ansiklopediyi kendi sakat, geri tutumuna bir propaganda aracı yapmaya kimden «icazet» almış, bilemiyoruz.

Bay Öztuna'nın günahı bunlarla bitmiyor. Biliyorsunuz, ya da bilmiyorsunuz: Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan yapıtlar satır hesabıyla değerlendirilir. Bir yazı ne kadar uzun olursa, parası da o ölçüde büyük olur.

Bir başka maddeyi alalım: Leylâ Saz maddesini. Bu maddede Leylâ Hanım'dan çok, hısım akrabalarının yaşam öyküleri yer almaktadır. Geçelim Fatma Nigâr Ulusoy maddesine. Burada, Öztuna, Fatma Nigâr Ha-

nım'ı tanımlarken şunları yazıyor: «Görgülü, mütevazi, gözlüklü idi.» Yanlış duymadınız: Gözlüklüymüş. Ne yazık ki, bay Öztuna gözlük camının numarasını vermeyi unutmuş. Bu da satır hesabında yerini alabilirdi. yazık olmuş!...

Bir ansiklopedi, dedikodu dergisi değildir. Bay Öztuna, ansiklopediyi bir dedikodu dergisi durumuna sokmuş. Dr. Osman Şevki Uludağ maddesinde şöyle yazıyor bay Öztuna: «İstanbul Üniversitesinde Türk Tıp Tarihi Enstitüsü kurulduğu zaman, bunun başına profesör olarak geçmek isteyen iki namzetten biriydi. Fuad Köprülü'nün kendisini tutmaması üzerine Süheyl Ünver seçildi.»

Bir ansiklopedide bunların yeri nedir, diyeceksiniz? Satır hesabıdır derim. O kadar.

Ne demişler: Devlet malı deniz...

1981

ÜRKÜTÜCÜ ÇEVİRİ KONUSUNDA

Halka inmek, halkı kalkındırmak iki ayrı şeydir. Halka inmeden halkı kalkındırmak diye bir şey olabilir mi? Siz halkın anlayamadığı, anlayamayacağı bir dille konuşacaksınız da halk kalkınacak, olur şey değil. Bilimdi, bilgiydi, incesinden derininden, yetmiş yedi bin kat derininden, aslından astarından, kökünden temelinden vardığınız bir bilgiyi, nasıl mal edeceksiniz halka? İşte, asıl sorun bu. Bilginizi, bilgi birikiminizi hangi yoldan, hangi araçla ileteceksiniz halka, aydınlatmak istediğiniz, aydınlanmasına gönül verdiğiniz halka? Dilden, biricik iletişim yolu olan dilden başka, hangi yolla seslenebilirsiniz ona?

Son yirmi beş yılın yetiştirdiği, Batı'dan esinlenen, Batı'nın bilimine batmış çıkmış, batıp çıkan nice genç aydınımız, bize ne yazık ki, yeterince özümseyemedikleri bilgileri, yetersiz bir dille aktarmaya çalışıyorlar. Yabancı dildeki — su götürür yetkinlikleriyle — Türk dilindeki çok, ama çok acemilikleriyle aktarma çabaları, bir yerde çok zavallı kalıyor.

«Oluşum» dergisinin Kasım sayısında, Oruç Aruo-

ba'nın «Térorisante-Çeviri» adlı bir yazısı var. Bu yazı, beni felsefe konusunda bilgisizlikle suçlayan — aslında haklı olarak suçlayan — bir noktadan yola çıkarak kendini savunuyor.

«Oluşum» dergisinin daha önceki bir sayısında, O. Aruoba'nın, J. Habermas'dan yaptığı, anlaşılmaz, anlayan varsa parmağını kaldırsın yollu bir şakayla eleştirdiğim bir çevirisi üstünde durmuş ve anlayışsızlığımı dile getirmiştim.

Oruç Aruoba, «Oluşum»un son sayısında beni kınıyor ve, doğrusunu isterseniz, bilgisizlikle suçluyor. Suçlamasında haklı da.

Ben, felsefe konusunda, onun ve onun gibilerin «kâbına» varamam. Burası doğru, çok doğru. Ama bize çeviri yoluyla aktardığı metni, birlikte okuyalım:

«Teknik yapıp-etmenin işlev çerçevesinde karşımıza devindirilebilen cisimler olan nesneler çıkar, burada deneyim konumuz olan, manipule edilebilir şeyler, olaylar ve durumlardır. Bilimler, kuramları ortaya çıkış ve uygulanma bağlamlarını birbirine bağlayan bu ilgi temelini yöntemsel kendi-anlamlarında ele almamışken, Marx'ın toplum kuramı olarak, Freud'un meta-psikoloji olarak kurdukları eleştiriye ayrıcalığını veren, bilinçli olarak, bu bilgi yönlendirici ilgiyi, hem de, teknik ve pratik bilgi ilgisini aşan bir kurtuluş ilgisini taşımalarıdır.»

Ben, adı geçen yazımda, bu sözlerden bir şey anlamadığımı belirtmiş, anlayışsızlığımı dile getirmiştim. Sayın Oruç Aruoba, yazısında şöyle diyor: «Şimdi, sayın (öyle mi acaba?) Günyol bu tümcelerle ilgili sözlerini, 'doğrusunu isterseniz' dediğine göre, sözcük anlamlarında almak zorundayız yani sahiden anlamamış, 'kinaye' yapmıyor.»

Çok doğru, kinaye yapmadım, yapamam da. Çün-

kü, haddimi bilirim, ben. Ne var ki, Sayın O. Aruoba, bilimsel olma çabasında, anlaşılır olmayı onuruna yediremiyor ve şöyle diyor: «Bir kez, düşün ürünlerinin sıradan her (ya da çoğunluk) okur (lar)ca anlaşılabilir olmasını istemek demek, düzeysizliği, yüzeysizliği istemek demektir.»

Görüyorsunuz işte. Anlaşılır olmak düzeysizliği, yüzeyselliği istemek demekmiş. Olur şey değil. Aklı başında bir filozof düşünebilir misiniz ki, yazdıklarının anlaşılır olmasını istemesin. Anlaşılır olmak, ayağa düşmek, bayağılığa kaçmak olurmuş!

Neyse, ben anlaşılırlıktan yana çıkıp, O. Aruoba'nın Almanca aslını dergide verdiği ve anlamadığımı söylediğim birkaç satırlık yazıyı, bir felsefe uzmanı dostuma çevirttim, bir pazar günü, iki üç saatini haram ederek.

Almanca dilini anadili gibi bilen felsefe uzmanı dostum, O. Aruoba'nın o çetrefil dille aktardığı yazıyı şöyle çevirdi:

«Araca alete dayanan eylemden kalkarak, işlev çevresinde devinen tipten nesneler çıkar karşımıza. Burada, ilkece güdülebilen şeyleri, olayları ve durumları deneriz. Bilimler, öğretilerin kullanım ve ortaya çıkış bağlamını, daha önceden birleştiren bu ilgi temelini kendi metodolojik öz-bilinçleri içine alırken, Marx'ın toplum öğretisi, Freud'un da meta-psikoloji olarak tasarladığı eleştiri, kendini şöyle belli eder: Bilgiyi güden ilgi ve çıkarı, yani, kurtuluşu amaçlayan bir ilgi ve çıkarı, teknik ve pratik ilginin ötesine geçerek, eleştirel bilincin içine alır.»

Görülüyor, burada söz konusu, insanın kurtuluşudur. Jürgen Habermas, o aslında anlaşılması güç sözlerle bunu demek istiyor. Felsefe uzmanı dostum, bu birkaç satırlık yazının özünü, ruhunu şöyle dile getirdi: «Önceden belirlenmiş amaçlara bizi en kolayından

ve en güvenle götürecek araçları seçmek ve tüm eleştirileri bu yolda yoğunlaştırmak, eninde sonunda, teknolojik bir kuram yaratmaktır. Oysa, gereç ve araç ilişkisinin ötesinde, bilgiye dayanarak insana kurtuluş sağlamayı istediğimizde, sınırlı teknolojik eleştirilerin ötesine geçip daha yüksek düzeyde bir eleştiri ortaya koymak zorunluğu vardır. Ayrıca, bu son türden eleştiri, kendi öz-bilincinin içine, artık gerilerde kalmış bir basamak olarak, salt teknolojik eleştiriyi de yerleştirmek zorundadır. İşte, böylesine bir eleştiriyi Marx ve Freud gerçekleştirmiştir.»

Görüyorsunuz, konu, hayli güç ve çetrefil. Bay O. Aruoba'nın da haklı olarak söylediği gibi, bencileyin «lise/üniversite çıkışlı bir okurun» anlayamayacağı bir düzeyde, bütün bunlar. Nereden de bulaştım bu işe, bilmiyorum.

Sayın O. Aruoba'ya göre, gerçek anlamda düşün yapıtları, çağlar boyu yorumlana yorumlana tükenmeyen yapıtlardır. Kendisi de, Habermas'ı, o hiçbir şey anlaşılmayan dille aktardığı Habermas'ı yorumlamak istemiş. Ama, ne yazık ki, Türkçeye benzemeyen bir Türkçe ile.

Şimdi, sizlerden dileğim şu: O. Aruoba'nın söz konusu çevirisini, dostumun çevirisiyle bir karşılaştırın, tabii elinizi vicdanınıza koyarak, Almancasını düşünmeden, salt Türkçe açısından ele alarak. Konu, güç bir konu. Kabul. Ama, dil hangi dil?

Son zamanlarda, bilimsel olma çabasıyla, Batı düşünürlerinin yapıtlarını Türk okuyucusuna aktarmak isteyen O. Aruoba gibi iyi niyetli aydınların açmazları, Türkçenin arılığından, güzelliğinden habersiz olmalarıdır, ne yazık ki.

Dostum Akşit Göktürk, bu genç aydınlarımızın kullandıkları eciş bücüş Türkçelerini yargılarken, «Çi-

vi yutmuş gibi oluyorum.» demişti geçenlerde. Evet, doğrusu, ben de çivi yutmuş gibi oluyorum. Bay O. Aruoba'nın ve onun gibi, bilgi birikimlerine, iyiniyetlerine saygı duyduğum genç ve yetenekli düşünürlerin yazılarını okurken.

Çivi, yapı kurmada, yapı parçalarını pekiştirmede, kaçınılmaz bir gerekli, gereklinin gereklisi araç, gereçtir. Ne var ki, bizim yuttuğumuz, yutmak zorunda kaldığımız çiviler, yapı yapan değil, yapı bozan çiviler.

Gerisini varın siz düşünün.

1981

1980 EDEBİYAT

1980 yılının yazın yaşamımıza getirdikleri konusunda benden iki daktilo sayfalık bir yazı istediklerinde şaşalayıp duraladım, bir yandan kıvanıp, bir yandan yerinerek. Kıvandım, çünkü, bu bir onurlandırılmaydı. Yerindim, çünkü, bu işin üstesinden iki sayfada gelebilemeyeceğimin bilincindeydim. İyiniyetli hiçbir öneriyi geri çeviremeyecek bir yaradılışta olduğum için, dostum, Mehmet Başaran'ın, yazın dünyamızın girdisi çıktısıyla yakın ilişkisinden yararlanmayı düşünerek bu öneriyi kabul ettim. Ve şimdi girişiyorum işe.

1980 yılı, kâğıt fiyatlarının, basım giderlerinin inanılmaz bir düzeye yükselmesine karşın, yayın dünyamızı etkilememiş görünüyor. Kitap basma zorlukları, yazarları kendi aralarında birleşmeye, dayanışmaya götürdü. Bu amaçla kurulan bir kooperatif var şimdi karşımızda: Yazko (Yazarlar Kooperatifi). Bu kooperatif, şu anda, en çok yayın yapan bir kuruluştur. Bu kooperatif ayrıca, Memet Fuat'ın yönetiminde bir aylık dergi yayımlamaya başladı: Yazko Edebiyat adı altında.

12 Eylül girişimi, yazarlarımızı, politikadan bütün

bütün soyutlamamış, yine de politikaya bulaşan, dolaylı yoldan toplumsal içerikli yazılar doğrultusunda bir eyleme yöneltmiştir. Yazarlar, romancılar, öykücüler, şairler kendi sanat dallarının olanakları içinde, tıpkı 1930 - 1940 yıllarının tek parti dönemindeki gibi, düşüncelerini sanat yapıtlarında yansıtma yoluna girmektedirler. Sanat, edebiyat dergilerinin kaşla göz arasında çoğalışı başka neyle açıklanabilir? Şimdi karşımızda şu dergiler var: Milliyet Sanat dergisi, Gösteri dergisi, Yazko Edebiyat dergisi, Ocak başında çıkacak olan Sanat Olayı dergisi, daha da başkaları.

Varlık dergisi, bitmiş tükenmiş atılımının düzeyi altında, Somut dergisi renksizliğin doğrultusunda, Türkiye Yazıları, varla yok arasında bocalayıp durmakta. Ama, hakkını yemeyelim, bu derginin genç Türk şairlerine ayırdığı cömert yayınlar övünülesi bir düzeye ulaşmıştır. Türkiye Yazıları arasında çıkan nice şiirler var ki, şiir düzeyini belirli bir doğrultuda onurlandırmakta.

Türkiye Yazıları'nın cömert atılımıyla genç şairlere kendilerini tanıtlama olanağı sağlayan yayınlarında su yüzüne çıkan yeni yetenekleri gözden geçirirsek, hepsinin de devrimci bir amaca yöneldiklerini görürüz: İşte size, anlamlı birkaç yapıt ismi:

Terimle Suladım Hollanda Lalelerini (Murtaza Vural), Kurşunî Bir Siperde (Gültekin Emre), Ölüm Yok ki (Arif Damar), Çakmak Taşı Kav Kıvılcım (Ruşen Hakkı), Mayıs (Zafer Yaran), Hüznün İsyan Olur (Ahmet Telli)...

Şiir dünyasında, Oktay Rifat, Külebi gibi ustaları aşanlar olmadı. Bu ustalar da, eski şiirlerini yenileriyle bezeyerek, kendilerini yenileyip düzelterek çıktılar piyasaya. Külebi'nin «Yangın»ı, içinde yaşadığı toplumun çıkmazlarını, açmazlarını dile getirirken, Oktay Rifat,

yaşlılıkla gelen insansal kösteklerin şirini övünülesi bir olgunlukla, serinkanla belgeledi yapıtlarında. Kendini varıyla yoğuyla şiire adamış İlhan Berk dışında, bir Refik Durbaş var, şiir dünyasında adını duyuran, «Çırak Aranıyor»dan sonra «Çaylar Şirketten» adlı nefis şiiriyle. Refik Durbaş, Urfa kaynaklı bir ağıttan yola çıkarak Şivan (yas, ağıt) sözcüğünde yaşadığımız dönemin kahrını, acısını, çaresizliğini, başımıza kakıp, utancı, ayıbıyla soktu yüreğimize, bağrımıza böğrümüze. Gurbetlere düşmüş bir delikanlının ağzından: «Rahmine şivan düşe gurbet» diyerek, Urfa yöresinden kopup gelen bir ilenmeyi bağrımıza bir hançer sızısıyla sokmayı başardı.

Şivan'dır, 1980 yılının romanı olsun, öyküsü olsun, şiiri olsun, hepsinin ön müziği, fon müziği, art müziği, can müziği.

«Ölümün Ağzı» adlı romanında, İrfan Yalçın, tek parti yönetiminin Zonguldak dolaylarında, akla hayale sığmaz zulümlerini dile getirirken, bir «şivan» haykırışını dile getiriyor, ustaca.

Tomris Uyar, «Yürekte Bukağı»da hep şivan'ı dile getirmiyor mu? «Geceyi Tanıdım»da Nazlı Eray, o incenin incesi ruh dehlizlerinde dönüp dolaşırken, yüreğinin ardında şivan'ın acısını sızısını duymuyor mu dersiniz? Hele Yazko Edebiyat dergisinin ikinci sayısındaki «Laz Bakkal» adlı olağanüstü öyküsünde, değer ölçüleri altüst olmuş bir toplumun serüvenini alaylı, ince alaylı, erişilmesi güç bir anlatımla dile getirişi, yazın yaşamımızın güç ulaşılır bir düzeyine getiriyor bizi, şivan'ı, yas'ı, ağıt'ı ile birlikte.

1980 yılı, yazın yaşamımızda enflasyon boyutlarına ulaşan bir ödül dağıtımıyla vurgulandı. Madaralı, Orhan Kemal, Sedat Simavi Vakfı, Nevzat Üstün, Ömer Faruk Toprak, Sait Faik ödüllerinin yanı sıra Akademi

Kitabevi, Milliyet, Hasan Ali Ediz, Behçet Necatigil Şiir ödülü, genci-yaşlısıyla birlikte, sanatçılarımızda bir kendini aşma, bir yenilenme, bir üstün çıkma, üstün gelme tutkusunu ateşler oldu.

İki daktilo sayfalık yazının sonuna geldim, ama diyeceklerim kursağımda kaldı. Özetleyeyim: 1980 yılı, şiir, öykü, roman bakımından verimli bir yıl olmuştur. Ben, kendi payıma bir değerlendirme yaparsam derim ki, şiir alanında Refik Durbaş dışında, yani onunla birlikte «Şairin Seyir Defteri» ile Edip Cansever, deneme, düşünce alanında «Değişen Dünya, Değişen Dil» adlı yapıtı ile Prof. Macit Gökberk duygu ve düşünce yaşamımıza zenginlikler katanların başında gelmektedir. 1981 yılının daha da başarılı olacağına olan inancımla merhaba!..

1981

DERGİLER KONUSUNDA

Milliyet Sanat Dergisi'nin 1 Ocak 1981 tarihli sayısında «1980 Edebiyat» başlığı altında, yılın, yazın dünyamızın sözüm - ona kuşbakışı özetini vermeye çalışan bir yazı yazmıştım. Dergiler konusunda söylediklerim, tutumlarından, görüşlerinden kıl payı ayrı olmadığım, olamayacağım yazın dostlarını — bir ölçüde — haklı olarak tedirgin etti. O yazının bir yerinde şöyle demiştim: (Söylediklerimi yinelemekten hiç hoşlanmam ama, kusura bakmayın): «12 Eylül girişimi, yazarlarımızı, politikadan bütün bütün soyutlamamış, yine de politikaya bulaşan, dolaylı yoldan toplumsal içerikli yazılar doğrultusunda bir eyleme yöneltmiştir. Yazarlar, romancılar, öykücüler, şairler kendi sanat dallarının olanakları içinde, tıpkı 1930 - 1940 yıllarının tek parti dönemindeki gibi, düşüncelerini sanat yapıtlarında yansıtma yoluna gitmektedirler. Sanat, edebiyat dergilerinin kaşla göz arasında çoğalışı başka neyle açıklanabilir? Şimdi karşımızda şu dergiler var: *Milliyet Sanat, Gösteri* dergisi, *Yazko Edebiyat* dergisi, Ocak başında çıkacak olan *Sanat Olayı* dergisi, daha da başkaları.

«*Varlık* dergisi bitmiş tükenmiş atılımının düzeyi altında, *Somut* dergisi renksizliğin doğrultusunda, *Türkiye Yazıları* varla yok arasında bocalayıp durmakta...»

Yazıma ilk tepki, SOMUT dergisinin yöneticisi Sayın Necdet Ökmen'den geldi. *Somut* dergisinin Şubat sayısında şunları yazdı: «Unutulmaz YENİ UFUKLAR dergisinin çilekeş yöneticisi Vedat Günyol Hoca'nın yazısını okudum. Açıkça söyleyeyim, üzüldüm. Vedat Günyol SOMUT için 'renksizliğin doğrultusunda' diyordu. Yazısının üst tarafında politika - sanat ilişkilerine değinirken, birkaç dergi adı saydıktan sonra vardığı yargıyı kabul edemem. SOMUT, o saydığı şatafatlı dergilerden çok daha belirgin siyasal tavır koymuş demokratik bir dergidir. Sonra, 'renksizlik, sözcüğünün çağrışımıyla N. Erbakan aklıma geldi. O da önüne gelene 'renksiz' diye çatardı. Ama, ne Vedat Günyol Necmettin Erbakan'dı, ne de SOMUT Erbakan'ın çattıkları. Yılların üstadı Günyol'un söylemek istediği bir başka şey olmalıydı. Sonunda, esprisini buldum: Ofset baskılı rengarenk edebiyat dergilerinin kaşla göz arasında çoğalışı karşısında *Somut*'un renksiz tipo baskısını ima ediyordu... Sayın Vedat Günyol çok haklı. SOMUT da tıpkı YENİ UFUKLAR gibi renksiz bir dergi. Ne yapalım. Ne onun, ne benim göz boyamak için harcayacak paramız kalmadı ki!»

Necdet Ökmen'in bu saygılı, yüz yüze gelip konuşup tartışmadığımız sürece haklı görünen eleştirilerine karşı şu mektubu yazdım ona, dergisinde yayınlar umuduyla. Ne yazık ki, «dergi-vergi» çıkmazı dolayısıyla, *Somut* dergisi, bütün öbür küçük dergiler gibi yayınına bir süre son vermek zorunda kaldı. Şimdi, Necdet Ökmen'in izniyle ona yazdığım mektubu sunuyorum sizlere:

«Sayın Necdet Ökmen,

Nice sıkıntılara, yoksunluklara katlanıp çıkardığınız SOMUT dergisi, *Türkiye Yazıları, Varlık, Sesimiz, Oluşum,* hatta hatta *Edebiyat, Mavera* gibi okumadan edemediğim, yazın yaşamımızın çarpan yüreği, yürekleri diyebileceğimiz dergilerin, inanın, başında gelmektedir. «Şatafatlı» diye nitelediğiniz dergilerden birinde, *Somut* için «renksizliğin doğrultusunda» diye yazmışım. O yazımı bulup, dizilmiş haliyle okumadan, daha doğrusu okumaya yanaşmadan, size bu birkaç satırı yazıyorum. *Somut*'un Ocak 1981 tarihli sayısında, benimle ilgili olarak yazdığınız o incenin incesi, nazikliğin doruğundaki haklı eleştiriniz için size teşekkür etmek isterim. Haklısınız, YENİ UFUKLAR, ince bir alayla belirttiğiniz anlamda renksiz bir dergiydi, YENİ DERGİ gibi, gelen yazılarla çıkan, az sayıda okuyucuya ulaşan, sonunda da, «ayrılık defterini» kendi eliyle yazıp düren bir dergi. SOMUT için kullandığım o sözcüğü, YENİ UFUKLAR'ın kapanış nedenlerinin acısını sızısını içimden söküp atamamış olmanın bir çeşit burukluğuyla, belki de acınarak, art düşüncesiz kullandım diyeceğim. Sizi buna inandıramadımsa, o sözlerimi bir kalem sürçmesi olarak kabul etmenizi dileyeceğim.

Derin saygılarımla,
Vedat Günyol.»

İşte, o yazımın önü sonu burada. Ama, o yazımın, allanıp pullanıp, evrilip çevrilip, yorumdan yoruma uğrayarak vardığı sonuçta, karşıma Burhan Günel gibi, Ahmet Say gibi, saydığım, sevdiğim insanların çıkması beni şaşırttı.

Türkiye Yazıları'nın Mart 1981 tarihli sayısında Ahmet Say şunları yazıyor: «... Bu yazıda ikinci kez kullandığımız «aydın namusu» sözü üzerinde duralım

biraz. Eğer bu söz bizim kuşaktan hemen her aydının usunda yer edebilmişse, bunda «Yeni Ufuklar» yönetmeni Sayın Vedat Günyol'un büyük payı vardır. Vedat Günyol yıllar boyunca «aydın namusu» üzerinde durmuş, bu kavramı açımlamış, örneklemiş, kendisi de aynı doğrultuda her zaman sağlam adımlar atarak, özellikle edebiyat dergiciliğinde «aydın namusunu» korumanın ne demek olduğunu yineleyerek belgelemiştir. *Türkiye Yazıları*'nın bu kavrama özünde sahip çıkmasında, değişik koşullar altında ve değişik konumlarda da olsa, onu uygulamaya çalışmasında, Günyol'un katkısı olduğunu yadsıyamayız. Kendisine burada teşekkür ediyoruz. O dönemin koşulları içinde YENİ UFUKLAR gerçekten değerli bir dergiydi ve o dönemde büyük sermayenin çıkarttığı dergiler olmadığı için, bir büyük sermaye dergisinden aydın namusunu koruma yolunda çaba gösterenlere karşı küçümseyici atıflarda bulunmak da yoktu.»

Ey Ahmet Say kardeş, siz ne diyorsunuz, farkında mısınız? Yani ben, sırtımı sermayeye dayamış, kalemimi satmış, aydın namusumu ayaklar altına almış bir adam olarak, kalkmış da yüreğimle kafamla bağlı olduğum sizlere üstten bakıyorum, öyle mi? Çok yersiz, ayıp kaçmaz mı, kaçmıyor mu böylesi bir suçlama?

Büyük sermaye dergileri dediğiniz, benim de imzamın yer aldığı dergilerdeki yazılarımın içeriğinde, bugüne kadar koruduğumu söylediğiniz aydın namusuyla çelişen bir şey gördünüzse, onu belirtin. O zaman suçlamanız yerini bulmuş olur. Hem, o dergilerde yazı yazan öbür saygıdeğer arkadaşların hangisini büyük sermaye yanlılığı, yardakçılığı — hadi çekinmeden söyleyelim — uşaklığı ile suçlayabilirsiniz? Olmaz böyle şey, Sayın Ahmet Say kardeş.

Bugün, *Yeni Ufuklar, Somut, Türkiye Yazıları* vb.

gibi taş çatlasa bin kişiye ulaşabilen, pir aşkına, salt gönül - işi uğraşı olarak sürdürülen dergiler dönemi kapanmış bulunuyor, ne yazık ki. *Papirüs* seçki dizisinin ikinci kitabında Doğan Yel'in «Dergi ve Vergi» başlıklı yazısı bu konuya yeterince aydınlık getiriyor. Bu yazının ışığı altında, serinkanla ve gerçekçi olarak düşünürsek, ayrıca bir yazarın ereğinin olabildiğince çok sayıda okura seslenmek olduğunu hesaba katarsak, *Yazko Edebiyat* gibi bir odakta toplanıp güç birliği etmekten başka çıkar yol olmadığını görürüz. Onun yanında, yazılarınızın içeriğinde sizi özgür bırakan, bu konuda övünülesi bir incelik gösteren çok satışlı dergiler var, bugünün yadsınmaz gerçeği olarak. *Play-Boy* düzeyindeki birkaç magazinde, Bertrand Russell gibi büyük düşünürlerin yazılarını gördüğümde, ilkten şaşırdığımı anımsıyorum. Artık şaşırmıyorum da, buna şaşanlara şaşıyorum. O kadar.

1981

KÖY VE EĞİTİM SORUNU

Bir ülkede köy kent yaşamı arasında büyük farklılık varsa, eğitimde bu gerçeğin göz önünde tutulması gerekir. Köylü, yani belirli bir toprak bölümünü işleyen, belirli bir yerleşme düzenindeki konutlarda yaşayan insan topluluğu diye ele alındı mı, ister istemez onun üreticiliğine ağırlık verecek bir eğitim düzeni, düzeyi söz konusu edilebilir. Oysa, adına ilköğretim dediğimiz eğitim dönemi, köyde de kentte de aynı bilgileri görgüleri getirmek çabasında bir ayrım gözetmiyor. Ne var ki uygulama, gerekçelerle çelişiyor. Köyde eğitim ilkokulda bitiyor, kentte ise üniversiteye, daha ötelere kadar uzayabiliyor.

Bugün birçok sosyalist ülkede, örneğin, Bulgaristan'da ilköğretim sekiz yılı kapsıyor. Bu dönem içinde eğitim öğrenimden kaçma, yan çizme, tarlada bahçede çalışma, çalıştırma bahanesiyle çocuğu okula göndermeme diye bir şey yok. Bu durumda, sosyalist ülkelerde, ilköğrenimden geçmemiş olmak diye bir sorun kalmamıştır. Kapitalist bir ekonomiye dayanan demokrasi ülkelerinde, özellikle Türkiye'de durum bunun tersidir.

Türkiye'de yaşayan insanların yüzde altmışı, yetmişi ilköğrenimden geçmemiştir. Özellikle bu durum Doğu bölgelerimizde geçerliliğini sürdürmektedir.

Şimdi, böyle bir durumu, bugün olduğu kadar, elli altmış yıl öncesine göre düşünün bir. 1920'lerde 21-22' lerde ve daha sonralarda Türk halkı — ki yüzde seksen beşi köylüydü, bugün de çoğunluğu köylü — köylü kalmıştı, eğitimsiz, bakımsız, sömürülen, sömürülmeye elverişli. Ne yapılabilirdi, ne yapılması gerekirdi? Asıl sorun buydu.

Cumhuriyeti kurar kurmaz, Atatürk Batının eğitim ustalarını çağırdı yurda. Ona göre geriliğimizde önemli etkenlerden biri de «geçmişte uygulanan eğitim sistemi»ydi. Amerikalı eğitimci filozof J. Dewey eğitim işlerinin yeniden düzenlenmesi, kalkınmaya köyden başlanması yolunda rapor verdi. Daha 1926'larda açılan Köy Öğretmen Okullarında, Köy Enstitülerine gelinceye kadar uzunca bir inceleme araştırma dönemi yaşandı. Tonguç'un, Hasan Âli'nin memleket gerçeklerine dayandırdığı çalışmalarla 1940'larda Köy Enstitüleri kuruldu. İnönü'nün desteğiyle savaş yıllarında gelişip yaygınlaşan bu kurumlar, çok partili döneme geçince saldırılara uğrayarak yıkıldılar.

Atatürk, köylü efendimizdir diye sesini yükseltirken, köylünün, daha doğrusu emekçinin söz sahibi olmasını istiyordu yurt yönetiminde. Köylü efendimizdi. İyi ama, hangi köylü? Okumasız yazmasız, bilgisiz, bilinçsiz köylü mü? Hayır. Atatürk, Türkiye'nin, köyden başlayarak kalkınabileceğine inanmıştı: Darülfünunu, medreseleri yıkıp yerlerine üniversiteleri koyarken, yüksek düzeyde aydın yetiştirmeyi düşlerken, bir yandan da, nüfusun yüzde seksenini oluşturan kırsal bölge insanlarının aydınlanmasını istiyordu. Bu amaçla, Anadolu'nun çeşitli yerlerine gidip yeni harfleri bir ilkokul

öğretmeni coşkusuyla öğretmeye, sevdirmeye çalışırken neydi isteği, ereği, amacı, Türk köylüsünü aydınlığa, bilince kavuşturmaktan başka?

Atatürk'ün ölümünden birkaç yıl sonra kurulan Köy Enstitüleri, onun isteği, dileği özlemi doğrultusunda atılımlarda bulunmaya baş koymuş kuruluşlardı, yüzde yüz.

Köy Enstitüleri, kafa eğitimini iş eğitimine sıkı sıkıya bağlayan, iş eğitiminden kafa eğitimine geçme yolunda atılacak atakça adımları atan, atabilen bir eğitim yuvası, yurduydu.

Ama «sağ», yani paradan yana, para canlısı, rahatlık yanlısı, başkaları gebersin ben yaşayayım, benden sonra tufan inançlısı, iktidar köpeği, bürokratı profesörü, gazetecisiyle saldırdılar Köy Enstitülerine, komünist yuvası diye.

Aslında neydi dava? Sömürülen halk, köylüsü işçisi, küçük memuruyla, ezilen çoğunluk arasında süregelen, bilinçli bilinçsiz, uyutulup yatıştırılmış, örtbas edilmiş — ama günün birinde patlak vereceği hesaba katılmamış — bir çatışma, bir çelişme, bir sürtüşme, bir hesaplaşmaydı.

Köy Enstitülerini, kuruluş günlerindeki atılımıyla yeniden yaşatma olanağı var mı bugün? Yok, tabii. Şundan yok: Köy çocuklarını; tarladan, koyun, keçi, inek çobanlığından alıp, bilgi susuzluğu içinde, köyünü köyceğizini, kalkındırıp, üretken duruma sokma ülküsü, sağ çevrelerin elbirliğiyle sıfıra indirilmiştir de ondan.

Fransız devlet adamı De Gaulle'ün dediğine bakılırsa, sağ, oldum olası ulusa ihanet etmektedir. Derebeyi, şeyhi, şahı, padişahı ile bütün SAĞ, mutluluğunu, servetini, refahını neye borçludur? Halkın, yani köylünün mutsuzluğuna, yani sömürülmesine, kanının

canının alınmasına. Öyle değil mi? Köy Enstitüleri, birer eğitim kurumu olarak nereden alıyorlar mutsuzluklarını? Enstitü sözcüğünün, önüne konan KÖY sözcüğünden.

Düpedüz EĞİTİM ENSTİTÜSÜ denilseydi, belki bunca saldırıya uğramazdı o güzelim Köy Enstitüleri. Bugün Türkiye'yi yöneten, arka planda parası puluyla söz sahibi olan kodaman çevreler KÖY sözcüğünden gocunmaktadırlar, eskiden olduğu gibi.

Şimdi dönelim Köy Enstitülerinin ereğine, amacına:

Köy Enstitülerinin babası Tonguç'un ereği, amacı Türkiye'yi, bir an önce *yaratıcı insanlar* topluluğu haline sokmaktı. Bunun için, «iş içinde iş yoluyla, iş eğitimi»ni ön plana almaktaydı.

Filozof Bergson «akıl, önce bir şeyler yapmayı kurar. İnsanın nesneler üzerinde eyleme geçmesini amaçlar,» diyor.

İşte, Köy Enstitülerinin çıkış noktası bu: İş'den yola çıkarak akıl yolunda, akıl alanında yararlı olmak.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü Yüksek Bölümü'nde geçirdiğim üç yıllık deneyimlerim, bana bu düşünüşün, bu davranışın ne denli olumlu, ne denli etkin olduğunu gösterdi.

Köyün, köylünün kalkındırılması, Cumhuriyet öncesi ve sonrasının belli başlı sorunlarından biridir. İdealist insanların köylere giderek var güçleriyle köyleri bilinçlendirme isteklerini yansıtan nice nice düşsel atılımlar olmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in *Toprak Uyanırsa* adlı romanı bu atılımın acıklı bir öyküsüdür.

Köy, tek tek insanların çabalarıyla kalkınamaz. İşte, Hakkı Tonguç'un gerçekçiliği burada ön plana çıkmaktadır. Köy, kalkınırsa, ancak ve ancak devlet eliyle, kamu desteğiyle kalkınabilir.

Köy Enstitüleri işte, bu deneyimlerin, bu acı deneyimlerin potasında eriyip bilinçlenerek, pişirile kotarıla varılan son durağıdır.

Bugün Köy Enstitüleri eski durumlarıyla yeniden diriltilmeli mi? Hayır. Köylerin kentlere akın ettiği, köylerin kentleşmeye yüz tuttuğu günümüzde, eğitim sorununun köy-kent ayrımı yapmadan bir başka ereğe, amaca yönelmesi gerek. O erek de, ayırım yapmadan Türk insanının, çağdaş uygarlığa yaraşır bir biçimde eğitilmesidir. Bu eğitim, belki sekiz yılı kapsayan zorunlu, kaçamaksız, yan çizmesiz, bilinç yüklü bir eğitim olmalıdır.

1980

BİR SÖYLEŞİ

Bir yazınızda, güzelliğin, her zaman iyilik olmadığını, ancak iyiliğin (ama tek tek, kişisel iyiliklerin değil, topluca, toplumca örgütlü iyiliğin) güzellik olabileceğini söylemiştiniz. Estetik açıdan «güzel» çok tartışılan bir konu. Şimdi, siz bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Güzelliğin her zaman iyilik olmadığını, ancak toplumca örgütlü güzellikten iyilik doğacağını söylerken, bunu daha çok toplumsal ve politik anlamda bir temele dayandırmak istemiştim. Toplum yaşamında güzel olan iyidir, iyi olan da güzeldir kuralından yola çıkarsak, diyebiliriz ki, insanlar arasında eşitlik, yalnız kâğıt üzerinde değil, eylemde, gerçekte, haklıca hakça, emekçe, emeğin hakkınca eşitlik güzel bir şeydir; güzel olduğu için de iyi bir şeydir. Burada, iyilik güzellikten değil, güzellik iyilikten gelmektedir.

Örgütlü güzellik, estetikten çok, politik bir içerik taşır bence. Güzellik örgütlü olamaz, olsa olsa totaliter yönetimlerde, tepeden inme, buyruklu zart zurtlu öne-

rilerden yola çıkar; ama, yolun yarısında, kalır eli böğründe.

Dostoyevski; «Güzellik dünyayı kurtaracaktır.» derken, sanatını şu bu gücün buyruğuna vermeyi düşünemezdi herhalde. Bir başka Rus yazar; «Sanat her zaman yalanı ve hoyratlığı yenecektir,» derken, güzelliğin örgütsüz gücüne inanıyor olmalıydı.

Güzellik dünyayı kurtarabilir mi, dersiniz? Evet, kurtarır. Ama, nasıl? Güzelliğin gizine, büyüsüne kendini kaptıran insanlarca. Bugün, bugün değil dün bile, güzelliğin gizine kendini kaptırmış insanlar mı yönetiyor, yönetiyordu dünyamızı? Hayır; güzellikten hiç anlamayan, güzelliğin yanından yöresinden geçmemiş, ham ahlat insanlar yönetiyorlar dünyamızı... Shakespeare'in herhangi bir yapıtını, diyelim Jül Sezar'ı, Kral Lir'i okuyup, içine sindirmemiş, Montaigne'den, Baudelaire'den bir dizecik okumamış, Hesiodos'dan habersiz insanlar, insancıklar söz sahibi bugün dünyanın dört bir yanında. Acınası bir durum. Ama, gerçek bu; ne yazık ki...

Güzellik ne zaman halkın malı olur konusu üstünde düşünelim isterseniz. Güzellik, örgütlü olmadan, örgütlüymüş gibi, halkın içine, ruhuna, canına ciğerine işleyince, kendiliğinden, doğal yoldan, doğalca giriverir ve orada yeşerip gelişir. Nasrettin Hoca masallarının Türk toplumuna getirdiği güzellik, Bektaşi öyküleri yanında, bu öykülerle birlikte, bir çeşit örgütü oluşturmamış mıdır dersiniz! İsimsiz, adsız, anonim bir örgüt değil midir bu? İşte, örgütlü güzellik derken, ben bunu anlatmak istiyordum. Bugün Aziz Nesin, bir örgütsüz örgütlü güzellik getirmiştir toplumumuza; yalnız toplumumuza mı, dünya toplumlarına. Bir zamanlar Hüseyin Rahmi'nin romanlarıyla Türk toplumuna getirdiği örgütsüz örgüt düzeyinde.

Hani, siz 1948'de yazmıştınız. Şöyle: «Bugün artık sanatçı toplum karşısında ruhların neşatı'ndan çok, ezilmiş insanların haklarını, elle tutulur istek ve özlemlerini düşünüyor, insanları resmi yalanların köleliğinden, küflü geleneklerin, yerleşmiş otoritelerin baskısından kurtarıp, gerçek özgürlüğün erdemine yükseltmeye hazırlıyorlar çabalarını...» şimdi, burada sormak istediğimiz şu: Aradan bunca yıl geçti. Ama bazı sanatçılar korkunç bir biçimciliğin içinde «ruhların neşatı» için yazıp çiziyor. Yine sizin belirttiğiniz gibi «ölmekte olan, can çekişen bireyciliği kurtarmak» dediğiniz biçimcilik aldı yürüdü. Bu konuda neler söylemek istersiniz?

Geçenlerde, bir radyo konuşmasında Z. Güvemli'yi dinledim. O, sanatın görevini, tıpkı Yakup Kadri gibi, ruhları sevinçlere (neşat'a) kavuşturmak olduğunu söylüyordu. Ona göre sanat bir çeşit kaçıştı; toplumun acı gerçeklerinden, okuyucuyu ötelere, neşatlı kaygısız, sevinçli günlere, ütopyalara götürmekti görevi, işlevi. Evet, sanat, bir çeşit kaçıştır aslında... Ama nerelere götüren bir kaçış? Bakın, Fransız yazarı Claude Aveline ne diyor bu konuda! «Sanat bir kaçıştır kuşkusuz. Ama orada tek başına kalmak için değil elbet. Yazar, insanlar arasında bir insandır. Yazarlık mesleğini yerine getirirken, haydi haydi düşünmedir mesleği. Çünkü insan düşünmeden yazamaz. Böylece, istese de istemese de, bir yol gösterici durumundadır. İnsan bir yol göstericinin, desteklemek zorunda olduğu kimselere yollarını kapamasını düşünemez.

Claude Aveline'e göre, aydını ilgilendiren yalnız adalettir. Aydın, henüz adı olmayan, ama çıkarsızlık, akıl ve insan saygısına dayanan bir bilimden yararlanarak, boyun eğmek değil, denetlemek zorundadır.

Sanat, bir neşat işi değil, bir bilinçlendirme işidir. Bu bakımdan önemli olan biçim değil, içeriktir, eski deyimle «muhteva».

Biçimcilik konusunda söyleyeceklerimi Nâzım Hikmet'in 1948 yılında (Haziran 28) Adalet Cimcoz'a yazdığı, henüz yayımlanmamış olan bir mektubuna dayanarak söyleyeceğim. Kopyası Mehmet Eyuboğlu'nda olan bu mektupta, Nâzım şöyle diyor, biçim ve içerik konusunda:

«İnsanın evvela söyleyecek sözü olacak... sonra bu söz söylenmeye değer olacak; sonra bunu en uygun, en mükemmel kalıba döküp, o kalıbın mukabil tesirinden de faydalanarak söyleyecek. Yani sahici, okumaya değer ve «bu yazılmasaydı yazık olurdu» denilecek şiiri döktürmek çok zor iş. Ben kendi payıma bir iki iyice şiir yazdımsa, bunların hepsinin muhtevasını önceden iyice pişirdim, sonra en uygun şekillerini, ne çeşit kafiyeyle, ne çeşit vezinle yazılacağını, uzunluğunun aşağı yukarı ne olabileceğini, dilinin, edasının çeşnisini peşinen kestirmeye çalıştım; yani çok zor bir mesaiden sonra işe koyuldum. Bundan dolayı da iyice şiirlerim, maalesef, gayet azdır. Kafanı şişiren bu bahsi bitirmeden önce, yine bu sefer, muhteva bakımından Yahya Kemal'in şiirine dönelim. Ne kadar beylik, ne kadar standart, ne kadar sathi bir muhteva. İspanya deyince Endülüs, raks, raks deyince de şal, zil, gül ve bunların üstünde durmak, bunları geliştirip şiiri kurmak. Alfons hazretlerinin nezdindeki sefir-şair Yahya Kemal'in bir «şevk» akşamında, Endülüs şehrinin bahçeli bir baharında, yahut bir konakta raks eden İspanyol dilberinin raksını yazmasını anlıyorum. Ben de kendi payıma İspanyol dansına bayılırım ve böyle bir muhtevayı ele almak elbette ki mümkündür. Fakat İspanyol raksı der demez, şaldan, zilden ve gülden başka anlatacak bir şeyi

olmaması, bir şair için hazin bir şey. Zilsiz, şalsız, gülsüz İspanyol rakkasesi olmaz. Evet ama nefes almadan da insan yaşamaz, binaenaleyh, yaşamaktan bahsederken, nefes almak fiilini mi ön plana getireceğiz? Bence burada üstadın kusuru, İspanyol raksını iyice duymamasında, hazmedememesinde, yani muhtevasını iyice düşünüp taşınmadan önce; şöyle bir yarım yamalak, beylik İspanyol raksı elemanlarını ele alıp ve şekil bahsindeki kuvvetine güvenerek, sırf bu teknik unsurla şiiri yazmaya kalkışmasında.»

İçeriğin, bir sanat yapıtında ne denli önemli olduğunu, Nâzım Hikmet'in kalemiyle böylece noktaladıktan sonra, biçim üzerinde durmaya bile gerek duymuyorum.

Görüşünüzü öğrenmek istediğimiz bir konu da şu: Bizde eleştirmen var mı, yok mu?

Bu sorunuzu «Eleştiri üstüne ne düşünüyorsunuz?» diye yöneltseydiniz çok iyi olurdu. Eleştirinin, eleştiricinin var olması, her şeyden önce eleştirilecek yapıtların var olmasına bağlıdır. Örneğin Fransa'da, İngiltere'de, Almanya'da, Birleşik Amerika'da eleştiri var olduysa, eleştirilmesi, yani üzerinde durulması kaçınılmaz yapıtların bulunması, bulunabilmesi dolayısıyla var olmuştur.

Bizde, yirmi, yirmi beş — hatta otuz kırk — yıldır ortaya çıkan şiirde, romanda, öyküde, gülmecede, resimde, heykelde, seramikte, karikatürde kısacası her çeşit sanat dalında kotarılan güzel yapıtlar elbette ki, bu dallarda eleştiri atılımları yaratacaktır.

Eleştiri, eski deyimiyle «tenkit», bir yerme, bir kötüleme anlamına geliyordu. Anton Çehov bile eleştiriye bu kötü yaftayı yapıştırıyor. Maksim Gorki'nin, *Edebiyat Yaşamım* adlı yapıtında; Çehov'dan şu sözleri oku-

yoruz: «Eleştirmenler, sabanı çeken, toprağı süren atlara yapışıp engel olan atsineklerine benzerler... Atın kasları, keman telleri gibi gergindir. Atsineği gelir, birden sağrısına konar. Vızır vızır ses çıkararak atı sokmaya başlar. Atın teni titrer. Kuyruğunu sallar hayvan. Bu sinek niye vızıldayıp duruyor? Belki kendi de bilmiyordur. Ben yaşıyorum, haberiniz olsun! demek istiyor... Yirmi beş yıldır öykülerime yazılmış eleştirileri okurum, bir gün de yararlı bir satır, ya da bir satır örneği olduğunu anımsamıyorum...»

Fransız eleştirmeni Ernest Hello (1828-1885) eleştiriyi, «sanatın vicdanı» diye tanımlarken, bu ters, bu olumsuz kanıyı yıkmak istiyor ve şöyle diyor: «Sanat'ın üstünden bir parıltı geçti mi, eleştiri uyanıverir. Şu eleştiri sözünü, ona bağlanan olumsuz anlamdan arındırmalı, öcünü almalı onun. Eleştiri bir seçme, ayırt etme demektir. Buysa bir ışıklama, ışıldatma işidir.» Ona göre, *eleştiri coşkuda yaşar, olumsuzlukta değil.* Büyük eleştiri, hayranlıktan alır yaşamını, küçük eleştiri ise mızıkçılıktan.

Georges Poulet'ye göre, eleştiri; «her şeyden önce bir 'katılma,' bir 'ortaklık' eleştirisi, bir 'özdeşleşme' eleştirisidir. İki bilinç buluşmadıkça, çakışmadıkça gerçek eleştiri doğmaz.»

Evet, eleştiri bir katılma, bir ortaklık, yazarla bir özdeşleşme eleştirisi olmalıdır.

Bizde eleştirmen var mı, diye soruyorsunuz. Bu anlamda var, elbet.

1980

BİR SORUŞTURMAYA YANIT

Türk Dil Kurumu, 1932'den bu yana, yani kırk dokuz yıldır, Türkçenin incelenmesi, özleştirilmesi ve geliştirilmesi yolunda yaptığı çalışmalarla; Atatürk'ün dilde özlediği düzeye ne ölçüde varmıştır, sorunu, bugün gündemde bütün ağırlığıyla. Atatürk'ün, Türk halkının aydınlanması, bilinçlenmesi amacıyla, anlaşılır, Arap, Acem sözcüklerinden temizlenmiş, Anadolu halkının kullanageldiği, Yunus'larda, Karacaoğlan'larda v.b.'da yaşayan dilin kökenine inerek, arındırılmış öz Türkçeye onurunu yeniden kazandırmak amacıyla kurduğu Türk Dil Kurumu, bugüne kadar üstlendiği görevi yerine getirmeye çalışmıştır büyük ölçüde. Bunda tam başarılı olabilmiş midir? İşte, bütün sorun burada.

Türk Dil Kurumu, belli sayıda üyeleri, yöneticileri dışında, üyesi olsun olmasın, ilerici, gerçek aydınlara mal olmuş bir Kurum'dur. Onun direktifleri diye bir şey yoktur. Sadece, birtakım önerileri vardır, olsa olsa. Bu Kurumca üretilen sözcükler, sanatçıların yazılarında yerini bulduğu, yadırganmazlığın ötesinde beğeniye kavuştuğu ölçüde bizim olabilmektedir. Kimi toy yazar-

ların, kendi başlarına buyruk, sel'li, sal'lı sözcükler üreterek ortalarda görünmeleri, Osmanlıca hayranı, öz Türkçe düşmanı çevreleri Dil Kurumu'na cephe almaya sürüklemektedir.

Ne derlerse desinler, bugün, Türk Dil Kurumu, dilin özleşmesi bakımından oldukça başarı kazanmıştır. Bu yoldaki başarılarını anlamak için, somut birtakım örnekler vereyim: Atatürk'ün NUTUK'undan gelişigüzel bir tümce alıyorum.. 1938 tarihli NUTUK'un 220. sayfasında şunları okuyoruz: «Efendiler, İstanbul'da istihlâsı vatana müteallik en mühim vezaifle iştigal eden muhterem ve âkil tanınmış zevatın, o devirde, İstanbul havayi mesmununu teneffüs yüzünden, zihniyet ve telâkkilerinde, ne kadar menfi inhiraflar husul bulmuş olduğuna...»

Şimdi, diyorum ki, Atatürk bugün sağ olsaydı, şöyle derdi, kuşkusuz: «Efendiler, İstanbul'da yurdun kurtarılmasına ilişkin en önemli görevlerle uğraşan saygın ve akıllı kimselerin, o dönemde, İstanbul'un zehirli havasını ciğerlerine çeke çeke düşünce ve kanılarında ne denli olumsuz sapmaları meydana gelmiş olduğuna...»

Sayın Velidedeoğlu'nun övülesi ve övünülesi bir çabayla, günümüz Türk gençliğinin anlayabileceği, anladıkça da sevebileceği bir dile kavuşturduğu NUTUK, Atatürk'ün, Türk Dil Kurumu'nu kurarken özlediği, gönül verdiği bir anlatım gücü kazanmıştır. Hangi Osmanlıca softası, gülünç olmadan NUTUK'u — o çetrefil dil tutumuyla — gençliğe sunabilirdi?

Bugün, vapurda, trende, otobüste, dolmuşta, Türk halkı, Türk Dil Kurumu'nun ürettiği, uydurarak değil; kaynaklara inerek ürettiği sözcüklerle konuşuyor. Aklı başında hiç kimse bugün, nazarı dikkatimi çekti demiyor; dikkatimi çekti; diyor; müverrah senet, netice, sebep, noktai nazardan, mevcuttur... demiyor; tarihli

senet, sonuç, neden, açısından (bakımından), vardır, diyor. Bütün bunlar, bir aşamadır, başarıdır. «Muvaffakiyet» değil. Bunları da, Atatürk'ün gönlünü ve parasını verdiği bir Kuruma, Kurumla birlikte de, şairinden öykücüsüne, romancısından gazetecisine kadar, dilini sevip benimseyen benimsediği ölçüde de yurtseverliğini ortaya koyanlara borçluyuz.

1981

KOMPOZİSYON DENİLEN UMACI

Az öğrenci vardır, kompozisyon dendi mi ödü kopmayan, yüreği ağzına gelmeyen; özellikle sınavlarda, hani o bir-iki saatlik süre içinde, öğretmenlerin göz açtırmaz, kuş uçurtmaz denetimi altında. Cumhuriyet'in ilk yıllarına varıncaya kadar *tahrir* diye anılan bu yazılı işe uğraşa, sonradan kompozisyon denildi. Fransızcadan alınan bu sözcük, şöyle tanımlanıyor sözlüklerde: «*Öğrencilerin duygu ve düşüncelerini, düzgün bir biçimde anlatmaları için yaptırılan yazılı ve sözlü çalışma.*»

Demek, *kompozisyon*'la istenilen, öğrencinin duygu ve düşüncesini, tabii, belirli bir konuda, anlatmasıdır. Bu anlatma, ister yazılı ister sözlü olsun, her şeyden önce düzgün olacak, yani anlaşılır bir Türkçe ile dile getirilecek; yani Türkçemizin kurallarına uygun, virgülü noktası yerli yerinde, okuyanı ya da dinleyeni de yormadan, «*Acaba ne demek istiyor bu çocuk?*» dedirtmeden.

Kompozisyon'da birinci koşul dil olduğu kadar düşüncedir de. Bir insanın anadilini, düzgün konuşması,

düzgün yazması, aslına bakarsanız bir saygı sorunudur. Anadiline saygısı olan, onu güzel kullanmaya özen gösterir bence. Peki, diyeceksiniz, anadilini düzgün konuşmak yeterli mi, kompozisyon denilen o yazılı uğraş için. Değil, elbette. Düzgün bir Türkçe ile yazılan yazının özü, içeriği, kısacası ana düşüncesi değil midir asıl önemli olan?

Diyelim, Türkçemiz güzel. Ya düşünce ne olacak?... Düşünmek neyle olur?... İnsan sözcükler olmadan düşünebilir mi, hele bir sorun kendi kendinize. Hayır, düşünemez. Görüyorsunuz, dil ile düşünceyi birbirinden ayırmak olası değil. Bir düşünceyi, bir duyguyu (işe müziği, resmi katmadan söyleyelim), sözcüklerle dile getirmek istiyoruz değil mi? İlk kez, düşünceyi kafamızda belirgin bir biçimde oluşturmuş, olgunlaştırmış olmamız gerekli. O düşünceyi kâğıda dökmek için ne yapacağız, dile sarılacağız dört elle.

Örneğin, size sınavda «*tebeşiri tanımlayın*» diye bir konu verildi, ne yaparsınız ilkten, şaşırıp kalmaktan başka?... Ben de olsam şaşırırım ilkağızda, ama sonra başımı ellerimin arasına alır, bir süre düşünürüm, bu işin içinden nasıl çıkarım diye. Sonunda, soğukkanlılığıma dönüp, karınca kaderince bir şeyler yazmaya başlarım.

Bakın, böyle bir soru sorulmuş gerçekten. Çağımızın değerli denemecilerinden (ne yazık ki bugün yaşamıyor artık) Seha L. Meray, *Su Başını Devler Tutmuş* adlı yapıtında bunun öyküsünü (Sayfa: 196-197) şöyle anlatıyor:

«*Ortaokulda Türkçe öğretmenimiz rahmetli Recai Cin idi... O çağlarda romantik duygularla doluyduk. Çamlıca'dan bakıp, Haliç'de batan güneşin rengârenk oyunlarını seyretmekti yazın zevkimiz. Biz, 'ruhumu-*

zun derinliklerinden' en iç çeken sözcükleri araştırırken, konuyu veriverdi : 'Tebeşiri tanımlayın!..'»

«*Hepimiz dura kaldık.*» Şaka mı yoksa? Böyle konu olur muydu? «*Bakışları dolaştı aramızda. Oynadığı oyuna için için gülen bir* «ders verme» *sevinci yansımıştı öğretmenimizin gözlerine.* «Konu, bu işte; hadi, başlayın.» *Bir türlü başlayamıyorduk, incilerimizi* «döktürmeye.»

«*Ne güç şeymiş tebeşiri tanımlamak! Ne güç şeymiş ince, ak, uzunca, yazmaya yarayan ya da yaramayan, öteki şeylerden ayırt etmek tebeşiri! Yazdıklarımızı dinledikten sonra, güldü öğretmenimiz:* «Palavra kolay» *dedi:* «Zor olan, boş laf etmeden anlatabilmek. Neyi anlattığına bakacaksın; bakmak da yeterli değil, göreceksin neyi anlatmak istediğini; düşüneceksin. Sonra da, herkesin kolayca anlayabileceği biçimde anlatacaksın. Düzenli düşünmek ister bu iş; anlamı çıkacak söz etmeyi öğrenmek gerek. Bunu beceremezsen, susacaksın; başka yol yok.»

Haydi, gelin şu tebeşir konusunu alalım ele birlikte. Tebeşiri tanımlayın dediler mi, illa da sözlüğe bakıp, bilgiçlik de taslayarak,«*Kısa çubuk biçiminde kara tahtaya yazı yazmakta kullanılan gevrek, beyaz, bir cins kireç karbonatı.*» diye döktürmek işin kolayına ve ucuzuna kaçmak olur. Tebeşiri tanımlayın konusu, bizi tanım dışında, birtakım okul anılarına götüremez mi? Örneğin, tebeşirle ne zaman tanıştığımızı, diyelim ilkokula başlarken, öğretmenin kara tahtaya ak biçimler çizdiği günün bizde yarattığı ilk izlenimleri anlatamaz mıyız? Sonra, birbirini tebeşir yağmuruna tutmamış kaç öğrenci gösterebilirsiniz? Bizim küçüklüğümüzde, ortaokulda sözlüden yazılıdan kaçıp kurtulma yollarının ba-

şında, tebeşir tozu yutup, külrengi bir suratla mide bulantıları içinde müdür yardımcısının karşısına çıkıp, hasta tanısı ile kapağı eve ya da başka bir yere atmak gelirdi. Sonra, *çetele* diye bir söz vardı. Eve su, süt, yoğurt getirenler, kapıların üstüne tebeşirle birer çizgi çizerlerdi, verdikleri malların sayısını belirlemek için. Sonra, tebeşir, Atatürk'ün elinde, bir karatahta önünde, yanılmıyorsam Kastamonu'da halka ilk olarak Latin harflerini öğretirken bir güzel izlenim aracı niteliğinde görünmüyor mu?

İşte, size, tebeşirle ilgili bir sürü gereç. Kullanın bunları, kullanabildiğinizce. Bunlar, anılar, duygularla ilgili şeyler. Düşünce konusuna gelince, onu da bir sonraki söyleşimizde ele alalım, olmaz mı?

1980

YİNE DE KOMPOZİSYON

Gelelim yine kompozisyon konusuna, hani şu insanı irkilten, ürküten konuya. Kompozisyon kolay bir iş değildir. Hem, dünyada kolay ne vardır, sorarım size? Yemek içmek bile kolay değildir, aslında. Su içerken, insanın dikkatli olması gerekmez mi? Bir dikkatsizlikle suyun yemek borusuna değil de, nefes borusuna kaçması ne korkunç işler açabilir insanın başına. Nicedir, bir alışkanlık haline geldi şişeden su içmek. Bardaktan içmek oldukça kolay, şişeden içmekse hayli zordur, suyun nefes borusuna kaçması bakımından, diyeceksiniz ki bugünün gençleri hep şişeden içiyorlar suyu ya da şunu bunu. Burada bir dikkat, bir kendini zorlama, yani kolaya kafa tutma sorunu var. Doğru.

Aslında, uygarlık, hep güçlüklerle savaşa savaşa varılmış bir aşamadır insanlık tarihinde. Kuduza, vereme, tifoya, tifüse, kuşpalazına, kızıla, kızamığa, sıtmaya karşı savaş insanlık yaşamının yüzyıllarını alan bir çabayla başarıya ulaşmıştır, bunu unutmayalım.

Demek, kolay diye bir şey yoktur insan yaşamında. İşin kolayına kaçmak, diyelim kolay tarafından para

kazanmak, yani alın teri dökmeden kazanmak; kolay tarafından sınıf geçmeyi düşünmek, insanlığa, hele uygarlığa hiç mi hiç yakışmaz. Bir şey ne denli zor olursa, o denli çekicidir; uğrunda çaba harcanması gereklidir bence. Bugünkü yaşamımızdaki kolayların ardındaki zorlukları düşününce, daha bir yüreklenmemiz gerekmez mi, yeneceğimiz güçlükler karşısında.

Dönelim kompozisyon konusuna. İçinde duygunun da payı olan, ama daha çok düşüncenin ağır bastığı bir konu alalım ele. Örneğin, İtalyan romancısı ve denemecisi Carlo Levi'nin bir sözü üstünde düşünelim bir, bize bir kompozisyon ödevi olarak verilmişçesine. Şöyle diyor Carlo Levi: «*Bir tek köle var oldukça (dünyada), her bir insan onun kölelik yoldaşıdır.*»

Önce, köle nedir, kölelik nedir onu düşünelim isterseniz. Ben şimdi masamın başında oturmuş, rahat rahat sözlüğe bakıyor ve şunları aktarıyorum sizlere: «*Eski çağlarda, yabancı ülkelerden kaçırılıp özgürlükten yoksun edilen, alınıp satılabilen*» *kişi.* Bu tür kölelik, çoktandır tarihe karıştı. Ama onun yerini, çağımızda bir başka kölelik aldı: Ekonomik kölelik. Yani, paraca pulca birisinin buyruğunda olmak.

Köleliğin karşıtı bilirsiniz, özgürlüktür. Köle, özgürlükten yoksun insan demektir. Eskiden, köle sahibinin köleleri üstünde ölüm kalım hakkı vardı ve bu hak sınırsızdı. Adam, kölesini öldürebilir, aç bırakabilir, bir başkasına satabilirdi. Eskiden köle uluslar vardı. Sömürgeci devletler diye bilinen, bilimde, teknikte ilerlemiş devletler, ilkel ulusları, silahla topla tüfekle buyrukları altına alır, özgürlükleriyle birlikte servet kaynaklarından da yoksun bırakırlardı onları. Yirminci yüzyılda, bu tür sömürgecilik sona ermekte. Uyanıp, sömürgeci devletlere kafa tutanların başını, Gandhi diye bir büyük adamın önderliğinde Hindistan çekti. Sonra, ço-

rap söküğü gibi, bütün öbür sömürgelerin gözleri açıldı ve birer birer özgürlüklerini kazandılar, kanları canları pahasına. Ama bugün, ne yazık ki, bir başka, daha bir kurnazca sömürgecilik sürüp gitmektedir dünyada. Bunun adı da, yukarıda söylediğimiz gibi, ekonomik sömürgeciliktir.

Neyse, bırakalım bunları, Carlo Levi'nin sözüne dönelim. Ne demek, dünyada bir tek köle var oldukça, her birimiz (insan olarak) kendimizi köle diye kabul etmek zorundayız. Bu, insanlığın bir bütün olduğunu, açlıkta toklukta, sevinçte, kederde hastalıkta sağlıkta, birbirimize bağlı kenetli olduğumuzu vurguluyor. Bu, her koyun kendi bacağından asılır anlayışının artık geçerliliğini yitirdiğini, bilincimize kafamıza yüreğimize maletme değil mi?

Biliyorsunuz, bugün, ulaşım araçları, haberleşme olanakları, dünyamızı öylesine küçülttü ki, dünyanın bir köşesinde olup biten olaylar, anında, dakikasında ulaşıyor kulaklarımıza. Falan ülkede, bir azınlığa, ya da bir tek insana karşı yapılan haksızlıklar, işkenceler, televizyon aynasında çıkıyor karşımıza, yanımızda yöremizde yapılmışçasına yüreğimizi sızlatarak.

Bakın, Carlo Levi'nin bir sözü bizi nerelere götürdü. Kompozisyon bu işte. Benim bilmediğim, bilemediğim daha nice söz edilir bu konuda. Siz de kendinizi zorlayın, okuduğunuz kitaplardan, tanığı olduğunuz olaylardan yararlanarak bir şeyler ekleyin bunlara, göreceksiniz; her şey yoluna girivermiştir. Bu konuda, buna benzeyen, buna koşut bir başka sözle bitireyim diyeceklerimi. Fransız romancısı Albert Camus (Kamü) şöyle diyor: «*Dünyada her ne zaman bir insanın özgürlüğü elinden alınırsa, aynı zamanda bizim de özgürlüğümüz elimizden alınmış sayılır. Özgürlük ya herkesin*

olmalı, ya da hiç kimsenin. Uğrunda özveride bulunmamız gereken demokrasinin tek ifadesi budur.»

Bu söz üzerinde de düşünün ve Carlo Levi ile Albert Camus arasındaki yakınlığı bulmaya çalışın, işin kolayına kaçmadan...

1980

YAŞAR NABİ'NİN ARDINDAN

İnsan yaşamı, bir milimlik çizgiyle birbirinden ayrılan, bir parantez içine sıkıştırılmış iki tarihte özetini buluyor. Örneğin, (1908 - 1981). Bu özet, 17 Mart günü, büyük bir tanıdık tanımadık dost kalabalığıyla son yolculuğuna uğurladığımız Yaşar Nabi Nayır'ın yaşamboyunun özetidir; o insafsız, o katı, genç yaşlı demeden günün birinde hepimizi kıskacına alacak olan bir yazgının kaçınılmaz, kaçınılamaz özetlerinden biri.

Yaşar Nabi, rastladığım insanların en çalışkan ve en sorumlularından biridir; sanat emeğine, kafa emeğine içten gönülden değer veren biri. Onu, Hasan Âli Yücel döneminin ateşli, sıkı, sürekli çalışma günlerinde, üç dört yıllık kısa bir süre içinde de olsa, yakından tanıdım.

1943 yıllarında olmalı. Askerliğimi bitirince, Millî Eğitim Bakanlığı, o zamanki adıyla Neşriyat Müdürlüğüne, Klasikler Müşaviri olarak atanmıştım. Beni bir odaya götürdüler. Küçük bir odaydı bu, iki masalı. Kapının yakınındaki masada, ilk kez gördüğüm birisi oturuyordu. Tanıştırdılar: Bu, Yaşar Nabi'ydi. Lacivert giysili, ince uzun, gözlüklü, zarif bir insan.

Beni, odanın baş köşesinde, pencere yanında bir masaya oturttular. Bu masa bir süre boş kalmış olmalıydı. Sonradan düşündüm ve «Niçin Yaşar Nabi, bir süre sahipsiz kalan bu masaya geçmemiş?» dedim kendi kendime. Zamanla anlayacaktım ki, Yaşar Nabi böylesi küçük hesapların dışında, üstünde; nerede olursa olsun, çalışma, yararlı olma, olabilme tutkusunda, istencinde, direncinde bir yaman, bir örnek insandı.

Oda arkadaşlığımız, kısa bir süre sonra, Tercüme Bürosuna üye olmamla birlikte, görev arkadaşlığına dönüştü, ama sessiz, konuşmasız, düşünce alışverişinden uzakta, belli görevleri üstlenmenin beraberliğinde bir arkadaşlıktı bu.

Yaşar Nabi, her gün saat dokuzda masasının başında olurdu. Geciktiğini hiç anımsamıyorum. Her gün, saat beşe kadar büronun işleriyle uğraşır, beşte paydos zili çalınır çalınmaz, masasının gözünden özel işleriyle ilgili kağıtları çıkarır, yazıysa yazı, çeviriyse çevirilerinin üstüne kapanırdı.

Konuşmadan anlaşmanın, karşılıklı saygının serüvenini yaşıyorduk. Her ay başında, masamın üstünde özenle, saygıyla bırakılmış VARLIK dergisini bulurdum. Bir gün, öğle tatilinde; «Sizinle bir konuda konuşmak istiyorum.» dedi. Varlık dergisini biz *Yücel*'cilere devretmek istiyordu. Derginin yükünü kaldıramaz duruma gelmişti. Arkadaşlarla konuşayım diye, bir iki günlük süre istedim. Durumu, *Yücel*'in sahibi Muhtar Enata'ya, Orhan Burian'a anlattım. *Yücel* dergisini güç bela sürdürürken, *Varlık*'ı üstlenmemiz olanaksızdı.

İyi ki böylesi bir olanaksızlık çıkmıştı, yoksa 1946' larda Ankara'daki evini satıp İstanbul'a gittiğinde, eli boş, kalakalırdı Yaşar Nabi, ve bugün hepimizin övgüsünü, hayranlığını kazanmış olan yayınları gerçekleştiremezdi.

Varlık dergisi ve *Varlık Yayınları* kırk sekiz yıl boyunca, bir Bakanlığın yüzüstü bıraktığı bir çabayı sürdürme kararı, direnci, coşkusu içinde, yazın ve düşünce yaşamımıza süreklilik sağlama, bugün dünyaya açılan açılabilen ne kadar yazar, şair varsa, hemen hepsine yetişme gelişme olanağı yaratma bakımından, her zaman övünçle anacağımız bir iş görmüştür. Bu uğraşta en büyük onur payı Yaşar Nabi'nin olmakla birlikte, şunu da söyleyeyim ki, Sait Faik, Orhan Kemal, Oktay Rifat, Necatigil, Dağlarca, Külebi, Cumalı, Oktay Akbal, Yaşar Kemal vb. gibi üstün yetenekli sanatçıların katkıları da azımsanamaz.

Ahmet Taner Kışlalı döneminin, tadı damağımızda kalan günlerinde, Kültür Bakanlığı Büyük Ödülüne layık görülen, hem de hakkıyla layık görülen Yaşar Nabi Nayır'ın değeri, gün geçtikçe daha bir artacaktır.

Varlık dergisinin, silkinip varlığını yeniden gösterme yolunda aldığı tazecik kararların gerçekleşmesini göremeden, bu dünyadan ayrılan Yaşar Nabi Nayır adlı güzel insanın anısına merhaba.

1981

YENİ UFUKLAR SERÜVENİ

Yeni Ufuklar'ın serüvenini kısaca anlatır mısınız?

Yeni Ufuklar, bir iki duraklama, bir iki kapatılma aralığı bir yana bırakılırsa, yirmi yılı aşkın bir süre yayımlanmış olan Yücel dergisinin bir çeşit uzantısı olarak çıkmaya başladı 1952'lerde. Yücel dergisi, tümü de Robert Kolej çıkışlı, Amerika'ya Batı, Batı'ya Amerika gözüyle bakan, bir yabancı kültür süzgecinden geçmekle birlikte, öz ve ulusal varlığın bilincine varmış, Atatürk devrimine inanmış birkaç gencin, baba parasından, kardeş dost yardımından, ana bacı kesesinden gördükleri destekle çıkardığı bir dergiydi. Robert Kolej'i bitirenlerin, her yıl bir çeşit albüm-dergi niteliğinde bir derleme çıkarmaları ta kuruluşundan bu yana sürdürülmüş bir gelenekti. Bizim gençler, böyle bir derleme hazırlamışlar, dizgi baskı işleriyle içli dışlı olmuşlar, sonunda da aylık bir dergi çıkarmaya karar vermişler. Yücel, başlangıçta, boyu bosu, iç düzeni, Amerikan edebiyat dergilerini örnek alan, yerli yabancı yazarlardan, belli bir dünya görüşünde birlik beraberlik aramadan, bir yamalı bohça dağınıklığında çıkmaktaydı. Bugün

artık, kişilikleri, renkleri, inançları yerli yerine oturmuş ne kadar tanınmış, sağlı sollu yazar varsa, bir kez olsun Yücel'in sayfalarında görünmüştü. Boratav'la Atsız'ı, Tevetoğlu'yla (çok sonradan) Boran'ı ve daha başkalarını bulabilirdiniz sayfalarında. Çağlar'ın coşkun Atatürk çığırtkanlığı, Burian'ın ölçülü, akılcı, yerine oturmuş yazılarıyla dengelenmeye başlar başlamaz, Yücel, bir ölçüde yamalı bohçacılıktan kurtulmaya başladı. Burian'la birlikte giren hümanizma ruhu ve düşüncesi, dergiye bir silkinme, silkinip safraları atma olanağı sağladı. Yıl 1950'lere vardığında, Yücel, akılcı ve hümanist bir görüşün yörüngesine girmişti çoktan. Yücel'in bir yıl sonra kapanışı üzerine, Yeni Ufuklar, önce Ufuklar adıyla çıkmaya başladı, anaç derginin sadece akılcı ve hümanist bir uzantısı olarak.

Daha önce, gazete ve dergilerde anlattığım şeylere burada yeniden dönmek ve kendimi yinelemek istemiyorum. Orhan Burian'ın yönetiminde Ufuklar adı altında bir yıl çıktıktan sonra, Yeni Ufuklar adıyla yayınını yirmi dört yıl dört ay sürdürdükten sonra okurlarına son selamını çaktı.

Yeni Ufuklar, aslında bir kolektif, bir çıkarsız imece ürünü oldu bütün yaşamınca. Bu gönül işinde, uğraşında, hep gönüllü, yaşı ve başıyla genç olanları buldu çevresinde, sağında solunda. Sayfalarında, gericiliğe, faşizme, zorbalığa, baskılara cephe alanlar birleşir olmuşlardı. Eleştiri yazılarından, şiirlere, hikâyelerden denemelere varıncaya kadar, ceza yasasının gediklerinden yararlanıp, mahkemelere düşmeden, ama söyleyeceğini söyleyebilen, aydın, bilinçli, yurtsever, sanat canlısı, gerçek vurgunu insanlardı dergide buluşanlar. Bu durum 1960'lara kadar sürdü. Sonra, o güne kadar gün ışığına çıkmamış, çıkamamış kitaplar, sol yayınlar, yavaş yavaş, şurada burada, ürkek, kopuk kesik, doğran-

mış bulanmış olarak yayın hayatına adımlarını attılar. Bu alanda, Yeni Ufuklar'ın ek yayını olan Çan Yayınları, Batı'nın en çağdaş denemecilerinin çevirilerini sürdü yayın piyasasına. Sartre, Russell, Camus'den yapılan çeviriler, sonradan hız alan, gelişip yüz ağartacak düzeye gelen düşün ürünü eserlerin çevirilmesine yol açtı. Derginin dolduramaz olduğu boşluğu, bu çevirilerle kapatmaktı amacımız. Yeni Ufuklar'ın, Türk düşünce hayatını kapıp kavrayan, ilerici düşünce atılımının gerisinde kaldığını ileri sürenlere, Batı için belki eskimiş olan, ama bizim için — bir uyanış dönemi içinde olduğumuzu kabul ederseniz eğer — yeni olan birtakım eserlerden, ana eserlerden yaptığımız çevirileri ileri sürüp savunabiliriz kendimizi. More, Campanella, Babeuf, Robespierre, hele hele Gramsci tanıklık edebilirler bu konuda bize.

Her canlı varlığın serüveni, doğmak, büyümek ve ölmek olduğuna göre, Yeni Ufuklar da doğdu, büyüdü (ne kadar büyüdüyse) ve öldü. Ama, ardında, Çan Yayınları'nı bıraktı; sürüp gitmek, yeni yeni eserler sunmak azminde olan Çan Yayınları'nı...

1960'da «Yeni Ufuklar»ı bir eleştiri dergisine dönüştürmüştünüz. Bundan, kısa sürede, neden vazgeçtiniz?

Yeni Ufuklar, bir ara 1960'larda, salt eleştiri dergisi olmaya kalkıştı ve bu atılımını, ancak altı ay sürdürebildi. Adnan Benk'in önerisi üzerine, Sabahattin Eyuboğlu, Fethi Naci, Memet Fuat, Asım Bezirci ve benden oluşan bir ekip kuruldu. Her ayın belirli iki gününde, Sabahattin Eyuboğlu'nun evinde toplanıyor, gelen yazıları değerlendiriyor, çıkacak sayının rotasını çiziyorduk. İki üç ay işler tıkırında gitti, karşılıklı anlayış ve saygıyla. Sonunda, yazılar ve yazılarda yansıyan gö-

rüşler konusunda anlaşmazlık çıktı. İlk anlaşmazlık, benim Celâl Sılay üstüne «Adamca» başlığı altında yazdığım, şairi öven yazımdan çıktı. Celâl Sılay'ı tutmayanlar vardı. İkinci anlaşmazlık, M. Ali Cimcoz'un bir yazısı dolayısıyla çıktı. Bu, Toprak Reformuyla ilgili, aklı başında, bence iyi bir yazıydı. Ama, Cimcoz adı, edebiyat çevresinde alerji yaratıyordu. Bozuşmuştuk, sessiz ve derinden.

Yedinci sayıya gelip çatmıştık. Bütün yazılar Adnan Benk'deydi. Ama Adnan Benk ortalarda yoktu. Evi Kadıköy'deydi. Ben de orada oturuyordum. Günaşırı evinin kapısını aşındırdım. Yoktu, yine yok, yine yoktu. Gezide miydi, saklanıyor muydu, bilemiyordum. Üç ay geçti böyle, Adnan Benk'in kapısında sürünerek. Sonunda, baktım olmayacak, dergiyi eski haliyle çıkarmaya karar verdim. Yeni Ufuklar, böylece, o güzelim eleştiri denemesine son vermek zorunda kalmıştı.

Sizce son aylarda dergilerin birbiri ardınca kapanmasında en büyük etken nedir? Bir kültür ya da değerler değişimi süreci içinde yaşamakta bulunuşumuz mu, yoksa siyasal iktidarın çeşitli baskılarına ve okur ilgisizliğine bağlanabilecek nedenler mi?

Son aylarda dergilerin birbiri ardınca kapanmasında başlıca etken, elbette ki, kültür ve değer değişmesi içine girmiş olmamızdır. Ama, salt bununla da açıklayamayız bu durumu. Çünkü kültür değişmesini yansıtan Militan, Yeni Adımlar ve Yansıma gibi dergiler bile çekildi yayın hayatından. Siyasal iktidarın baskısı, olur olmaz bahanelerle bilirkişi alçaltısı ve de ihanetiyle el ve sözbirliği ederek ağır basmıştır, mahkeme kapılarına davetiye çıkararak. Bu baskı, ayrıca, ilan verme yollarını solcu dergilere kapayıp, sağcı çıkarcı, löpçü haybeci, fırsat düşkünü, kafa züğürdü dergilere geniş mad-

desel olanaklar sağlamak yoluyla göstermiştir kendini. Okurların ilgisizliğine gelince, bunun sorumlusu, bir ölçüde, büyük tirajlı gazetelerin edebiyata el atmaları olmuştur. Geniş okur kitlesine seslenmek isteyen yazarlar, haklı olarak, baskı sayısı bini aşmayan edebiyat dergilerine, hem de, para vermeyen, üstelik para isteyen dergilere yazı yazmaz olmuşlardı.

Bugünkü edebiyatımız sizce sağlıklı bir doğrultuda gelişiyor mu, gençlerin çıkardığı dergilerin bu gelişim içindeki yeri ve işlevi nedir?

Bugünkü edebiyatımız, sağlıklı bir yolda gelişiyor, bence. Bu edebiyatın başını çekenler, özellikle kadın yazarlar. Sevgi Soysal, Adalet Ağaoğlu, Füruzan, Pınar Kür, Tomris Uyar, Nazlı Eray, Ayşe Kilimci vb., klişeci gerçekçiliğe sırt çevirip, etli kemikli, bir sahici gerçekçiliğe yönelmişlerdir. Sadece onlar mı? Demirtaş Ceyhun, Selim İleri, Nedim Gürsel, Çetin Altan, Erdal Öz, Demir Özlü, A. İlhan, ilk aklıma gelen üstün ve yetenekli sanatçılar, edebiyatımıza yeni bir soluk getirmektedirler.

Bu arada, Mehmet Seyda'nın, insan sıcaklığıyla dolu, insan ruhunun derinlerine inen romanlarını, Peride Celâl'in, burjuva toplumunu, en bilinmedik yönleriyle eleştiren eserlerini anmadan geçemeyeceğim. Gençlerin, İstanbul dışında çıkardıkları dergiler, bence, cılız, ama iyiniyetli heveslerin kısık seslerini getiriyorlar bize. Hiçbirinin uzun ömürlü olacağına inanmıyorum.

«Hümanizma» akımı ile «Sosyalist gerçekçilik» arasında herhangi bir bağlantı var mıdır?

Hümanizma akımı ile sosyalist gerçekçilik arasında herhangi bir bağlantı var mı, diyorsunuz. Olmaz olur mu? Sosyalist gerçekçilik, insan gerçeğini dile getirdi-

ğine göre, insana ve insancalığa bir çağrı olan hümanizmadan geçmeden, onun sıcaklığında erimeden, dişe dokunur, yüreğe kafaya seslenir bir eser, bir yapıt çıkarabilir mi ortaya? Ben, çıkaramaz diyorum.

Dergicilik yaşamınız üzerine bir anınızı kısaca anlatır mısınız?

Yeni Ufuklar'la ilgili çeşitli ve sayısız anılarım içinde, bir tanesini anlatayım size: Yeni Ufuklar, yayın hayatı boyunca, bir kez mahkemelik oldu yazılarından ötürü. O da, 1963 yılında, Halikarnas Balıkçısı'nın «Ay Yıldız Sembolü» adlı yazısı dolayısıyla. Balıkçı, bu yazısında, Türk bayrağının kökenine iniyordu. Yazısının bir yerinde, Ay yıldız kabul edilinceye kadar, Türk bayrağının «yüz elli yıl öncesine kadar bir künderin tepesinde sallandırılan at kuyruğu» olduğunu söylüyordu. O günlerde, sıkıyönetim altındaydık. (Ne zaman altında değildik ki!) Bir bilirkişi (şimdi adlarını ansımıyorum, herhalde o mahut kişiler olmalıydı) raporu, bu yazıda Türk bayrağına hakaret unsuru bulmuştu. O günlerde yazı işleri sorumlusu Oğuz Arıkanlı idi. Onunla birlikte, savcılığa gittik. Raporu gördük ve durumu Balıkçı'ya bildirdik. Balıkçı, sevinçten hop oturup hop kalkıyordu. Hele bir dava açsınlar, mahkemeye çıkayım, canlarına okuyayım, diye. Ama, Balıkçı o fırsatı bulamadı. Dava zaman aşımına uğramıştı. Mahkeme, takipsizlik kararı verdi.

1980

1981 EDEBİYAT

1981'in yazın dünyası, geçen yıla kıyasla daha bir canlılık göstermiştir diyebiliriz rahat rahat. Yılın özelliği, siyasada olsun, düşüncede, sanatın her dalında olsun, Atatürk'ün devrimci, kurucu, yapıcı dehasıyla iç içe, baş başa yaşanmış olmasıdır. Yılın, Atatürk Yılı olması dolayısıyla, kimi yayınevleri özel dizilerde, O'nun çağdaşlaşma yolundaki düşüncelerini, özlemlerini yansıtmaya çalışmışlardır. Bu alanda, Türkiye İş Bankası Yayınları on bir kitapla başta gelmektedir. Ayrıca, Atatürk üstüne sempozyumlar düzenlenmiş, Devlet Başkanlığınca sanatçılar ödüllendirilmiştir. Ne var ki, bu ödüllemede, Oktay Akbal'ın belirttiği üzere, Atatürk'ü bütün güzelliğiyle yetkin şiirlerinde dile getirmiş olan Dağlarca, Külebi ve Kansu gibi şairler unutulmuştur.

Yazın yaşamımız, YAZKO'nun düzenlediği iki ilginç sempozyumla canlılık kazanmıştır. Bunlardan biri, Aysel Özakın'ın «Genç Kız ve Ölüm» adlı romanından yola çıkarak Türkiye'de kadın sorununu, öbürü de Bekir Yıldız'ın «Halkalı Köle»sini ele alarak erkek sorununu irdelemiştir. Bunun yanı sıra, değerli aydın ve

eleştirmen Fethi Naci'nin ateşlediği «Türkiye'de roman sorunu» büyük yankılar uyandırdı. Fethi Naci, «Yüz Soruda» dizisinde yayınladığı «Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme» adlı özgün yapıtıyla ortalığı karıştırdı. Ona göre, Türkiye'de, Tanpınar dışında, (Batı açısından) roman yazılmamıştır bugüne değin. Bu, özel bir görüştür, üzerinde tartışılabilir. Nitekim, tartışıldı da. Örneğin, Varlık dergisi, Eylül 1981'de düzenlediği bir açık oturumda ele aldı sorunu. «Türk Romanı ve Türkiye Gerçekleri» konulu açık oturum, bir bakıma Fethi Naci'ye bir yanıt niteliğini taşıyordu. Oturumda, Kemal Bilbaşar «Romancılarımız her dönemde objektiflerini nereye tutmuşlarsa başarılı örnekler vermişlerdir.» diyerek, Fethi Naci'ye karşı çıkıyordu.

Türk romancılığına özgün yapıtlar kazandırmış olan Selim İleri, Varlık'ın Kasım 1981 tarihli sayısında şunları yazıyor, bizde roman var mı yok mu konusunda: «Tartışma gereklidir. Geç kaldı bile... Bugün roman tartışmaları, daha çok, Türkçede başarılı roman yazıldı mı ya da çağımızda roman öldü mü?... odaklarında özetlenebilir. F. Naci, Türkçede başarılı roman yazılmadığı savını ileri sürdü. Murat Belge, dünya romanını örnekleyerek, romanın çağımız koşulları için ölmeye yüz tutmuş bir sanat olup olmadığını söyleşi havasıyla soruyordu.»

Attilâ İlhan da aynı dergide «Türkiye hanidir roman doğuran toplumsal koşullar yaşıyor.» dedikten sonra, belki kendisini de harcayarak şu sonuca varıyor, F. Naci'ye hak verircesine: «Roman kuruluşumuz henüz geri ve ilkel.»

Fethi Naci'nin yukarıda adı geçen yapıtı, gerçekten saygıyla anılacak bir ürün. Ne var ki, roman konusundaki yargıların tümüne katılmak güç, özellikle, 395. sayfadaki şu yargısına. Şöyle diyor F. Naci, Aysel Öza-

kın'ın «Alnında Mavi Kuşlar» adlı romanıyla ilgili olarak: «Aysel Özakın, Tahir'le Sevim'de, benzerlerini çok gördüğümüz küçük burjuva "devrimci" tipini iyi çizmiş; ama bunu bilinçli olarak yaptığını söyleyemem.» Tek de olsa böylesine dayanaksız bir yargının, o güzelim yapıtına gölge düşürmesini istemezdim doğrusu.

1981 yılı, dergi ve kitap bakımından, kör topal da olsa, canlılığını sürdürmüştür. Enflasyonun yol açtığı ekonomik bunalım, yayıncılığımızı, dolayısıyla kültürel yaşamımızı, büyük ölçüde etkilemiştir. Küçük dergiler, yayınevleri ortadan kalkmış, ancak büyük sermayeye dayanan dergiler ve bu arada YAZKO gibi yazar kooperatiflerine bağlı yayınlar ayakta durabilmişlerdir.

1981'in etkinlikleri arasında, YAZKO'nun düzenlediği çeşitli türlerdeki özendirme yarışmalarıyla kültür şenlikleri de anılmaya değer. Yine YAZKO'nun önemli bir atılımı da «YAZKO Çeviri» dergisidir. Yıllarca önce Tercüme dergisinin başlattığı YENİ DERGİ'nin sürdürdüğü çeviri çabası, bu kez, iki ayda bir çıkan YAZKO Çeviriyle daha bir etkinlik kazanmakta, Batının sanat ve düşünce akımlarını tazeliğiyle sunarak, genç kuşaklara yeni ufuklar açmaktadır.

1981 yılı, sanat ödülü bakımından bir hayli verimli olmuş, yazınımıza yeni değerler kazandırmıştır. Ödül içi, ödül dışı, eski yeni değerler arasında Dağlarca'nın, o bitmez tükenmez şiir ustasının «Nötron Bombası»; ince simgeler, ulaşılmaz incelikler şairi Edip Cansever'in «Yeniden»i, eski bir destandan yola çıkarak dünyaya filozofça bakan, yılların usta şairi Anday'ın «Ölümsüzlük Ardında Gılgamış»ı başta gelmektedir. Bunun yanı sıra, Hilmi Yavuz'un «Yaz Şiirleri», Nurer Uğurlu'nun «Türkiye'nin Mavisi», Halk şiiriyle, Divan şiirinin inceliklerine dala çıka geliştirdikleri, süze damıta oluşturdukları bir dil ustalığı olarak anılmaya değer bence.

Ayrıca, Mehmet Taner, Cengiz Bektaş, Onat Kutlar, Ahmet Erhan, Barış Pirhasan, Murathan Mungan, Turgay Fişekçi, Güven Turan yeni sesler, yeni deyişlerle şiirimizi zenginleştirdiler, M. Taner'in deyimiyle «karanlığı dönüştürerek.»

Roman alanında Selim İleri, Attilâ İlhan yanında, «Bir Çağ Yangını» ile Hulki Aktunç, «Acının Askerleri» ile Burhan Günel, «Yağmuru Beklerken»le Tarık Buğra yüzümüzü ağartacak yapıtlar vermişlerdir. Öyküye gelince, ön planda «Denizli Pencere» ile Afşar Timuçin'i, «Bir Hanımefendinin Ölümü» ile Peride Celâl'i, «Bir Deli Ağaç»la Pınar Kür'ü, «Gelincikler Sürgünde» ile Gülseli İnal'ı anmadan edemeyeceğim.

Deneme türünde, Nermi Uygur'un «Yaşama Felsefesi» dışında, şöyle seve inana, beğene benimsene okunacak pek az yapıt var diyebilirim. Ahmet Oktay, Enis Batur, Tekin Sönmez, Önay Sözer'in yapıtları, bozuk, kısır, yetersiz bir Türkçe çıkmazında kalakalmışlardır, ne yazık ki. Hele, «Sürgün» gibi gerçekten özgün, imrenilesi bir şiir yüküyle karşımıza çıkan Ahmet Oktay, «Bir Arayışın Yazıları»nda çelimsiz, tutuk, sınırlı kalıyor. Şiirden geçip düzyazıya el atan, ustaca el atan kaç kişi sayabiliriz, M. Anday, Oktay Rifat ve Cemal Süreya dışında? Ahmet Oktay'ı, düzyazı alanındaki çabalarında, Baudelaire'in Albatros'una benzetiyorum. O göklerin kralı, bir gemi güvertesinde, tayfaların oyuncağı oluveriyor. Nerde gök, nerde yer? A. Oktay, hep gökte kalmalı bence.

1981'in bir başka özelliği de kitaba karşı duyulan güvensizlik, tedirginlik, çekingenlik sürüp giderken, ansiklopedi ve sözlük furyasının başlamasıdır. Yurt Ansiklopedisi yanında, Gözlem Yayınlarının hazırladığı geniş kapsamlı bir Türkçe Sözlük çok yakında gün ışığına sunulma yolundadır.

Enflasyona, ekonomik bunalıma karşın, Türkiye'mizde yayın çabaları yine de sürüp gidiyor. YAZKO'nun bir yıl içinde yayınladığı kitap sayısı altmışı yetmişi bulmaktadır. Bunun yanı sıra, Can Yayınları, çocuklara ve gençlere seslenen, türlü dillerden değerli yapıtlarla dünyamızı aydınlatma yolunda ciddi adımlar atmaktadır. Say Yayınları da, öte yandan, Batı'nın ünlü yazarlarından çeviriler sunarken. Tanilli gibi düşünürlerin yapıtlarını, büyük bir özveri içinde, inançla dirençle Türk okuruna ulaştırmak çabasındadır.

1981 yılı, 1982'ye umut aşılar durumdadır derim.

1982

ALBERT CAMUS VE YABANCI'SI

XX. Yüzyıl Fransa'sının, dahası, dünyasının düşünce yaşamına damgasını vurmuş sayılı birkaç aydınından biridir Albert Camus*. Düşünce dünyasının, dünyamızın, Bertrand Russell, Einstein, Sartre gibi yüceleri yanında, romanları, tiyatro yapıtları, politika yazılarıyla, tutumu davranışı, özel genel yaşamıyla, çıkarsız bir aydın örneğinin örneğini vermiş bir insan olarak özel bir yeri var Albert Camus'nün, yüzyılımızda.

Albert Camus'nün dünya görüşü, yaşamın anlamsızlığından, saçmalığından kaynaklanan bir anlayış, bir kavrayıştan yola çıkmaktadır. Değil mi ki yaşam, bir yerde ölümle — yani yoklukla — sonuçlanıyor, öyleyse nedir bu didinip durma, bu yedim içtim, aldım verdim, benim senin kavgasının anlamı?

Albert Camus için yaşam, insan yaşamı, bir saçma, bir anlamsız, bir akıl-dışı, bir mantık-dışı yaşamdır. Yani, başlangıçta bir karamsarlık, bir umutsuzluktur söz konusu olan. Ama, umutsuzluktan yola çıkmak,

(*) Alber Kamü okunur.

sonuna dek umutsuz olmayı gerektirir mi? Hayır, diyor, Albert Camus.

Ölümle biten yaşam saçmadır, evet. Bunda kuşku yok. Ama, yaşam ölümle bitiyor diye, kapayacak mıyız gözümüzü, yüreğimizin kapılarını bu yaşanası dünyanın güzelliklerine, bunlar yanında insanların acılarına, çaresizliklerine? Mademki, yaşıyoruz, yaşadığımız sürece mutlu olmaya, sağımızda solumuzda mutluluk yaratmaya bakmalıyız. Mutluluk, bir yerde ve her yerde, hiçbir şey beklemeden dünyayı, insanları sevmektir, diyor Albert Camus.

İşte, Albert Camus'nün dünya görüşü bu. Saçma dünyada insan niçin yaşar? Alışkanlık dolayısıyla mı, yoksa yaşamayı seçtiği için mi? R. M. Albérès, bu konuya şöyle bir açıklama getiriyor: «... İnsan ne yaptığını bilerek, talihin bütün kötülüklerini karşısına alarak, boşuna hayallere kapılmayı teperek seçmeli. İnsanın, yaşamı tam anlamıyla seçmesi demek, yaşamın saçma, dünyanın haksız, Tanrı'nın sağır olabileceğini düşünmüş olması demektir. İnsan her şeyi kaybetmeli ki, her şeyi alabilsin. Camus, yaşamın anlamı üzerinde Descartes'ın dünyanın varlığı üzerine yürüttüğü düşünceyle, önce yaşamın hiçbir anlamı olmadığını kabul ediyor. İşte, o zaman seçiyor ve yaşamdan yana oluyor... Stoik (dayançlı) bir filozof... ama vahlanmayan ve böbürlenmeyen bir filozof.»

Camus, yaşamın saçmalığı karşısında, umutsuzluğu, eylemsizliği, eli kolu bağlılığı değil; umudu, insan acısını bir yerde dindirme, bir yerde yüceltme doğrultusunda, yine de yaşamı seçmiştir. Ünlü romanı *Veba*'yı okursanız görürsünüz ki, orada, bir kenti sarmış olan o korkunç salgına karşı, birbirinden kopuk iki ayrı güç, savaşım vermektedir: Bir yanda, ölüm ötesinin cennetli cehennemli (daha çok, cennetli, hurili, gılmanlı)

yaşamına bel bağlamış, dolayısıyla saçmalıktan uzak tanrısal düzene, yazgıya inanan din adamları; öte yanda, «umutsuzluk içinde dünyayı haksız görürken bile ona karşı insanın insana, insanın haksız yazgısına olan» yakınlığını duyan, öte dünya masallarına inanmayan hekimler var. Yani, bir yanda din, bir yanda bilim ve teknik; sonunda hekimler kazanıyor savaşımı ve kenti vebadan kurtarıyorlar.

İşte burada, Camus'nün yaşam felsefesi, dünya görüşü bütün açıklığıyla çıkıyor ortaya.

Yaşamın, ölümle sonuçlanan yaşamın saçmalığına karşın, umutsuz değil Camus'nün dünya görüşü. Bir yazısında bakın ne diyor Camus: «Ne olursa olsun, her şeyin anlamsız olduğu, her şeyden umut kesmek gerektiği düşüncesiyle nasıl kalır insan?... Her şeyin anlamsız olduğunu söylediğimiz anda bile, anlamlı bir şey söylemiş oluyoruz. Dünyanın hiçbir anlamı yoktur demek, her çeşit değer yargısını ortadan kaldırmak olur. Ama, yaşamak ve örneğin, yiyip içmek kendiliğinden bir değer yargısıdır. Ölmeye yanaşmadığı sürece, insan yaşamayı seçiyor demektir. O zaman da, görece de olsa, yaşamaya bir değer veriyoruz demektir. Umutsuz bir edebiyat ne demek olabilir? Umutsuzluk susar. Kaldı ki susmak bile, eğer gözler konuşuyorsa, bir anlam taşır. Gerçek umutsuzluk can çekişme, mezar ya da uçurumdur. Umutsuzluk konuştu mu, hele yazdı mı, hemen bir kardeş el uzanır sana, ağaç anlam kazanır, sevgi doğar. Umutsuz edebiyat sözü, birbirini tutmayan iki sözdür. Çünkü edebiyat olan her yerde umut vardır.

Camus, bir edebiyat adamı, bir sanatçı, umutsuzluğa savaş açmış bir insan olarak çıkıyor karşımıza. «Ben, kendi hesabıma insanlığın yüzkarasıyla savaşmaktan geri kalmadım, katı yürekli insanlardan tiksindiğim kadar hiçbir şeyden tiksinmedim.» diyor ve

şunları ekliyor: «Şu var ki, en koyu umutsuzluğumuz içinde, bu umutsuzluğu (bu inkârcılığı) aşmanın yollarını aradım. Bunu da iyiliğimden, herkesten daha üstün ruhlu olduğumdan yapmış değilim. Ama, ben doğuştan içimde taşıdığım bir sezgi ışığına bağlıyım. Bu sezgiyle insanlar, binlerce yıldır yaşamı en büyük acılar içinde bile sevmesini bilmişlerdir.»

İslam dininin kurucusu Muhammed: «Ölmeyecekmiş gibi çalış, ölecekmiş gibi dua et.» demiş. Yirminci yüzyılın (hiç kuşkunuz olmasın) peygamberlerinden biri olan Camus şöyle demek istiyor: Ölmeyecekmiş gibi çalış, öleceğini bile bile yine de çalış.

İşte, Camus'nün bizlere peygamberce mesajı bu.

Camus, ilk kez adını ve sanını *Yabancı* adlı romanıyla duyurdu dünyaya. Yıl 1942. Fransa, Hitler Ordularının toplu tüfekli, tanklı çizmeli mahmuzlu hoyrat işgali altındadır. Çevresine ve de kendine yabancı düşmüş bir insancığın, sıradan, akıl-dışı, mantık-dışı bir dünyada, aklın hiçbir yardımı olmaksızın gün gün, dakika dakika yaşayışını dile getirmektedir *Yabancı* romanı.

Bir saçma serüvendir Meursault'nun gözlerimiz önüne serilen serüveni. Sevip sevmemek, evlenip evlenmemek, Tanrı'ya inanıp inanmamak, bir hiç yüzünden adam öldürüp elini kana bulamak gibi sorunları kendine dert edinmeyen, saçmalıkları içinde saçma bir yaşam düzeyine kendini kaptırmış bir insancığın romanıdır *Yabancı*.

Sartre'ın deyimiyle, saçmalık; «İnsanın dünyayla ilişkilerinden başka bir şey değildir.» Meursault, bu saçmalığı yaşamaktadır, anasının ölümüne, Marie'nin sevgisine, hatta hatta kendi ölümüne duygusuz kalabilmenin saçmalığına sırtını dayayarak.

Yabancı'da saçma duygusuyla saçma kavramı ara-

sındaki ayrılık çıkıyor karşımıza. Meursault, saçma kavramından habersiz, saçma duygusu içinde yaşayan bir yaratıktır, örneklerini görebileceğimiz yüz binlerce insan arasında.

Yine, Sartre'ın yerinde bir tanısına dayanarak diyebiliriz ki, *Yabancı* romanı, saçma üstüne ve saçmaya karşı yazılmış, klasik değerde bir romandır.

ALBERT CAMUS'ÜN IŞIĞINDA

Camus'nün ışığı, diyorum haklı olarak. Camus, bir ışıktır, gelmiş geçmiş, gelecek çağlar için. Fransa'nın ve dünyanın alın akı, yüz akıdır o. Saçma diye nitelediği bir dünyadan, saçma bir yoldan, trafik kazasından göçüverdi kırk yedi yaşının olgunluğunda. Dünyaya ışık saçan büyük insanların yazgısı bu galiba, genç yaşta ölmek. Mozart otuz beşinde, Mendelsshon otuz sekizinde ölmediler mi? Orhan Veli de, Orhan Burian da kırklarına varıp yaşlarına doymadan, doyamadan göçüp gittiler, ardlarında, yüzlerce yaşın sağlayamayacağı sanat ve düşün yükü bırakarak.

Camus de, genç yaşta göçen büyük insanlardan biridir. Son günlerde yazılarını okuyup duruyorum; aydınlanıp ışıklanarak. Size bu yazımda; Camus'nün temel düşüncelerini, duygularını kendi ağzından aktarmak istiyorum.

Bir düşünür, gerçekten büyük bir düşünür olan Camus, yazarlık mesleğini benimsemiş bir insan olarak çıkıyor karşımıza. «Yazmazsam deli olurum, çıldırır, aklımı kaçırırım,» diyen Sait Faik çizgisinde, belki Sait

Faik çizgisinin üstünde, yücesinde bir yazar, Camus.

1957 Nobel Edebiyat Armağanını alan Camus, İsveç'de verdiği söylevde yazarlık mesleğinin özünü şöyle dile getiriyordu: «... Yazar kendini haklı ve canlı bir topluluk içinde duyabilir; bu da, yazarın elinden geldiğince, sanatının büyüklüğünü yapan şu iki görevi yüklenmesiyle olur: Gerçeği ve özgürlüğü. Sanatçının işi en büyük sayıda insanı toplamak olduğu için, yalanla ve kölelikle uzlaşamaz. Çünkü, yalan da, kölelik de, bulundukları yerde yalnızlıkları çoğaltırlar.»

Soylu yazarlık sanatını iki ödeve, gücün gücü iki ödeve bağlıyor Camus: Ona göre bu ödev, bile bile yalan söylememek ve insanın insanı ezmesine, sömürmesine karşı koymak.

Camus'nün yüreğini, canını kanını, özünü ararsak, insan sevgisinde buluruz kaynağını.

Camus'ye göre, dünyada tek gerçek, insan gerçeğidir. Şöyle diyor bir yerde: «Savaş yoluna girince, insan bedeni çıkıyor karşıma. Küçülmüş, alçalmış da olsa, tek gerçeğim o. Yalnız onunla yaşayabilirim. Yaratık, vatanımdır benim. İşte, bunun için bu saçma ve sınırlı çabayı seçtim.»

Bu insan sevgisi, saygısı, Fransız düşüncesine, ta Montaigne'den, Rabelais'den çıka gele, gelişe serpile, büyüye yücele, arta çoğala varlığını pekiştiren bir miras verisidir. Camus, bu mirastan yola çıkarak, kültür birikiminin verileri üzerinde kuruyor düşünce dünyasını.

Yurduma yararlı, insanlığa zararlı bir durum karşısında, insanlık ağır basar, diyen Montesquieu doğrultusunda, inancında, dürüstlüğünde eğitilmiş bir insan olan Camus: «Yaratık (yani insan) vatanımdır benim.» diyor.

Dünya kuruldu kurulalı, insanla Tanrı arasında ça-

tışma var. Ya Tanrıdan yana olacaksın, ya insandan yana. Camus, «Tanrı ve insan anlaşmazlığı karşısında ben insandan yanayım,» diyor. Şunu da ekliyor: «İnsan kendi kendinin amacıdır, kendi kendinin tek amacı.»

Yunandan, İsa'dan çok, ama çok önceleri, bir Hint filozofu, «Dünyada tek gerçek insandır.» demişti. Camus işte, bu inancın bir yolcusudur.

İnsandır, tek gerçek. Ölüm ötesinden bugüne değin hiçbir haber gelmemiştir. Yunus Emre bunu, o güzelim dizeleriyle dile getirmiştir çoktan, hem de yetkiyle.

Ne kalıyor geriye? Yaşam. İnsan ölümü değil de yaşamı, yaşamayı seçerse ne olur? İşte Camus burada yüreğini ciğerini konuşturuyor ve şöyle diyor: «Zamanımdan ayrılamayacağımı anlayınca, onunla birleşmeye karar verdim.» Yani, yaşam bir saçmalıktır; ama, değil mi ki yaşamayı seçtim, yaşamın hakkını vermeliyim. Yaşamın hakkını nasıl verebilirim, yaşama katılmadan, insanların acılarını dile getirmeden?

Camus, bir yazar, bir sanatçı olarak ne getirebilirim insanlara diye düşünüyor ve şöyle bir sonuca varıyor: «Zamanımdan ayrılamayacağımı anlayınca, onunla birleşmeye karar verdim.»

Peki, nedir bu birleşme? Bütün saçmalığına, anlamsızlığına karşın, nedir bu birleşme? Şöyle diyor Camus: «Ölmeye yanaşmadığı sürece, insan yaşamayı seçiyor demektir.»

Yaşamayı seçince insan, ne yapar, bütün saçmalıklara, anlamsızlıklara karşı çıkar ve iyi kötü, olumlu olumsuz her şeyi hoşgörüyle karşılar. Camus'nün dünya görüşü, bir hoşgörü tutumudur diyesim geliyor. Belki öyle, belki öyle değil.

Camus'ye göre, bugünün ve yarının dünyasını kurmada iki şey karşı karşıyadır: Dünyayı eline geçirmek

isteyen fatihlerle, dünyayı özgürce yaşatma özlemi içindeki sanatçılar.

Şöyle diyor Camus: «Sağda da solda da fatihin aradığı, karşıtların uzlaşması olan birlik değil, ayrılıkların ezilmesi demek olan toptancılıktır. Fatihin dümdüz ettiği yerde, sanatçı ayrılıklar görür.»

Camus, bir sanatçı olarak, yalana dolana, insanın insanı sömürmesine karşı çıkanların başını çekmektedir. İnsanlık onurudur onu ilgilendiren başta ve sonda.

Ama, bugün karşılıklı konuşup anlaşma ortamı kalmaması karşısında Camus şöyle yakınıyor: «Bugünü anlatan kitapların yazarları, duygu incelikleri, sevgi gerçekleri üzerinde duracak yerde, yargıçlardan, mahkemelerden, davalardan, suçlama yollarından başka bir şey görmüyorlar. Pencereleri dünyanın güzelliklerine açacak yerde, yalnızların sıkıntılarına açılmış pencereleri kapatıyorlar. Sanatın büyüklüğünü yapan her şey, böyle bir dünyaya karşıdır. Yarının tarihinde görülecek şeylerden biri fatihlerle sanatçılar arasında şimdiden başlayan savaştır.»

Camus'ye göre, dünyanın başta gelen sorunu, devlet gücünü elinde tutanlarla, devlet gücüne karşı çıkan sanatçılar arasındaki savaşımdır.

Sanatçının büyüklüğünü yapan, böylesi bir dünyaya kafa tutmasıdır.

«Sağda da solda da fatihin aradığı, karşıtların uzlaşması olan birlik değil, ayrılıkların ezilmesi demek olan toptancılıktır. Fatihin dümdüz ettiği yerde, sanatçı ayrılıklar görür. İnsanın eti kemiğini, duygularını hesaba katarak yaratan sanatçı, hiçbir şeyin basit olmadığını ve kendinden başka insanların yaşadığını bilir. Fatihse, kendinden başka türlüsünün yok olmasını ister. Onunki bir efendi - köle dünyasıdır, yani bizim yaşadığımız dünya.»

Camus, bir sanatçı olarak kendini topluma bağımlı sayanların başında gelmektedir. Bakın, ne diyor bu konuda: «Biz bağımlı olmasına bağımlıyız, ister istemez. Kısacası biz savaştığımız için sanatçı değiliz; sanatçı olduğumuz için savaşıyoruz. İşi gereği sanatçı özgürlükten yanadır, bu da ona çoğu kez pahalıya mal olur.»

Evet, sanatçının yazgısı budur. Özgürlükten söz etmek ve bunun cezasını çekmek.

Camus'nün bizlere bıraktığı miras bu işte: Özgürlük adına konuşmak ve bütün saçmalığına karşın yaşamı benimseyip, canında, yüreğinde yoğura doğura sürdürmek.

SON KONUŞMA

Le Nouvel Observateur dergisi, Kasımın son haftasında çıkan sayısında Simone de Beauvoir'ın Sartre'la yaptığı bir konuşmayı yayımlamış. 1974'de Roma'da, aynı yılın sonbaharında da Paris'de yapılan bu konuşmanın ilginç bir bölümünü sunuyor dergi. Konu, her ikisini de ilgilendiren *deha* sorunu. Her yiğidin gönlünde bir arslan yatar derler ya, işte, Satre'ın da, daha lise sıralarında gönlünde bir arslan yatmaya başlar. Bu arslan deha saplantısıdır. Sınıf arkadaşı yazar Paul Nizan'la birlikte, yazı yazmayı koymuşlar kafalarına. İkisi de, kendilerini çok zeki, dehaya götüren bir üstün-insan yeteneğiyle bezeli bulmaktadırlar. O günlerde, Sartre için deha, zekâ değil, yetkin bir sanat yapıtı yaratma olanağıdır. Bu olanağı Sartre, ünlü ilk yapıtı *Bulantı*'dan sonra bulacak, ama o zaman da, deha konusundaki düşünceleri yumuşayacak, son demlerinde bir «alçakgönüllülük banyosu»nda arınacaktır.

Bu gelişmeyi şöyle anlatıyor Sartre: «Başlangıçta *Kelebek Peşinde Soylu Bir Aile Üyeleri*'ni yazdığım zaman, mutlak bir şey yazıyor, mutlak bir şey yaratıyor-

dum, yani özümü. Sonsuz bir yaşama taşımıştım kendimi... Ölümlü bir dünyadan ölümsüz bir dünyaya geçiyordum. Bir sanat yapıtı yüzlerce yıl yaşar. Bir sanat yapıtı yaratırsam yüz yıl ayakta kalır. *Bulantı*'yı yazdığım güne dek, böyle düşünüyordum, biraz kendimle alay ederek.»

Deha konusunda bu değişiklik nasıl oldu sizde? diye soran Simone de Beauvoir'a şöyle karşılık veriyor Sartre:

«Kafamda deha konusunda değişiklik şöyle oldu: *Bulantı*'dan hemen sonra, dehayı düşünüyordum. 1945'de (savaştan sonra) Birleşik'ler Paris'den ayrıldıktan sonra, dehama inanıyordum hâlâ. Amerika'ya da bir dahi olarak gittim. O günlerde ölümsüzdüm. Güvenliydim ölümsüzlükten. Bu da, artık ölümsüzlüğü düşünmememe yol açmıştı.»

«Peki,» diye soruyor S. de Beauvoir, «Siz ölümsüz yapıt yazdım, onun için ölümsüzüm diyenlerden değilsiniz.»

Sartre'ın karşılığı şu: «İnsan ölümsüzse, ölümsüz yapıt yaratırsa, oyun bitmiş olur. Ama, var olmayan bir şey yaratma duygusu olmalı insanda. İnsanın güncelde yerini bulması gerek. O zaman da, en iyisi ölümsüzlüğü düşünmemektir (hiç düşünmemek değil, şöyle göz ucundan düşünmek). Ben canlı bir varlık olarak, canlılar için yazıyorum, öldükten sonra beni okurlar umuduyla.»

Soruyor yine S. de Beauvoir: «Neyle, edebiyatla mı, felsefeyle mi ölümden sonra yaşamayı, kalıcı olmayı düşünüyorsunuz?»

«Hem felsefemi, hem edebiyatımı beğensinler istiyorum,» diyor Sartre, sonra şunları ekliyor: «Ben ölümsüzlüğü edebiyatla elde etmek istiyorum. Felsefe, buna varmanın bir yoludur. Ne var ki, bana göre, felsefenin

mutlak bir değeri yoktur. Çünkü koşullar değişir, felsefede değişmelere yol açar... Felsefe bugünkü görüşlerimizi aşan şeylerden söz etmektedir. Edebiyatsa, bugünkü dünyanın dökümünü yapmaktadır, okumalar, konuşmalar, geziler ve tutkularla keşfedilen bir dünyanın. Felsefe daha ötelere gider. Bugünkü tutkuları, antik çağda bulunmayan tutkular olarak görür...»

Simone de Beauvoir'dan okkalı bir soru daha:

«Demek istiyorsunuz ki, edebiyatın daha mutlak bir niteliği var. Felsefeyse, tarihin akışına, birtakım revizyonlara bağlı?»

«İster istemez revizyonlar gerektirir felsefe. Çünkü, bugünkü dönemi aşar durmadan,» diye yanıtlıyor Sartre.

«Peki,» diye soruyor yine Beauvoir, «bir ölçüde aşılmış olsalar da, bir Descartes, bir Kant olmada bir 'mutlak' yok mu? Onlar aşılmıştır, ama bana getirdiklerinden sonra aşılmıştır. Onlara başvurma var ya, işte o bir mutlaktır.»

«Evet, bunu yadsımıyorum,» diyor Sartre. «Ama, edebiyatta bu yoktur. Rabelais'yi bütün varlıklarıyla sevenler, daha dün yazmış gibi okurlar onu... Cervantes'i, Shakespeare'i insan, sanki bugün varmışlar gibi okur. *Romeo ve Juliette*, ya da *Hamlet*, dün yazılmış gibi yapıtlardır.»

Sartre'a göre, yazar olmak, yazma sanatının özüne ruhuna varmak demektir.

Beauvoir soruyor ve diyor ki, «Siz gençken dahi olduğunuzu sanıyordunuz, öte yandan, insanların eşit olduğunu düşünüyordunuz hep. Ve *Sözcükler* adlı yapıtınızda herhangi biri olduğunuzu söylüyorsunuz. Bu belirsiz bir söz. Bunu hem düşünüyor, hem düşünmüyorsunuz. Söyleyin bakalım, üstün-insan kavramından herhangi bir insan kavramına nasıl geçtiniz. Aldatmacaya

kaçmadan, herhangi biri olma düşüncesine nasıl geldiniz?»

Şöyle yanıt veriyor Sartre: «Ben herhangi birinden daha yetenekli, daha zeki olabilirim... Ama herhangi bir üstünlüğüm olduğunu sanmıyorum... Benim üstünlüğüm, yapıtlarımdadır, iyi oldukları ölçüde.»

Sartre, yaşamda üstün ve aşağılık insanlar olduğunu yadsımıyor. «Dünyada aptal ve kötü insanlar vardır. Doğru. Ama, başlangıçta öyle olduklarını sanmıyorum. Dışarıdan gelen bir baskı sonucudur bu. Aptallık bir tür baskı biçimidir.»

Ölümsüzlük, deha sorunu, gele gele, ün sorununda noktalanıyor. «Ün, umrumda değil.» diyor, Sartre. «Benim derin gerçeğim, şan şerefin çok üstündedir. Çünkü, şan şeref birtakım insanlarca birtakım insanlara verilir. Légion d'Honneur ya da Nobel armağanı, hiç de yetkili kimselerce verilmiyor. «Ben,» diyor Sartre, «böylesi onurları kabul etmedim, çünkü, bunlar soyut şeylerdi, bana seslenmiyorlardı. Ben, Nobel armağanıyla tam anlaşmazlık halindeyim, çünkü, o, yazarları sınıflandırıyor. Nobel armağanı XVI., XV. yüzyılda olsaydı, Clément Marot'un Nobel armağanını aldığını, Kant'ınsa almadığın görecektik. Bu da seçici kurulunun görüşüne bağlı olacaktı. Şu bu kimse Nobel'i aldı mı, edebiyat tam anlamıyla sınıflanmış olacaktı. Şu bu sanatçı birinci sınıf, şu bu sanatçı ikinci sınıf olacaktı. Buysa tam anlamıyla saçma bir şeydir.»

Görülüyor, Sartre şana şerefe önem vermeyen, yapıtlarıyla kalıcı olma özleminde bir büyük düşünür, bir büyük insan. Deha duygusu, deha inancı, gelişe gelişe alçakgönüllü bir yazarlık sanatında düğümleniyor. Ne demiş Boilleau? «Deha uzun bir sabırdır.» Evet, Sartre, uzun boylu bir sabır sonunda varmıştır dehaya, ama yetkinlik çağında dehayı yadsıyan bir dehaya.

BİR SORUŞTURMA

Yazı yaşamınız nasıl başladı? İlk yazınız hangi türdeydi?

Yazı yaşamına bir rastlantıyla girdim, çeviriyle. Yıl 1935. Hukuk Fakültesinde öğrenciyim. İstanbul Üniversitesi kurulalı bir iki yıl olmuş olmamıştı. Cumhuriyet Türkiye'sinin, Batı'ya Tanzimat kafasından kıl payı uzak bir yaklaşımla (nedenini anlatacağım) Batı'ya, daha doğrusu Batı kültürüne açıldığı günlerdi o günler. Dünyayı avcuna geçirmek isteyen devletleri, piyonlarıyla birlikte yurttan kovan, adına *Kurtuluş Savaşı* dediğimiz, savaşların tek, ama tek yasalını, alın teri, alın akıyla kazanan, Türk ulusuna kazandıran Mustafa Kemal ruhu sarmış sarmalamıştı biz üniversite gençlerini. *Yaşamda en gerçek yol gösterici bilimdir* özdeyişinin ışığı altında kurulan üniversitemiz, Tanzimat Batıcılığından kıl payı kurtulmuştu, Hitler Almanyasından kaçıp yurdumuzun bilim adamlarının candan gönülden çabalarıyla. Faşizm ürküntüsünü, tiksintisini, yılgısını simgeleyen bu bilim adamları, Batı'nın antiemperyalist yanını, barışçı, insancı dünya görüşünü, olum-

lu bilim tutkusunu getiriyorlardı bize, yurtta ve dünyada barış isteyen biz Atatürk gençlerine.

İşte, böyle bir hava içinde tanıştım Hukuk Fakültesinin koridorlarında YÜCEL adlı bir dergiyi çıkaran Muhtar Enata ile. Yücel dergisine yazı yazmamı istedi benden. O güne kadar, mektup dışında, o da anaya, babaya, eşe, dosta, günlük yaşamın ıvır zıvırını dile getiren mektuplar dışında, şöyle dişe dokunur ciddiye alınır bir satır olsun yazmamıştım. Bu güzel dostun isteğini nasıl karşılayabilirdim. Fransız Lisesi'nde geçirdiğim yedi yıllık bir öğrenimden edindiğim yabancı dil bilgisinin, daha doğrusu bilgiçliğinin güvencesine sığınıp çeviri (aslında deviri) yapmaktan başka? Evet, yazı yaşamına çeviriyle başladım.

Çeviri dışında, ilk yazım 1936'larda ölen ünlü Fransız romancısı Paul Bourget üstüneydi. Sonradan *Disciple* (öğrenci, çırak) adlı romanının özetini verdiğim yazarın, sayısız yapıtlarından ancak üçünü okumuştum.

Bu yazı, birkaç kitaptan derlenmiş bir çeviriydi aslında. Ne var ki, imzamı taşıyordu: Bir arkadaşımın uyarısından sonra, imzamı koyduğum her yazının alıntılar dışında, «benim» diyebileceğim bir çaba, bir yaklaşım ürünü olmasına çalıştım, bugün de çalışıyorum.

YÜCEL dergisi ve daha sonra UFUKLAR, YENİ UFUKLAR çevresinde oluşan yazar arkadaşlarınızın ortak temel düşünceleri savunduğu söylenebilir mi? Bu düşünceleri özetler misiniz?

Yücel dergisi, başlangıçta, (1935) Robert Kolej çıkışlı, Amerikan öğrenim çarkından geçmiş; sola kapalı, Amerikan özgürlük anlayışı ve sanat beğenisi doğrultusunda eğitilmiş, ama gönül kafası *Türk*'e, *Türklüğe* bağlı üç dört hukuk öğrencisinin çabasıyla çıkmaktaydı. Temelde, bu gençleri birleştiren bağ, Atatürk sevgi-

siydi, Devrim Türkiye'sinin uygarca bir yaşama olan özlemiydi. Bu sevginin, bu özlemin bilinçleşmesi için bir yıl kadar zamanın geçmesi gerekti. Atatürk'ün gençliğe seslenişi, o ünlü seslenişi birinci planda yer alıyordu dergide. Öyle ki, derginin kapağı, bir yıl kadar elinde meşale tutan bir genç resmiyle süslüydü. Atatürk gençliği sesini duyurmak istiyordu. Nitekim 1 Şubat 1935 tarihli ilk sayısında şöyle deniyordu: «Yücel, gençlik kültür ve bilgi cöngüdür. Bu amaca erişmek için, bugünkü devrimi başaran büyük önderin çizdiği devrim prensiplerinden ayrılmayacağız.»

Yücel, uzun süre, tutarlı bir kadro oluşturamadan adeta yamalı bohça niteliğinde sürdürdü yaşamını. Aşağı yukarı her sayıda, yerli yabancı hukuk profesörlerinin birer yazısı yer almaktaydı. Ayrıca, Mithat Cemal'den, Muhlis Ete'den, Sadri Ertem'den tutun da Munis Faik'lere, Feridun Fazıl'lara kadar dünya görüşleri birbirini tutmayan kimselerin yazıları Amerikan yazarlarından yapılan çevirilerle birlikte yer alıyordu. Dergi, 9. sayısından sonra kapak değiştirerek, aylık bilgi ve kültür dergisi olarak kendine bir çeki düzen vermeye başlıyor. Işte ben, bu ara, Fransız yazarlarından yaptığım derme çatma çevirilerle girdim dergiye, her ne demekse «teknik çevirgen» de olarak. Kısacası dergi bir yılı aşkın bir süre, ağır konular yanında, «çabucak okunması için güzel ve kısa fikirler»le çıktı. 13. sayının önsözünde, dergi şöyle özetliyordu, bilgi ve kültür dağarcığını: «Her düşünceye saygı gösterdik. Bazan, birbirine aykırı düşünceleri yan yana koyduk ve hiçbir zaman okuyucularımızın kafalarına, görüşlerine eğemen olmamak, onları düşüncelerinde hep özgür bırakmak istedik.» Böylece, Yücel, *en iyi memleket ülküsü* doğrultusunda *iyiye, güzele ve doğruya* doğru yürümüş olduğuna inanıyor ve büyük Atatürk'den aldığı esinle

oraya doğru yürümeyi amaçlıyordu. Yalnız derginin eski sayılarını karıştırırken görüyorum şimdi: Kapak değişmesiyle birlikte, iç kapağın başına yuvarlancık bir çerçeve içine, bir kurt resmi oturtulmuş, bir kaya üstünde, başı göklerde uluyan bir kurt resmi. Birkaç sayfa sonra, aynı resim *Ütügen Nerededir* başlıklı bir yazıyı süslüyor. Bu yazının ardından Süleyman Nazif'in İstanbul'un işgali dolayısıyla yazdığı *Kara Gün* adlı o ünlü yazısı; ardından da, sonradan kafatasçılığı seçen, Ergenekon düşlerinde eriyip yiten bir başka genç yazarımızın «Fikir Serpintileri»ni görünce kurt resminin anlamını kavrıyorum. Aynı sayıda, Orhan Burian katılmış aramıza. O Orhan Burian ki, Yücel'i yavaş yavaş, alttan ve derinden etkileye etkileye, Behçet Kemal'i bile yola getirerek, Atatürk'ü çığırtkan övgülerinden uzak tutarak, ona *Türkiye'nin Rönesansı* damgasını vurmuş ve Avrupa Rönesansının en büyük ürünü olan Humanizma ruhunu anlayışını kafamıza, içimize sokmuştur. Bakıyorum da kurt resmi (2 Aralık 1935'de başlamıştı) tam bir yıl sonra ortadan kalkmış. 1940'lardan sonra humanizma anlayışı humanist bir kafa ve yöntemle, kendi öz değerlerimize dönme zorunluğu Yücel'in başlıca ilkesi olmaya başlıyor.

Dilimize kazandırdığınız metinlerin içerik bakımdan ortak yanları olduğu söylenebilir mi? Bu çevirilerin düşünce ve sanat dünyamıza getirdiği görüşleri nasıl özetleyebilirsiniz?

Dergilerde çıkan, adına ancak deviri diyebileceğim çevirilerden sonra, gerçek çeviri anlayışına, *Tercüme Bürosu*'ndaki çalışmalardan ve hele hele Sabahattin Eyuboğlu ile yakından tanışıp dost olduktan, birlikte giriştiğimiz imece çalışmalarından sonra vardım, diyebilirim. Burada Orhan Burian'ın da, çeviri ahlakı, an-

layışı, dürüstlüğü konusunda büyük, ama çok büyük katkısı, ne diyorum, hocalığı olduğunu söylemeliyim.

Sabahattin Eyuboğlu ile coşa taşa, güle oynaya, seve bayıla, her sözcük, her tümce, her düşünce üzerinde özene bezene, zorlana titizlene durarak yaptığımız çevirilerin ortak yanı, çağımıza damgasını vurmuş büyük düşünce adamlarının, sanatçılarının mesajlarını Türk insanına aktarmaktı. Bu çevirilerin çoğu deneme türündeydi. Bunları, önce bölük pörçük YENİ UFUKLAR'da yayımlıyor, sonra kendi yayınımız olan ÇAN YAYINLARI'na kitap halinde sunuyorduk. Bu yapıtların düşünce ve sanat dünyamıza getirdiği görüşleri özetlersek diyebiliriz ki, bunlar, bağnaz düşüncelerden arınma, özgür düşünceye en büyük değeri verme, insancalık diye adlandırabileceğimiz humanizma ruhu ve düşüncesidir; sola, yani köylüsü, işçisi, çalışan adamlarıyla bütün bir ezilmiş, hakları yenmişlerden yana güzel bir dünya özlemine açık bir humanizma.

Eleştirilerinize konu edindiğiniz kişilerin ve yapıtların gelişigüzel seçilmediği görülmektedir. İşlediğiniz konuları birleştiren çizgileri sizden öğrenmek istiyoruz.

Okuduğum kitaplar beni iki türlü etkiler: Kitaplarda ya kendimi ya da karşıtımı bulurum. Sevinçle mutluluk, üzüngle öfke, daha doğrusu hayıflanma nedeni olur benim için. Düşüncelerimi, duygularımı başkalarına aktarmak isterim, her insan gibi. İzlenimci bir yöntemdir benim yöntemim. Hüseyin Rahmi'yi (ki çok severim) çocukluğumdan beri okurdum, seve seve. Onu neden sevdiğimi, dünyada, toplumumuzda olup bitenlere akıl erdirmeye başladığım zaman anladım. Hüseyin Rahmi'den söz ederken elbette ki, iyi izlenimlerim kılavuzluk edecektir bana. Hüseyin Rahmi bağnazlıkla, kör inançlarla, yerinde, yordamında ölçü-

sünde alay ettiği, görgüsüz (onun deyimiyle hödük) insanları ibret pazarına çıkardığı ve bunu ustaca, sanatçı yeteneğiyle yaptığı için benim gözümde güzel bir sanatçıdır. Onu eleştirirken, elbette ki, o yer yer insanı bezdiren laf ebeliğini kınamaktan kendimi alamam. İşte, sevgiden kaynaklanan öznellik; ile sanat kaygısı, ölçülülükten kaynaklanan nesnellik burada söz konusu olabilir. Ben, bir eleştiride nesnel olabilmeyi ancak bu anlamda kabul ediyorum.

Eleştirilerinizde vardığınız değer yargıları arasında zamanla değişenler oldu mu? Örneğin Abdülhak Şinasi Hisar'la ilgili eleştirinizi şimdi de geçerli sayabilir miyiz? Bu görüşleri okurlarımıza aktarır mısınız?

Abdülhak Şinasi Hisar bir romancı olarak değerini yadsıyamayacağım bir insandır. *Fahim Bey ve Biz,* derinliği olan, yazın yaşamımıza kazandırılmış bir romandır. Ben, Bay Hisar'ı romancılığı yönünden değil *Boğaziçi Yalıları* adlı yapıtını ele alarak eleştirdim, doğrusunu isterseniz biraz öfkeyle. *A. Şinasi Hisar ya da Manevri Romatizma* adlı yazımda, Rauf Mutluay *Elli Yılın Türk Edebiyatı* adlı yapıtında romatizma sözcüğünü romantizma diye almış yanlış olarak. Hayır, romantizma değil, düpedüz romatizma, Bay Hisar, İstanbul'dan başlayarak, bütün Anadolu'nun yoksul, namuslu insanlarına kapalı, vur patlasın, çal oynasın, ekmek elden su gölden bir dünya cenneti, Boğaziçi cennetinin utanılası bir azınlık yaşamının sözcülüğünü, gönüldeşliğini yapıyordu. İşte böyle bir dünyada, «düşün gerçek sayıldığı» bir dünyada Bay Hisar, «sandalda akşamın şiirini geniş ve vahim dram halinde» duyarken (kendi deyimiyle) «manevi bir romatizmanın büyük sızıları» içine düşmüş ve ömrü boyunca o sızılardan bir daha yakasını kurtaramamıştı.

Bay Hisar'ın dünya görüşü üstüne, o insanlara yukarıdan bakan, kendine dönük dünya görüşü üstüne bir yazı yazmak istesem, yukarıda adı geçen yazımı olduğu gibi yinelerim; başka yazarlar üstüne bugüne kadar yazmış olduklarımı yineleyeceğim gibi.

Yargılarımda yanılmam diye bir büyük laf etmek istemem. Çünkü Bayer'in dediği gibi, yargılarımızın hepsinin değeri bir değildir, ama hepsi yargılanabilir. Örneğin, Yaşar Kemal'in *Akçasaz'ın Ağaları*, Fakir Baykurt'un *Tırpan* adlı romanları konusunda eski coşkumu bugün bulamıyorum, ne yazık ki. O yapıtlar üstüne verdiğim yargılarımı bugün yargılamak isterim, kendime olan güvenimi yitirmemek için.

Eleştiriyi bilimsel kesinlikte yanılmayan, yüzde yüz nesnel bir metin saymak olanaklı mı?

Eleştiri, Voltaire'in deyimiyle «ikinci esin kaynağı» sayabileceğimiz eleştiri, yapıttan sanat yapıtından yola çıkılarak varılan, doğrulamalar, göreceliklerle varılan bir yargıdır bence. Bayer'in dediği gibi bu yargı için ölçüt yapıtın kendinden gelmektedir : «Benim yargım, yapıtı yargılamaz, beni yargılar.» Bir yapıt karşısında kendimi yargılıyor durumda olunca, bu yargım zamanla değişen, olgunlaşan, olgunlaşması gereken düşünce ve duyuşlarıma uygun olarak öznelden nesnele, nesnelden yine öznele kayabilir. Ama Fransız eleştirmeni A. Thibaudet için kitap, yani geniş anlamda sanat yapıtı, uzun ömürlü, sürekli bir gerçektir, sürekli bir eleştiriye özlem duyan, sürekli, yani kalıcı bir eleştiriye sırtını dayamış, yüzyılların aşındırmadığı (tutucu, inatçı bir beğeni, kuşaktan kuşağa aktarılmış, titizlikle savunulmuş bir beğeni zoruyla aşındıramadığı) yapıtların kimisi üstünde görüşümüz değişebilir pekâlâ. Nitekim dünyaca bir başyapıt olarak benimsenen *Moby Dick* ad-

lı romanı, bir iki oluyor, Aziz Nesin ele alıp irdelemiş ve pek beğenmemişti. Haklı haksız konusunu bir yana bırakalım. Bence, hiçbir eleştiri kesin olamaz, hele bilimsel kesinlikte hiç.

Eleştirinin, edebiyatın gelişmesine katkısı nedir sizce? Ataç'ın bu alandaki çalışmaları ne gibi etkiler yaratmıştır?

Eleştiri, ikinci bir esin perisi olduğuna göre, yazarla, sanatçıyla, daha doğrusu yapıtla okuyucu arasından bir köprü kurma, okuyucunun, hele tembel okuyucunun gözüne çarpmayan incelikleri su yüzüne çıkaran ikinci bir yaratma yoludur. Ataç, yazınımızı, bir süre, donup kalmaktan, basma kalıplıktan kurtarma, kendini aşma yolunda olumlu bir yöne götürmeye çalışmış bir aydın kişiydi. Kedileri canlı tutan, bedeninde yuvalanan pirelerdir, demişti bana bir buluşmamızda. Bana kalırsa, Ataç, Türk yazınının durağanlaşmasını önleyen bir çeşit pire görevi görmekteydi. Bu konuda, Ataç, Andre Gide'in gölgesinde «Şeytanın» avukatlığını yapıyordu. Ataç bir hışımdı, gelişigüzel yazanlar, dil inceliklerine yan çizenler ve de toplumcu gerçekçilik adına sanatı röportajcılığa dökenler için.

Eleştirinin bizdeki gelişmesini irdeleyen değerlendirmeler sağlıklı olmuş mudur? Örneğin Ataç'ın toplumcu edebiyatın gelişmesine karşı çıkmak üzere egemen çevrelerce desteklendiği görüşüne katılır mısınız?

Bu görüşe katılmam, olsa olsa böylesi bir görüş karşısında gülmekten katılırım. Neden mi? Ataç, hiç kimsenin buyruğu altına girmeyen, girmeyecek olan bir insandı, özgür düşünceli bir insan. Hiçbir otoriteye kul köle olamazdı. Dilini tutmaz, bir nükte uğruna işinden gücünden, dostundan bile vazgeçmeyi göze alabilen

bir aydındı Ataç. O, günün toplumcu diye nitelenen yazınına karşı çıktıysa, kimsenin etkisinde kalmadan çıkmıştı. Orhan Veli ve arkadaşları için de, bir ara, CHP'nin kanadı altında çalıştılar, Türk şiirini devrimci doğrultudan saptırıp, burjuvaların yanında yer aldılar diye, utanılası birtakım suçlamalarda bulunanlar oldu. Orhan Veli'nin, o dünyanın en iyi yürekli ve nazik, çelebi insanını kaç kez gördüm yırtık pantolonla. Ataç kendi halinde bir yaşam sürmekteydi. Yani, bu namuslu kimselerin egemen çevrelerce, parayla satın alınabileceğini mi söylemek istiyorlar?

Ben kendi hesabıma, onları böylesi bir suçlamadan, eski deyimle «tenzih» ederim.

1979

BİR KONUŞMA

Sayın Vedat Günyol, edebiyatımızı, özellikle toplumsal içeriği yönünden inceleyen yazarlarımızın başında geliyorsunuz. Hüseyin Rahmi'den Abdullah Cevdet'e, Halide Edip'den Sait Faik'e dek türlü yazarlarımızın yapıtlarına yansıyan toplumsal görüntüleri ustaca sergilediniz. «Atatürk Yılı»nda, Atatürk Türkiye'sinin, edebiyatımızda nasıl konu edinildiğini de bize açıklar mısınız? Kurtuluş Savaşımız ve Cumhuriyetin kuruluş süreci edebiyatımıza kesin bir doğrulukla yansımış mıdır? Bu konuları ele alan yapıtlar toplumumuzun ve kültürümüzün gelişme doğrultusunu gösterecek nitelikte midir?

Kurtuluş Savaşımız ta başından bu yana yazarlarımızın konu olmuştur, şiirde, romanda, öyküde, anılarda. Bu konuda, savaş dönemini tozu dumanı, barut kokusu, öfkesi coşkusu, acısı sevinciyle yaşamış kuşak ile; sonradan yetişen, romanlardan, belgelerden, anılardan esinlene esinlene, coşa taşa bu yakın geçmişin üzerine eğilen kuşağı birbirinden ayırmak gerek. Halide Edip'in *Ateşten Gömlek*'i (1922), Yakup Kadri'nin *Yaban*'ı

(1932) bir başlangıç sayılabilir. Bu iki büyük yazarın açtığı çığırın en güzel yapıtlarının başında *Türk'ün Ateşle İmtihanı* ile *Vatan Yolunda* gelir bence.

Cumhuriyet kuşağına gelince, belgelerden, sözlü tanıklıklardan yola çıkanların başında Hasan İzzettin Dinamo ile Samim Kocagöz'ü anmak gerekir. Dinamo'nun sekiz ciltlik *Kutsal İsyan*'ı saygıdeğer bir sabırlı çabanın ürünüdür, Kurtuluş Savaşı'nın kutsallığının eşsiz bir belgesi olarak. Samim Kocagöz'ün, *Kalpaklılar, Doludizgin* ve özellikle *İzmir'in İçinde* adlı yapıtları, belge sınırlarının ötesinde, bir sanatçı soluğunun coşkusunu ve sıcaklığını getirmesi bakımından övgüye değer. Bu iki yazarın yanında, Kemal Tahir, İlhan Tarus, Attilâ İlhan, Talip Apaydın, Tarık Buğra gibi romancılar yer almaktadır.

Burada bir ayraç açmak gerekir. Kurtuluş Savaşını kimin kotardığı konusunda bir ikilikle karşı karşıyayız. Talip Apaydın, *Toz Duman İçinde* adlı romanında, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın etkinliğinde gelişen savaşta, köylülerin asıl ağırlığı omuzlarında taşıdıklarını belirtirken, Kemal Tahir savaşın yükünü, Mustafa Kemal dışında, yorgun savaşçıların taşıdığı inancında. Kemal Tahir'e göre, Kurtuluş Savaşı, Mustafa Kemal'siz bir savaştır.

Cumhuriyet'in kuruluş süreci de, daha ilk günlerden başlayarak roman konusu olmuştur. Aynı tarihlere rastlayan (1934), iki yapıt var karşımızda: Memduh Şevket Esendal'ın *Ayaşlı ve Kiracıları* ile Yakup Kadri'nin *Ankara*'sı. Bunları, Cumhuriyet dönemine eleştirel gözle bakan yapıtlar izledi. Falih Rıfkı'nın *Roman* adlı yapıtı, Cumhuriyet gençliğinin yozlaşmaya yüz tutan durumları üstüne eğilmektedir. Son yıllarda, bu eleştiri Adalet Ağaoğlu'nun *Ölmeye Yatmak* romanıyla daha

bir keskinleşmiştir. Tek parti yönetimine göre koşullandırılmış bir tutumun yergisidir *Ölmeye Yatmak*.

Bu konuları ele alan yapıtlar toplumumuzun ve kültürümüzün gelişme doğrultusunu gösterecek nitelikte midir, diye soruyorsunuz. Hayır. Kültürümüzün gelişmesi Tanzimat'tan bu yana tartışılmaktadır. Burada saydığımız yapıtlarda bu konular serpinti halinde yer almaktadır. Örneğin Ahmet Hamdi'nin, Peyami Safa'nın ve daha başkalarının yapıtlarında olduğu gibi.

Atatürk'ün eylemi ve kişiliği «Atatürk Şiirleri»ne ne yolda mal edilmiştir?

Atatürk'ün eylemi ve kişiliği şiirlere, Atatürk'ün sağlığında sınırsız bir övgü niteliğinde, kaside düzeyinde yansımıştır. Faruk Nafiz'in, «Bu hıyaban ebediyet yoludur, / Gider Allaha kadar burdan ucu» dizelerindeki aşırı övgü (Atatürk'ü bile tedirgin edecek ölçüdeki övgü) Behçet Kemal'in içten yürekten, yalansız dolansız övgüleri, son hesaplaşmada yüzeyde kalan birer övgüydü. Atatürk'ün ölümünü izleyen günlerde, sulu göz ağıtlar, ayaküstü yazılmış, parıldayıp sönen çırağ örneği yakınmalardır. Kurtuluş Savaşını bir destan bütünlüğü içinde ele alma onuru, başta Nâzım Hikmet olmak üzere, Dağlarca, Cahit Külebi ve Ceyhun Atuf Kansu'ya vergi bir ayrıcalık olarak korunmaktadır. Uzun süre korunacaktır da.

Köy romanı, köy gerçeklerimizi tam olarak işleyebilmiş midir?

Köy romanı gerçeklerimizi tam olarak işleyememiştir bence. Köy romanı diye bir tür, başlangıçta bir zorlama tür olarak çıkmıştır ortaya. *Anadolu'da Tanin*'le *Taşra*'ya açılan aydın ruhunun suçluluk duygusuyla dolup taşan bilinci, birtakım kent aydınlarını konusunu

köy yaşamından alan, ama bu yaşama yabancı sorunlar üstünde roman öykü türünde kalem oynatmaya itmiştir. *Karabibik, Küçük Paşa* bu türün başını çekmişlerdir. Köy romanı, asıl köyden çıkmış, kentlerde eğitilmiş aydınlarca başlatıldı. Ama, bu romanlar da yer yer röportaj çerçevesinde kalmakta, yer yer de, hele yaşlı kadınları, köylü şivesiyle Marx'dan özetlenmiş, basite indirilmiş sözlerle konuşturma sevdasında ve saplantısında duralayıvermektedirler. Köyün kente akın ettiği, kentlerin köyleştiği bugünkü Türkiye'de, artık otuz yıl öncesinin köy romanı diye adlandırılan roman türü geçerliğini yitirmiş sayılabilir. Türk insanının romanıdır artık söz konusu olabilecek olan, bir ayağı Avrupa'larda, bir ayağı köyle kent arasında, yaşayışında, görüşünde, duyuşunda durmadan değişen, bir çeşit karma özlemler besleyen, çaresiz, şaşkın Türk insanının romanı... Böylesi bir ortamda, Türk insanının gerçeği tam olarak işlenebilir mi?

Kentleşme olgusunu, iş ve işçi çevrelerini, aydınlarımızın sorunlarını ele alan yapıtların sizce övgüye değer yanları ve genel eksiklikleri nelerdir?

Kentleşme olgusu Türkiye'mizde çarpık bir biçimde gelişmektedir. Kente gelen köylü, köyden getirdiği ve sürdürmekte direndiği ilkel alışkanlıklarından sıyrılıp kent adamı olamadığı gibi, kentli de kentliliğini koruyamamakta, köyleşen, düzensiz, başsız kıçsız bir yaşamın baskısı altında kişiliğini yitirmektedir. Bu olgu içinde, iş ve işçi çevrelerinin sorunlarını, aydınlarımızın sorunlarını ele alan yapıtlar, sonu sıkıyönetimlere varan olayların yüzeyde kalan, kimi zaman ayrıntılarla besili birkaç kesitini vermekten öteye gidememişlerdir. Füruzan'ın *47 liler*'i, Erdal Öz'ün *Yaralısın*'ı, Sevgi Soysal'ın *Şafak*'ı, Çetin Altan'ın *Büyük Gözaltı*'sı, Lütfü

Kaleli'nin *Haşhaş*'ı bu konuda birer başlangıç sayılabilir. Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar*'ı ile aydınların iç dünyasına açılan pencere, Adalet Ağaoğlu'nun o nefis yapıtı *Bir Düğün Gecesi* ile, Ahmet Hamdi'nin *Huzur*' unun bir uzantısı niteliğine bürünmektedir. Dar bir çerçeve içinde de olsa (ki bu bir eksikliktir) toplumsal yaşamımızın aydın gözüyle incelenip değerlendirilmesine yönelik olumlu bir çabanın ürünleri yeşerme yolundadır.

1981

CUMHURİYETE KADARKİ DERGİCİLİĞİMİZ ÜSTÜNE

Türkiye'de dergicilik, tıpkı gazetecilik gibi, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde boy gösterir. İlk dergi, 1861 tarihini taşımaktadır: *Mecmua-i Fünun*. Bu tarihten bir yıl önce, (devlet girişiminden, desteğinden uzak) ilk Türk gazetesi yayımlanmaya başlar: *Tercüman-ı Ahval*.

Gerek, (Agâh Efendi'yle birlikte) *Tercüman-ı Ahval*'i, iki yıl sonra da (1862) *Tasvir-i Efkâr*'ı çıkaran Şinasi (1824 - 1871) olsun, gerek *Mecmua-ı Funun*'u yöneten Münif Paşa (1830-1910) olsun, Avrupa'da bulunmuş, Batı kültürünün etkisinde kalmış aydınlardı. İkisi de, daha başka birçokları gibi, Batı uygarlığının bilim, teknik, sanat vb. alanlarında Osmanlı dünyasından ne denli üstün bir durumda olduğunu yakından görmüşlerdi.

Ne var ki, bu üstünlük, Türkiye'nin yazgısını ellerinde tutan yöneticilerce, sadece askerlik alanında duyulmuş, Batı karşısında ayakta durabilmenin tek yolu, orduyu yenilemek, güçlendirmek görüşünde odaklanmıştı. Selim III'ün tutumu buydu.

Ancak, Abdülaziz dönemindedir ki (1861-1876), Batı'nın bilim ve teknik alandaki üstünlüğü duyulmaya başlandı. *Galatasaray Sultanisi*'nin (1868), *Darülfünun*'un (1870) açılması, *Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye*'nin (1867), *Darülmuallimat*'ın (1870) kurulması onun zamanına rastlar. 1870'de, Napoleon III'ün çağrılısı olarak Avrupa'ya ayakbasan *ilk* padişah olmasına karşın, Abdülaziz'in Batı kafasının erdemine gönülden kafadan, bilinçle inandığı ileri sürülemez. Devleti, altından kalkılmaz borçlara sokup, *Beylerbeyi Sarayı* (1865), *Çırağan Sarayı* (1871) gibi, halkın esenliğine ters düşen yapılarla tüketimci bir tutumu benimsemiş olması tahttan indirilmesine yol açmıştı.

Her ne olursa olsun, Türkiye'de gazeteciliğin ve dergiciliğin Abdülaziz döneminde başlamış olduğu söylenebilir. Tarihçiler, gazete ve dergi sayısının bu dönemde rekor düzeye ulaştığını söylüyorlar.

Bu açıklamadan sonra dergiciliğimize dönelim.

Bizde, 1850 yılında, yarı Türkçe yarı Fransızca yazılarla çıkan ve çoğunlukla tıp konusuna öncelik tanıyan *Vakayi Tıbbiye* dergisi sayılmazsa, ilk yayınlanan Türkçe dergi *Mecmua-i Fünun*'dur. Dergiyi, *Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye* adına, üç kez «Maarif Nazırlığında» bulunmuş olan Münif Paşa yönetmiştir. Bu dergiyi, *Ceride-i Askeriye* (1863), *Mecmua-i Askeriye* (1864), *Mecmua-i Ulum* (1867), *Tuhfet-ül Tıbb* (1868) vb.. gibi dergiler izler.

Dikkat edilirse görülür ki, ilk aşamada, pek de önemli olmayan bu dergilerin içeriği, adlarından da anlaşılacağı üzre, fen, askerlik ve tıpla ilgili konulardı. Bu dergilerde okurlara sunulan bilgiler, daha çok, belli alanlardaki yeniliklerle ilgili, merak uyandırıcı, eğlendirici, yüzeyde kalan, derinlere inmeyen, sudan bilgilerdi. Başka türlü de olamazdı. Çünkü, ne de olsa ko-

numu gereği bir diktatör olan Abdülaziz ve kafa yapısı, yaşam kuralı bakımından zorbalığa gönül vermiş Abdülhamit dönemlerini kapsayan uzun bir zaman dilimi içinde, gerek bilim, gerek sanat yoluyla toplumsal, hele hele politik konulara değinmek olanaksızdı. Abdülhamit'den önce adı konulmayan, görülür görülmezcesine var olan *sansür,* Demokles'in kılıcı gibi, aydınların, yazar çizerlerin başı üstünde sallanmaktaydı.

Örneğin, o suya sabuna dokunmayan *Mecmua-i Fünun* var ya, bir iki yıllık yaşamından sonra, 1882'de (yani Abdülhamit döneminde) yeniden çıktıktan az bir süre sonra, bir yazıda «yıldızböceği» konulu *fenni* bir yazıdan ötürü kapatılmıştı. Neden? Yıldız Sarayı'nda oturan Abdülhamit gocunmuş olmalıydı «yıldızböceği» sözünden. Münif Paşa, Saray'da, mahkeme önünde yargılanmış, terler dökmüştü bu yüzden.

Abdülhamit döneminde sansür öylesine akılları aşan bir düzeye varmıştı ki, değil yalnız Abdülhamit'e yakıştırılan sözcükler, kardeşi Murat V'i anımsatabilecek sözcükler bile yasaktı. Örneğin, gazeteler, başkalarına ait Murat adını bile, çoğu kez *Mir'at* biçimine sokmak zorunluluğunu duymakta, «deli», «mecnun» gibi sözleri de, Murat V'i anımsatabileceği düşüncesiyle kullanmaktan çekinmekteydiler.

Gelelim, Abdülaziz ve Abdülhamit dönemlerinin belli başlı dergilerine: *Mecmua-i Ebüzziya* (1880), *Hazine-i Evrak* (1881), *Malumat* (1893), *Mektep* (1893), *Muhit-ül Maarif* (1902), *İçtihat* (1904), *Resimli Kitap* (1908), *Şehbal* (1909), *Ulum-u İktisadiye ve İçtimaiye Mecmuası* (1909) bu dönemin adı anılmaya değer dergileridir. Bunlara, Teodor Kasap'ın çıkardığı *Diyojen* (1871), *Çıngıraklı Tatar* (1872) adlı mizah dergileriyle *Hayal* (1872) adlı mizah dergisini katabiliriz.

Dergilere *edebiyat* sözü, bu dönemde giriyor. *Ha-*

zine-i Evrak'ın alt başlığı şu: «Umumiyet itibariyle fünuna dair risalei edebiyye.»

Hazine-i Evrak'ın besmeleyle başlayan önsözünde, aydınlanmanın üniversiteler dışında, birtakım bilim derneklerinin katkısıyla sağlanabileceği söylenmekte ve bu dernek üyelerinin katkısıyla fen konusunda ulusumuza hizmet edilebileceği anlatılmaktadır. Derginin ilk yazısı, Münif Paşa'nın Satranç oyunuyla ilgilidir. Edebiyat olarak da, Ekrem Bey'in La Fontaine'den çevirdiği *Ağustosböceği ile Karınca* ve *Karga ile Tilki* masalları yer almaktadır. Edebiyat adına, daha ileriki sayfalarda, veremli bir kızın Versailles'dan Paris'deki babasına yolladığı şu gülünç mektup var. Okuyalım birlikte:

«Sebebi hayatım olan pederim: Cenabı Allaha şükrederim ki, benim bu gecem iyi geçti. Sana çok lakırdılar söylemeye şu dakikalar içinde iktidarım var zannediyorum...» İmza: Mahmut Celâlettin.

Bu zat, biliyor musunuz ki, Abdülhak Şinasi'nin babasıdır. Derginin 8. sayısında, Sami Paşa'nın ahlak üzerine bir yazısı yer alıyor. Yazar, burada, kin, nefret ve kıskançlığa karşı deva olarak şunu gösteriyor: Allah'tan korkmak ve halk karşısında utanmak, haya etmek. *Hazine-i Evrak*'ın ahlak anlayışı, görülüyor ki, Allah korkusunda odaklanıyor.

Dergiye ağırlığını koyan *Sami Paşa,* bir başka yazısında, Arap Hadis Okuluna öykünerek, şunları yazıyor: «İnsan, aklın son sınırına varsa bile, elde ettiği bilgi, kendinden öncekilerin sözlerinden ve ahlak anlayışından öteye geçemez.» Geriye bağlılığın, ilerlemeye kuşkuyla bakışın bundan daha açık bir belgesi bulunamaz sanıyorum. Adı geçen Sami Paşa, Mehmet Rauf'un babası, Hamdullah Suphi'nin de büyükbabasıdır. Ham-

dullah Suphi'nin Tanrıöverliğinin kaynağını başka yerde aramaya gerek yok artık.

Bu dönemin bir başka önemli dergisi *Malumat*, oldukça ilginç bir programla çıkıyor karşımıza. *Padişahım Çok Yaşa* parolasını, derginin sağlı sollu ilk sayfasının başına koyarak, kendine bir çeşit sigorta güveneği sağlayan dergi, şöyle diyor önsözünde: «Edebiyat, gazetemizin büyük bölümünü tutacak, ama her zaman bir üslup ile yazılmış manzumeler veya bir zeminde karalanmış şairce makaleler ile zihinlere usanç getirmeyecek... Kimi zaman ciddi, kimi zaman efsane kabilinden manzumeler yayımlayacağız. Batı edebiyatından, Doğu zevkine aykırı düşmeyen güzel yapıtların çevirilerini vereceğiz. Ahlaka ilişkin yapıtlardan, en çok latif, filozofça fıkralar seçeceğiz... Aşırıya kaçmadan, soğuk soğuk Fransızca bozmalarından veya bozuk düzen Divan efendisi ifadelerinden kaçınacağız... Kendi dilimizi yazmaya çalışacağız...»

İşte, size toplumsal ve siyasal içerikten yoksun (ne yazık ki öyle), ıvır zıvırla okuyucularını eğlendirmekten öte bir işlevi olmayan bir dergi.

Aynı tarihte çıkan *Mektep* dergisi de, on beş günde bir yayımlanır *edebi ve fenni risale* olarak, Doğu ile Batı'yı, hiçbir bileşime gitmeden, oldukları gibi, iki ayrı bölüm halinde, yansıtmayı amaçlıyor.

Mektep dergisinin içeriği şöyle: «Önce Doğu'ya ve Batı'ya ait olmak üzere başlıca iki bölümde, ahlak, felsefe ve özellikle Acem, eski Hint tarih ve edebiyatlarından söz edeceğiz... Edebi eserler, milli hikâye ve romanlar yayımlayacağız.» deniyor.

İkinci Meşrutiyet'e kadar, dergiler, suya sabuna dokunmadan, eğlendirici, oyalayıcı niteliklerini sürdürüyorlar. Doğuyla Batıyı, birbiriyle uzlaşmaz iki ayrı uygarlık düzeyinde yansıtıyorlar. Ama bu ara, Abdullah

Cevdet, 1904'lerde, Cenevre'de başlatıp, Mısır'da sürdürdüğü *İçtihat* dergisiyle, özgür düşünceye kanat açıp, Abdülhamit zorbalığına karşı cephe alıyor. Türk dergiciliğinde, düşüncenin ve düşünce onurunun bayraktarlığını yapıyor, atak, yılgısız bir tutumla.

Kılıç Hakkı'nın yobazlığa saldıran yazılarına yer veren dergi, dil ve din anlayışı, ekonomi görüşü, özgürlük düşüncesiyle Atatürk devrimlerine ışık tutmuştur.

Bu dönemin, baskısı dizgisi, bugün için tarihsel birer belge değeri taşıyan resimleriyle ün yapan *Şehbal* yanında, edebiyata ağırlık veren *Mecmua-i Ebüzziya, Servet-i Fünun* ve özellikle de *Resimli Kitap* gibi dergileri önemlidir.

Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) 1891'lerde, Edebiyat-ı Cedide akımının organı olarak çıkardığı *Servet-i Fünun,* önceleri, daha çok tıp ve fen konularına geniş yer ayırmaktaydı. Dergi, 1896'da Tevfik Fikret'in yönetimine girdikten sonradır ki, edebiyat konuları ağırlık kazanıyor bir ölçüde. Daha sonraları Hüseyin Cahit'in yöneticiliğinde yayımını sürdürüyor ve 1901 Ekiminde kapatılıyor. Dergi, aynı yılın Kasım ayında yeniden çıkmaya başlıyorsa da, artık kişiliğini yitirmiş ve Saray, edebiyat yayınlarını yasakladığı için, «fennî musahabeler» arıcılık, besin maddelerindeki kalorilerle ilgili konulara kaymak zorunda kalmıştır. Özellikle, Birinci Dünya Savaşı yıllarında, savaş ve cephe haberleri veren resimli bir dergi durumuna düşmüştür. Bu da, Türkiye'de dergiciliğin, tek parti dönemini de içine alan uzunca bir sürede, ne acınası durumlara düştüğünü göstermesi bakımından ibret vericidir.

Başlangıçta Namık Kemal vb. lerinin «seviyeli» yazılarına, mektuplarına yer vermesine, Voltaire'den, Rousseau'dan çeviriler yayımlamasına karşın, *Mecmua-i Ebüzziya*'nın, zamanla vardığı çizgi, *Servet-i Fünun*'un-

kinden pek farklı değildir. Bu dergi de, zamanla, düşündürücü olmaktan çok, oyalayıcı bir nitelik kazanıyor. Örneğin, derginin 3. ve 4. ciltlerindeki kimi yazıların başlıklarına bakmak bu yargımızı doğrulamaya yeter. *Kibritin Bulunuşunun Ellinci Yılı, Ünlü Yankesiciler, Saatçilik, Ünlü Su Baskınları* vb... Bu arada, dünya gazeteleriyle ilgili uzunca bir yazı var ki dergide, ucu Osmanlı basınına dokunduğu için üstünde durulmaya değer. Yazı, derginin kendi durumunu da açıklayan şöyle bir yorum getiriyor: «Bizde gazetecilik (bu arada dergicilik, tabii) çocukluk çağındadır... şimdiye kadar çıkan ve elde bulunan gazetelerimiz *cenin-i saki*'dan (düşük) başka bir şey değildir.»

Resimli Kitap'a gelince, bu dergi, daha çok şiire, hikâyeye, resime, müziğe, bu arada da spora, ekonomiye (Malthus yasası), güncel olaylara (milletvekilleri üstüne bilgiler), ulusal ve uluslararası eğitim (Mahmut Sadık) gibi konulara, belge niteliğindeki resimlere yer vermektedir. Mehmet Emin Yurdakul'dan, Yakup Kadri'den, Faik Sabri'den daha başkalarına kadar, bir zamanın ünlü imzaları yer almaktadır dergide. Resimli Kitap'ın etkisi büyük olmuş ve bu etki, Cumhuriyet'in başlarında, Mehmet Emin'in yönetiminde çıkan ve o günlerin en ilginç dergisi olan *Hayal*'da bütün ağırlığıyla kendini duyurmuştur.

Resimli Kitap, İkinci Meşrutiyet yıllarının Abdülhamit zorbalığını etkisizleştirdiği günlerde çıkmaktaydı. *Mecmua-i Fünun*'un, «Yıldızböceği» başlıklı bir yazı dolayısıyla kapatılabildiği 1882'lerden uzaktaydık artık. Aradan 16 yıl geçmişti. *Resimli Kitap*'ın 5. sayısında Saffeti Ziya'nın, bir sevda serüvenini dile getiren «Yıldızböcekleri» adlı yazısı, hiçbir kovuşturmaya uğramadan çıkabiliyordu, Münif Paşa'nın öcünü alırcasına ve

de Abdülhamit'le curnalcılarının gözlerine bata bata. Gün olmuş, devran dönmüştü çünkü...

Gerek gazetecilik, gerek dergicilik yaşamımızda, gün olup devran dönmesi, dönem dönem nefes aldırmıştır yazarlarımıza (tabii ilerici yazarlarımıza). Bugün hâlâ, bu gel-git dönemlerde, söz ve yazı özgürlüğü yanıp yanıp sönmektedir.

Türkiye'de basın özgürlüğü (kısacık dönemlerde de olsa), oldum bittim gericilerin, din ve bağnazlık tüccarlarının ekmeğine yağ sürmüştür daha çok. 1908 Meşrutiyet döneminin bir yıl süren kesiminde yaşanan sınırsız basın özgürlüğü günlerinde çıkan 353 gazete ve dergi arasında, Derviş Vahdeti'nin *Volkan* adlı gazetesinin kışkırtıcılığı doğrultusunda, birkaç dinsel dergi, şeriatçılığın savunuculuğunu üstlenmişlerdi: *Sebil-ür Reşad, Sırat-i Müstakim, Beyan-ül Hak* vb... Bunlar, *İçtihat* dergisinin insan aklına üstünlük tanıyan gözüpek atılımına karşı bir *antidot* niteliği taşıyordu.

Her ne kadar, çok partili rejime girdikten sonra (1952), Süper Mürşit'in *Büyük Doğu*'su dışında sesini duyurabilen ve *Volkan*'la *Sebil-ür Reşat* düzeyinde (ya da düzeysizliğinde) gazete ve dergi çıkmadıysa da, başta *Risale-i Nur*'lar olmak üzere, çeşitli gerici broşür ve kitaplar Anadolu'nun — aldatılmaya, uyutulmaya elverişli — dört bir bucağına yayılmıştır, yayılmaktadır da. DP ve onun uzantısı olan iktidarlarda, gericilik propagandaları, dergilere gereksinim bırakmamış ve gericilik, camilerde vaaz biçimine girerek daha bir etkili olmuştur.

Avrupa'da çoktan (Fransız Büyük Devrimi ile) başlayan ve Osmanlı imparatorluğunun parçalanmasında rol oynayan ulusalcılık akımı, 1900'lerden sonra, bizde de *Turancılık* denilen sapık bir akımın doğmasına yol açmıştır. *Türkçülük* adı altında ortaya çıkan ve Osman-

lı İmparatorluğunun yıkılışında Türklerin varlığını koruma doğrultusunda ulusal kültürümüzün geliştirilmesini amaçlayan bir yurtseverlik akımının sonradan yozlaştırılması, dil konusundan, kültür konusundan politik bir saplantıya dönüşmesine tanık oluyoruz.

Türkçülük, ilk aşamada dil konusunda göstermiştir ağırlığını.

Selanik'te, on beş günde bir çıkmaya başlayan *Genç Kalemler* (1911), «edebi ve ilmi» olma doğrultusunda, bir yılı bulan bir süre içinde, Ziya Gökalp'in önerilerinin ışığında, *Türk Milliyetçiliği*'nin dil ve edebiyat anlayışını yansıtıyor. Ömer Seyfettin, Ali Canip, Kâzım Nami, Aka Gündüz ve Hamdullah Suphi, yazılarıyla Sade Türkçeyi, «Yeni Lisan» deyimi altında, yerleştirme çabasına girişiyorlar.

Dil konusunda, birlikçe beraberlikçe, milliyetçilik görüşünde destekli, dayanışmalı bir çaba ürünü olan *Genç Kalemler* yanında, Türkiye'de ilk kez, belli bir ülkü (Ziya Gökalp'ın deyimiyle *mefkûre*) çevresinde, bir düşünce akımı coşkusunda toplananların dergisi *Türk Yurdu* olmuştur.

«Yurtta gerçek usul ve uzmanlık üzerine kurulu bilimsel bir akım yaratma» amacıyla kurulan *Türk Bilgi Derneği*'nin organı olan bu dergi, Türk insanına, geçmişinin belgeli ispatlı bilincini getirerek, düşsel bir dünya ülküsü aşılıyordu. Öyle bir dünya ki, Halide Edib'e *Yeni Turan* (1912) romanının coşkusunu verebiliyor, Yakup Kadri'ye *Ergenekon* günlerini yaşattırabiliyordu.

Türk Yurdu'nun elimde bulunan sayılarını karıştırıyorum ve görüyorum ki, Türkiye'de ilk kez, (doğru yanlış) belli bir düşünce, bir inanış dile geliyordu. Derginin 20. sayısında, Rusya'daki Türk Cumhuriyetleri, Attilâ üstüne bir öykü çevirisi, Anadolu'nun tarihsel coğrafyası konulu yazılar yer alıyor.

Dergi, 21. sayısında, İran Türklerini inceliyor, Ali Ulvi'nin Türk soyu üstüne bir yazısı yanında, *Türkler Bir Ulusal Ruh Arıyor* adlı bir başka ciddi yazı yer alıyor. 132. sayıda Halide Edip'in Babür Han'la ilgili bir çevirisi, 135. sayıdaysa *Altaylara Doğru* başlıklı bir yazı var. Atatürk'ün Misak-ı Milli sınırları içinde kalkındırıp onurlandırmaya çalıştığı yirminci yüzyıl Türkiye'sinin, bir ucu Sümer'lere Akat'lara varan geçmişinin aydınlığa kavuşmasında aradığı ulusal dayanakla, *Turan* düşü arasında büyük bir uçurum var.

Ne olursa olsun, *Türk Yurdu*, bir düşünce, bir *mefkûre* çevresinde toplanmış aydınların ortak dileğini yansıtma bakımından, Türk düşünce yaşamında, doğru-yanlış, etkin bir yer tutmuştur.

Bu dönemde, *Türk Yurdu*'nun görüş, anlayış, ülkü doğrultusunda, adlarını anmadan geçemeyeceğimiz şu dergiler var: *Halka Doğru* (1913), *Milli Tetebbular* (1915), *Muallim* (1916), *Milli Talim ve Terbiye* (1916), *Yeni Mecmua* (1917), *Edebiyat-ı Umumiye* (1916) vb...

Buraya kadar söylediklerimizin genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse, diyebiliriz ki, bizde belirli aralıklarla yayımlanmış dergiler, toplumumuzun Batı'ya öykünme döneminde ortaya çıkmış, ancak, dünyanın, özellikle de yurdun toplumsal, ekonomik gelişim ve değişimlerini izleyememiştir.

Meşrutiyet'ten sonradır ki, bir oranda düşünce ve basın özgürlüğünün gelişiyle, kimi dergiler, bazı edebiyat akımlarının temsilciliğini üstlenmiş, kimileri de, toplumda — aydınlar çevresinde — oluşan yeni düşünce akımlarının savunuculuğuna yönelebilmiştir ancak.

Başlangıçta, okuma yazma alışkanlığı yaratmak (Ahmet Mithat Efendi örneği), Batı'da oluşan bilimleri, teknik buluşları aktararak okuyucuları eğlendirerek eğitmek (Hüseyin Rahmi'de de ağır basar bu amaç)

işlevini üstlenmiştir dergilerimiz. Düşünce alanında, yenileşme konusunda yürekli bir savaşım (*İçtihat* dışında) söz konusu değildir. Örneğin, *Servet-i Fünun* döneminde, bütün savaşım, dergi içinde, «ses uyağı», «göz uyağı» gibi görüşler çerçevesinde verilmiştir, bir kısır döngü halinde. Ne var ki, bu savaşım, dilin «ağdalı» olmasını önleyememiştir.

Genç Kalem'lerin, R. Mutluay'ın deyimiyle talihsiz bir nitelik taşıyan «Yeni Lisan» açısından dilin sadeleştirilmesi konusunda açtığı savaşım, dört bir yandan gelen saldırılara karşın, mertçe yürütülmüş ve bugünün, «dili özleştirme» çabasına önayak olmuştur.

1860'lardan, 1918'lere kadarki dönem aydınlarının kafalarındaki sorun, ne yazık ki toplumu değiştirmek, çağdaşlaştırmak değil, sadece İmparatorluğun, dini, geleneği, kültürüyle sürdürülmesi olmuştur. Tanzimat'ın yarattığı Doğu-Batı ikiliği en yoğun biçimde sürüp giderken, birtakım aydınlar, kurtuluşu Pan-İslamizm, Pan-Türkizm, Turancılık saplantılarında bulmuşlardır.

Son söz olarak diyebilirim ki, Türk dergiciliğinde atak bir düşün ve yazın savaşımı, Cumhuriyet döneminde, o da 27 Mayıs Devrimi'nden sonra başlayabilmiştir ancak.

Cumhuriyet dönemi, az öncesi, sonrası ve bugüne kadar uzanan gelişimiyle dergiciliğimiz bakımından üzerinde önemle durulması gereken bir dönemdir. Bu konu bir başka yazımın konusu olacaktır.

NOT: Bu yazımı, iyiniyetle ele alıp eksiklerini belirten Alpay Kabacalı'nın *Milliyet Sanat* dergisinin 18 Aralık 1978 tarihli sayısındaki haklı uyarısını olduğu gibi veriyorum: «*Forum*'da, Cumhuriyet öncesinde yayımlanan dergileri ele alan sayın Günyol, bunların çıkış sürelerini belirtmiyordu. Mustafa Nihat Özön'ün *Edebiyat ve Tenkit Sözlüğü*'ndeki kimi maddelerden öğrendiğimize göre, ül-

kemizde ilk derginin yayımı tarihinden (1860'lardan) sonra birçok haftalık dergi çıkmış ve bunlar arasında uzun süre yaşayanlar da olmuştur. Mizah dergileri sayılmazsa, en uzun süre yaşayan (10 yıl, 6.5.1897) *Musavver Terakki'* dir. Öteki haftalıklar — sözü geçen kaynakta belirtilen ilk yayın tarihleri ve süreleriyle — şöyle: *Aafak* (1882), *Aşiyan* (1908, iki yıl), *Bahçe* (1909), *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası* (1916, iki yıl), *Gülşen* (1881, iki yıl), *Hazine-i Evrak* (1881, iki yıl), *Hazine-i Fünun* (1893, iki yıl), *Maarif* (1891, beş yıl), *Mecmua-i Edebiye* (1891, üç yıl), *Mirsad* (1891), *Musavver Muhit* (1908), *Mürüvvet* (1887, bir yıl), *Rübab* (1912), *Teavün-i Aklam* (1886).

1981'İN GETİRDİKLERİ

1981 yılı, deneme ve eleştiri alanında pek verimli bir yıl sayılmaz. Nitelik bakımından değil nicelik bakımından deneme türü olarak karşımıza çıkan yapıtların sayısı beşi geçmiyor. Çetin Altan'ın denememsi fıkraları, fıkramsı denemeleri; Salâh Birsel'in söyleşimsi öykümsü denemeleri dışında, genç kuşak yazarlarının yapıtları, deneme ve eleştiri konusunda, içerik bakımından oldukça kıvandırıcı bir düzeyde çıkıyorlar karşımıza. İçerik bakımından kıvandırıcı; ama, dil bakımından oldukça şaşırtıcı ve kusura bakmasınlar, bir ölçüde de usandırıcı.

Genç kuşaktan Enis Batur, Bedrettin Cömert, Özgür Savaşçı, Mazhar Candan; gencimsi kuşaktan da Tekin Sönmez, Ahmet Oktay, Önay Sözer deneme ve eleştiri konusunda hayli yüklü bilgi dağarcığıyla, dillerini hesaba katmazsak, özgün diyebileceğimiz yapıtlarıyla dikkati çekiyorlar.

Yazko 1981 İnceleme Büyük Ödülünü *Anlayan Tarih* adlı yapıtıyla kazanan Önay Sözer'in olsun, *Tahta Troya* adlı denemelerin yazarı Enis Batur olsun, *Bir*

Arayış'ın Yazıları, Bir Yazı'nın Arayışları'nın yazarı Ahmet Oktay olsun, hepsinin, ama hepsinin eskiden kopmuş, kopmaya ant içmiş ama, yeniyi yaratamamış bir dille, bir yapmacık dille, kafa patlatmadan okuyup anlaşılamayacak bir dille karşımıza çıkmaları, iyiniyetli okuyucuları (ki, ben onlardan biriyim) oldukça tedirgin etmekte. Üçü de şiirden yola çıkarak, düz yazıda, karar kılmasalar bile, düzyazıya gönül bağlamış, hayli yüklü bilgi dağarcıklarından bizleri yararlandırmayı amaç edinmiş. Ne var ki, Cevdet Kudret'in *Dilleri Var Bizim Dilimize Benzemez* «fehvasınca», zorlama bir dil saplantısında, amaçlarının çok uzağında kalmaktadırlar. Bazı örnekler vermeden önce şunu söyleyeyim: Ahmet Oktay, *Sürgün* adlı o nefis şiirlerin yaratıcısı, kotarıcısı Ahmet Oktay, «yazı bir kurtuluştur» diyor. Oysa, o çetrefil, o yenilik uğruna harcanmış Türkçe, bizi bir kurtuluşa değil, bir tutsaklığa, anlaşılmazlık, içinden çıkılmazlık tutsaklığına düşürüyor bir ölçüde. Nedir bu tutsaklık? Özümsenmemiş, yeterince özümsenmemiş kavramlara, düşüncelere yöneltmedeki dil yetmezliğinden gelen bir tutsaklık.

Bu yeni kuşak aydınlarımız, düşünürlerimiz ne yapıyorlar? Bir kültür dili yaratmak istiyorlar. Ne var ki, Türkçeyi, yüksek bir kültür dili düzeyine çıkma çabaları içinde olan Türkçeyi zenginleştirme yolunda harcıyorlar kendilerini, okunması güç bir dil kullanarak. Şöyle derinlemesine bir dil kültüründen geçmeden, dil ustalarını yercesine, yutarcasına içine sindirmeden bir kültür dili yaratma sevdası, tutkusu ne denli başarıya ulaşır bilinemez. Bu güzelim çaba, sonuçta birazdan örneklerle göstereceğim, açık seçiklikten uzak, adı geçen yazarlardan birinin bir başkası için kullandığı «hermétique», yani kapalı bir anlatımla boşa gitmiş oluyor.

Önce şunu vurgulayayım: Bütün bu genç yazar-

lar, Salâh Birsel'in J. London'a yakıştırdığı deyimle söylersek birer «okuma maratoncusu»durlar. Enis Batur'u alalım ele. *Şiir ve İdeoloji*'den *Tahta Troya*'ya dek Batının çağdaş yazını üzerine ne varsa okumuş olarak çıkıyor karşımıza. Önay Sözer de, *Anlayan Tarih*'de, Lohmann başta olmak üzere, yerli yabancı — daha çok yabancı — sayısız kaynaklardan esinleniyor.

Diyeceğim şu : Bu genç yazarlar, Batıdan yeni kavramlar getirme çabalarında, o kavramları karşılayan sözcükler bulma, yaratma gibi — anlaşılmama pahasına da olsa — büyük bir özveri içindeler. Ataç, nasıl anlaşılamama pahasına, Türkçenin arınması yolunda inatla, dirençle yeni sözcüklere sarılmışsa, bu genç yazarlar da, böylesi bir özveriye soyunuyorlar.

Şimdi, birtakım örnekler vereyim, dil konusundaki açmazlar üstünde sizleri düşünmeye çağırarak. Bunlar şaşırtıcı kavram karşılıkları dışında, çetrefil bir kuşdili Türkçesinin, insanı tedirgin edici zevksizlik örnekleridir.

Önay Sözer şöyle yazıyor, yapıtının giriş bölümünde : «Son bölümdeyse, bir yandan Lohmann'ın görüşlerini bütünlemek üzere yeniden W. von Humboldt'da başvurulurken, öbür yandan da, bütün bu düşüncelerin en duygan (!), en eleştirilebilir yerinden yakalanmasına (!) izin verdiği için (olanak sağladığı için olsa gerek) Arjantinli yazar J. Luis Borges'in konumuzla yakından ilişkili bir öyküsünün çözümlenip yorumlanmasına çalışılmıştır. Görülüyor ki, bu incelemede Lohmann merkez olmakla birlikte, onun düşüncesinin öndayanak, çerçeve ve uzantıları da bükümlü (!) bir tablo çizmek üzere ayrıca değerlendirilmiştir.»

Bükümlü bir tablo, ne demek sorarım size ve Önay Sözer'e? Çarpık, çarpıtılmış bir tablo mu demek istiyor? Nedir bu sözcüğün yabancı dildeki karşılığı? Bir başka yerde de, bölük pörçük gibi güzelin güzeli bir

deyimi beğenmeyerek «bölüklü parçalı» diye uyduruk bir deyim kullanmış.

Ahmet Oktay iyi bir şair, ama düz yazıda insanı şaşırtıyor. Neden mi? Bir tümcesini aktarayım size: «Çünkü kendi başına bir katılıktan, imlemsizlikten başka bir şey değildir dünya. İmlem insanın edimiyle belirir, doğada ve toplumda, intihar bile bu hak ediş girişiminin ürünüdür, olumsuz bir cevap olsa da. Ama kuşku yok: acılı yüzünü çevirdiği kesinlikle öteki'dir. Doğaya/topluma karşı girişilen bu olumsuz protesto, öteki'ne (kim bu öteki?) bir olumlamanın araştırıcı imini sunar, Husserl'i bu doğrultuda kısa bir süre (!) izlersek. Her ben kendini bilmek için öteki beni gereksinir. Bu yüzden gerçekten varolabilmek için yazı/söz'ü öngörür insan, örneksinir daha doğrusu: Bu dünyada/toplumda oluşunu, ona katıldığını, ya da reddettiğini *bildirecek* ve bu bildiriş öteki'ne *bildirilecektir*. Besbelli: yazmak bir'i, yazı iki'yi açığa vurur...»

Alın size bir iki tümce ki, içinden çıkabilirseniz aşkolsun size. Enis Batur olsun, Ahmet Oktay olsun ve de Sözer olsun, hepsi, bu çapraşık dille sesleniyorlar bize, kültür düzeyimizi fazlasıyla önemseyerek. Ama, bizlerin kültür düzeyi, çatlasak da patlasak da, onlarınkine ulaşamıyor, ayrı dilde konuşur oldukça.

1981 yılında, şöyle zevkle, beğeniyle okunacak bir iki yapıt var: Biri, yazı ustası Çetin Altan'ın *Gölgelerin Gölgesi* adlı yapıtıyla, Salâh Birsel'in *Paf ve Puf* adlı denemeleri. Çetin Altan'ın yılların eskitemediği, eskitemeyeceği yazarlık ustalığıyla, kimi zaman politikaya yan çizen; ama, yine de politikadan kopmayan, kopamayan incenin incesi, fıkramsı denemeleri yanında, Salâh Birsel'in, dünya yazarlarını birbiriyle çakıştırıp günümüze ışık tutan denemeleri ve B. Cömert'in yapıtı

1981 yılının en ilginç yapıtları arasında yer almaktadır bence.

Yine diyorum ki, eleştiri alanında, Bedrettin Cömert'in *Eleştiriye Beş Kala* adlı yapıtı, üzerinde saygıyla durulması gereken bir yapıttır. Hasan Hüseyin'in, insanın gözünü yaşartırcasına sıcak bir dost sevgisiyle derlediği yazılardan oluşan bu yapıt, otuz sekizlerinde dünyamızdan ayrılan bu değerli bilim adamının eleştiri ve eleştiri üzerine yazılarını topluca sunuyor bize.

Eleştiri alanında, Kültür Bakanlığı yayınları içinde çıkan bir yapıt var ki, üzerinde durulması gerek: Bu yapıt, (affedersiniz eser) Dr. Bilge Ercilasun'un *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit* adlı yapıtıdır.

Ciddi bir inceleme ürünü olan bu yapıtın önsözünde «Çalışmamızın konusu, Servet-i Fünun edebiyatının edebi tenkid görüşleridir. Tezimizde topluluğun faaliyet süresi olan 1896-1901 yılları arasında, Servet-i Fünun dergisinde yazılan tenkidi makaleler ele alınmış...» diyor yazar, ayrıca şunları ekliyor: «Çalışmamızda René Wellek'in tenkid anlayışını aldık ve «edebi tenkid»i, a) edebiyat teorileri (nazari tenkid), b) yazarlar ve eserler tetkiki (tatbiki tenkid) diye iki kısımda inceledik.»

Görüyorsunuz, yazar, Türk Dil Kurumunun yazın kurallarına, dil tutumuna, bağnazca bir tepki içinde kaleme almış çalışmasını. Örneğin, eleştiri sözcüğünün Osmanlıcadaki karşılığı tenkit'i, tenkid biçiminde yazmayı, daima sözcüğünü allayıp pullayıp, üstüne şapkalar giydirerek «dâimâ» biçimine sokmayı, T. Dil Kurumunu hiçleme yolunda bir silah olarak seçmiş. Onun dilinde toplum cemiyet, etkinlik faaliyet'tir. Bugün artık dilimize yerleşmiş sözcükleri kullanmak zorunda kalınca da, tırnak içine alarak içini rahatlatmaya bakıyor. Tür sözcüğünü bu yoldan kullanırken, dergi söz-

cüğünü, tırnaklamadan düpedüz benimsemiştir. Yazar, her ne kadar önsözde : «Bir zihin faaliyeti olan tenkidin, fikir hayatı içinde mühim bir yeri vardır. İnsanlar, yaşadıkları zaman ve mensup oldukları cemiyet ne olursa olsun, dâimâ bir tenkit kavramına sahiptirler...» gibi bayat, «amiyane» sözlerle başlamışsa da yapıtına, hakkını yemeyelim, sunduğu belgeler bakımından yararlı bir derleme yapmıştır.

Özgür Savaşçı'nın *Dilsizin Dilinden* adlı yapıtı bizi dil konusu üstünde düşündürmeye çağırıyor, hem de, yabana atılmaz bir duyarlıkla. Yaban illerde yaşamış; ama, anadiline bağlı bir sevdalı olarak, ilginç savlar ileri sürüyor dilde özleşmeye karşı çıkanlara yanıtlar vererek.

Bedrettin Cömert'in *Eleştiriye Beş Kala* adlı yapıtı dili dille sevişlirmeye gönül bağlamış bir aydın kişinin eleştiri yazıları ve eleştiri üzerine yazılarını içeriyor. B. Cömert de eleştiriye şiirden geçip gelen bir bilim adamı, Hasan Hüseyin'in deyimiyle «Şiiri eleştiriye yediren, eleştiriyi şiirle besleyen bir adam.» Kendi deyimiyle, şiirdeki duyarlığını eleştiriye uygularken, bu konudaki birikimini açık, anlaşılır bir dille değerlendiriyor. Toplumcu bir eleştirmen olan B. Cömert, kuramsal temelden kaynaklanmayan eleştiriyi eleştiri saymıyor. Ama, böylesi bir eleştirinin terim kargaşasına yol açmasından korkuyor, haklı olarak. Nitekim, Cemil Sena'nın *Estetik Çabaları* yapıtını eleştirirken, böylesi bir kaygıyla şunları yazıyor : «Kitaptaki Türkçe yetersizliği, terim kargaşası, ifade bunalımı, kitabı tümden itici, anlaşılmaz kılıyor.»

Eleştiriye Beş Kala'da, hepsi de aydınlık, tutarlı kırk altı yazı var. Kendi alanında çok ilginç, eleştiriye sevgiyi sokma becerisini gösteren bir yapıt.

1981 yılının bir başka ilginç yapıtı da, Alpay Ka-

bacalı'nın övülesi bir düzenleme, arı duru bir Türkçeyle sunduğu *Türkiye'de Yazar'ın Kazancı* adlı yapıtı. Tanzimat'dan günümüze edebiyat tarihimizin bir panoramasını belgelerle veren yazar, ayrıca tarihsel akış içerisinde yazarlığın ekonomik sorununu da irdeliyor. Kitabın birinci bölümü, dünü bugünüyle yazarlık mesleğini, ikinci bölümü, Tanzimat dönemini, üçüncü bölüm Meşrutiyet ve Abdülhamit dönemini, dördüncüsü 2. Meşrutiyet ve 'Mütareke,' dönemini, beşincisi Cumhuriyet'in ilk on beş yılını, altıncısı 1940-1950'leri, yedincisi Demokrat Parti günlerini, sekizincisi 27 Mayıs'dan sonraki dönemi, son bölüm de günümüz yazarlarının sorunlarını içermekte. Bu özgün yapıt, yazarlığın maddi sorunlarından hemen hepsine değinmekle birlikte, asıl 'telif gelirleri' üstünde duruyor ve Türkiye'de el değmemiş olan bu alanda, edebiyat sosyolojisi alanında, ilk çalışmalardan en özgünü olarak karşımıza çıkıyor. Çok geçmişin Ahmet Mithat'ı, az geçmişin Hüseyin Rahmi'si dışında «yazarlık mesleği»nin ancak 1961 Anayasası sonrasının gelişimi sonucu, halkın kendi içinden çıkan yazarlara yeteri ölçüde ilgi duymaya başladığını vurgulayan yazar, bunu umut verici bir evreye atılan ilk adım olarak niteliyor.

Tekin Sönmez de, şiirden kopup gelen bir düzyazı serüvenine atılmış *Morgun Önünde Üç Kadın* adlı yapıtıyla. Toplum ve sanat konularına, biraz aşırıya kaçan şiirsel bir anlatımla yaklaşan yazar, yer yer kapalı kutu bir edebiyat çıkmazına götürüyor bizi, tıpkı Mazhar Candan'ın övmeden edemeyeceğim renkli, şiirsel ama, bir yerde, okuru, dil becerisinde tutup konudan ve düşünceden uzaklaştırıcı tutumuyla.

Elimin altında, yaşam öyküsüyle ilgili iki yapıt var : Biri, yılların romancısı, kendini bir kesim okuyucuya sevdirerek okutmasını başarmış yazarı Kerime

Nadir'in, *Romancının Dünyası* adlı, renkli, ilginç bir anılar birikimi; biri de, Fikret Madaralı'nın *Tonguç Işığı* adlı, bir köy öğretmeninin, acılı sıkıntılı; ama, görev bilincinden kaynaklanan, yer yer ibret verici, yer yer üzücü serüven toplamı. Kerime Nadir, bir görmüş geçirmişliği, koca bir ömrü, anılar, fıkralar, öykülerle süsleyen bir deneyim zenginliğini, sıcak bir anlatımla dile getiriyor. Bu iki yapıtı da severek, beğenerek okuyacağınızı sanıyorum.

Geriye kala kala, İsmet Zeki Eyuboğlu'nun *Anadolu Uygarlığı* adlı, o tarih bilgisinden çok tarih bilinci açısından yararlı, aydınlatıcı, uyarıcı yapıtıyla, Gürkal Aylan'ın *Ömür Biter Yol Bitmez* adlı, motorlu taşıt sürücülerinin, Pir Sultan'ın deyimiyle *yol sefillerinin,* araçlarına yazılar özdeyişler halinde yansıyan, dünya görüşlerini dile getiren, şairlerin yazarların yazılarıyla süslenip zenginleşen yapıtı kalıyor. Gürkal Aylan, taşıt edebiyatı diyebileceğimiz bir folklor hazinesini sunuyor bize. Türkülerde, manilerde, atasözlerinde özetini bulan bir Anadolu insanı bilgeliğinin, üniversitesini, eğitimini öğrenimini yaşamdan alıp kurmuş bir insan bilgeliğinin eşsiz ürünlerini sunuyor bize, cömertçe, sevgi ve saygıyla. Son ve en içten merhabam ona olsun!

İKİNCİ KİTAP

YAŞAYAGELDİKLERİM

(Anılar, Denemeler)

BENİM NÂZIM HİKMET'İM

Nâzım Hikmet'le, 1950'lerde tanıştım, hapisten kurtuluşunun ilk aylarında. Daha önceleri, lise yıllarımda, basılmış kitaplarından, Muhsin Ertuğrul'un sahnelediği oyunlarından kaptırmıştım kendimi, yurt sevgisini, insan sıcaklığını dile getiren, yüzünü görmediğim; ama yüreğimde, kafamda yaşayan, yüreğimde kafamda yaşattığım bu yepyeni, bu çarpıcı, sarsıcı insanın büyüsüne.

Sayıları sınırlının sınırlısı ben yaştaki gençler, gizli saklı, elden ele dolaşan şiirlerini ezberleyip içimize sindirmeye çalışırdık. 1936-1937'lerde, yüreğimiz onunla dolup taşar, onunla çarpar olmuştu. Alışılmış, beylik görüşlerin, düşüncelerin, resmi inanışların ötesinde emeğe, alın terine, dürüstlüğe dayanan, sömürüsüz yeni bir dünya görüşü getiriyordu Türk insanına. Aldatılmış, sömürüle sömürüle aptallaştırılmış bir topluma, toplumumuza, devrimci bir atılım gücüyle, inancıyla yükleniyordu sevgi ve içtenlik silahıyla.

1938'lerdeydi. Tutuklandığını duyduk. Harp Okulunda, birkaç öğrencinin dolabında kitapları bulunmuş-

tu. Yeterli bir kanıttı bu, Nâzım Hikmet'in orduya el atıp, ulusal birliğimizi parçalar olmasına.

Tutuklanmıştı Nâzım. Deniz Kuvvetlerinin *Erkin* adlı ikmal gemisine yollanmıştı. Gemi, Kadıköy açıklarında demirlemişti. Yavuz'un Askeri Yargıcı Halûk Şehsuvaroğlu, yukarıdan gelen bir buyrukla, *Erkin* gemisine geçmişti; ilk soruşturmaları başlatmak görevini yüklenerek.

H. Şehsuvaroğlu'yla dostluğumuz, İstanbul Hukuk Fakültesi sıralarında başlamış, *Yücel* dergisinin, ateşli, coşkulu havasında pekişip gelişmişti. *Yücel* dergisinin sahibi Muhtar Enata, ödün vermez bir Atatürk hayranıydı. Ama, Nâzım Hikmet'e de, yüreğini bağlamış bir genç adamdı. Atatürk'le Nâzım, onun gözünde birer kurtarıcıydılar. Biri, yurdu sömürgen güçlerin istilasından kurtarmış bir insandı; öbürü de, emeğe ve sosyal adalete dayanan bir dünyanın, bir düzenin savunucusu.

Günlerden pazardı. Orhan Burian, Muhtar Enata ve ben, bir kayığa atlayıp, *Erkin* gemisine çıktık. Halûk, daha önceden anlaştığımız üzere, bizi karşıladı geminin bordasında. Niyetimiz, uzaktan da olsa, Nâzım'ı görmekti. Halûk bizi odasına aldı. Birazdan Nâzım güverteye çıkarılacaktı. Meraktan çatlıyorduk. Halûk, Nâzım'ın bütün şiirlerini ezbere bilirdi. Hayranıydı onun. İlk sorgusunu o yapmıştı gemide. Onu gözetir bir titizlik içinde görünüyordu.

Öğleye doğru, Nâzım güverteye çıkarıldı. Yüzü solgun, bakışları tedirgindi. Gitti, gemi bordasının bir yerinde oturdu, sırtını demir duvara dayadı. Elinde, kalem kâğıt vardı. Bir şeyler yazıyordu. *Bugün Pazar* adlı o güzelim şiirinin doğuşuna tanık oluyorduk uzaktan.

Günlerdir güneş yüzü görmemişti Nâzım. Halûk'un bunca gözetme, kayırma çabası boşa gitmiş olmalıydı.

Çünkü, sonradan Nâzım'ın bana anlattıklarına göre, geminin bir apteshanesinde, diz boyu boklu sular içinde, yarı çömelik, yarı ayakta geçirmişti bütün bir cumartesi gecesini. Tepeden inme bir buyrukla, bu insanlık dışı işkenceye yatırılmış olmalıydı Nâzım; Halûk'un bu konuda bizlere, açık kapalı hiçbir açıklamada bulunmadığına bakılırsa, *Bugün Pazar* şiiri, böylece, gerçek anlamını buluyor, yerli yerine oturuyordu, yıllarca sonra.

Birkaç saat içinde gemiden ayrıldık. Şiiri elimizdeydi. Sonradan çoğaltıldı bu şiir, nasıl oldu bilmiyorum, elden ele dolaşıp yaygınlaştı, hayranlarının belleğine, buruk, acı anılarla.

Kısa bir süre sonra, gemi Silivri açıklarında demirledi. Günler ve haftalarca. Orhan Burian, Muhtar Enata ve V. Günyol üçlüsü, Silivri'ye taşınır oldu. Nâzım'ın yüzünü göremez olmuştuk artık. Halûk'un sevecen ilgisi kuşkulandırmıştı yukarıdaki adamları. Onun yerine, başka yargıçlar görevlendiriliyordu Ankara'dan, soruşturmaları, belli bir yöne çevirmek amacıyla.

Bunlardan bir tanesiyle karşılaştık bir seferinde. Adını anımsamadığım bir yargıçtı bu. Binbaşı rütbesinde.

Bir öğle yemeğinde, aynı sofrada, kadeh kaldırdık onunla. Patlak gözlü, yarı dazlak kafalı bir adamdı bu. Edebiyat düşmanıydı. Şiir miir, boş şeylerdi onun gözünde. Yurt düşmanı sayıyordu tüm şairleri. Soluğumuz kesilmiş, kafamız işlemez olmuştu. O gün, büyük bir yılgınlık içinde ayrıldık gemiden, bir daha da ayak basmadık.

Sonra, olan oldu. Nâzım, 28 yıl 4 ay hapse hüküm giydi, başında bir amiralin bulunduğu askeri bir mahkeme kararıyla.

Sonra, aylar, yıllar birbirini kovaladı. Nâzım hapis-

lerde yattı, yersiz, haksız, kanıtsız manıtsız suçlamalarla.

Ahmet Emin Yalman'ın onur kırıcı önerileri, aydınların toplu çağrıları karşısında hiçe inerken, bir af yasasıyla özgürlüğüne kavuştu Nâzım.

O günlerde, Habib Edip Törehan'ın, tütün ticaretinden, bir gecede elde ettiği milyonların binde biriyle kurduğu *Yeni İstanbul* gazetesine girmiştim, bir rastlantıyla. Avukatlık stajımı yapıyordum o sıralarda. İşsizdim. Avukatlık stajı yapanların, devlet hizmetinde çalışmaları yasaktı. Öğretmenliğe bu yüzden dönemezdim. Azra Erhat'ın çağrısı üzerine bir gün gazeteye gittim. Bir odaya aldılar beni. Azra'nın yanında, alabildiğine içten, temiz gülüşlü bir kadın arkadaşı vardı. Peride Celâl'di bu. Patronla görüşelim, seni gazeteye alalım, diyorlardı. Ertesi günü bir yerde buluşmamız gerekiyordu. Patronla konuşacaklar, sonucu bildireceklerdi bana. Buluşma yerini *Löbon* olarak saptadılar. *Löbon*'ları, *Markiz*'leri bilirdim. Bir gün, bir arkadaşın çağrısına dayanamayıp girmiştim *Löbon* denilen, o şairlerin, romancıların buluştukları züppeler çevresine. En tiksindiğim yerlerden biriydi *Löbon*. «*Löbon*'u bilmem» dedim, inat olsun diye. Şaşırdılar. Sonra, başka bir yerde buluşmaya karar verdik. Arkamdan, Peride Celâl: «Bu ne biçim adam? Dünyadan haberi yok. Düşme peşine.» diye söylenmiş. Sonradan ahbap olduk. Şapşal geçinip, onları nasıl tongaya bastırdığımı anladıktan sonra, kendi ağzıyla açıkladı olup bitenleri.

Neyse, *Yeni İstanbul*'a kapağı attım. Üç aylık bir *nişanlanma* döneminden sonra (Habib Törehan'ın deyimiydi bu), kontratla *nikâhlandık* gazeteyle. O zamana göre, önemli bir aylık alacaktım. Önce, siyasi bölüme verdiler beni. Burhan Belge'ydi bölümün şefi. Zaza Gabor'un ilk kocası, Yakup Kadri'nin kayınbiraderi

olarak tanınan, politika hayatımızda cambazlığı, hokkabazlığıyla ün yapmış, Adnan Menderes'e *Venüs endamlı* diye şaşırtıcı övgüler yağdıran bir adamdı Burhan Belge. Onu yakından tanımak fırsatı geçmişti elime, kaçırır mıydım hiç? Cana yakın, insanın ağzından girip burnundan çıkmasını bilen, lastikli, bükülgen, kıvrılgan, nabza göre şerbet veren bir adamla karşılaşıyordum ilk kez. Yazı İşleri Müdürü, Mithat Perin'di. Şaşık suratlı, alabildiğine çalışkan, gündüz demez gece demez, başını kâğıtlardan ayırmaz bir adam izlemini vermekteydi. Rengi, meşrebi neydi, bilinmezdi. Yanına yöresine saygılıydı. Kendine milyonlar sağlayacak bir mesleğin eşiğini aşma yolunda, bir deney tahtası yapmış gibiydi, canla başla sarıldığı görevini.

Burhan Belge, hoppa züppe, oynak kaypak yürütüyordu işini. Bir kez tanığı oldum, İngiliz Konsolosuyla telefon konuşmasına. Bir iki şişe viski pazarlığı, birkaç gün sonra, bardaklarımızda iki parmağı aşmayan içki şöleniyle sonuçlanmıştı. Mutluyduk, bir utanılası seyriklikte.

İşler, bu minval üzere yürüyordu *Yeni İstanbul*'da. Günün birinde, Yaşar Nabi'den boşalan, edebiyat sayfasının başına getirildim. Peride Celâl ve Turhan Selçuk'la işbirliği yapacaktım. Aramızda, sinema konusunda uzman bir kimse vardı : Münevver Berk. Sonradan, Nâzım'a bir erkek evlat veren mutlu kadın.

Nâzım'la aramızda köprü kurulmuştu bu yoldan. Münevver, Peride'nin can ciğer arkadaşıydı. Nâzım hapisten çıkınca, gün boyu, Peride'nin Kadıköy'deki, iki odalık, çerden çöpten; ama sıcağın sıcağı evinde alıyordu soluğu. Münevver'le Peride, birbirlerine anlatılmaz bir sevgiyle bağlıydılar. Nâzım, Peride'nin evinde, Münevver'le birlikte, hayatının en mutlu anlarını yaşıyordu. Benim de uğrağımdı o sevimli ev.

Böylece, tanıştık, seviştik (belki de uyduruyorum) Nâzım'la. Nâzım, Bahariye'de, babadan kalma üç katlı bir köşke atmıştı kapağı. Benim evime elli metre uzaklıkta. Boyuna çağırıyordu beni evine Nâzım. Gidiyordum. Sevine sevine. O evde, kaç kez karşılaştım Kemal Tahir'le, Balaban'la, A. Kadir'le ve başka sanatçılarla.

Bu toplantılarda, Nâzım bir odak noktasıydı. Ayağa kalkıyor, kıra çalan o kızıl saçları darına dağınık, dünya politikasından söz ediyordu. Bir tek ışık vardı onun için, dünyayı aydınlatan : Stalin.

O Stalin ki, Nâzım'ın Rusya'ya kaçmasıyla birlikte, gözünden gönlünden düşüverecekti. Kruşçef döneminin alaborasından sonra, ya da o dönemin eşiğinde yazdığı *İvan İvanoviç Var Mıydı, Yok Muydu?* adlı piyesiyle, Stalin zorbalığının eleştirisine girişecekti Nâzım.

1950 yılının bir sıcak yaz gününde, Kadıköy vapurlarından birinin güvertesinde, yan yanayız, bir rastlantıyla. O günlerde, S. Eyuboğlu ile Sartre'dan yaptığımız bir çeviri yayımlanmıştı. Nâzım, onu doladı diline : 'Ne işiniz var, bu pis burjuva yazarlarıyla?' diye, söylendi durdu. Sonraları öğrendim; Paris'e gittiğinde, Sartre'ın konuğu olmuştu günlerce.

Demek, zamanla, her şey değişmişti, değişebiliyordu. O tek ışık dediği Stalin gözünden düşmüş, pis burjuva dediği Sartre gözünde büyümüştü!

Kadıköy'deki evinde, babadan kalma köşkün büyük salonunda, gür sesiyle çektiği nutukları dinlerken, yüreğim ağzımda, kendimi sözlerine ha kaptırdım ha kaptıracağım korkusu içinde bocaladığım anları ansıyorum. İnandırıcı ve kesindi Nâzım. O inanılmaz güzelliği, o büyülü inandırma gücü yok mu, bir silindir gibi ezip, kendi inan doğrultusunda, sonradan yumuşattığı, ama o gün ödün vermez inancına bağlayabilirdi sizi. Kuşkusuz. İşçi ile patron ilişkisinde yanılmaz bir kuralı

vardı : İşçinin patronundan hoşnut olması, işçi sınıfı için bir yıkımdı. İşçi, her zaman, patrona cephe almalıydı. Almadı mı, yok oldu, demekti.

O günlerde *Yusuf ile Menofis*'i yazmıştı Nâzım. Bunu daktilo et, dedi bana. Günlerce eve kapanıp, daktilo ettim piyesi.

Günlerden bir gün, Mehmet dünyaya geldi, kaşla göz arasında. Kadıköy'de, bir dispanserde buluştuk. Münevver yatakta, yarı baygın yatıyordu. Nâzım ellerini karısının karnında gezdirip, «Bak, Üstat, ne varsa burda var.» diyerek, hayatın gerçek anlamının doğurganlıkta, her çeşit doğurganlıkta olduğunu söylemek istiyordu.

Nâzım için, doğurganlıktı önemli olan. Çünkü, doğurganın doğurganıydı kendisi.

Türkiye'den kaçmasından on beş gün önceydi. Kadıköy çarşısında rastlaştık. «Haydi, gel bize gidelim.» dedi. Kasaptan et aldı. Yola koyulduk. Bir yapının zemin katına girdik. Münevver karşıladı bizi. Nâzım, büyük bir buzdolabı almıştı evine. «Sana buzlu domates suyu içireceğim.» diye seviniyordu. Yarım saate kalmadı, etler pişmişti. Domates suyuyla bezenmiş bir sofradaydık. Münevver'in kızı, mırın kırın ediyor, yemek yemek istemiyordu. Nâzım, öfkelendi birden : «Ulan, dünyada yüz binlerce insan kuru ekmek bulamazken, sen, önüne gelmiş bu nefis et yemeğine yüz çevirıyorsun.» diye başladı çıkışmaya. Kız diretiyordu. Nâzım : «Vallahi döverim seni.» diye çıkışınca, kız dikeldi : «Hani Allah yoktu?» dedi. Nâzım, ne diyeceğini bilemedi. Sus pus oldu.

On beş gün sonra, gazetede okudum, Nâzım'ın yurtdışına kaçtığını. Bir telaştır almıştı ortalığı. On beş gün öncesinden, Nâzım'la görüşen kim varsa, hepsini kara-

kollara sürükleyip, sorgulara çekmiş, gece gündüz alıkoymuşlardı.

Emniyet gözetiminde bir çatlak mı olmuştu da beni unutmuşlardı, bilmiyorum. Perîde Celâl, karakola çağrılıp tedirgin edilmişler arasındaydı. Korkmuş, yılmıştı. Naci Karacan'ı araya sokup, paçayı kurtarmıştı.

Sivil polisler fır dönüyordu evinin çevresinde. Evine uğradığımda : «Aman Vedat, kolla kendini. Polisler kuş uçurtmuyor. Münevver'le de görüşme sakın.» dedi...

Görüşmedim Münevver'le o günden sonra. Ama, bir eziklik, bir tedirginlik çöreklendi içimde, korkaklık, kalleşlik etmişçesine.

Günler geçti. Bir gün, Karaköy postahanesinin kapısında yüz yüze geldim Münevver'le. Sıcak, dost bakışlarla karşıladı beni, hiçbir şey söylemeden, sadece okşadı sırtımı sevecenlik ve anlayışla. Yerin dibine girdim o an.

Sonra, günler aylar, belki de yıllar geçti aradan. Nâzım'dan söz edilmez oldu. İlk kez, Doğan Avcıoğlu yayımladı bir şiirini Nâzım'ın, YÖN dergisinde. Ardından *leş kargaları* sökün etti. Nâzım'ın şiirlerini, piyeslerini basma yarışı aldı yürüdü.

Nâzım'ın yurtdışına çıkışı, bir bomba etkisi yaptı, sağ sol bütün çevrelerde. Nasıl yapmasın ki, hayatını yerleşik bir düzene sokmuş, çoluğa çocuğa karışmış, evini buzdolapları, koltuklar, kanepelerle donatmış, İpek Film ortaklığındaki işini sağlama bağlamış, bir küçük burjuva yaşantısının gözle görünür, elle tutulur rahatlığına gömülmüştü sanki.

Nâzım'dan beklenmez şeylerdi bütün bunlar. Şiirleri yayımlanmaz, adı sanı edilmez, isimsiz bir senaryo

işçisi, bir film yönetmeni olarak çalışır, etliye sütlüye karışmaz bir insan görünümü içindeydi.

Bir kuşku çemberi sarmaya başlamıştı dört bir yanını. Dostlar tedirgin, polis ikircikli, MİT kuşkulu, itler pusudaydı.

Görünürdeki rahatı batıyordu şuna buna, tanıdık tanımadık, dost düşman herkese. Günün birinde askere çağırdılar Nâzım'ı. Ellisini geçkin bir adam, bir büyük şair, er olarak Ordu'da silah kuşanıp, postal giyecek, yat kalk talimlerinde uzmanlık kazanacaktı. Oysa, Nâzım, daha otuzlarında otuz beşlerinde sakata ayrılmış, askerlik görevinden bağışıklı olmuştu. Ama, dinlemiyorlardı, raporlar, resmi yazılarla kanıtlanan bağışıklığını. Niyetleri, Nâzım'ı kıskıvrak yakalayıp, bir punduna getirerek ortadan kaldırmaktı. Böyle yorumluyordu Nâzım, bütün bunları.

Nasıl kurtulabilirdi, sonu hayatına mal olabilecek böylesi bir serüvenden?

Türkiye'den ayrılmadan önce, derdi başı buydu Nâzım'ın. Bu beladan kurtulmanın yollarını arayıp duruyordu.

Bir sabah, gazetelerde okuduk, Nâzım'ın yurtdışına kaçtığını. Nasıl becermişti bu işi? Uçakla mı kaçmıştı, takayla mı, bilen yoktu.

Münevver'e bile söylememiş kaçacağını, diyorlardı. Oysa, sonradan öğrendik : Söylemişti Münevver'e her şeyi. Nasıl söylemezdi, söyleyemezdi?

Nâzım'ın yurtdışına haklı olarak kaçışı, on kez değil, sadece bir kez gelinen bu dünyadan, yapabileceğini yapmadan gitmenin sorumsuzluğuna, adam sendeciliğine karşı bilinçli, mertçe bir tepkiydi. Öyle bir tepki ki, yurtdışında, yüreği yalnız yurdu için çarpar olmakla kanıtlanacaktı.

Nâzım'ın yurtdışına kaçışının ilk tepkisi, çok say-

dığımız, namusuna dürüstlüğüne yüzde yüz inandığımız Yaşar Nabi'nin *Varlık* dergisinde gösterdi kendisini, Faik Baysal'ın bir yergi şiirinde. Sonra, sağcı yayınlar aldılar ele konuyu, ver yansın ettiler, Batı dünyasında, yüzümüzü ağartan, Türk'ün onurunu, benliğini, varlığını yücelten bu yüce şaire yüklendiler, vatan haini, yurt düşmanı diye.

Nâzım'ı savunma yolunda, sol çevreler de, olur olmaz nedenlerle şunu bunu suçlamaya kalkıştılar. Vâ-Nû, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* adlı o Nâzım'dan çok, kendini ön plana alan eserinde, isim vermeden, ama, haksız, yersiz ve de düşüncesiz olarak, birtakım namuslu kimseleri, Nâzım'a ihanet etmiş duruma sokmaya çalıştı. Suçladığı bu kimseler arasında, Nâzım'a yüzde yüz bağlı, sanatına olduğu kadar insanlığına da yüzde yüz inanmış ve inanmakta devam eden, bu inancından vazgeçmez, geçmeyecek olan bir insanı soktu, sokmak cesaretini gösterdi. Bu insan, temizin temizi, senin benim gibi korkak olmasına karşın, doğruya doğru diyen, diyebilen bir insandı : Peride Celâl.

Neydi suçlama nedeni? Güya, Nâzım, kaçmadan önce, bir tomar şiirini ona vermiş, saklasın diye. Ne yapmış Peride Celâl, Nâzım yurtdışına kaçınca? Yakmış o kendine emanet edilen bütün şiirleri. Ya da, saklamış, sonradan, bir çıkar sağlamak umuduyla. Ne ayıp, ne iğrenç bir suçlama!

Evet, Nâzım vermiş ona, yayımlanmamış şiirlerini saklasın diye. Ama bunlar dört beş kopyası olan, şuna buna dağıtılmış olan şiirler. Peride Celâl de, kaçışı izleyen o tedirgin günlerde, şiirleri bir yakınına vermiş saklasın diye. Ne yapmış o yakını? Yakmış şiirleri, kendiliğinden, kimselere sormadan.

Vâ-Nû, kalkıyor, bunu bir onarılmaz, bir ayıp, bir

utanılası suç diye, Peride Celâl'e yüklüyor. Ucuz ve sorumsuz bir suçlama bu.

Nâzım Hikmet, kaçarak ne kaybetti, ne kazandı diye, bir sorun var ortada. Niçin kaçmayacaktı Nâzım, o yüreği, kafasıyla bağlı olduğu yurdundan? Değil mi ki, hayatına göz dikilmişti, yaşamını, rahat nefes almasını çok görüyorlardı ona, hiç de haklı olmayan, beş para etmez, çıkarcı, malcı mülkçü, karaborsacı, üçkâğıtçılar.

Nâzım yurdundan ayrıldı da, sırt mı çevirdi ona? Son yıllarını o sıla özlemiyle yanıp tutuşan şiirlerini hiçe mi sayacağız?

Yurdundan uzaklarda, Nâzım daha bir bağlanmıştı yurduna. Son şiirleri tanığıdır bunun. Yaşlılıkla birlikte, bir ölüm korkusu sarmıştı içini iyiden iyiye. Stalin'e, o yenilmez sanılan güce karşı nasıl kuşkulara kapılmışsa, ölüme, o önüne geçilmez güce karşı da, öylesine bir yalnızlık içine düşmüştü.

Sıla özlemi, ona ölümün soğuk nefesini de getirmişti beraberinde. Ölümün nefesini ense kökünde duyar olmuştu.

Ölüm bir bilmeceydi onun için, hepimiz için olduğu gibi.

Yurt özlemi, ölüm korkusu içinde yaşlanıyordu, yaşlanmıştı Nâzım.

Ölüm diye bir gerçek, önüne geçilmez, alıp götüren, bir daha geriye getirmeyen, kurtlar böcekler dünyasının egemenliğine terk eden, cennetsiz hurisiz gılmansız bir dünya vardı karşısında :

Ölüm kendinden önce bana
Yalnızlığı yolladı

diye yakınıyor, yakınabiliyordu artık.

Öyle bir gerçekti ki ölüm :

diyordu, diyebiliyordu, eylemini, yaşamını, kavgasını bir yana atarak.

Ölüm, o önüne geçilmez gerçek, o büyük adamı, o dünyamızın görüp göreceği bir güzel insanını da alıp götürmüştü karanlıklarına, İsa'ların, Musa'ların, Muhammet'lerin sırrına eremedikleri, eremeyecekleri karanlıklara.

1976

SABAHATTİN EYUBOĞLU'NA SAYGI

12 Mart 1971 döneminin akılsız, bir o kadar da ölçüsüz, önünü ardını görmez, bir kapkaç düzeninde eriştikleri bol maaşlı, koltuklu, arabalı uşaklı rahatlıkları uğruna, en dokunulmaz, en dokunulmaması gereken, yaşına başına bakmadan bütün ilerici aydınlara, vur abalıya deyip, işkenceler düzenleyen ve bu yoldan rahatlıklarını daha bir güvence altına almaya çalışan kodamanlarının kurbanlarından biriydi, biri oldu Sabahattin Eyuboğlu. O Sabahattin Eyuboğlu ki, lise sıralarından üniversite kürsülerine, Talim Terbiye üyeliğinden Köy Enstitüsü çalışmalarına, sanat tarihi hocalığından deneme yazarlığına kadar, içi dışı yurt sevgisiyle dolup taşmış, Orhan Kemal'e, Yaşar Kemal'e, Orhan Veli'ye, Melih Cevdet'e, Oktay Rıfat'a, Cahit Sıtkı ve Cahit Külebi'ye... edebiyatımıza onur kazandırmış sayısız sanatçıya kardeşlik, yandaşlık, candaşlık, gönüldeşlik ve (izin verirlerse) bir ölçüde hocalık etmiş bir insandı. 12 Mart kodamanlarının hiçbiri, ama hiçbiri, eline su dökemezdi onun. Bir kez rastlaşsalar, o insanca gülüşünün, o sıcak ilgisinin, o cömert bilgisinin,

bilgeliğinin etkisine girseler, girebilseler, o saat, hizaya gelir, derlenir toparlanır, hadlerini bilir, saygı duruşuna geçerlerdi.

İşte, bu adamı, bu insanı, bir sabahın köründe, evinden alıp, Sansaryan Hanı'nın üst katında, ikinci, üçüncü sınıf görevlilerin çalışma masalarıyla dopdolu bir odaya tıkıverdiler.

Neye uğradığını bilemedi Sabahattin. Sonuna dek de bilemedi, Maltepe sırtlarında bin bir sıkıntıyla geçen dört aya yakın tutukluluk döneminde.

Nice sonraları öğrendik bu yersiz tutuklanmanın nedenini. Solcu Avı'na çıkan Sıkıyönetim kodamanları, gelişigüzel yakalatıp hücrelere tıktıkları, coplar, elektrik akımları, falaka işkencelerinde söyletemedikleri, daha doğrusu, istedikleri doğrultuda söyletemedikleri gençlerin, hangi merkezden yönetildiklerini öğrenme sevdasına kapılmışlar. Bir akşam, İstanbul'da, bilmem nerelerde toplanmışlar. Bu gençlerin elebaşıları olmalı, diye düşünmüşler. MİT görevlileri de, (ne yapsın biçareler), bizim dosyalarımızı (bu ülkede, her namuslu aydının bir dosyası vardır), ta 1963'lerden beri, ipe sapa gelmez bilgilerle şişirilmiş dosyalarımızı sermişler kodamanların önüne. Kodamanlar da, mal bulmuş gibi, abanmışlar üstüne, hani şu nefes alıp verişlerimizi teypler, fotokopiler, ajan raporları ile saptayan dosyaların.

S. Eyuboğlu'nun yirmi beş yıllık can yoldaşı, hayat arkadaşı Magdi Rufer'le Azra Erhat arasında geçen — MİT'çe teype alınan — bir telefon konuşması, yetivermiş, kodamanların karar vermelerine.

İşçi Partisi'nin seçim propagandasına katıldığı günlerdeyiz. Taksim Meydanı'nın o iğne atsan yere düşmez kalabalığının coşkusundan, evinin sessizliğine dönen Magdi Rufer, bir telefon çağrısının şipşakında, Azra Erhat'ı buluyor karşısında.

Dört beş yudumluk konyak esrikliğinde telefona sarılan Magdi Rufer, elinde çatal, ağzında yutmak üzere olduğu lokmanın son kırıntılarıyla, mitingin coşkusunu dile getiriyor. Alabildiğine coşmuştur Magdi Rufer. Bir çatal alıp (elindeki çatalı silahların en etkini saymış olmalı) saldırmalı, şu gericilerin, yobazların üstüne, diyesi olmuş. Azra da : «Ne münasebet,» diye yanıt vermiş, «bizim silahla, çatalla ilişkimiz yok. Biz, Sabahattin ve Vedat'la birlikte bir trio'yuz (üçlüyüz), yazılarımızla, çevirilerimizle halkı aydınlatıyoruz, aydınlatmaya çalışıyoruz ya, yetmez mi?» demiş.

Alın size, bir üçlü komplo girişimi! Ya, demiş, komandolar, elebaşılar bunlar, işte! Bundan âlâ kanıt mı olur. Yakalatın şu adamları.

Bir pazar operasyonunda, tomsonlu asker ve sivil polisler, gelip alıyorlar bizleri ayrı ayrı evlerimizden, gecenin gündüze yenildiği alacakaranlıkta.

Birbirimizden habersiz, Sansaryan Hanı'nda alıyoruz soluğu, ciplerle tanışarak. On üç gün, ayrı ayrı odalarda geçen, birbirimizden kopuk, tedirgin yaşantımız bir akşam sona eriyor, aynı odada bir araya getirilerek. Sevinçler, üzgünlükler, ne olacağı bilinmez yarınların gizinde kenetleniyoruz birbirimizle. Şube Müdürü Ilgız adında (güleryüzlü olmaya çalışan) biri, Sabahattin'i odasına çağırıyor; «Biz her şeyinizi biliyoruz. Yarın soruşturmanız başlayacak. Hiçbir şeyi gizlemeden, açık açık konuşun.» diye, öğütler veriyor. Sabahattin, o dost canlısı, içtenlik havarisi, sözü namus, namusu söz bilen Sabahattin, alı al, moru mor dönüyor aramıza. «Çocuklar,» diyor, büyük bir coşkuyla, «polis her şeyi biliyor. Açık olalım. Bize sorulacak olan sorulara açık açık karşılık verelim, gönül rahatlığıyla.»

Nedir polisin bildiği? Bunca yaşamımızda neyi saklamışız, neyi örtbas etmişiz de, polis kalkmış bizi sor-

gulara çekiyor? Neyle suçlanıyoruz, belli değil. Neymiş suçumuz? Bilen varsa söylesin. Neyse, Sabahattin, Ilgız'ın etkisinde, bizi «bildiklerinizi olduğu gibi açıklayın» çizgisine sokuyor.

Ertesi günü çekiyorlar bizi, sırayla sorguya.

Ben kendi hesabıma söyleyeyim: Beni, Valiliğin bodrum katındaki bir odada sorguya çektiler, altı saat boyunca. Hayatını anlat, dediler bana. Ne güzel bir fırsattı bu, hayatımı anlatmam için. Anlattım. Kara gözlüklü bir MİT ajanı (geçen yıl ölmüş, acıdım doğrusu) sorular yöneltti bana. Sivil bir kişi, iki de kadın (ya da kız) yamağı vardı. Bayanların dizlerinde dosyalar açılıp kapanıyordu. Sayfaları açıp açıp sorular yöneltiyorlardı bana. Öğrencim, kızım, kızanım çağındaydılar. Sen, filan tarihte, Robert Kolej'den, filan falan şiir jürisinde bulundu mu? Evet, bulundum. Ne olacak? Tıss...

Daha neler, neler. Sonradan dava dosyalarında çıktı açığa: Benim 1963'lerde, şuna buna yazdığım mektupların fotokopileri adamların elinde. Peki, bir suç var mı bunlarda? Yok. Eh, öyleyse? Öyleysesi yok. Uyumadıklarını gösteriyor bu belgeler adamların.

Evet, uyumamışlar bu adamlar. Güzel. Uyumamışlar da, ne bulmuşlar? Hiç. Oysa, beri yanda, Devlet kasasına kilit uyduran, ihracat mihracat dalavereleriyle küplerini dolduran nice nice hırsızlar, dalavereciler, madrabazlar, şu yoksul Türk halkını soyuyormuş, umurlarında değil. Varsa yoksa, biz solcular, onların dertleri başları!...

Ne acınılası şeydir bu, Devletin korunması, dünyadan habersiz, bilgisiz, ham halat insanların eline bırakılmış olması! Rimeliyle rujunu düşünen bir iki kızcağızın eline, yargısına bırakılmış Devletin esenliğiyle ilgili sorunlar!

Bizler, yani, Sabahattin Eyuboğlu, Azra Erhat ve ben, Türkiye'nin kuyusunu kazan kimseleriz de, o hangi eğitimden, kültürden geçtiği bilinmez MİT mensubuyla kısa etekli hanım hatuncuk görevlileri, kara gözlüklü, sıska Emniyet yetkilisi mi yurdun savunucusu?

Bir çelişki yok mu bunda? Yirmi, yirmi beşlerinde iki kadın mı yurdu kurtaracak olan, yoksa, bilgisini, gönlünü bu yurdun esenliğine adamış, kafası ve yüreğiyle bu yurdun mutluluğuna baş koymuş yetişkin insanlar mı?

Neyse, Sabahattin ve biz (Azra Erhat, Magdi Rufer ve Thilda Gökçeli), Sansaryan Hanı'ndan ayrılıp, Selimiye Kışlası'nın koridorlarında ya da hapishanelerinde aldık soluğu.

Selimiye'de niye tutukladılar bizi? Bilinmez. Sonunda niye Maltepe tutukevine götürdüler bizi? O da bilinmez. Hâlâ da bilinmiyor, aradan bunca zaman geçmesine rağmen.

Sabahattin'i seksen kişilik koğuşa verdiler, beni de bodrum katına tıktılar, buluşup görüşmemizi önlemek için. Sabahattin ne seksen kişilik koğuşa ısındı, ne de, sonradan, bir araya geldiğimiz, altı kişilik koğuşa. Bir yabancı dünyaya sokmuşlardı sanki onu.

Bir sabah, gözünü açar açmaz, beni karşısında bulmuştu Sabahattin. Ona, «Sabahattin, niye buradayız?» dedim, yarı şaka yarı ciddi. Sonradan doladı bunu ağzına: «Niye buradayız?» diye. Evet, niye buradaydık?

Sabahattin bir dost, bir dostluk adamıydı. Onun için önemli olan dostluktu, girdisiz çıktısız, düpedüz, yalansız dolansız dostluk. Dostluk bir sevgi işiydi onun için. Onun için zenginlik sevgiden geçerdi. «İnsan bildiği ve sevdiği ölçüde zengin»di. Dünyanın en büyük zenginliği, serveti onun gözünde sevgiydi. Sevgi, yerine gö-

re dostluk, yerine göre aşk olabilirdi. Sevmek, sevilmek, sevebilmekti her şeyin önü ve sonu.

Sabahattin dört ay hapis yattı. Arkada kalan zengin yoksul bir sürü dostu, uzaktan yakından ilgi gösterdiler ona. Ama, bir zengin ahbabının korkular, çekingenlikler yüzünden uzaklarda, çok uzaklarda kalması yıktı onu. Sabahattin, güzel, saygın günlerinde bir iki varlıklı ahbap edinmişti. Daha doğrusu, varlıklı ahbaplar ona (bir zamanlar Ahmet Hamdi Tanpınar'a gösterdikleri ilgi ölçüsünde) ilgi göstermekteydiler. Ama, tutuklandıktan sonra, sırra kadem basmışlardı bu ahbaplar. Suçlamanın gülünçlüğü ortaya çıktıktan sonra, tutukevine bir çakmak göndermekle, korkaklıklarını bağışlatmaya çalışmış olan varlıklı ahbaplarını hiçbir zaman bağışlamadı Sabahattin. Daha kimleri bağışlamadı Sabahattin.

Sabahattin, bir dost, bir dostluk adamıydı. Ona göre, dostluk olmayan yerde uygarlık olmazdı. «Bilim gibi, dostluk da, insanın hazır bulduğu değil, yarattığı bir şey»di.

Dostluksa, yaratılan ve yitirilebilen bir şeydi. Sabahattin dostluğu önceleri Bedri Rahmi'de bulmuştu. Sonradan çevresinde kala kala bir ben, bir de Azra Erhat kalmıştık. Ama, biz de ona yetmedik, yetemedik. Tutukevinden çıktıktan sonra, bir tek yazı yazmadı. Benim ısrarımla, Rabelais'den, Paul Valery'den çeviri yapmaya katlandı. O kadar.

Sabahattin'i kim yedi tüketti? Yakın geçmişin bir yanılgısı. Sevgiden, dostluktan başka bir şey düşünmeyen, içten, dürüst, namuslu bir aydını yıkmak, kalemini işlemez duruma sokmak için bu yanılgı yetmişti. Yetti de.

Bütün söyleyeceklerim bu kadar. İfadem doğrudur. İmzalarım.

1977

İÇİ DIŞI BİR İNSAN

«Yaşam güzel şeydir» diyor Goethe. Güzeldir, evet, özellikle Goethe gibi bütün ömrünü çevresinin hayranlığı içinde, Weimar dükalığının en yüksek görev aşamasından dünyaya yayılan ününün esrikliğini tatmış bir insan için. Peki, sıradan bir insan için, hele yüzü gülmemiş, gülememiş, iki yakası bir araya gelememiş, geçim sıkıntısından yakasını kurtaramamış bir insan için, güzel değil mi yaşam? Hiç kuşkusuz olmasın, güzel. Çünkü yaşamın karşıtı yaşamsızlıktır, yani ölüm. Nedir ölüm? Yokluk. Hiçlik. Öbür dünya masallarına inananlar, inanabilenler için ölüm korkunç olmayabilir belki. Ama, belki. Ne var ki, inanmayanlar için öyle mi? Melih Cevdet Anday, bir yazısında, «ölüm doğanın insanlara en büyük armağanıdır,» diyor. Öbür dünya masallarına inanmayan bir insanın, yokluğa filozofça (yani korkusuzca) bakabilen bir sanatçının gerçekçi bir yaklaşımı bu. Ama, yine de çaresiz yaklaşımı bence.

Ölümden korkmayan insan var mı dünyada acaba? Öbür dünya masalına inansın inanmasın, hiçbir in-

san düşünemiyorum ki, ölümden korkmasın. Çünkü, dünyadan geçenlerden, bugüne değin hiçbir haber gelmemiştir. Ne velisinden, ne peygamberinden, ne hacısından, ne de hocasından. Bir ürkünç karanlık karşısındayız.

Bu ürkünç karanlığın karşısında bir tek aydınlık var: Dünya gerçeği. Üstünde yaşadığımız, acısı tatlısıyla (ki acısı daha ağır basıyor) sürdüregeldiğimiz, sürdürmekte direndiğimiz dünya gerçeği, görüp göreceğimiz tek nimet.

Yaşı yetmiş işi bitmiş derler ya, inanmayın ona. Yetmiş yaş seksen yaşın, seksen yaş doksan yaşın, doksan yaş yüz yaşın... özlemini taşır içinde, içinin derinlerinde, dile gelse de gelmese de, açığa vurulsa da vurulmasa da.

Cennetin de cehennemin de, yalnız ve yalnız dünya yüzünde olduğunu bilen, bilmesi gereken nice genç var ki bugün Türkiye'de ve başka ülkelerde (örneğin bugün İran'da, daha önceleri Vietnam'da, Kore'de vb. yerlerde) ölüme kafa tutmuş, tutmakta direnmişler ve direnmektedirler. Bir ülkü (bu sözcük yirmi yıldır Türkiye'de çok kötü bir anlam kazandığı için, onun yerine, henüz kirlenmemiş, rezili çıkmamış bir sözcüğü istemeye istemeye kullanarak diyelim ki) bir *ideal* uğruna ölümü, yani yok olmayı, hiçliğe atılmayı göze alan gencecik insanlar sarmış sarmalamış ortalığı.

Bir ideal uğrunda ölen ölene, öldüren öldürene. Yirminci yüzyıl dünyasının yeni bir niteliği bu. Ölümü, yok olmayı hiçe saymak, geride kalanlara güzel günler sağlamak umuduyla.

Bütün bunları, Sabahattin Eyuboğlu'nun altıncı ölüm yıldönümü dolayısıyle düşündüm. Sabahattin Eyuboğlu da, bir bakıma, ölümü hiçe saymıştı. 1960 yıllarında geçirdiği bir yürek bunalımından (kalp krizin-

den) sonra, uzun süre yaşayamayacağını iyiden iyiye biliyordu. Doktorların uyarılarına yan çizerek, yaşadığı sürece, şunu içme ölürsün, bunu yeme ölürsün yollu doktorlukça buyruklar dışında «ne kadar yaşarsam dilediğimce, gönlümce yaşayayım» diyerek, içkisini sigarasını kısıtlamadan sürdürdü günlerini, «altmıştan sonra, insan Türkiye'de bedava yaşıyordur» diyerek.

1973 yılının 13 Ocak'ında ayrıldı Sabahattin Eyuboğlu dünyamızdan, yakınıp sızlanmadan, ölüme hazırlıklı, yaşamdan kıl payı ödün vermeden.

Dünyamıza renk, ruh katmış insanları, sadece ölüm yıldönümlerinde anmak bir gelenek olmuş. Ama, bu geleneği kırıp, içinde, yüreğinde yer etmiş insanları olur olmaz anlarda anmanın güzelliğine ermiş kimselerin varlığını minnetle, şükranla anmamız gerek.

Kadıköy Maarif Koleji'nin 2 Mart 1976 tarihinde, Sabahattin Eyuboğlu adına düzenlediği bir anı toplantısındaki konuşmamı buraya aktarmak istiyorum.

O toplantıda şunları söylemiştim gencecik dinleyiciler karşısında:

Sabahattin Eyuboğlu gibi bir insanı anmak için bir araya gelmek, hele çoğunluğu gencecik kafalardan oluşan bir toplulukta, bir öğrenci, bir aydın öğrenci topluluğunda, yakın uzak dostları, hısım akrabalarıyla bir araya gelmek, gelebilmek, başlı başına kıvandırıcı bir olaydır. Hele, bu anma toplantısı, bir ölüm yıldönümünün günü gününe hesaplanmış, kılı kırk yaran titizliğinden uzak, beylik anma törenlerinin çok ötesinde, zamanı hesaba katmayan, içten yürekten gelme bir toplantı olursa — bugünkü toplantı gibi — daha bir kıvanç vericidir. Okulunuzun değerbilir yöneticilerini, eğitimcilerini ve onlara yürekten katılan aydın öğrencilerini, bu güzel girişimlerinden dolayı saygıyla sevgiyle kutlarım.

Sabahattin Eyuboğlu'nu bize anlat deseler, ne yaparım diye düşündüm bu toplantıya çağrıldığım günden bu yana, sonunda şöyle bir sonuca vardım ve dedim ki kendi kendime, onu anlatmanın en etkin, en kestirme yolu, onu kendi ağzından konuşturmaktır. Onun için, şimdi sizlere, Sabahattin Eyuboğlu'nun *Softalık* adlı bir denemesini okuyacağım, izin verirseniz tabii.

Bu ara yine düşündüm, «Peki, onu kendi ağzından konuştur; ama yine de birkaç söz et» diye zorlasalar, diretseler — ki direteceğe benziyorsunuz — ne yaparım, onu birkaç sözcükle nasıl özetlerim diye kafa yordum. Sonunda, ağzından düşürmediği ve düşüncesiyle davranışıyla yaşamına egemen olan ilkeyi anımsadım. Bu hepinizin bildiği, Mevlânâ türbesinin baş *köşesinde yer* alan bir özdeyiştir :

Ya olduğun gibi görün
Ya göründüğün gibi ol.

Sabahattin Eyuboğlu, gerçekten bu özdeyişin adamıydı, yani içi dışı bir adamdı. Yaşamı düşüncesine, düşüncesi yaşamına ters düşmemiş, az rastlanır bir insandı, gösterişten uzak, özentisiz bir insan.

Usta bir denemeci, yalın bir düşünce adamı, yaman bir sanat tarihçisi olan Eyuboğlu, ayrıca bir usta çevirmendi. Fransızcayı onun kadar kusursuz bilen insana pek az rastlardınız. Ama bu dili, bu çok iyi bildiği dili hiç de bir Fransız gibi, gırtlaktan sesler çıkarmaya özenmeden, düpedüz bir Türk gibi, ama dilin bütün inceliklerinin hakkını vere vere, konuşurdu. Neden? Çünkü, Fransızcayı bir Fransız gibi, Fransız ağzıyla, afrası tafrası, şivesi edasıyla konuşmak, düpedüz bir yapmacık olurdu. «Siz aklı başında hiçbir Amerikalı, bir İngiliz, bir Fransız gördünüz mü ki, Türkçeyi bir Türk gibi

konuşmak için, gülünç olma pahasına, kendini zorlamaya kalksın?» derdi. Doğruydu.

Niye yalan söyleyeyim, ben Sabahattin Eyuboğlu'nu yakından tanımadan önce, Fransızcayı bir Fransız gibi konuşmaya özen gösterirdim, bunda bir ölçüde başarıya ulaştığımı da sanıyorum. Ama, onunla bir arada çeviri yapmaya başlayınca, gördüm ki, Fransızcayı Fransız gibi konuşmaya metelik vermeyen bir insan Fransızcayı benden on kat daha iyi biliyordu. O zaman, hizaya geldim. Şimdi, yabancı bir dili, bir yabancı gibi konuşmaya kendini zorlayanları gördükçe, için için gülmekten kendimi alamam.

Diyeceğim şu : Sabahattin Eyuboğlu, gösterişe değil, öze değer veren bir adamdı. Yani olduğu gibi görünen, göründüğü gibi olan, olmuş olan bir insandı ve bu haliyle, dostlarına, yakınlarına örnek olurdu.

Şimdi okuyacağım yazısının başlığı *Softalık*'tır. Sabahattin Eyuboğlu, softalığı yererken aslında, adına *hoşgörü* denilen, ne yazık ki, bugün toplum yaşamımızda pek az rastlanan, rastlanır olan bir erdemi, insanı insan yapan erdemi savunuyor. Bu erdem, onun bütün düşünce ve eylem yaşamını da özetler aynı zamanda...

Sabahattin Eyuboğlu, bir cömert, bir içten yürekti. Bu koca yürek durdu günlerden bir gün, tam üç yılı aşkın bir süre önce. Ama, bakıyorum, bunca güzel insan değil mi ki bugün onu anmak için bir araya gelmiş, öyleyse diyorum kendi kendime : Durmamış bu yürek; çarpıntıları sürüp gidiyor, eserlerinden, anısından siz gençlere doğru titreşimler sala sala.

Yer darlığı nedeniyle veremediğim Sabahattin Eyuboğlu'nun *Softalık* adı yazısını *Mavi ile Kara* adlı yapıtından okumanızı dileyerek yazıma son veriyorum.

1979

SABAHATTİN EYUBOĞLU ÜSTÜNE

Ağustos 1981 başlarında Güneş Buharalı ile yapılan bir radyo konuşması.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Vedat Günyol, efendim, Sabahattin Eyuboğlu'nu nasıl tanıdınız?

VEDAT GÜNYOL — Sabahattin Eyuboğlu'nu 1942 yılında tanıdım. O vakit, askerliğimi yeni bitirmiştim. Milli Eğitim Bakanlığı Neşriyat Müdürlüğüne Klasik Eserler Müşaviri olarak atanmıştım. Sonra, beni Tercüme Bürosu'na aldılar. Orada başkanlık yapıyordu Sabahattin Eyuboğlu. Ataç'ın yerini almıştı. On beş kişilik bir grup halinde, haftada bir defa toplanıyorduk. Aramızdaki ilişkiler, başkan ve üye ilişkisinin ötesine geçmiyordu. Ama sonra, 1947 yıllarında ayrıldık görevlerimizden. Bir gün, habersiz olarak Paris'de sokakta gezerken karşıma çıktı. Pek yakın bir ilgi gösterdi. Kendisi Schola Cantorum denilen bir yerde oturuyordu. Beni çağırdı. Sonra, birlikte sinemalara, tiyatrolara gittik ve dostluğumuz böylece ilerledi. Yurda dönüşte, bir der-

gi çıkarmaya başlamıştık Orhan Burian'la. «Yeni Ufuklar» dergisini. Oraya katıldı ve dostluğumuz devam etti.

GÜNEŞ BUHARALI — Sık sık birlikte oldunuz. Sabahattin Eyuboğlu'nun ilgilerinin, heyecanlarının tanığısınız.

VEDAT GÜNYOL — Sabahattin Eyuboğlu çok yönlü bir adamdı. Bir defa, bir denemeci, çok güçlü bir denemeci, eğitimci, ayrıca sinemacı ve sanat tarihçisi olarak gösterdi kendini. Bunların yanında, Tercüme Bürosu'ndan kalma bir alışkanlıkla klasiklerin bir uzantısı olarak çeviriler yapardı. Biz, kendisiyle birlikte, 1960'da, Çan Yayınları'nı kurduk ve deneme kitapları yayımlamaya başladık. İlk deneme olarak Albert Camus'den başladık işe, sonra Sartre, Einstein ve Bertrand Russell. Bunlar birbirini izledi. Ve zannediyorum ki, bugün Türkiye'de deneme türünün, hiç demesem de, Milli Eğitim Bakanlığı dışında bir atılımı Çan Yayınları ile başladı. Sabahattin Eyuboğlu'nun beğenisi, tutkusu: Bir defa onun tutkusunu en iyi özetleyen, bence yaşam tutkusudur. Yaşayışında düşünmek, düşüncesinde yaşamaktı özü, ciğeri. Kendi deyimiyle söylüyorum : Düşünürken yaşar, yaşarken düşünürdü. Bedri Rahmi'ye 1940'larda yazdığı bir mektupta şöyle diyordu : «İnsan yaşamak cesaretini göstermeden önce, nasıl yazmaya cesaret edebilir?» Yani yazma bir çeşit yaşama ve yaşama cesaretini gösterdikten sonra yazma cesareti. Sabahattin, yaşamadığı hiçbir şeyi, hiçbir düşünceyi dile getirmedi. Ona göre, büyük insanlar nabızlarıyla düşünen, düşündüklerini yaşayan ve yaşadıklarını düşünen insanlardır. Tarihin en güzel dönemlerinde felsefe yaşamla birleşmiş, filozofun sanatı yaşamak olmuştur, diyor, yine Bedri Rahmi'ye yazdığı bir mektupta. 1958'de Teknik Üniversite'de sanat tarihi okutmaya başladı. Nasıl sanat ta-

rihçisi olabilir insan? Sabahattin Eyuboğlu, bunu, yaşamını sanat yapıtlarına, sanat yapıtlarını yaşamına sokarak başaran bir insandır. Halikarnas Balıkçısı ile birlikte başlattığı Mavi Yolculuk, Anadolu'da gelmiş geçmiş uygarlıklardan kalma sanat yapıtlarını yakından görüp incelemek özleminde buluyordu kaynağını. Mavi Yolculuğun temelinde, Ege'de yeşerip boy atmış uygarlıkların kalıntılarını yakından tanımak amacı yatar. Daha sonraları, elinde fotoğraf makinesi, yanında Aziz Albek gibi bir film ustası, Anadolu'nun dört bir bucağını dolaşıp, durmadan resim çekti ve bütün bu çabaları aynı özlemin bir uzantısıydı.

Evet, yaşamak diye başladım söze. Açıklayayım. Sabahattin için sorun, kendi kalıbını dolduran bir yaşama ulaşmaktı. Bedence ve kafaca açık, aydınlık, her dem taze bir yaşamdı bu. Bedri kardeşine bir mektupta şöyle sesleniyor: «Güçlerimizi elle tutulabilir bir biçimde, başarabileceğimiz işlere harcamak. Bizi aşan amaçlara değil. Bizim aştığımız amaçlara doğru gitmek.»

İşte, Sabahattin, yazar, denemeci, filmci, çevirmen, sanat tarihçisi olarak hep aştığı, aşabildiği amaçlara doğru gitmiş, gitmesini bilmiştir. Ve her atılımında başarıya ulaştı.

GÜNEŞ BUHARALI — Efendim, Mavi Yolculuktan sonra, Pazartesi Toplantıları geliyor akla hemen. Yanılmıyorsam, her Pazartesi dostlarını evinde toplardı Sabahattin Eyuboğlu. Bu toplantılarda, sanattan, edebiyattan konuşulurdu. Siz de bu toplantılarda bulundunuz. Bize anlatır mısınız?

VEDAT GÜNYOL — Efendim bu Pazartesi Toplantıları, Maçka'daki alt katta, bir evde oluyordu. Önce, 1960'larda. Sabahattin ile «Yeni Ufuklar» dergisinin bir uzantısı olarak Çan Yayınları'nı başlattık. İlk olarak,

Camus'nün denemelerinden yola çıktık. Çağımıza damgasını vurmuş, Batının büyük düşünürlerinin yapıtlarından seçmeler yapıyorduk. Haftada bir gün, o da pazartesi gününe rastlıyordu. Sabahattin'in evinde çalışıyorduk. Öğleden önce çeviriye başlıyor, gece yarısına kadar sürüp gidiyordu çabamız. Bu, üç yıl kadar sürdü. Pazartesi, ikimizin bir arada çalıştığımız bir geceydi. İkimiz arasında ortaklaşa bir çalışma. Sonradan, Mavi Yolculuk kadrosunu genişletti ve kervana çok kimseler katıldı. O zaman, Pazartesi akşamları, Sabahattin'in evi Mavi Yolcularla dolup taşmaya başladı. Çalışmalarımızı saat 6-7'de bitiriyorduk. O saatlerden sonra, akın akın gelenler oluyordu. Ama planımızda yer alan belli başlı yapıtları zaten o zaman içinde çevirmiştik.

Bu toplantılarda, zaman zaman türküler söylenirdi. Ondan önce, edebiyat, sanat konuları tartışılırdı. Sabahattin bu konuşmaların temel direğiydi, tabii. Tanınmış yazarlar, şairler, ressamlar Pazartesi Toplantılarının gedikli konukları olmuştu.

GÜNEŞ BUHARALI — Efendim, Sabahattin Eyuboğlu'nu anlatan tipik özellikler nelerdi?

VEDAT GÜNYOL — Efendim, Sabahattin Eyuboğlu'nu, bir defa fizik olarak, İsmet Zeki Eyuboğlu'nun şu deyimiyle girmek isterim işe : Işık gülüşlü adam. Gerçekten, çok yumuşak çizgili, güler yüzlü, iyiniyetin doruğuna varmış, hiç kimseden kuşkulanmayan, her söze inanan, nefis bir insan. Onun dışında, Mevlânâ'nın türbesindeki yazıdan esinlenerek kendi hayatına bunu mal etmişti: Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol. Gerçekten Sabahattin buydu. Gizlisi saklısı yoktu. Bilgisini saçmakta cömert ve imece hayranı. İmece, yani bir arada çalışma. Yirmiyi aşkın kitap çevirdik birlikte. Daha önce, başkalarıyla çevirmişti. Azra Erhat ile,

Mina Urgan ile sürdürmüştü. Zannediyorum ki Suut Kemal ile başlamıştı bu işe, Ataç'la Orhan Veli ile. Ve bu imece, zannediyorum kendi çocukluğundan gelen bir şey. Babası Rahmi Bey'in bir kaymakam ve mutasarrıf (ki, o zaman valilikle kaymakamlık arasında bir makamdı) Fransızcayı öğrenmiş ve Fransızcadan çeviriler yaparmış. Sabahattin de, orta okulda, bu çevirilere katılırmış. Fransızcasını epeyi ilerletmiş. Sonra, liseyi bitirip Fransa'ya gittikten sonra Fransızcayı çok ilerletmiş.

İmeceydi onun şeyi. Ortak çalışma. Bunun büyük bir tadı vardı. Bu ortak imece yanında, bir de türkü tutkusu vardı. Bir arada türkü söylemek. Her gittiği yerde, türküleri artık böyle piyasaya düşmüş ağızların dışında, otantik yapılarıyla söyletmek isterdi. Türkü, insanlar arasında bir birleşme, bir yakınlaşma erdemi taşıyordu onun için. Nasıl ki, kiliselerde ve noellerde söylenen ortak ilahilerin, türkülerin insanları nasıl aynı şeyde, duyguda ve düşüncede yürütmesi.

Ayrıca, Sabahattin dostluk tiryakisiydi. Dost canlısı diyeceğim. Bu dostluğu önce kardeşi Bedri Rahmi ile kurmuştu. Ondan sonra, 1931'de Paris'e gittiği zaman, o kıt kanaat parasıyla kardeşini de getirtmiş. André Loth Atölyesinde okutmuş. Bu konuda mektupları var — zannediyorum yakında yayımlanacak — yüzü aşkın mektuplar, çok nefis mektuplar. Onun için dostluk duygu birliğinin çıkardığı bir aydınlık getirir insana. Aynı zamanda bir düsünce birliği de tabii bu aydınlığı artırır. Dostluk, düşünüş birliğinden de vazgeçemez, diyor. İş ve kafa arkadaşlığı onun aradığı.

GÜNEŞ BUHARALI — Efendim, eğitim üstüne de çok değişik düşünceleri olan bir aydındı. Bu konudaki düşüncelerini anlatır mısınız?

VEDAT GÜNYOL — Efendim, bir defa, kültür açısından Sabahattin Türk kültürünü Anadolu topraklarında temellendirmeye çalışırdı, Atatürk'ün de istediği biçimde, kendi topraklarımızdaki gelmiş geçmiş kültürlerin değerlendirilmesi konusunda.

Eğitime gelince, Montaigne'den esinlenerek, bir yazısında şöyle diyor: «Ezber bilmek, bilmek değildir.» Sabahattin onun için ezberciliğin karşısında. Onun için dolu kafa değil, iyi kafa, işleyen kafa gereklidir.

Eğitim bilgiç değil, insan yetiştirmeli, diyor. Kitabın işi, insanları belli bir düşüncenin kölesi, hamalı yapmak değil, tam tersine, özgürce düşündürmek olmalı. Ezbercilikten kurtulunca insanlar insanlaşıyor ve insanların dertlerini benimsiyorlar. Nitekim, büyük filozofları da bu açıdan değerlendiriyordu. Kendisi, Köy Enstitüleri kurulduktan sonra, kültür açısından büyük katkılarda bulundu. İş eğitimini ön plana alıyordu Köy Enstitülerinin kuruluşu. Bergson bir yerde şöyle diyor: «El ile çalışma, bir eğlence sayılıyor yalnız. Unutuluyor ki, zekâ özünden maddeyle oynama gücüdür. Hiç değilse öyle başlamıştır. Doğa da, bunu bu iş için yaratmıştır.» Onun için, zekâ elden kafaya doğru gidecek. Köy Enstitülerinin kuruluşundaki düşünce de, iş eğitiminden, yani elden zekâya, tabii sonra zekâdan da tekrar işe dönmek ilkesine dayanıyordu. İş eğitimi öğreticidir. Bu eğitim kafaya aydınlık getirir diyor Eyuboğlu. Sabahattin'in eğitim üstündeki düşüncesini bununla özetleyebiliriz.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Günyol, Mavi Yolculuğa siz de birçok kereler Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte çıktınız. Pek çok anınız olmalı.

VEDAT GÜNYOL — Mavi Yolculuk, aslında bir on gün, on beş gün süren, böyle eğlenip safa sürmek ama-

cıyla yapılan bir şey değildi. Bütün eski eser kalıntılarını, yapıt kalıntılarını görmek, yakından görmek, incelemek, elde kitap, sanat tarihiyle ilgili bir şeydi. Çünkü, kendisi, ona bakarsanız, bize tarih bilgisi değil, tarih bilinci gerek, diyordu. Bu bilinçle çıkıyordu yola ve bize bu bilinci aşılamaya çalışıyordu.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Günyol, Sabahattin Eyuboğlu'nun önemli ilgilerinden biri de sinema. Yanılmıyorsam, on kadar belgesel yaptı. Bu ilgisi üstüne gözlemlerinizi bize anlatır mısınız?

VEDAT GÜNYOL — Sinemayla ilgilenmesi 1957' lerde başlar. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğünün Film Merkezi vardı. Orada, ilk önce Mazhar Şevket İpşiroğlu ve Aziz Albek ile birlikte, belgesel birtakım filmler çevirmeye başladılar. Onun asıl amacı Anadolu destanı yapmaktı. Anadolu'da eski uygarlıklardan kalan ve bugün hâlâ izleri görülebilen kalıntılar üstüne filmler çevirmek istiyordu. Bu iş 1972'ye kadar sürdü. Yaptığı filmler arasında bazılarını sayayım : *Hitit Güneşi* 1957' de yapıldı ki Berlin Film Festivalinde bir ödül aldı. Sonra *Göreme, Siyah Kalem, Surname, Anadolu Yolları* 1959'da. Sonra *Anadolu'da Roma Mozaikleri, Eski Antalya'nın Surları, Ana Tanrıça,* bir de *Karagöz'ün Dünyası* diye son filmlerinden bir tanesi. Ayrıca, Şakir Eczacıbaşı ile kültür filmleri hazırlıyordu, *Yaşamak İçin* başlığı altında.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Vedat Günyol, bize verdiğiniz bilgiler için teşekkür ederiz.

1981

MEKTUPLARDAN KALANLAR

Üç dört yıl oluyor, haftanın belirli bir gününde, Bedri Rahmi'nin Kalamış'daki o güzelim evinde, Eyuboğlu kardeşlerin birbirilerine yılmadan yorulmadan, bıkmadan usanmadan yıllar boyu yazdıkları (eski Türkçeyle yazdıkları), sevgi saygı, yerine göre coşku dolu mektuplarını okuyorum Mehmet Eyuboğlu'nun yanıbaşında; önce teybe sonra daktiloya geçirtip, eski sözcükleri yenileriyle değiştirerek.

Yakınlarda bir kitap halinde çıkacak olan, bu iki eşsiz insanın, kardeşlik, kardeşlikten de öte dostluk arkadaşlık bağlarını bağlantılarını yansıtan, sanat dünyasına, dünyamıza ışık saçan mektuplarından esinlenerek izlenimlerimi size aktarmak istiyorum.

Ne var bu mektuplarda? Her şey var : Bilgiye, sanata susamış iki insanın, birbirine destek olarak, birbirini anlayıp eleştirerek, birbirine yol göstererek zenginleşme, olgunlaşma, kolaylıklardan kaçınıp gerçek sanatın içine, ruhuna dolu dizgin inip arınma, arındırma, yücelip yüceltme, insanlaşıp insanlaştırma çabaları.

Nerden nereye gelmiş bu kardeşler, Sabahattin ve Bedri adlı insanlar? Trabzon'un bir mahallesinde, bir bilge büyük baba, bir o kadar bilge baba ve de anne eğitiminde, Yunus Emre'ler, çeşitli halk bilgeleri ve şairlerinin dizeleriyle, ayrıca Batı dünyasının (o günlerde geçerli olan sanatçılarından) yapılan ortak çevirilerle beslenip gürbüzleşen bir aile ocağında yetişip gelişiyorlar.

Sonra, Sabahattin Avrupa sınavlarını kazanıp, kapağı Fransa'ya atıyor, anlatılmaz bir bilgi susuzluğu içinde. Ama, Sabahattin, geleceğin en büyük bir ressamının tohumlarını taşıyan kardeşi Bedri'yi, yemesinden içmesinden kısıntılar yaparak yanına, dirseğinin yanıbaşına, koruyucu kanadının altına almazsa, alamazsa, yok sayıyor kendini. Getirtiyor kardeşini yanına, odasını, yiyeceğini içeceğini paylaşarak.

İki kardeş, açlık susuzluk pahasına, Batının düşünce ve sanat dünyasına dalıyorlar doludizgin. O kardeş sevgisidir ki, özverinin boşa çıkmayacağını bilerek, gözüpek, yılmaz yıldırılmaz bir atılımla göğüslüyor her şeyi. Sonunda, Türk dilinin eşsiz bir ustası Sabahattin, Türk resminin eşsiz bir ustası Bedri Rahmi çıkıyor ortaya.

Daha, ortaokul, lise sıralarında, aile ocağında başlayan, birbirini bütünlemeye, birbirinde erimeye, ağabey - kardeş düzeyinden candan yürekten dostluğa dönüşen ilişkileri, birbirinden uzakta mektuplarla sürüp gidiyor.

Bedri Rahmi, daha 1935'lerde Çerkeş'e gider bir çeşit yarı resmi görevle, resim yapmaya. İki kardeş uzaklaşırlar birbirlerinden.

Şöyle yazıyor Sabahattin: «Çok göreceğim geldi seni... Çerkeş işinin ciddiliğine ancak inanmaya baş-

ladım. Şimdiye kadar bana şakacıktan bir yere gitmişsin gibi geliyordu.»

Öylesine, ayrılık acıları içindedir Sabahattin. Ama, çok geçmeden, Çerkeş'den haber gelir. Dünyalar onundur artık. Yine aynı mektupta şunları okuyoruz: «Bu akşam eve bir elimde bir paket elma, bir elimde elmacıdan aldığım yeşil bir dal, cebimde ve içimde senin mektubunla döndüm. Ne güzel kokuyordu mektubun...»

Bir kardeş mektubu ve onun getirdiği, anılar özlemler yüklü koku, dünyanın en güzel kokularından biri, belki de başlıcası değil mi?

Mektup, mektupla gelen haber, haberle gelip yüreğin ta ortasında oturan sevgi, ilgi yakınlık Bedri'nin de en büyük özlemlerindendir. Akademi'de Çallı'nın öğrencisi olduğu yıllarda şunları yazıyor ağabeyine:

«...sen bana artık hemen hemen hiç yazmıyorsun kardeş... Ne zamandan beri doya doya bir mektubunu okuyamadım. Yaz ağabey... Bana çok şeyler yaz... Hiçbir şey okuyamayan kardeşine okuduğun şeylerden yaz... Onların özlerini göster. Hele onun, bugünlerde bu şeye çok ihtiyacı var...»

İki kardeşin mektuplaşması, basmakalıp sözler, iyiyim, sen nasılsın denli sözlerle şişirilmiş, yasak savar türden bir mektuplaşma değil. Dünyaya açılma susuzluğu içindeki iki can ciğer kardeşin aydınlanma, aydınlatma, birbirlerine bir şeyler katma, katabilme kaygısında beslenen, gürbüzleşen bir mektuplaşma.

1939 Ağustosunda Sabahattin Bedri'ye yazdığı bir mektupta, bütün ömrünce, düşünüşü davranışıyla kıl payı ayrılmadığı; ciğerinde, canında, yüreğinde sürdürdüğü yaşam görüşünü şöyle açıklıyor:

«Sorun, köy, kır, dağ değil... Sorun, kendi kabını dolduran bir yaşam. Açık, aydınlık, her dem taze bir yaşam... Bu yaşama kavuşmanın yolu da şu bence:

Güçlerimizi, elle tutulabilir bir biçimde başarabileceğimiz işlere harcamak. Bizi aşan amaçlara doğru değil, bizim aştığımız amaçlara doğru gitmek.

«Biz, en iyi zamanlarımızda en olanaksız cennetlere âşıkız. Coştuğumuz anlar, yaşamdan en çok uzaklaştığımız anlar oluyor.

«Coşkunluklarımızdan her birini, çorak bir köye su getirmek için harcayabilseydik... Her coşkunlukta olumlu bir adım atmış olsaydık!...

«Dostoyevski, bütün güçlülüğünü belki de kurşuna dizilmek üzereyken kurtuluşuna borçludur. Marianne' daki tefrikada okudum : Dostoyevski, tam beş dakika sonra kurşuna dizilme sırasının kendisine geleceğini hesaplıyor. Beş dakika... Gereksiz hiçbir şey düşünmeye vakit yok, her saniyenin açık ve olumlu bir işe ayrılması gerek. Derhal karar veriyor: 'İlk iki dakika dostlarımı düşüneceğim, iki dakika dua edeceğim, bir dakika da kendimi düşüneceğim' diyor. Bu hesabı yaparken ansızın yaşamın gizini yakalıyor. Bir dakikanın bir yıl kadar değerli ve zengin olabileceğini anlıyor. Gözleri, karşısındaki bir kubbenin üstünde parlayan ışıklara takılıyor ve yaşam bütün genişliğiyle ölümden önceki saniyelerin içine dolmaya başlıyor. Birden güneş kadar büyük ve yakıcı bir umut... Yeniden yaşama kavuşursam... önümde beş bin değil, beş milyon dakika olursa... Yaşamak saniyelerle ve dakikalarla yaşamak... Bütün dava burda...

«Büyük insanlar bence, nabızlarıyla düşünen, düşündüklerini yaşayan ve yaşadıklarını düşünen insanlardır. Tarihin en güzel dönemlerinde felsefeyle yaşam birleşmiş, filozofun sanatı yaşamak olmuştur.»

Sabahattin, en büyük coşkunluğunu, «olumlu bir adım atma»nın coşkunluğunu Hasanoğlan Köy Ensti-

tüsü'nde, büyük eğitimci Tonguç'un yanıbaşında buluyor.

Bakın nasıl dile getiriyor bu coşkusunu Bedri'sine yazdığı bir mektubunda :

«Ben Hasanoğlan'da derse başladım. Haftada, bir gün bir gece orada kalıyorum. Şimdiye kadar yaptığım işlerin en güzelini yaptığımı sanıyorum. Temiz ve gürbüz bir heyecan içindeyim. Dört saatlik dersimin dışında Enstitünün sanat, dil ve kitaplık işleriyle uğraşıyorum.»

Bir süre, uzun bir süre, Sabahattin için amaç, köy gençlerini yetiştirip köyleri aydınlatmak, köylere su, ışık, bilgi getirmektir. Bu coşkusunu sevdikleri saydıklarıyla paylaşmak ister. Kızkardeşi Mimar Mualla, çoktan Hasanoğlan'a yerleşmiş, eğer yerinde duruyorsa, Türk mimarlığının övüneceği bir köy kahvesi yapmıştır orada. Bütün ilerici aydınlar, şairler, öykücüler, Sabahattin'in sıcak çağrısına uyarak Hasanoğlan'a uzanmışlardır, bir çeşit sanat, sevgi kâbesine gider gibi.

Sabahattin'in amaçlarından biri de, Bedri'yi, kısa bir süre için de olsa, Enstitüye ısındırıp, kollarını sıvayarak çalışmasıdır orda. Bakın onu bu konuda yüreklendirmek için neler yazıyor bir mektubunda (1945) :

«Bedros,

«Hani uzun mektup? Hani büyük resim? Hani kendin? Sergiden sonra Ankara'ya gelmek istediğini söylüyorlardı. Ne iyi olurdu. İstersen Nusret gibi sana da bir aylık Hasanoğlan stajı yaptıralım! Nusret umduğumdan daha iyi çalışıyor. Geldi geleli Hasanoğlan'da kalıyor. Her hafta değişen on bir kişilik bir öğrenci ekibiyle sabahtan akşama kadar çalışıyor. Çocuklar yalnız başlarına herhangi bir heykelin kopyasını Mardik Usta kadar çıkaracak hale geldi. Getirdiğimiz heykellerden birçoğunun kopyalarını dışarıya vermeye bile başladık.

İlk kopyayı Tercüme Bürosu'na hediye ettik. Fidyasları Açıkhava Tiyatrosu'nun cephesine astık. Hiç soğuğa aldırdıkları yok.

«Hasanoğlan'da matbayı da kurduk. Küçük broşürler basabileceğiz.»

Ne mutluluk değil mi? Sabahattin artık nabzının düşüncelerine uygun atabildiği yeri bulmuştur, Tercüme Bürosu Başkanlığı, Talim Terbiye üyeliği, hatta hatta Fransız edebiyatı doçentliğini hiçe sayacak denli kaptırmıştır kendini bu güzelim uğraşa.

Ankara'dır, Ankara'nın (o sevdiği deyimle) gürbüz atılım yaşamıdır onu çeken. Bir ara, İstanbul'a gelir *Yaprak*'çılarla birlikte. Tarihsiz bir mektubunda şöyle dert yanıyor Bedri'ye :

«İstanbul'da herhangi toplu bir girişim yapılabileceğine artık çok az umudum kaldı... *Yaprak*'çılar bile buraya gelince teker teker yaşamaya başlıyorlar. Burada insanlar birbirini yaparak değil, yıkarak yaşamak zorundalar galiba. Hoş Ankara'da da öyledir ya. Orada bir aralık başka türlü havalar esti işte. Sen bir gün : 'Ben her an herkesten kuşkulanarak yaşıyorum.' demiştin. Benden bile kuşkulandığını eklemiştin. O gün bir bıçak yemiş gibi olmuştum. Şimdi hastalandım artık. Bununla birlikte, hiçbir zaman İstanbullu olmayacağım inşallah.»

İşte, bu kuşkuyla bir gün Bedri, ağabeyine sorar, şiirlerini beğenip beğenmediğini. Sabahattin oldum bittim, Bedri'nin ressamlığını şairliğinden üstün görmektedir. Her ne kadar bunu açık açık söylemişse de, Bedri hep kuşku içindedir.

Sonunda, Sabahattin açar yüreğini, o yalan nedir bilmeyen temiz yüreğini ve şunları yazar Bedri'ye 11.2. 1941 tarihli mektubunda :

«Benim düşüncemi soruyorsun. Gerçekten *soruyor*

musun, bilmem. Ama söyleyeyim. Daha doğrusu söylediğimi tekrar edeyim : Servetini bol keseden harcıyorsun. Şiiri kendin yapmıyorsun : 'İşte, şiir için gerekli olan her şey, alın, ne isterseniz yapın.' diyorsun. Cömert bir çeşme gibi akmanın zevkini bilmez miyim? Ama, sen bana herhalde bunu sormuyorsun. Bu şiirler eser olarak iyi mi, diye soruyorsun. Hayır, eser olarak pek *yapabileceğin* kadar iyi değil. Akan su ne kadar lezzetli olursa olsun eser değildir. Eser, ancak bazı zorunlulukları kabul ederek, kendi tasarladığımız bir yetkinliğe varmanın derdini çekerek, yontarak, törpüleyerek yapılır. Sanatta yaratmak, vermek gibi deyimlerin yerinde olmadığını anlamaya başlıyorum. Sanat eseri yaratılmaz, verilmez, sanat eseri yapılırmış meğer.

«Örneğin, şiirde kompozisyon zorunluluğunu niçin kabul etmiyorsun? Niçin şiirlerin, istendiği kadar uzatılabilir hissini veriyor? Acaba şiirin zaman içinde bir kuruluşu olması gerekmez mi? Yoksa insanın ruhu ve kafası onu nasıl kavrayabilir?

«Ölçü ve uyak ve biçimin yararı belki de şairi şiir üstünde durmaya, durdukça düşünmeye, düşündükçe derinleşmeye zorlamıştır. Özünde değeri olmayan bu zorunluluklar şairi akıcılıktan çok, yapıcılığa götürmekle şiire sağlamlık verir galiba. İçinde bir şeyler olan şairin bu zorunluklara uymakla hiçbir şey kaybetmeyeceğini sanıyorum.

«Kendisi yeni birtakım zorunluluklar getirirse, o başka. Herhalde 'zorunluluğun olması' gerek. Bir insan için, eserinde olduğu gibi şiirinde de 'bir güçlüğü' yenmek şarttır, gibi geliyor bana.

«Bütün bunları söylerken, bence doğru olanı söylemekle birlikte, söylediklerim hiç hoşa gitmiyor. Kural söyler gibi hissediyorum kendimi. Amacım hiç de o değil. Şiirlerindeki bütün zenginliğe, bahar ve bayram ta-

zeliğine rağmen, beni tam anlamıyla doyurmayışlarını açıklamaya çalışıyorum. Bu şiirlerinde gönlümün istediği her söz var, ama okuyunca bir bardak su içmiş gibi oluyorum. Büsbütün susuzluğum artıyor. Öbür yeni şairlerin sevdiğim bazı şiirlerini okurken de aynı şeyi duyuyorum.»

Hangi insan, yakını, canı gibi sevdiği, kendinden ayırmadığı bir başka insan karşısında bu denli tarafsız, bu denli nesnel olabilir?

Sabahattin budur işte! Gizlisiz saklısız, «dost acı söyler» sözüne yaraşır bir tutumdadır her zaman.

Bu tutumunu en iyi belirleyen belge, *Yaradana Mektuplar* dolayısıyla Bedri'ye aynı mektupta yöneltiği şu sorudur bence :

«Bir şey daha : Allah ile olan ilişkilerinde toptan bir hesaplaşmaya geçsen iyi olacak. Güzel olduğu için Allah'a inanır gibi *olmak,* inananların sözlerini güzel diye benimser gibi olmak herhalde sağlam iş değil. Var mı? Yok mu? Karar ver. Ya da kararsızlığını söyle... Her iki tarafın çekici yanlarından yararlanır gibi görünme. Böyle görünmekle çevrendeki kararsız ruhları bir an için doyurursun, ama zavallıları sadece avutmuş olursun.»

Sabahattin, tanıdığım kadarıyla, her türlü çabaya, uğraşa, alın terine, emeğe sonsuz saygı duyan bir insandı. Çok aksak, yanlış, acemice bulduğum kimi çevirileri kendisine gösterdiğim zaman, hemen şahlanır, iyi kötü, topal aksak çabaların, bir kalemde, bir çırpıda hiçe sayılmasına karşı çıkardı. Yorumlarda insaf isterdi.

Bakın bu konuda, Bedri'sine neler diyor, 11.2.1941 tarihli mektubunda :

«Sabahattin Ali'nin romanıyla ilgili düşüncelerin üstünde bir diyeceğim var. Yargında haklısın veya de-

ğilsin. Buna karar verecek durumda değilim. Ama söyleyişin Sabahattin Ali'yi değil beni bile kıracak kadar acı. Aşağı yukarı şu : 'Bu kitabı övdün diye ben de bir matah sandım. Meğer bir şey değilmiş. Sen aldandın. Okumasam ben de aldanmış olacaktım.' Fazla ağır bir yargı... Bunu, yargılarına en çok inandığım André Gide'den bile duysam içim burkulurdu. Çünkü, bir insana, kör olduğu bu kadar açık söylenmez. Nerde kaldı ki, bir romanın değeri öyle kolay kolay teraziye gelmez. Hem sonra, Bedri'm, olumsuz yargının çekiciliğinden kurtulmak gerek. İnsan benimsemediğini söylemekten ne kazanır? Beğendiği şeyden söz etmeli kanımca. Onu da söylerim ama, durup dururken 'beğenmedim' demekten ne çıkar? Beğenmediğimiz şeyi içimize almamak, kapı dışarı etmek yeter. Herkesi ondan korumaya çalışmak da hayırlı bir şey ama, o zaman yüzde yüz güven ve açık belgeler gerek.»

Bu tadına doyum olmaz mektuplardan, bu mektuplardaki kimi zaman yumuşak, kimi zaman kıyasıya sert, kardeş dost tanımadan, inandığını dobra dobra söyleyişlerden bende kalan en güçlü etki şu :

Sabahattin, sevdiğini ölesiye seven, yerine göre hırpalayarak, sarsarak; ama, yine de insaftan ayrılmayan, eşine az rastlanır bir bilge, bir dost canlısı insandı. Dostluktu onun peşine düştüğü, aradığı. Bulunca da bırakmadığı, canını başını bu uğura koyduğu dostluk.

«İki insanın, en az iki insanın, birbirini sevdiği yerde başlar uygarlık.» diyordu.

Sabahattin, önce aile sevgisinde, sonra kardeş sevgisinde, sonra sonra da arkadaş dost sevgisinde yaratmıştı uygarlığını, bizim, hepimizin, arayıp da bulamadığımız, bulamayacağımız uygarlığı.

1980

ADIVAR'LAR

İkinci Dünya Savaşı patlamak üzereyken, hukuk doktorası öğrenimini yarıda bırakarak apar topar yurda dönmüştüm. Yıl 1939'du. İnönü Cumhurbaşkanı olmuştu. Atatürk döneminde, sağa sola çil yavrusu gibi dağılmış, kimi yurtta (Kâzım Karabekir gibi), kimi yurtdışında bulunan (Halide Edib, Adnan Adıvar gibi), politika pazarında açmazlara çıkmazlara girmiş, çelişkilere yanılgılara düşmüş, kafa düzeyleri ne olursa olsun, namuslu, yurtsever insanları yurt yönetiminde görev almaya çağırmıştı. Millet Meclisinin bağrında, kabuk bağlamış öfkelerden kinlerden uzak, kardeşçe beraberce bir hava yaratma çabasına girişiyordu böylece İnönü, Atatürk'e olan kendi kırgınlığının üstüne çıkarak, daha doğrusu çıkmaya çalışarak.

İşte, o dönemde, gönüllü sürgün yaşamlarına son verip yurda dönmüştü Halide Edib'le kocası, büyük insan Dr. Adnan Adıvar. Paris'de sürüp giden ana-evlat, baba-evlat ilişkilerimiz bir yerde kopmuştu bir süre, 1939'dan, askerlik görevimi bitirdiğim 1942'lere kadar, uzak yakın bir ilgiyle, sorup soruşturarak izlemekteydim bu iki güzel insanın yaşamını.

Sonra, yıllar yılları kovalamış ve bir gün (1942'lerde), Beyazıt'da rastlaşmıştık Dr. Adnan'la. Beni, slam Ansiklopedisi'ni yönettiği Türkoloji Enstitüsüne götürmüş, Ansiklopedi için bir iki maddenin çevirisini vermişti bana. Belirli günde, çevirileri götürdüğümde, on on beş dakikalık bir incelemeden sonra, kahkahalarla gülerek korkunç bir yanlışım üzerinde durmuş, ama, «Seni Ansiklopedi'nin Yazı Kuruluna alacağım» diye sırtımı sıvazlamıştı. Neydi bu korkunç yanlış? Çevirdiğim madde, bir Müslüman topluluğuyla ilgiliydi. Fransızcada papaz, din adamı anlamına gelen *Prétre* sözcüğünü, hoca, imam diye çevireceğime, papaz diye çevirmiştim. Çeviri, Dr. Adnan Adıvar'ca kusursuzdu. Ama, böylesi yanlışları, dalgınlığa, daha doğrusu acemiliğe verecek kadar olgun bir insandı Dr. Adnan.

Çeviriden bir hafta sonra, İslam Ansiklopedisinin Yazı Kuruluna alınmıştım. O günlerde, Milli Eğitim Bakanlığı'na atanan Sayın (çok Sayın) Avni Başman'dan boşalan yerdi bu görev. Avni Başman, Milli Eğitim Bakanlığı'nda üç ay kaldı. Sonra istifa etti; ama, eski görevine dönmedi ve ben on üç yıl bu görevde, en mutlu günlerimi yaşadım.

Bu on üç yıl süresince, Adıvar'ların Laleli'deki iki katlı, sıcağın sıcağı evlerinin çağrılı çağrısız, gönüllü, içtenlikli, istekli konuğu oldum, öğle, akşam yemeklerinde, saat beş çaylarında, yazar çizer, eski yeni politikacı dostlar toplantısında. Rauf Orbay'ları, Hüseyin Siret'leri Dr. Akil Muhtar'ları, Dr. Kâzım İsmail'leri, Yahya Kemal'leri Fuat Köprülü'leri, daha nice nice ünlüleri tanıdım.

Bu süre içinde, Ansiklopedi görevimin dışında, Halide Edib'in gönüllü yazmanlığını yaptım, sevine mutlulana. Bir keresinde, bir akşam Yahya Kemal'le birlikte yemek yedik, alt kattaki o şirin yemek odasında.

Yahya Kemal, o tadına doyulmaz, renkli, bilgi görgü yüklü gözlemleri, şairce, aydınca, Batı ışığından Doğu karanlığına dalan ilginç, özgün görüşleriyle adına tren denilen o gâvur icadı şimendiferin Anadolu'nun bağrına girişini anlattı durdu, ağzının suyunu akıtarak. Şiirlerinden tanıyıp saygı duyduğum Yahya Kemal, İspanya'larda elçilik yapmış olan Yahya Kemal, sofrada bir buldok homurtuları içinde, tiksindire iğrendire yiyordu yemeğini. Bunca ince güzel şiirler yazan bir insanın, bunca kaba saba, bunca hoyratça yemek yiyişi tedirgin etmişti beni.

Yıllarca sonra, aynı kuşağın, yakın ilişkiler içinde bulunduğu bir başka ünlü yazarın iç yaşamına girivermiştim, isteyerek. *Yeni İstanbul* gazetesinde çalışıyordum bir zamanlar. Yaşar Nabi'den boşalan yere atanmıştım, Habib Törehan adında parası bol, kafası dar, milyoner bir adamın isteğiyle. Abdülhak Şinasi Hisar, yazılar yazıyordu, Gümüşsuyu'ndaki evinde. Bu ünlü yazarın evini görmek isteğiyle gittim bir gün ayağına. Bir kadın hizmetçi karşıladı beni kapıda. İçeri girdim. Bir maviler dünyasına ayak basıyordum. Kanepeler, koltuklar, perdeler koyu mavi renkteydi. Konuk odasına alındım. Bir süre sonra, Abdülhak Şinasi Hisar çıkageldi, elinde yazısıyla. O kimselerin elini sıkmayan, mikrop korkusuyla insanlardan uzak duran (tıpkı Sakallı Celâl gibi) adam ne durumdaydı biliyor musunuz? Üstündeki lacivert paltonun yakaları yemek lekeleri içindeydi. Besbelli, o da, Yahya Kemal gibi, mikroptan korkan, ama, üstüne başına yemek artıkları, yağ lekeleri sıçratmaktan çekinmeyen, benim kirim benim kirimdir deyip, kendi kiri pasaklılığı içinde devinip duran insanlardandı.

Niçin anlatıyorum bunları? İnsanları yakından tanımanın çarpıcılığını vurgulamak için.

Ben, Adıvar'ları ne zaman yakından tanıdım? İçlerine, «harimlerine» girdiğim zaman. Ne zaman girdim *harimlerine* Adıvar'ların? On üç yıllık İslâm Ansiklopedisi döneminde.

Adnan Adıvar, İslâm Ansiklopedisi'nin on yedi on sekiz yıllık yaşamında, bir çıkarsız, bir özveri havarili̇ği doğrultusunda, parasız pulsuz yararlı olma sevdasında ve de tutkusunda, gelmiş geçmiş, gelecek geçecek kuşaklara örnek olacak nitelikte bir üstün insandı, eşine rastlanmaz, rastlanılamaz bir insan.

Bu on üç yıl neler getirdi bana, neler götürdü benden, ona bakalım.

Halide Edib'le Dr. Adnan Adıvar, bir bütündü, bir kafa yürek ayrılığında, bir kafa yürek birliğinde.

Dr. Adnan Adıvar, bir ilke adamıydı. Bilime, bilimin erdemine adamıştı kendini. Halide Edib'se, yüreğinin sesine, duyarlığa duygusallığa, bir süre, İttihat ve Terakki döneminin Turan düşüne kendini kaptırıvermiş bir insandı, yüreğinin en içten çarpıntılarıyla.

Nasıl, nerde, hangi noktada birleşebiliyordu bu iki ayrı kafada, bu iki ayrı yürekte insan? Dr. Adnan, seviyordu Halide Edib'i, daha çok yüreğiyle. Onun erişilir erişilmez yüceliğinde, su götürmez kişiliğinde arıyordu mutluluğunu.

Bu mutluluk, Adnan Adıvar'ın günün birinde taptaze bir yürek çarpıntısında bulup yitirdiği bir sessiz, bir saklı, bir gizli, gizemli karşılıksız sevda serüveninde sona erdi. Dr. Adnan Adıvar, iki üç ay, yataklara serildi, umutsuz bir sevdanın çaresizliğinde. Ne oldu sonunda, birbirinden ayrılmaz, ayrılamaz iki insan yine buluştu bir açmazın çıkmazında.

On üç yıl. Dile kolay. Bu süre içinde, Halide Edib'in buyruğunda, isteminde gelgeç heveslerinde yitirdiğim günlerimi anımsıyorum. Bir yandan Seniha Bedri Gök-

nil'in çeviri arkadaşlığında, yaz boz anlamsızlığında gelişen, gelişmek ne söz, durgunlaşan, hiçe, sıfıra inen anlamsız çabalarında, sıfıra sıfır elde var sıfır doğrultusunda harcadığım zamanımın yitmişliğine hayıflanıyorum.

Halide Edib'le Dr. Adnan Adıvar arasındaki ilişkilerimize dönelim.

Bir gün Dr. Adnan çağırdı beni yanına. «Bak Vedat,» dedi, «Halide Hanım Peyami Safa'nın kurduğu, Türkiye Yazarlar Birliği'ne üye olacak. Sen buna engel ol!» Halide Edib'e bir komplo hazırladık birlikte: Bir çay saatinde, ben sorunu ortaya atacaktım, Dr. Adnan da beni destekleyecekti.

Günü saati geldi, çattı. Konuyu açtık. «Sen Halide Edib olarak, Peyami Safa'nın kurduğu bir derneğe giremezsin.» dedik. Önce, kafa tuttu: «Beni, baskı altına alamazsınız.» diye. Peyami Safa'ya inanıyordu. Oysa onun ne denli kaypak bir adam olduğunu anlatamıyorduk ona. Sonunda yalvar yakar vazgeçirdik Halide Edib'i, Peyami'nin kurduğu Yazarlar Birliği'ne girmekten.

Halide Edib, hukuk öğrenimi gördüğümü bilmiyor, beni, yazın geleneğinden geçmiş bir insan olarak tanıyordu. Evet, hukuk öğreniminden geçmiş bir insan yazın yaşamıyla bu denli bir ilgi nasıl kurabilirdi? Halide Edib üstüne yazdığım birkaç yazı, onda, benim edebiyatçı olduğum sanısını uyandırmıştı.

Neyse, aramızdaki ilişki böylesine bilinçsiz gelişip gitmekteydi.

Halide Edib'le, insan ilişkilerimiz bu on üç yıl içinde gelişip durdu. Adnan Adıvar, 1954 yılında Ansiklopediyle ilişkisini kesip, evine kapandığı sırada, daha bir yakın ilişkiye girdim Adıvar ailesiyle. Dr. Adıvar, son günlerini yaşıyordu. Doktorlar ona, ağrısını sızısını

dindirmek için, morfin kullanma izni vermişlerdi. Haftada iki gün, gece nöbetçiliği yapıyordum evlerinde. Gece yarısı kriz başlayınca, morfin iğnesini hazırlıyordum. Gecenin olur olmaz saatinde tutuyordu krizi, Dr. Adnan'ın.

Bir seferinde, anımsıyorum, Halide Hanım çıkageldi : «Bırak şu oğlanı, işkence etme ona!» diye. Oysa, ben Dr. Adnan'ın ağrısını sızısını önlemekle görevliydim.

Neyse, Dr. Adıvar, günlerden bir gün gözlerini kapadı yaşama, kaşla göz arasında öbür dünyaya inanmazlığıyla.

Halide Edib, onun son nefesini verirken, «Allah, Allah» dediğini duyurdu dört bir yana. Oysa, Adnan Bey böyle bir şey söyleyemezdi, yaşamının inancının içeriğine ölesiye bağlı bir insandı çünkü.

Halide Edib, kafasından çok duygularına bağlı bir insandı. Öyle de kaldı.

Bir cuma günü, Ansiklopediye telefon etti Halide Edib. Beni çağırıyordu eve. Neydi sorun? Evinde karı koca, çoluk çocuk çalışan, bir aileyi kovuyordu. Aile başkanı kadın, gitmek istemiyordu. Koştum eve. Üst kattan merdiven başından küfürler savuruyordu Halide Edib, yardımcısı kadına, «Derhal evimi terk edin» yıldırılarıyla.

Kadın, evi terk etmeye hazırdı. Araba getirtmiş, eşyalarını yüklemek üzereydi. Halide Hanım, merdivenin üst katında durmadan yıldırılar yağdırıyordu. Kaşla göz arasında göç başladı ve sona erdi.

Ertesi günü, Ansiklopedide Dr. Adnan bana : «Vedat,» dedi, «şu insanlar ne nankör, kadın evden ayrılırken Halide Hanım'a Allahaısmarladık bile dememiş.» dedi.

«Aman, Efendim,» dedim, «nasıl Allahaısmarladık

derdi, horlanıp kovulurken?» Dr. Adnan, düşündü taşındı ve bana: «Haklısın,» dedi, «kovulan bir insan veda edemez».

Bir doğru, bir dürüst insandı Dr. Adnan Adıvar; doğruyu anlayıp, doğruyu diyebilen bir insan.

İslam Ansiklopedisiyle ilgili bir anımı anlatayım size. Ansiklopediye girecek maddeler, daha önceden belirli kişilere ısmarlanıyordu. Bu yazılar, kimi zaman ansiklopedinin kapsamını aşan, bilgiçlik uğruna şişirilmiş yazılar oluyordu. Bir gün, yazı kurulunda çalışıyorduk. Dört basamak merdivenle çıkılan kanatsız kapıdan içeri, kısa boylu, ablak çehreli, fötr şapkalı bir adam girdi içeri. Koltuğu altında kitaplar taşıyordu. Daha önce görmüştüm bu adamı, Edebiyat Fakültesi koridorlarında: Zeki Velidi Togan'dı, Tarih Profesörü. Alışılmadık bir rahatlık, sağını solunu hiçe sayan bir Doğulu insan pervasızlığıyla Dr. Adnan'a doğru seyirtti. Ansiklopedide çıkan yazısı budanmıştı. Nasıl olurdu bu? Uygarlığa sığar mıydı? Bilim adamına saygısızlık derlerdi buna. Söylenip durdu bir kısa süre.

Dr. Adnan, soğukkanlılıkla dinledi bütün bu sözleri. Sonra, o güzelim yüzünde, bir kahkaha patlamasını önlemeye çalışan bir kasıntı rüzgârı esti, dudaklarının kıvrımlarında yerini yurdunu bulan bir alaylı gülümsemeyle şöyle dedi, karşısındaki adama: «Siz saygıdan söz ediyorsunuz. Güzel. Önce saygılı bir insan olduğunuzu ispatlamak için şu başınızdaki şapkanızı çıkarın lütfen. Ondan sonra konuşun.»

Yelkenler suya iniverdi bir anda. Başkırdistan'ın eski Devlet Başkanı (1920), Z. V. Togan, şapkasını çıkardı başından. Sonra, ezile büzüle, çıktı gitti bürodan.

Bir ikinci anım daha var Dr. Adnan Adıvar'la (sayısız anılarım arasında).

1950'lerin mi 1951'lerin mi, pek anımsamıyorum

Milli Eğitim Bakanına bir mektup yazmıştı Dr. Adnan, Ansiklopedinin bir işlemi ile ilgili olarak. Aradan bir ay geçtiği halde, hiçbir karşılık gelmemişti. Bir gün, Dr. Adnan, beni çağırdı ve «Kalem kâğıt al ve yaz» dedi.

Millî Eğitim Bakanına şunları yazdık : Aradan bir ay geçtiği halde hiçbir karşılık vermediniz. Mektubumu lütfen geri gönderin.

Bir hafta geçmedi, şimdi kim olduğunu anımsamıyorum, o zamanın Milli Eğitim Bakanı Ansiklopediye geldi ve benim de hazır bulunduğum bir saatte özür diledi, isteklerin yerine getirilmesine söz vererek.

Böylesi onurlu, çıkarsız, gönül adamı nerde şimdi, hadi gelin cevap verin.

Halide Edib'le ilgili bir anım da şu :

Halide Hanım, son günlerinde, okumayan ama yazan bir kimseydi, tıpkı çağdaşları Refik Halit vb. gibi. Haldun Taner dostum, bir yazısında Sait Faik'in Mark Twain Derneği'ne nasıl benim aracılığımla üye olduğunu anlatmıştı.

Onun bilmediği, ama son zamanlarda kulağına fısıldadığım bir başka olaydan söz edeyim isterseniz. Bilmem hangi yıl Cumhuriyet Roman Yarışmasının Jüri Başkanıydı Halide Edib, Haldun Taner'in biraz alayla sözünü ettiği seçimde benim kabahatim şu: Halide Edib, jüri toplantısından bir gün önce bana sormuştu, hangi romana oy vereyim diye. *Yılanların Öcü*'ne diye karşılık vermiştim : Yaşar Kemal de o yapıtı önermişti Halide Edib'e.

Sonunda *Yılanların Öcü*, ödülü kazanmıştı, haklı olarak. Halide Edib'le olan ilişkilerimde Türk edebiyatına haksızlık etmediğime inanıyorum.

Siz ne dersiniz?

Dr. Adnan'la ilişkim İslâm Ansiklopedisi'nde başladı aslı. Yarım günlük çalışma düzeninde, baş başa,

yan yana, gönül gönüle, seve saya bir ortamda gelişti çalışmalarımız. Tam on üç yıl sürdü bu çalışma. Saime Özkul'un ve daha başka gönül insanlarımızın katkısında gelişip giderek.

Dr. Adnan, bilimsel çalışmaları dışında, yanında yöresindeki insanların yaşamıyla da ilgileniyordu. «Hademe» kadrosunda yetmişlik bir Hulusi Efendi vardı, eli öpülesi, canı sevilesi bir nefis adam. Kızını üniversitede okutuyordu, geçim olanakları sınırlı bir nefis insan. Dr. Adnan Ansiklopedi hesabına yaptığı çevirilerin parasını Hulusi Efendi'ye aktarıyordu. Bir gün, çalışma saati bitiminde, Hulusi Efendi (Efendiciğim) paltomu tutmaya yeltendi de, nasıl eline ayağına kapanıp, yüzünü gözünü öpüp, yapma etme diyerek geçiştirmiştim; bu olayı, şimdi gözyaşları içinde anımsıyorum utana sıkıla.

Evet, Dr. Adnan, bu güzel insana, daha nicelerine gönül bağlamış bir insandı. Bütün yaşamımda, babamdan önce ya da sonra, elimi öptüğüm, öpebileceğim tek, ama tek insandı Dr. Adnan.

Ben yıllar yılı, tek kıravat, o da kırmızı kıravat takardım. Neden kırmızı? Hiçbir anlamı yoktu bunun. Kırmızı renk, her çeşit kılığa uyardı da ondan belki.

Bir gün Dr. Adnan sordu bana: «Neden hep aynı kıravatı takıyorsun?» diye. Verdiğim yanıt onu çok etkilendirdi.

Şöyle ki: Hukuk Fakültesi asistanlığından, Mahmutpaşa Ortaokulu Fransızca öğretmenliğine atandığım günlerdeydi. Okulda birçok iyi niyetli öğretmenlerle tanıştım. Aşırı boyalı, çarpıcı giyimli bayan öğretmenler çoğunluktaydı. Aralarında, elli beşlik bir bayan öğretmen, bir dostça kardeşçe yaklaşımla, aynı soruyu yöneltti bana: «Neden hep aynı kıravatı takıyorsunuz?» diye.

Öğretmenin kocası doktordu. Her sabah, tıraştan sonra giyinip kuşanırken, ayna önünde (evet, ayna önünde) yarım saatini, elbisesine yaraşan kıravatı seçmekle geçirirmiş övüne sevine. Yüzlerce kıravatı varmış adamın. Bir yaşam gereğiymiş bu, hastalarının önüne giyimli kuşamlı çıkma zorunluluğu. Bana tuhaf gelmişti bu tutum. İnsan, yarım saatini ayna önünde, bu yakıştı bu yakışmadı diye geçirebilir miydi? Harcanmış, boşuboşuna yitirilmiş bir zaman değil miydi bu?

Dr. Adnan, bu öyküyü dinleyince : «Vedat oğlum,» dedi, «gel bana, evimdeki kıravatları yoklayalım, her elbiseyle takılabilecek olanı seçelim, geri kalanları da atalım sepete.»

Dediği gibi de yaptık. Dr. Adnan, o günden sonra, bir tek kıravatla yetindi.

Dr. Adnan, benim için, bugüne değin (Atatürk başta olmak üzere), gelmiş geçmiş politika adamları içinde (Ecevit'i de hesaba katarak), eli öpülesi, çıkarsız, yüreği kafası insanlığa, insancalığa yönelik kişilerin başına gelir, gelmektedir de.

İslam Ansiklopedisi günlerinde, bir masa başında dört beş kişi, profesörü doçentiyle baş başa, yan yana çalışıyorduk. Prof. Cavit Baysun, Prof. Reşit Rahmeti Arat, Prof. Besim Darkot, Doçent Ahmet Ateş (sonradan prof.), saygıdeğer bir uyum içinde yürütüyorduk işleri. Bu güzel Yazı Kurulunda tek çevirmendim ben. Bir ara, Orhan Şaik de katıldı aramıza. Bir arkadaş yoldaş, bilgi bilimdaş sevgisi saygısı içinde.

Hangi kuruluş, kurum vardır ki, süre gide, işleye işlene, çalışa çabalaya, üyelerinin birbirini eskitmediği bir aşamaya varmamış olsun. Biz de, Dr. Adnan Adıvar'ın ayrılmasından sonra, bir keşmekeşe girdik. Ahmet Ateş'le Prof. Arat beni çekemez oldular. Milli Eğitim Bakanlığına beni kötü insan diye tanıtan yazıları

sonucunda, soruşturmacı müfettiş saldırısına uğradım. Neydi suçum? Ansiklopedi çalışmaları içinde, şuna buna, olur olmaz saatlerde, Fransızca İngilizce ders vererek, çıkar sağlamam. Ansiklopedi'de birkaç kişiye — parasız olarak — yabancı dil dersi verdim. Burası doğru. Ders verdiklerimden biri, Prof. Arat'ın bir asistanıydı. O da, ne yalvarmalar, ne yakarmalar sonunda, dost işi ahbap işi kabul etmiştim bunu. Bunların dışında, doçentliğe yükselmek isteyen Karahan ve tarihçi adayı (şimdi prof.) İ. Kafesoğlu ile *Yücel* yazıhanesinde, saati vakti belirsiz buluşmalarda Fransızcaya çalışmıştık. Ahmet Ateş ve Prof. Arat, bütün bunları unutup, beni suçlamak için bulup buluşturarak Milli Eğitim müfettişleri önünde hesap vermeye çağırdılar beni. Asık suratlı müfettişlerin yüzü, soruşturmalar sonunda güleç oluverdi. Kaşla göz arasında aklanıverdim.

İslam Ansiklopedisi'nin o güzelim çalışma düzeninde, Dr. Adnan'la birlikte, onun dışında, Prof. Baysun'lar, Darkot'lar yönetim ve gözetiminde yürüyüp giden çalışmaları sürdü bir iki yıl. 1960 Devrimi geldi çattı. İlk önce, Davutpaşa Ortaokulu öğretmenliğine, oradan da Taksim Atatürk Lisesi öğretmenliğine atandım, Ankara'lara gidip gelerek.

Sonunda, Atatürk Erkek Lisesi'nde buldum kendimi, öğrencilerle yüz yüze gelip sevişe anlaşa. Yedi sekiz yıllık bir dostça, bir arkadaşça ilişkinin meyvelerini toplayacaktım sonunda, öğrencilerimi ilerici bir düzeyde bulup selamlayarak.

Atatürk Lisesi'ne nasıl girdim? Anlatayım: Eski püskü bir kılıkta girdim Müdür odasına. Bir maroken koltukta, saygıdeğer bir coğrafya öğretmeni oturuyordu. Müdür Emin Bey beni dostça karşıladı. Yazılarımdan çevirilerimden beni tanıyan bir kimseydi Müdür. Fransızca ve İngilizce derslerini programıma koyarak

onurlandırdı beni. Ama, coğrafya öğretmeni Bayan küçümsedi, bir ortaokul öğretmeni olarak değerlendirdi, ya da değersizlendirdi beni.

Bütün bunları niye anlatıyorum. Şundan: On üç yıl süresince, İslam Ansiklopedisinde, geri değil, ileri bir hizmet düzeyinde çalışmış olmamı, Dr. Adnan'la Halide Edib'in yakın ilgilerine borçluyum. On üç yıl — Üniversitede Fransızca okutmanlığı dışında — lise-lere ayak atamadım. 1960 Devrimi, bana inanılmaz bir olanak sağladı: Mahmutpaşa Ortaokulu Fransızca öğ-retmenliğine atandım. Sonra sonra, Taksim Atatürk Li-sesi'ne attım kapağı. Bütün bu gelişimlerde, Dr. Ad-nan'la Halide Edib'in gölgesi, koruyuculuğu ön planda gelmekteydi. Şimdi onları nasıl bir sevgi ve saygıyla anıyorum, anlatamam.

Bu iki büyük insanın anısını taze tutmak benim borcum.

1982

DR. ADNAN ADIVAR: ÖRNEK İNSAN

«Orhan Burian'ın ölümüyle genç ilim, genç fazilet büyük bir kayba uğramıştır» diyen Dr. Adnan Adıvar'ın da ardından söylenebilecek en kısa, ama en özlü, en yerinde söz kuşkusuz aynı söz olabilir. Dr. Adnan'ın varlığına *erdem* sözcüğü kadar hiçbir şey uygun düşmez. Özel yaşamından resmi yaşamına kadar bunca yıllık tutumunda, davranışında onu, geçmiş gelecek çağların değer ölçüsünde «örnek insan» katında tutacak hep bu erdemi olacaktır.

Düşüncesiyle davranışı arasına kıl payı ayrılık, çelişme sokmamış olan bu eşsiz insan, çevresinde, dürüstlüğün, doğru sözlülüğün adeta yüksek bir yargılama katı olmuştu. Eşi dostu, onun olumsuz yargısına uğramaya, davranışlarını onun dürüstlük anlayışında temize çıkarmaya çalışırdı. Bunu anlamak için, sırasını savıp, yurt görevindeki sakat davranışlarını, bir öğrenci utangaçlığına bürünüp, hoş gösterme çabasıyla bu eşsiz insanın karşısına çıkan devlet adamlarının o süklüm püklüm hallerini benim gibi, görmüş olmak gerekir. Kendi halindeki evinin salonunda, o kendi halin-

deki koltuğunda oturan, her türlü bencillikten uzak, politikadan elini eteğini çekmiş adsız bir düşünce adamı onuruyla kendini bilime vermiş, erdemden, bilgiden başka her çeşit servete, hırsa sırtını çevirmiş olan bu manevi kalenin karşısına bu adamları getiren güç neydi? Dr. Adnan'a bu yargı yetkisini veren, insanları onun karşısında bir vicdan hesaplaşmasına zorlayan neydi? Bu güç, onun lekesiz, temiz yaşamından, doğru söylemeyi bir vicdan borcu yüceliğine ulaştırmış olmasından geliyordu. Dr. Adnan için vicdanını susturmak sakınganlığı, kişisel rahatını korumaktan başka bir şeye yaramazdı. Bu noktadan yola çıkan, toplumsal ödevlerinin başlıcalarını doğruyu söylemekte, hakkı hukuku savunmakta, kötüyü yermekte, iyiyi övmekte bulan bir insan için, her şeyden önce kendini kötülüklerden arındırmak, yalana karşı çıkmak, doğruluğu ön plana almak gerekirdi. İşte, Dr. Adnan bu anlamda benliğini arındırmış, bir özgeçi örneğiydi.

Hilaliahmer'in Genel Sekreterliğinde, maaşını kurumun kasasına aktaran idealci genç Dr. Adnan ile, İslam Ansiklopedisi'nin başında onursal olarak on altı yıl durmadan pir aşkına çalışan bilim adamı Dr. Adnan arasında, özveri, sorumluluk duygusu bakımından kıl payı ayrılık bulamazsınız. Yine o yüksek özveri duygusu değil miydi, kurup oluşturduğu, on altı yıllık bir emekle yarıladığı İslam Ansiklopedisi'ni, o büyük yapıtı, hastalanmadan çok önce, kendi isteğiyle daha genç ellere bıraktıran?

Çalışmanın, okuyup öğrenmenin bir tür tapınma olması gerektiğini görmek için yine Dr. Adnan'ın yaşamı üzerine eğilmek gerekir. Çalışmanın, öğrenmenin yaşa, zamana bakmadığını şu örnekle anlatırdı :

«Muallim Naci bile baktı ki bir Garp dili öğrenme-

den ilim olmayacak, kırkından sonra kalktı Fransızca öğrendi.»

Bu sözün ışığı altında, Dr. Adnan'ın Paris'de, yıllar yılı, bir üniversiteli coşkusuyla, Sorbonne'daki felsefe, matematik, bilim tarihi dersleriyle Bibliothèque Nationale'deki bilimsel araştırmaları arasında geçen on iki yıllık verimli bilim yaşamı göz önüne alınırsa, bilgiye susamışlığı ortaya çıkar.

Dr. Adnan'ın kişiliğinin en güçlü yanlarından biri, belki de en güçlüsü özgür düşünceli bir bilim adamı olmasıydı. Özgür düşünce adına değil mi ki, birçok yaşıtları arasında onu, «geçmişin dalkavukluğu»ndan uzak buluyoruz. Dr. Adnan, kendi zamanını, kendi kuşağını övüp, yeni kuşakları körü körüne kötüleme aymazlığına düşmemiş sayılı düşünce adamlarımızdandır. Ona göre, insanların yeryüzündeki en önemli görevleri; «adaleti, muhabbeti, af ve merhameti» yerleştirmekten başka ne olabilir? Onca, asıl sorun, «huzur ve istikrarı, fazilet ve adaleti milletçe sağlamaktır.» Yoksa, halk avcılarının yaptığı gibi geçmişle kuru kuru övünüp, kendilerine alkış toplamak değildir. Çünkü, fazileti, adaleti milletçe sağlamak «geri dönüp bakmaktan güçtür». Oysa, «aydınlık öndedir. Arkada kalan karanlıktır.»

Dr. Adnan «aydınlıklar»ın adamıydı.

Anısı aydınlık kalsın.

1955

KARİKATÜR USTASI CEMAL NADİR ÜSTÜNE

Güneş Buharalı'nın yaptığı bu konuşma, radyodan yayınlanmıştır.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Vedat Günyol, siz Cemal Nadir'le birlikte bir çocuk dergisi çıkardınız, birlikte çalıştınız, yakınında oldunuz. Nasıl anlatacaksınız Cemal Nadir'i?

VEDAT GÜNYOL — Meşrutiyet'le başlayan, Cumhuriyet'le gelişen karikatür dünyamıza yepyeni, sıcak, insanca, yumuşak, sevecen bir hava, bir sıcaklık, bir güzellik getirenlerin başında gelir Cemal Nadir Güler. Gülen, güldüren, gülerek güldürerek düşündüren bir sanatçıydı Cemal Nadir. Cemal, sözlük anlamında yüz güzelliği demektir. Nadir de, eşine binde bir rastlanan anlamına geliyor. Eskilerin «*ismi ile müsemma*» dedikleri, yani adına layık, adının hakkını veren bir sanatçıydı Cemal Nadir. Bir dostumun gülmece ustası Aziz Nesin için söylediği bir sözü anımsıyorum şimdi. Aziz Nesin gibi bir insanın çağdaşı olmak büyük bir onur-

dur benim için, demişti, bu dost. Yüzde yüz paylaştığım bu düşünceyi ben Cemal Nadir için de söylemek isterim. Onun yaşadığı günlerde yaşamış olmayı, altı yedi yıl yakınında, çok içli dışlı olmamakla birlikte, yakınında yaşamayı, el ele gönül gönüle çalışmış olmayı büyük bir onur sayıyorum kendim için.

GÜNEŞ BUHARALI — Efendim nasıl tanıdınız Cemal Nadir'i?

VEDAT GÜNYOL — Cemal Nadir'i *Yücel* dergisi kanalıyla tanıdım, 1936 yılında. Benim bir yıl önce katıldığım dergide, ilk karikatürü Mart 1936'da yayımlandı. Daha önce gazetelerde, dergilerde çıkan o nefis karikatürlerine hayran olduğumuz bir sanatçıyı aramızda görmek biz Yücelciler için bulunmaz bir nimetti. Derginin sahibi Muhtar Enata, değer bilirliği, insan sıcaklığıyla başarmıştı bu işi. O tarihten sonra, Cemal Nadir sürekli olarak, her ay aksatmadan karikatürleriyle dergiyi değerlendirdi. Kimi zaman da, mizah ve karikatür üstüne yazdığı yazılarıyla. Aydan aya, yakının uzağı, uzağın yakını bir ilişki içinde gelişen düşünsel ve ruhsal bir bağlantı 1941 yılında *Arkadaş* adlı çocuk dergisinin çıkmaya başlamasıyla sıcak, içten, çıkarsız bir dostluğa dönüştü. Daha 1940'da Cemal Nadir, Yücelciler arasında adının anılmasına gönüllü olmuştu. Beşinci yayın yaşamını bitirip altıncı yılına giren *Yücel*, 61. sayısında derginin kurucu ve yöneticilerinin resimleriyle birlikte kendi kalemlerinden kısa biyografilerini veriyordu. On iki kişilik bir küme içinde, Cemal Nadir kendini şöyle tanıtıyordu : «1902'de Bursa'da doğdum. Babam Bulgaristan muhacirlerinden, annem Bursa yerlilerindendir. İki taraf ailem de esnaftı. Kısmen Bursa Sultanisi'nde, kısmen Bilecik İdadisi'nde okudum. Kendimi bildim bileli resim yaparım. İlk eserim, 1920'de

(yani o vakit 18 yaşındaymış) *Diken* mecmuasında çıktı. Sanattaki gayem, tarihinde bir Nasrettin Hoca, bir Karagöz yaşayan Türk mizahını, Türk nüktesini çizgilerle ifade edebilmektir.» Cemal Nadir ile dostluğumun temeli 1939 yılında atıldı, diyebilirim. Muhtar Enata'nın girişimiyle bir temmuz ayında olmalı. Polonezköyü'ne bir geceliğine gezinti yaptık. Muhtar Enata, Orhan Burian, kızkardeşim Mihrimah, Cemal Nadir ve eşi Müzehher Hanımdan oluşan altı kişilik bir grupla, karşılıklı saygı içinde geçen bir gün ve bir gecelik gezinti, Orhan Burian'ın yumuşak ve ince esprilerinden, Cemal Nadir'in bir o kadar yumuşak ve ince esprilerine yansıyan tatlı bir uyum havasında geçti. Artık birbirimizle kaynaşmıştık, yedi yıl süren bir mutlu dostlukla. Bu dostluk *Arkadaş* dergisinin ikimiz arasında paylaşılan sorumluluğunda daha bir pekişti, birbirimize karşılıklı nikâh tanıklığı yapacak ölçüde ve yakınlıkta.

Yücelci arkadaşlar bir çocuk dergisi çıkarmak istiyorlardı. Niyetimizi Cemal Nadir'e açtığımızda büyük bir ilgiyle karşılaştık. Meğer, onun da gönlünde yatıyormuş bu istek. 1940 yılında, Beyoğlu'nda Foto Sa'bah'da bir sergi açmıştı Cemal Nadir. Sergi salonu dolup taşıyordu. Gelenlerin çoğu, 9-13 yaşındaki çocuklardı. Yücel Yayınevi'nin çıkardığı *Akla Kara* adlı karikatür albümü imza üstüne imzayla çocuklara sunuluyordu. Aziz Nesin'in, yıllarca sonra yayımladığı *Şimdiki Çocuklar Harika*'sının öncüleriydi bu çocuklar. Öyle bir ilgi fırtınası, çocukların başını çektiği bir ilgi fırtınası sarıp sarmıştı ki sergiyi, Cemal Nadir şaşkına dönmüştü adeta. Sergi sonrasında, Yücelcilerle bir dergi çıkarmaya karar verdi. Derginin adı ne olacaktı, *Arkadaş*'dan başka ne olabilirdi? Sergi süresince Cemal Nadir bir arkadaşlık kurmuştu gencecik seyircilerle. Büyüklerin yapmacık ilgisi yanında küçüklerin içten, sıcak, soru

dolu bakışları, mizah ötesinde, mizahla dile gelen, getirilen gerçeklerle karşılaşmanın sevincinde, bilincinde oluşan bir dünya anlayışının mutluluğunu yansıtıyordu. *Arkadaş* dergisi böylesi bir yakınlaşmanın körpecik kafalarla yakınlaşmanın bir zorunluğu, kaçınılmaz zorunluğu olarak çıkmaya başladı. 17 haftalık bir ömrü oldu derginin. Muhtar Enata *Yücel* dergisinin Cemal Nadir'e ayrılan Nisan 1947 tarihli sayısında şunları yazıyordu : «1941'de çıkardığımız *Arkadaş* adlı çocuk mecmuasının on yedinci ve son sayısını, bütün Yücel'cilerin askere çağrılması üzerine, Cemal Nadir tek başına hazırlamıştı.» Artık devamına imkân kalmayan bu son sayısına yazdığı veda yazısında şunları diyordu : «Hakiki arkadaşlık tıpkı sıra dağlar gibi aralarında geniş boşluklara, akarsulara rağmen yine bir yerde birbirlerini bulur ve buluştukları yerlerde zirveler getirir,» demişti. Bugün bu zirvelerden kopup gelen, Cemal Nadir insancıllığı doğrultusunda, sevecenlikte yurt ve dünyanın sorunlarını, politikasını eşsiz bir ustalıkla gülen güldüren, gülüp güldürdükçe düşündüren bir ustalıkla dile getiren Ali Ulvi arkadaş var karşımızda, daha niceleriyle birlikte, Cemal Nadir'den genç kuşaklara kalan mirasta.

Arkadaş'ın son sayısını Cemal Nadir, arkadaş olduğu gencecik okuyucularla el ele çıkardı. Son olarak şunları yazıyordu : «Bu temiz sevginin on altı sayılık yayınımız içinde kazanıldığını düşündükçe, pek haklı olarak göğsümüz kabarıyor. İşimizi tamamlayamadıksa da, Türk çocuklarına güzel ve iyi eserlere karşı temiz, öz sevgi ve ilginin doğmasına hizmet etmiş olduk, diyoruz. İşte, en büyük kazanç.»

GÜNEŞ BUHARALI — Cemal Nadir'in karikatür anlayışı neydi, Sayın Günyol?

VEDAT GÜNYOL — Cemal Nadir'i daha 1936'larda

en iyi anlayan bir insanın kaleminden tanıtmaya çalışalım. Yücel dergisinde Ekim 1936'da *İki Sergi* başlığı altında. Nezihe Arseven, Taksim'de açılan karikatür sergisi dolayısıyla şunları yazıyordu : «Bizde bir ulusun kültür ve dehasıyla olan bağlılığını ilk kez anlayan ve karikatürün güzel sanatlardan biri olduğunu yaymaya başlayan Cemal Nadir'dir. Serginin en önemli siması ve belkemiği Cemal Nadir'dir.» diyor ve şunları ekliyordu : «Bu genç sanatçının, gerek karikatürleri, gerek yarattığı tipler ezeli mizah yetisinin bir örneği olacak ölçüde yetkindir. Nasrettin Hoca ve Karagöz'den sonra, Türk mizahında yeni bir *Amcabey* tipini yaratan, *Akla Kara* ile de büsbütün yeni yola giren Cemal Nadir, bizde karikatürü güzel sanat haline getiren tek sanatçıdır.»

Cemal Nadir, *Yücel* dergisinde çıkan bir yazısında mizahı şöyle tanımlıyor ve şöyle diyordu : «İnsanların yaşama ahenkleri altında birçok potlar gizlidir. Hayatın kabukları onların sezilmesine maalesef mânidir. Onları keşfedip ortaya atan mizahtır.» Sonra, şöyle düşünüyor ve sürdürüyordu sözlerini, karikatürü şöyle açıklıyordu : «Karikatür, yazıyla yapılan mizahın resimle tamamlanması demektir.»

Demek karikatür, mizahın resimle dile getirilmesidir. Cemal Nadir'e göre, karikatür Cumhuriyet'e gelinceye kadar daha çok, politika konularını işlemekteydi. Cumhuriyet'le birlikte, toplumsal yaşamın kusurlarına, kendi deyimiyle potlarına eğilerek daha bir yapıcı ve eğitici bir yöne doğru yol almıştır. Bir halk filozofu olan *Amcabey,* sağduyunun doruğunda, güleç ve babacan tutumuyla toplum olaylarına eleştirel bir sıcaklıkla bakan Nasrettin Hoca'nın çağdaş bir kardeşidir bence.

Cemal Nadir'i bütünüyle ele alırsak diyebiliriz ki, çelişkiler içindeki dünyamıza bir güler düşünceyle bakıp eğriyi doğruya yöneltme yolunun bir havarisidir.

GÜNEŞ BUHARALI — Sayın Vedat Günyol, bize zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.

1981

ANILARIMIN CAHİT'İ

1922 yılı, çok, ama çok gerilerde kaldı. Diyarbakır'da, Dağkapısı'nda, Dicle'nin durmadan akan, zaman zaman taşkın, bulanık zaman zaman duru dupduru süzülen sularına bakıyordu yüksekçe bir yerden, iki katlı geniş bahçeli lise binası. Lisenin ilkokul bölümünde, son sınıftaydım. İstanbul'lardan, Erenköy ilkokulundan kopup gelmiştim buraya. Babam, Diyarbakır ilçelerinden Silvan'da görevliydi kaymakam olarak. Beni Diyarbakır'da alıkoymuştu. Ömer dayım, anneannemle birlikte.

Lisenin ilkokul son sınıfı iki şubeli olmalıydı. Sınıfımız hayli kalabalıktı. İki yakın arkadaşım vardı: Biri, bir subay oğlu Kâzım, öbürü, bir doktor oğlu Kenan. Kâzım sıra arkadaşım, Kenan'sa gönül yoldaşımdı. Okul saatleri dışında, Kenan'la sürerdi arkadaşlığım. Kâzım, sırada buluşup sırada ayrıldığım, iyi huylu, ama asker çocuklarına özgü bir üstten bakma, bir kendine aşırı güven besleme tafralarıyla, okul dışına taşırtmazdı yakınlığını.

Cuma günleri, Kuran dersinden sonra, mescit binasının önündeki musluklarda aptes almaya götürür-

lerdi bizi, cümbür cemaat. Sonra mescide girer, namaza dururduk. İtmeli kakmalı, hocanın gözünden uzakta, çocuk saflığıyla gülmeli gülüşmeli, yatıp kalkmalı geçerdi, namazı, vaazı içeren kısacık zaman dilimi.

Bir Cuma; musluk başında aptes alırken, çelimsiz, yüzünde çıban izleri yumuşak bakışla bir çocuk geldi yanıma. Bir kaynaşma, bir konuşmadan anlaşma havasında dirsek dirseğe girdik mescide. Bu çocuk Cahit Sıtkı'ydı.

Cahit, Pirinççilerdendi, ben de Cemilpaşalardan. Kız alıp verme, baba, dayı, amca görüşmelerinde, bir yakınlık, bir akrabalık kurulmuş olmalıydı, arada. Cahit benim sınıfımda mıydı, öbür sınıfta mıydı, pek ansımıyorum. Onunla, birkaç kez, bahçede buluşup konuştuğumuzu ansıyorum sadece. Sonradan, 1934-1935'lerde, Beşiktaş'daki evimizde bir gün kapımızı çalıp, bir uzak akraba, ama bir yakın dost sıcaklığıyla karşıma çıktığında, uzaklarda kalmış, çocuk belleklerimizde yer etmiş o sayılı günleri tazeledik, kılı kılına birbirini tutan ayrıntılarında.

Cahit'le dostluğumuz, Beşiktaş, Yıldız sırtlarındaki evimizde, haftanın en az üç akşamında, yemek öncesi yemek sonrası saatlerinde pekişti. Cahit, o zaman, Yıldız'daki Siyasal Bilgiler Okulu'nda okuyordu. Şair yaradılışı, sıkıya gelmeyen, ezbere, ezberciliğe kafan tutan, asık suratlı, kara cüppeli, kara kitaplı öğreticilerden çekmediği kalmamış bir genç adamdı. Şimdilerin «Siyasal Bilgiler Fakültesi» olan Mülkiye Mektebi'nde okuyordu. Okul Yıldız'daydı. Dört yıl süren ağır aksak, kör topal, engelli zorlamalı bir öğrenciliğin sonlarına varmış, ama İdare Hukuku denilen o yenip yutulmaz, asık suratlı dersin çıkmazında açmazında zınk diye kalakalmıştı. Dersin hocası Sıddık Sami'ydi; notu kıt, hoşgörüsü hepten yok, sanata ilgisi, şiire kapısı kapalı bir

insan, bir bilgin. Aşılmaz bir engel, bir karakancalos olup çıkmıştı Cahit'in karşısına. Sınav üstüne sınav, sıfıra sıfır elde var sıfırdı sonuç. Kendini veremiyordu Cahit, o derse bir türlü. Verebilse, işten miydi onun gibi aydınlıklarla dolu bir kafa için sınavı geçmek? Neyse, baktı olmayacak, ayrıldı okuldan eski deyimiyle, bir ders yüzünden «terki tahsil» etti, varlıklı bir babanın, bir anda paradan puldan, yardımdan, ilgiden uzak düşüvermiş, varlıksız desteksiz bir evladı olarak.

Yıldız'daki evimizin kapısını çaldığı günler (ki 1934 yılı olmalıydı), daha, baba desteğinin, ağır aksak da olsa, sürüp gittiği, sınav ürküntüsünün düşlerine girip uykularını kaçırdığı, umutlu umutsuz günlerdi. İlk şiir kitabı *Ömrümde Sükût*'u, ürke sıkıla uzattığında «Vedat bey kardeşim» diye sesleniyordu bana. Yıllar sonra, «kardeşim Vedat Günyol», «sevgili Vedat'çığım»a dönüştü, karşılıklı sevgi ve saygımızın gelişiminde.

O günlerde ben, Hukuk Fakültesi'ne daha yeni girmiştim. Cahit'se, üç yıllık yüksek öğrenim öğrencisiydi. Ben, on iki sınıflık Fransız Okulunda, hazırlık sınıflarında yitirdiğim (aslında kazandığım) iki üç yıllık bir gecikmenin sancısında, aşağılardan bakıyordum Cahit'e, ulaşılmaz bir insan gözüyle. Cahit'se, Fransız Okulundan ayrılıp Galatasaray'a girmiş, hazırlık döneminin zaman kaybını kapatmıştı.

Ama, O'nun alçakgönüllü, sevecen tutumunda, hele hele Baudelaire'e olan ortak tutkumuzda, siliniyermişti, öğrenim durumumuzun üstlüğü, altlığı. Kimi zaman, elinde Baudelaire'in *Elem Çiçekleri* ile çıkagelir, akşam havalarında fırdönen seslerde kokularda, çocuk tenleri gibi yumuşaklıklarda içlenir duygulanırdık. Kimi zaman, Yahya Kemal'den dizeler okur, onda bulduğu yetkinlikleri bana aşılamak isterdi. Kimi zaman da, Yunus Emre'nin arı duru dilinde, iç dünyasına çekerdi be-

ni. Ona göre, şairliğin ilk koşuluydu derin bir iç dünyası olmak.

Sonra sonra, Cahit daha seyrek görünür olmaya başladı. Yıl 1936'lara ulaşmıştı. Kimi zaman evin zilini çalar, içeri girmek istemez beni alıp, biraz ötedeki kahveye götürürdü. Evimiz Abbasağa yokuşunun başındaydı. Sonradan, bu Abbasağa, bir şiirinde Abbas adını alıvermişti, bir sihirbaz, mesafeye zamana hükmeden bir görünmez güç oluvermişti, Beşiktaş'dan ilk sevgiliyi getirmesi istenen.

Cahit'in ölümünden sonra öğreniyordum; o da bir rastlantıyla, Şahap Sıtkı'ya bir içki sofrasında döktüğü içinin temiz derinliklerinde yatan o ilk sevgili'nin kızkardeşim olduğunu.

Kendi içinde başlayıp, orada gizliden gizliye beslenen, karşılık bulamamak korkusuyla o temiz içinin derinlerinde yıllar yılı sakladığı bir umutsuz, bir umarsız sevgiydi Abbas şiirini ona yazdırtan. Ne bana, ne kızkardeşime, ne şuna ne buna sezdirmemişti bu temiz sevgiyi. Onu içinde beslemiş beslemiş, sonra bir kurtuluş yolu olarak Abbas şiirini patlatıvermişti. Bize olan büyük saygısı, hele kızkardeşime olan saygısı, duyulursa mahvolurum, yüzüme bakmazlar, bir daha semtlerine uğrayamam kaygısında, kapımızı daha seyrek çalar olmuştu.

Buna bir türlü anlam veremiyordum. Veremezdim de. Kızkardeşim dünyanın en temiz insanlarındandı. bir ağabey gözüyle baktığı, bir kardeş yakınlığıyla karşıladığı, güler yüz gösterdiği (ki herkese gösterirdi) bir insanın böylesi bir tutkusu, karşılık veremeyeceği için, yıkımlara sürükleyebilirdi onu.

Yıl 1938. Aylardan Temmuzdayız. Paris'den yurda yeni dönmüşüm, yaz tatili için. Bir gün kapımız çalınıyor. Cahit karşımda. Beni, Abbasağa yokuşunun başın-

daki kahveye çağırıyor. Gidiyorum. Başı dertte Cahit'in. Fransa'ya gitme özlemleri içinde. Benden bilgi almak istiyor. Cahit, nicedir gazetelerde yazı yazarak, roman çevirerek geçimini sağlamakta. Paris'e nasıl atabilir kapağı, onun kaygısında. Yüreklendiriyorum onu. Darı darına bir yaşantıdan, kıtı kıtına bir yaşantıya atlamakta ne sakıncan olabilir, diyorum ona. Kendimi örnek veriyorum. Bir buçuk yıldır, babadan kardeşten devşirme 48 lirayla Paris'de yaşadığımı, yaşayabildiğimi öğrenince, kararını veriyor. Bir gazeteye Paris mektupları yazarak, yola çıkabilecek durumda.

Bir iki ay sonra, Cahit'le Paris'de karşı karşıya geldik. Mutluydu. Aldatmamıştım kendisini. Devlet hesabına okuyanların 110 lira aldıkları bir dönemde, 48 lirayla da insan gibi yaşanabiliyordu, pekâlâ.

Haftada bir, Quartier Latin'de, Sürpik'in lokantasında buluşuyorduk. Zaman zaman, Oktay Rifat'ın da şenlendirdiği sofrada, Paris'de yaşamanın mutluluğunu paylaşıyoruz...

Cahit, çok içki içerdi, daha doğrusu içermiş. Sonradan öğrendim, Ankara'da işçi sofralarında, kafasını bulup, efendiliğin sınırını aşmadan, sereserpeliğe ulaştı mı, masaların altına kayıp, kadın bacaklarının hoşgörüsünde uyuklarmış. Paris'deyken de, bir gece geç saatlerde kendini kaybetmiş, Saint-Germain kavşağında, polisin hoşgörülü kahkahaları karşısında, şeyini çıkarıp uluorta, elâlemin önünde sidik torbasını boşaltmış asfaltın üzerine. Ertesi sabah kendine geldiğinde, büyük bir utanç duygusuyla sarsılıp, yalvarmış eşine dostuna, ne olursunuz, Vedat duymasın, diye. Öylesine bir saygıyla bağlıydık birbirimize.

Yıl 1939. Hitler yıldırılar yağdırmakta sağa sola. Savaş ha patladı ha patlayacak. Yurda dönüyorum apar

topar. Cahit'se kalıyor Paris'de, bin bir serüvenden geçip, Fransa'nın güneyine kapağı atarak.

Yıl 1941. Ankara'da Yedek Subay Okulundayız. Cahit yine karşımda, o güler yüzlü, tatlı haliyle.

Aynı bölüğe düşmüşüz. O dönemde, lise çıkışlılarla üniversite çıkışlılar bir arada. Bölüğün çavuşları, iri gövdeli, şişkin pazılı gençlerden oluşuyor. Hepsi de lise çıkışlı. Zart zurtlarından geçilmiyor. Eziyorlar biz üniversite çıkışlıları. Genel bir homurtu sonunda, aklı başında bir üsteğmenin girişimiyle liseliler saf dışı ediliyor ve çavuşluğa bizler getiriliyoruz. Dört çavuştan biri de ben kulunuz. Olacak şey mi? Nöbet saatlerinde, koca bölüğe sahip çıkacağım. Ben kendime sahip çıkmasını bilmezken, nasıl becerebilirdim bu işi? Görev görevdir. Sarıldık dört elle, fire vermeden, bıyığın altını üstünü kollamaya çalışarak. Benim çavuşluğum asıl kime yaradı biliyor musunuz? Cahit'e. Cumartesi günleri Ankara'ya salıverilen öğrenciler soluğu meyhanelerde alıyorlardı. Akşam yoklamasında, birkaçını ara ki bulasın. Cahit bu kaçakların başında geliyordu. Ne olursun Vedat, idare et beni diye yalvarmaz mı, elim ayağım tutuluyor, bir şey söyleyemez oluyordum. Öylesine seviyordum herifi.

Bir nöbetimde, geç saatlerde, nöbetçi subaya tekmil vermeye gidiyorum. Radyo başında oturmuş genç subay. Komutanım, bölük mevcudu tamam diyorum. Şöyle bir alaylı alaylı bakıyor yüzüme ve «eşşek herif, bana mı yutturuyorsun. Çek git!» diyor, bir babacan hoşgörüyle. Ertesi sabah, yalvarıyorum Cahit'e, ne olursun bir daha geceleme dışarıda, diye. Para etmiyor. Seviyorum ya onu, o da seviyor ya beni, sürüp gidiyor bu böylece.

Üç yılı bulan bir askerlik görevinde, Cahit Edremit'de, ben Eskişehir'de, mektuplaşıyoruz birbirimizle. Basılmamış şiirlerini gönderiyor bana, beğenime sunarak. O

nefis mektuplarından, ne yazık yalnız bir tanesi kalmış bende. O da şöyle:

«Sevgili Vedat'çığım,

«Birbirimizi görmeyeli nerdeyse bir buçuk sene olacak. Bu arada seni hatırlamak, muhabbet ve hasretle yâd etmek için muhtelif vesileler zuhur etmedi değil, bilhassa Edremit'de bizim Abdurrahman Okumuş ile buluştuğumuz zamanlar. Fakat gelgelelim adresini bilmiyordum. Bereket versin bu yılbaşında şeytana uyarak — bazan şeytana uymak iyidir — İstanbul'a kaçtım, mesut bir tesadüf eseri olarak Melek Tiğrel'i — İhsan Bey'in kızını — gördüm, senden konuştuk ve bu münâsebetle Mersin Deniz Harb Okulu'nda öğretmenlik yaptığını öğrenebildim. Senin hesabına sevindim doğrusu, zira Eskişehir'de takım subaylığında bir hayli tatsız vakalarla karşılaşmış olduğun kulağıma çalınmıştı. Herhalde bu yeni vazifenden, hiç değilse rahatlıktan yana, memnunsundur.

«YÜCEL bir nüsha çıktıktan sonra, tekrar görünmez oldu. Bana iki nüshası geldi, tabii senin himmetinle. Tam şiir yollamaya hazırlanıyordum ki, bizim Ziya Osman, Yücel'in kapanmış olduğunu bildirdi. Bu askerlik birçok güzel projelerimin tahakkukuna mani oluyor. Terhisi sabırsızlıkla beklediğimi anlıyorsundur. Benim askerliğim pek rahat geçiyor. Sahil Muhafaza taburunda emir subayıyım, Edremit'e pek yakın bir yerde. Okumak yazmak için bol vaktim var. Vaktimi hüsnü istimal ettiğimi söyleyebilirim. Kim bilir şimdi sen de ne istifadeli kitaplar okumakta ve ne olgun, güzel yazılar hazırlamaktasın? Mektubumu cevapsız bırakmayacağına, sanat vadisindeki projelerinden beni haberdar edeceğine, yani dolayısıyla sevindireceğine emin olmak isterim. Hoş eminim ya! Son şiir tecrübelerim hak-

kında bir fikir edinmek için henüz neşredilmemiş birkaç yazımı sana yazmak zevkinden kendimi mahrum etmek istemiyorum, başını ağrıtmak pahasına bile olsa, zevkine güvendiğim bir arkadaşın fikirlerini öğrenmek, beni aydınlattığı nisbette memnun edecek bir keyfiyettir.

«Aklıma gelmişken söyleyeyim, Mersin'de benim teyzemin oğlu Abdülkadir İskenderoğlu vardır. Kendisi Singer Kumpanyası müfettişlerindendir. Görüp tanışmak fırsatı zuhur ederse, selamlarımı söylersin. Sizinkiler İstanbul'da mı? Zannedersem Sedat Samsun'da. Hepsine sıhhatler ve saadetler dilerim. Seni de muhabbetle kucaklar, mektubunu beklediğimi tekrarlarım canım kardeşim.

Cahit SITKI.»

Cahit Sıtkı'yı 1950'lerden sonra bir daha göremez oldum. O Ankara'da, ben İstanbul'daydım. Sonra yurtdışına çıktım. 1953'lerde yurda döndüm. Bir yıl sonra Cahit hastalandı. İki yıl, yatağa saplı, gözleri fıldır fıldır, ağzı kenetli kala kaldı öylece. Kafasında oluşturduğu dizeleri içine göme göme, gözlerinde yaşlar, bağrında ateşler, çekip gitti bu dünyadan, hepimizin geçip gideceğimiz bu rezil, bu kahrolası, ama bu zor vazgeçilir dünyadan.

Cahit Sıtkı, Diyarbakır topraklarından kopup İstanbul'lara kanat açmış, Türk şiirine soluk katmış, taze deyişler getirmiş, bir büyük, bir içten şair olarak kalacak, gelecek kuşakların belleğinde.

«Ayva sarı nar kırmızı sonbahar»

dizesindeki yoğunlukta, bir sonbahar düşüncesinin hüznünü, acısını kim verebilmiştir bugüne değin, böylesi

güzel bir anlatımla, dünya yuvarlağında, batısı doğusuyla dünya yuvarlağında?

Cahit'çik, o çelimsiz bedenin, çıban izli yüzü, o altı parmak boyun ötesinde, ağzını açtı mı, dizelere sarıldı mı, dünyanın en güzel insanı oluveren Cahit'çik, sende doğup sende yaşamak istiyorum. Bilesin.

SAİT FAİK'İN ABASI

İlk kez 1936'larda çıktı ortaya Sait Faik *Semaver* adlı öykü kitabıyla, soy adını kullanmadan. Sonraki yapıtlarında da kullanmadı soy adını. Oysa ne güzel, ne anlamlı, içeriği, özüyle ne de kendine yaraşan bir soy adı vardı: *Abasıyanık*. Abası yanıktı, çünkü abayı yakmıştı oldum bittim; çevresinde, yakınında, kahvede, vapurda, balıkçı teknelerinde, Hayırsızada kıyılarında, Beyoğlu Caddesinde, yan sokaklarında, sinema gişeleri önünde, meyhanelerde, şurda burda karşılaştığı, göz tanışıklığından söz tanışıklığına varan ahbaplıklarda kadeh tokuşturduğu, tokuşturmaya can attığı insanlara. İçlerinin temizliği yüzlerine vurmuş, geçim kaygısındaki yaşlılardan, bıçkın, ele avuca sığmaz, ama ezilmiş, mutsuz gençlere kadar uzanan engin bir sevgi deniziydi Sait Faik'i saran bütün ömrünce.

Sait Faik, birbirini izleyen öyküleriyle yepyeni bir ses, bir insan sıcaklığı getiriyordu yazın yaşamımıza. Maupassant öykücülüğünün başı sonu belli, alışılagelmiş çerçevesini zorlayan öyküleri, özellikle 1950'lerden sonra, olay örgüsüne bütün bütüne yan çizen, Çehov

doğrultusunda, duygunun duyarlılığın kanatlarında alabildiğine özgür, insan ruhunun kendi ruhuna yansıyan enginlerinde gezinen, gezindikçe özgürleşen bir rahat, bir sıcak anlatımla çıktı Sait Faik karşımıza.

Sait Faik üstüne ilk yazım 1944'lerde *Yeni Ufuklar*'da çıkmıştı. Onu, «Mahalle Kahvesi» (1950) adlı yazım izledi. Kendisini bir kez görmüştüm, bir dost evinde. Yıl 1939 olmalıydı. Kalabalık dost toplantısında bizi tanıştıran olmamıştı. Salonun bir köşesinde, bir ayaklı abajur altında, ince yüzlü, açık mavi gözlü, sessiz sessiz oturan, kırklarında bir genç adam ilişmişti gözüme, şöyle ilgisiz, kaçamak bir bakışla. Yıllar sonra, Burgaz Adası'ndaki evine çağrılı olarak gittiğimde, birden anımsayıverdim o abajur altında oturan adamı: Sait Faik'in ta kendisiydi.

1953 sonlarında, şair Celâl Sılay'ın aracılığıyla, Sait Faik'in Burgaz Adasındaki evine çağrılı olarak gittim. Bu, karşı karşıya ilk buluşmamız olacaktı. Sait Faik beni vapur iskelesinde karşıladı. Eve gitmeden önce rıhtım boyunca dolaştık. *Birtakım İnsanlar* (ki o zamanki adı: *Medarı Maişet Motoru* idi,) adlı yapıtın geçtiği yerleri, berber dükkânını gösterdi bana.

Bir ara, dükkanlardan birinin kapısından bir adam seslendi: «Sait Bey, yeni mi bu?» diye. Bir anlam veremedimdi buna. Baktım, Sait Faik, rahatsız oldu, ezildi, büzüldü, karşılık vermedi adama. Sonra, Adanın kilisesine doğru yollandık. Hani, o ünlü papaz efendiyle konuşmasının geçtiği yer var ya, oraya gittik. Sevdiğim öykülerin geçtiği yerlerde yeniden yaşıyor gibiydim, Sait Faik'in gerçek yaşamından sayfalara dökülen izlenimleri, duyguları, özlemlerini içime sindirerek.

Yemek vakti gelmiş çatmıştı. Bugün müze olan o güzelim köşke gittik. Kapıda, o çok sevdiği, yanından ayırmadığı köpeği «Arap» karşıladı bizi, kuyruk sal-

layarak. Bir sokak köpeğiydi bu, gösterişsiz; ama cana yakın.

Salonun kapısında, öykücünün annesi, başında beyaz başörtüsü, güler yüzüyle göründü. Yemek hazırdı. Hemen sofraya oturduk. Yanılmıyorsam, köfte dışında, baş yemek mantıydı. Kahvelerimizi çalışma odasında içtik. Sait Faik bana kitaplarını gösterdi. Döner bir kitaplıkta, sayıları elli altmışı aşmayan yapıtlar vardı. Baktım, Sait Faik, kitaptan çok yaşamdan, insan sürtüşmesinden, insan ilişkisinden, doğayla kurduğu yakınlıktan, iç içelikten alıyordu, alıyor olmalıydı esinini besinini, diye düşündüm. Sonra yanılmadığını anladım.

Sonra indik bahçeye, çiçekler bitkiler arasında oturduk. Elinde iki kitap vardı, bana göstermek için yanına aldığı. Son zamanlarda elinden düşmeyen iki yapıttı bunlar: Biri Jean Genêt'nin *Pompes Funèbres* adlı yapıtı ile Roger Peyrefitte'ın *Les Amitiés Particulières*'i (Özel Dostluklar).

Eve döndükten sonra, bu iki kitabın peşine düştüm, Sait Faik'in son gelişmelerini bulurum umuduyla. Sonunda buldum ve okudum kitapları. İki yazar da, eşcinselliğiyle tanınan, Fransa'da baştacı edilen, okuyucusu bol özlü kişilerdi. Özellikle Jean Genêt, küçük yaşta anasız babasız kalmış, hırsızlıktan hapislere düşmüş, içinde yuvarlandığı çamur dünyasını, şiirsel bir dille yüceltmeyi başaran bir yazardı. Jean Cocteau ile Sartre'ın koruyucu kanatları altında, yazın yaşamının baş köşesine oturtulan bir yaman yazardı Genêt; özellikle, çağdaş dünyanın ırk ve toplum önyargılarını, tiyatro yapıtlarıyla yaylım ateşine tutan bir adamdı. Sartre, Genêt'ye *Ermiş Genêt* adı altında yedi yüz sayfayı aşkın bir inceleme yazmıştı.

R. Peyrefitte'e gelince, o da, kardeşiyle birlikte

Fransız yazınında hatırı sayılır, saygınlık kazanmış bir yazardı.

Bu yapıtlarla Sait Faik'in öykülerine yansıyan etkilerine değinmeyi birkaç satır sonraya bırakarak, bahçede konuştuklarımıza dönelim.

Sait Faik için insanlar ikiye ayrılıyordu: Namuslu namussuz, sömüren sömürülen insanlar.

İnsan kesiminde iki katman vardı onun ilgisini çeken: On dört yirmi arasındaki gençlerle, altmış yetmişini bulmuş, yaşamlarını alın teriyle kazanan yaşlılar. «Benim için bir genç, saçları yavaş yavaş dökülmeye başlayıp alnı açılıncaya kadar ilginçtir,» dediğini, sözcüğü sözcüğüne anımsıyorum.

Etine kemiğine dokunan, etinde kemiğinde sevdiği sarmaladığı gençler dışında, yaşlı boyacı ustalarına, balıkçı pirlerine duyduğu sonsuz ilgi ve sıcak sevgi, nereden kaynaklanabilirdi sapına kadar insancalığından başka?

Sait Faik, çıkarlı çıkarsız — aslında çıkarsız — bir insan sevgisinin havarisi, önderi, peygamberiydi bence.

Alemdağında Var Bir Yılan Mart 1954'de yayımlandı. Genêt'nin *Cenaze Töreni* 1953 tarihini taşıyor. Genêt'den Sait Faik'e neler geçti, ona bakalım, bu bir yıl arada.

Sait Faik, *Alemdağında Var Bir Yılan*'la gerçeküstü bir yola girerken Jean Genêt'den neler aldı sorusunu kurcalayalım. *Cenaze Töreni*'nin baş kişisi öyküyü anlatan (bir bakıma Jean Genêt olması gereken) kişi, Jean D. adında bir delikanlıya vurgundur. Bu delikanlı, 19 Ağustos 1944 barikatlarında, *sevimli* bir milis tarafından kurşunlanarak öldürülmüştür. Başkişi, Jean D. ile 1940'da rastlaşmıştır. Daha o zaman on dört yaşındadır Jean D. Tutkundur ona. Gel zaman git zaman Jean D. öldürülür. Romanın başkişisi, onun mezarı ba-

şında, «yüzünün güzelliği, bedeninin zarifliği beni bir cüzzam gibi sarmış sarmalamış» diye sızlanmaktadır. Birden, gelişigüzel elini ceketinin cebine sokar. Bir kibrit kutusuna değer eli. Kutu boştur. Onu atacak yerde, dalgınlıkla tekrar koymuştur cebine.

«Bu, küçük bir kibrit kutusudur cebime koyduğum. Bir gün tutukevinde bir delikanlının, tutukluların almaya hakları olan kolilerden söz ederken yaptığı şu kıyaslamayı anımsamam doğaldır: Bana şöyle demişti delikanlı: Haftada bir koli almak hakkındır. Bu, ister bir kibrit kutusu olsun, ister bir tabut, fark etmez.»

Sonra şöyle sürdürüyor yazar: «... Cebimdeki kibrit kutusu, küçücük tabut gitgide duyuruyordu varlığını, bana tebelleş olarak: Jean'nın tabutunu cebimde taşıyordum.»

Alemdağında Var Bir Yılan'daki 'Öyle Bir Hikâye' yi ele alalım: Yazar, gece bir sinemadan çıkıyor. İlk rastladığı Atikali dolmuşuna biniyor. Yağmurlu bir gece. Küçükali'de iniyor dolmuştan. Sözümona bir bulvardadır. Aklı fikri sevgilisi Panco'dadır. O Panco ki «Çilek» isimli bir sokakta oturur. Futbol oyunları görür rüyasında.

Yağmur altında yürü Allah yürüyor yazar. Şişli'den uzaklaştıkça anasını, Panco'yu, bir de köpeği Arap'ı özlüyordur. Birden, bekçi düdükleri kaplar ortalığı. Bir evden deli gibi birisi fırlar, üstüne çullanır:

«Dostumu öldürdüm abi,» der, «sakla beni.»

Paltosunun cebini gösterir yazar. Dikişlerinden yağmur girmiş, sabah yediği simidin susamları kokan cebini. Delikanlı cebe girip kaybolur. «Adın ne?» diye seslenir yazar cebine.

Adı Hidayet'dir delikanlının. Dostunu öldürmüştür, deli gibi sevdiği dostunu. Yol boyunca konuşurlar. Sonra Hidayet, yani cebindeki susam pire olur. Fatih

Camiinin avlusunun çitlembik ağacının dibine doğru fırlar. Karanlıkta bir kıvılcım gibi parıldar. Hidayet başından geçenleri anlatmak isterse de, yazar istemez. O, öyküyü, kendi gönlüne, hayal gücünün kanatlarına takarak, Panco'ya, sevdiği delikanlıya anlatma özgürlüğü içinde evinin yoluna düşer.

İşte, Jean Genêt'nin Sait Faik'de yankısını bulan, bu gerçeküstü ayrıntının, kişiliğinden hiçbir şey alıp götürmediği, kişiliğine çok şeyler kattığı bir özgün yararlanma örneği.

Bakıyorum da, romancı ve oyun yazarı Genêt ile öykücü Sait Faik'i birleştiren en önemli nokta, ikisinin de yaradılıştan şair olması ve anlatımlarındaki şiirsellik. Sevip anlattıkları, yaşamlarına girmiş olan kişilerin bir çeşit yüceltilmesinde birleşiyorlar ayrıca.

«Romancı, herhangi bir konuya eğilebilir, herhangi bir kişiden hemen her zaman kılı kırk yaran bir kesinlikle söz edebilir ve çeşitlilik elde edebilirse de, diyor Genêt, şair yüreğinin isteklerine bağlıdır (...) O yürek ki, mutsuz bütün varlıkları çeker kendine. Onun için, kitaplarımdaki bütün kişiler birbirine benzerler, aynı anları, aynı tehlikeleri yaşarlar... Onlardan söz ederken, onlardan esinlenen dilim, aynı şiirleri aynı tona indirger.»

Sait Faik'de de; kişilerin çoğu birbirlerine benzerler, bir şiir havası içinde, aşağı yukarı aynı tonda dile gelirler. Genêt'den ayrı olarak, Sait Faik'in öyküleri baştan başa insan sıcaklığıyla dolup taşmaktadır. Çünkü insanlara yakmıştır abasını. Yoksa, »Bir insanı sevmekle başlar her şey.» der miydi?

1981

SABAHATTİN ALİ, GÖNÜL KUŞUMUN BİR KANADI

1934 - 1936 yıllarında, İstanbul Hukuk Fakültesinde öğrenciydim, kafası hukuk öğrenimine, yüreği yazın hayatına açık bir öğrenci. Hukuk Fakültesinin koridorlarında, bir güzel rastlantıyla, YÜCEL dergisinin sahibi Muhtar Enata ile karşılaştım. Pendik'de, yıl sonlarında üniversite öğrencilerinin askerlik eğitimi için kurulan kamplarda, aynı çadıra düştük onunla. Kaşla göz arasında kurulan bir güzel bir dostluk, YÜCEL dergisinin yazı kadrosunda, önceleri acemice çeviriler, sonra sonra derme çatma yazılar, eleştirilerle yer almamı sağladı. Hukuk öğrenimi yanında, yazın dünyası daha bir ağır basarak benliğimi sarmaktaydı.

Daha ortaokul sıralarında kompozisyon (o günlerde *tahrir* denilirdi) ödevlerimi *Bedri* adlı arkadaşıma yazdırmanın ezikliğinden kalma bir aşağılık duygusunu yenme hırsı bürümüştü içimi.

Lise sıralarında, Faruk Nafiz'ler, Yakup Kadri'ler, Halide Edib'lerden, hele hele Reşat Nuri'lerden ve Ömer Seyfettin'lerden elime ne geçerse okumuştum, Türkçenin tadını çıkara çıkara.

Akşamları odama çekilip, *Dağa Çıkan Kurt*'u, *Yaban*'ı bağıra bağıra okur dururdum. Kendi kendime paylaştığım bir gizli, bir saklı, kapalı örtülü zevkti bu benim için.

Hukuk dilinin kuruluğu yanında, bu yapıtlar, bugün bile tazeliklerini koruyan güzellikleriyle yüreğimin ortasında kurmuşlardı saltanatlarını.

Bu ortamda, iki yeni ses, iki yeni anlatım ustası çıkıverdi karşıma. Biri; *Semaver* (1936), *Sarnıç* (1939), *Şahmerdan* (1940) adlı yapıtlarıyla *Sait Faik;* öbürü, *Değirmen* (1935), *Kağnı* (1936), *Kuyucaklı Yusuf* (1937), *Ses* (1937), *İçimizdeki Şeytan* (1940) ile *Sabahattin Ali* idi bu ustalar.

Dünyamıza dünya katan; biri o güne kadar yazın hayatında yeri olmayan, dostlukları, aşkları, küçük serüvenleriyle, yanımızda yöremizde yaşayan, ama dikkatimizi çekmeyen insanları sokuyordu yüreğimizin içine; öbürü de, Anadolu insanını, acısı sızısı, ezilmişliği horlanmışlığı içinde, kafamıza vura vura, yüreğimizi deşe deşe, getiriyordu karşımıza.

Yürek kuşumun bir kanadı *Sait Faik*'de, bir kanadı da *Sabahattin Ali*'de çırpınıp duruyordu. Birini ötekine üstün tutamıyordum. İkisi de içime işliyordu aynı coşkuyla.

Bu coşkular içinde karşılaştım ilk kez Halide Edib' le Paris'de 1937'lerde. *Ateşten Gömlek* (1922), *Vurun Kahpeye* (1926), *Sinekli Bakkal* (1936) adlı yapıtlarıyla beni büyüleyen, *İnkılap Tarihi* derslerinde, Recep Peker'in, o bilmem kaç kiloluk göbeğini kürsüye yayarak kötülediği, Amerikan mandacısı diye tanıttığı Halide Edib'le.

Seviye Talip, Handan adlı yapıtlarıyla sevip saydığım, ama, o günlerde Paris'deki Türk öğrencilerin düş-

man belleyip uzağında durdukları Halide Edib, beni bir ana sıcaklığıyla karşıladı.

1939 yılında, yurda döndüğümde, yeniden karşılaşacaktım gerçek ve genç Türk yazarlarıyla. Kimdi bu yazarlar? Kim olabilirdi, Sait Faik ve Sabahattin Ali' den başka?

1939'la 1941 arasında İstanbul Hukuk Fakültesinde asistan olacaktım. Sonra, yaş sınırı 29 olarak çıkacaktı karşıma.

Yaş sınırını bulmuş nice asistanlar kalacaktı Fakültede, şu bu profesörün kanadının altına sığınarak. Ben gidecektim askere, çaresi yoktu bunun.

Yedek Subay Okulunda, Adnan Ötüken çıkacaktı karşıma, Milli Eğitim Müdürü olarak. Güvenilir bir insan peşindeydi. Kendisiyle, Üniversite yıllarında tanışmıştık. Şerif Hulusi'nin de içinde bulunduğu bir topluluk, ayda bir iki kez İstanbul çevresinde ortak geziler düzenliyorduk. O günlerde, pek öyle sağ sol ayrımı yoktu. Bir kardeş topluluğuydu bizimki. Geziyor, eğleniyor, alaalahey anlaşıp duruyorduk. Yurt sevgisi adı altında, belirsiz, dumanlı, romantik bir sevgi çevresinde birleşiyor, anlaşıyorduk.

Bu toplu gezmeler, gezişmelerde Adnan Ötüken vermiş olmalıydı bana numarasını. Dürüst bir insan bellemişti beni. Onun için Yedeksubay Okuluna gelip, beni Milli Eğitim Neşriyat Müdürlüğüne almak istemişti. Üç yıl süren askerlik görevimden sonra, Adnan Ötüken'in yanında görev alacaktım, Milli Eğitim Neşriyat Müdürlüğü Klasik İşler Müşaviri olarak.

Adnan Ötüken, ilk günlerde, güzel bir insandı benim için, saygılı, sevecen. Neşriyat Müdürlüğünde, kollarını sıvayıp, hademelerle birlikte dosyaları, kitapları bir odadan bir odaya taşıdığına tanık olacaktım. Nazik,

ince bir insandı, büyüklerine karşı saygılı, küçüklerine sevecen.

Sonra sonra değişiverdi Adnan Ötüken. Eğilip bükülerek selamladığı Hasan Âli Yücel iktidardan düşünce, Reşat Şemsettin'in kulu kölesi oluvermişti birden.

İşte, ben Sabahattin Ali'yi Hasan Âli ortamında tanıdım. Milli Eğitimde görevliydi, o günlerde kuşkuyla karşıladı beni, iğneli sözlerle.

Onun gözünde bir sağcıydım ben; hem de iflah bulmaz bir sağcı. Değil mi ki Adnan Ötüken'in güvenilir adamıydım, her şey orada başlayıp orada bitiyordu.

Günler günleri kovaladı ve ben, *Yücel* dergisinde, Sabahattin Ali'nin bütün yapıtlarını ele alan iki yazı yayımlayacaktım. Ona karşı sevgimi, saygımı dile getiren bu yazılardan sonra, hele hele, benim kafa yapımı, çevremi daha bir yakından öğrenince, düşmanca tutumunu değiştirdi.

Dost olmuştuk. Aynı düşüncenin insanlarıydık artık.

Bir gün, üyesi olduğumuz Tercüme Bürosu'ndan çıkmıştık. Birden Hasan Âli'nin yanında yürürken gördüm onu. Eli, Bakanın neredeyse ensesinde, yakın bir ahbabı kucaklarcasına, senli benli bir tutum içindeydi. Sabahattin Ali için bakan makan diye bir şey söz konusu olamazdı. Öylesine güven içindeydi, kendisine karşı. Başlı başına bir yetkiydi, gücünü bilgisinden, inancından alan bir yetki.

Bir gün, Tercüme Bürosu'ndan çıktığımızda, Ulus Meydanından Yenişehir'e doğru yürüdük birlikte. Nasıl olduysa oldu, tek başına kaldım onunla. Yol boyunca, arada bir dönüp dönüp baktık arkamıza. «Bak, bak,» diyordu hep, «şu arkadan gelen adam var ya, o bizi izliyor.» Yenişehir'e vardığımızda: «Haydi gel, bize gidelim. Nasıl olsa izlendik.» dedi. Gittik evine. Dört bir yanı

kitapla dolu bir odaya aldı beni. Kitaplarına anlatılmaz bir tutkuyla bağlıydı. Kitaplığı, o büyük kitaplığı, eşten dostan okumak için aldığı, ama geri vermediği kitaplarla zenginleşmişti. Kendi gözetiminde, kendi özeninde, kendi sahipliğinde olsun istiyordu kitapları. Kitap vermekten çok, kitap almak, kitap korumaktı derdi başı.

Solcu çevrelerce o günlerin en gözde yazarı Upton Sinclaire'di. *Altın Zincir* adlı yapıtı elden ele dolaşıyor, sosyal gerçekçilik adına Shakespeare'i gerici yazarlar safına atıp yeni yeni öneriler getiriyordu, nice solcu yazarın canına okuyarak.

Nasıl bir yakınlık, bir yakınlaşma rüzgarı esti ki aramızda, birden bir raha yöneldi, kalın bir kitap çıkarıp elime tutuşturdu. U. Sinclaire'in Lanny Budd serisinden *World's End* adlı kitabının Fransızca çevirisiydi bu. Bin sayfayı aşkın bir yapıt. «Al senin olsun.» dedi içtenlikle. Bir dostluk, bir candaşlık gösterisiydi bu. Kıvandım. Aldım kitabı. Bu ilk armağanı, ikinci bir armağan izledi: Bir gün Tercüme Bürosu'na geldiğinde yeni çıkmış bir yapıtı uzattı bana: «Al, oku, seveceksin.» dedi. Halikarnas Balıkçısı'nın *Aganta Burina Burinata* adlı romanıydı bu.

Günlerden bir gün, Tercüme Bürosu'ndan çıkıyorduk. Yenişehir'e doğru yürürüken yanımda buldum onu. Kızılay'a geldiğimizde, «Haydi, gel, benim eve gidelim.» dedim. Geldi. Bodrum katındaki evim birden şenlenivердi onun varlığıyla. Kitaplarımı bir bir gözden geçirdi. Bir saati aşkın bir süre kaldı evimde. Sonra ayrıldık. Onu, daha sonra pek az gördüm.

Yıl 1947'lere varmıştı. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün yüksek kısmı kaldırılmış, biz öğretim üyeleri, açığa çıkarılmıştık. Reşat Şemsettin'le birlikte esen yıkım, kı-

yın rüzgarları ortalığı kavuruyordu. Çil yavrusu gibi dağılmıştık dört bir yana.

Sonra bir gün, gazetelerde okuyacaktım, Sabahattin Ali'nin Edirne sınırlarında öldürüldüğünü. Hem de bir ajanın sopasıyla. Kemal Sülker'in Sabahattin Ali üstüne yazdığı o nefis eserde, bu ölümün ayrıntılarını okuyabilirsiniz, tüyleriniz diken diken olarak.

Nasıl olmuştu da, o cin gibi adam, dostu düşmanı anında görüp değerlendiren bu güzel insan, böylesi alçakça bir tuzağa düşmüştü?

Son günlerde, yeme içmesinden, yaşama olanaklarından yoksun bırakılan Sabahattin Ali, yaşamını sürdürmek için, kiraladığı ya da edindiği bir kamyonla, taşıyıcılık yapıyordu. Ajanın, yapma sıcaklığında bulmuştu yardımcısını. İhanetin sıcak yüzlü, sıcak bakışlı aldatıcılığına kaptırmış olmalıydı kendini. İnsan nasıl kaptırmazdı kendini böylesi bir sıcaklığa? 12 Mart serüveninin, Mahir Kaynaklı örneklerini düşünürsek, tongaya basmanın kaçınılmazlığını anlayabiliriz kolaylıkla.

İşte, Sabahattin Ali de, böylesi bir tongaya düşmüştü, bir ajanın görünürdeki yakınlığında zokayı yemişti. Ne de olsa, bir insandı Sabahattin Ali, bütün o uyanıklığına rağmen. İnanıvermişti yardımcısına. Edirne sınırında, ötelere geçmek umudu içinde, gecenin karanlığında, arkasından yemişti sopayı, başı gözü kan revan içinde kalarak.

Neşriyat Müdürlüğündeki görevim sırasında, S. Ali, arada bir uğrardı bana.

Bir gün, Neşriyat Müdürlüğü'ndeki odama geldi, «Gözünü aç, seni tongaya bastırmak istiyorlar.» dedi. O kadar. Sonra, uzun süre görünmedi.

Milli Eğitim Neşriyat Bürosu'nda iki fotoğrafçı vardı: Birbirini çekemeyen. Bunlardan biri, bana sonsuz bir ilgi duymaktaydı. Beni, fotoğraf atölyesine çağırı-

yor, poz poz resmimi çekiyordu. Sıkılıyordum, ama istemem de diyemiyordum.

Günün birinde, o fotoğrafçı, bir akşam geç saatlerde odama geldi, bir Fransızca mektup uzattı bana, çevirir misiniz diye. Bir tavsiye mektubuydu bu. Mektupta, fotoğrafçı güvenilir bir insan diye tanıtılıyor, onun kanalıyla her dileğinizi iletebilirsiniz, deniliyordu. Fotoğrafçı, (adını anımsayamıyorum şimdi) bir aracı olacaktı. Mektubu çevirdim. Fotoğrafçı: «Ne olursunuz, Müdür bunu duymasın. Sonra işime son verir.» diye benden söz aldı.

Bir hafta geçti geçmedi aradan, bir akşam, kaldığım otele iki sivil memur geldi. Emniyet'e çağrılıyordum.

Gittim. Keskin ışıklı abajurlar altında sorgulara çekildim. Bildiğimi anlattım. Birkaç gün sonra yine çağrıldım Emniyet'e. Benim ifademle, fotoğrafçının ifadesi arasında çelişki varmış. Meğer o mektup, Komünist Partisinin kurulduğunu haber veriyormuş ve fotoğrafçı aracı olarak görevlendiriliyormuş.

İlk ifademde direttim. Doğrusu da buydu. Bir komplo hazırlanmıştı aslında bana karşı, besbelliydi bu. Ben, Türkiye'de bir komünist partisinin kurulduğunu bildiğim halde, haber vermemiş duruma düşüyordum. Suçum büyüktü.

Emniyet görevlisi: «Bak, sen hukuk doktorusun. Neden bizi böylesi bir işte uyarmadın!» diye yüklendi üstüme.

Bildiklerimi harfi harfine tekrarladım. İş, mahkemeye düştü. Sorgular sualler sürüp gitti ve ben aklandım. Ama, Milli Eğitimce vatan hainliğim onaylanmıştı bir kez. Dönüşü yoktu bunun. Suçluydum. Sonra sonra, anımsadım Sabahattin Ali'nin o dostça gizli kapaklı uyarılarını. Sabahattin Ali, bir şeyler sezinlemiş, beni uyarmak istemişti bu konuda.

Sabahattin Ali, gerçekçi bir yazardı. Gerçekçiliğinin kaynağı nereden geliyordu? Yaşamın özünden, kaytarmacılıktan uzak, doğruya doğru, yanlışa yanlış demekten. Yenişehir'deki evinde, gerçekçiliğinin içyüzünü şöyle anlatmıştı bana:

Sabahattin Ali, daha ilkokul sıralarındadır. Öğretmeni, bir kompozisyon ödevi verir. Pazar günü yaptığınızı anlatın diye. O pazar, Sabahattin Ali ile babası, sabahın er saatlerinde ava çıkarlar. Daha güneş doğmamıştır. Hava alaca karanlıktır. Akşam Sabahattin Ali, kompozisyon ödevine şöyle başlar: «Sabah, güneşin ilk ışınları penceremize vururken, babamla ben, av tüfeklerimizi alıp çıktık yola.» Sonra, avı anlatır, heyecanlı yanlarıyla. Ertesi sabah, ödevini babasına okur. Babası paylar onu. «Ulan,» der, «biz ava çıktığımız zaman daha güneş doğmamıştı. Sen, nasıl olur da, güneş ışınlarından söz edersin? Bu bir aldatmacadır. Yalancısın sen! Kimi aldatıyorsun? Yazacaksan doğru dürüst yaz. Yalan dolan istemez.»

Sabahattin Ali, ilk gerçekçilik dersini böylece alır babasından. O gün bugün, yalansız dolansız gerçekçi olmaya çalışır. Başarır da bunu.

Sabahattin Ali ile ilişkimiz kısa sürdü. Ama, bu ilişkinin yankısı uzun oldu. Şöyle ki: Yenişehir yolunda iki kez beraberliğimiz, Emniyet raporlarında şöyle bir yankı bulacaktı:

Yıllar sonra, aleyhime açılan bir davada, dosyada şöyle bir yargıyla karşılaşacaktım:

«Dosyanın tetkikinden anlaşıldığı üzere, adı geçenin (Vedat Günyol'un) sol temayüllü kimselerle (yani Sabahattin Ali ile) temasta bulunduğunun öğrenilmesi üzerine ikinci bir işara kadar yurtdışına çıkması durdurulmuştur.» (Milli Eğitim Teftiş Kurulu, sayı: 758, 13.3.1954).

Kimdi bu sol temayüllü kimseler, Sabahattin Ali' den başka?

Sabahattin Ali ile tanışmış olmanın onurunu, yurtdışına çıkma yasağında bulmanın mutluluğunu kimseciklerle paylaşmak istemem.

ORHAN VELİ

Orhan Veli öldüğünde gencecik bir adamdı. Otuz altı yaşın dirliğinde yaşıyor bugün, şiirleriyle olduğu kadar, resimlerine yansıyan görünümüyle de. Çok yakından, diyelim bir içki sofrasında, bir arada bulunamadım onunla, şöyle doyasıya bir karşılıklı söyleşimiz, yârenliğimiz de olmadı. Ankara'da sık sık görürdüm onu, uzaktan yakından selamlar çakarak birbirimize. Bugün, bana onu dış görünüşüyle anlatıver deseler, Sait Faik'in şu tanımını yinelemek isterim: «İki incecik bacak, kısaca bir trençkot, kanarya sarısı bir kaşkol, müselles (üçgen) bir yüz, şişirilmiş bir göğse benzeyen bir sırt — denebilirse — ergenlik bozuğu bir yüz.»

Bir kez de, İstanbul'da Kadıköy vapurunun ikinci mevkiinde karşılaşmıştık. Yanıma gelip oturmuş, o günlerde *Yücel* dergisinin bir soruşturması için ondan karşılık istemiştim. O günden bende kalan izlenim, onu yakından tanıyanların «çelebi» diye nitelendirdikleri bir öz varlık, bir saygılı, bir içten sanatçının (Sait Faik'in deyimiyle) «ışıklı, düşünen gülüşlü» bir şaire yakışan bir izlenimdi.

Orhan Veli'yi ilk kez, Orhan Burian'la selamlamıştık, *Yücel* dergisinde çıkan ortak bir yazıyla. Yazının başlığı *Sanatın Başı Şaşmadır* idi.

Orhan Veli'nin iki şair arkadaşıyla birlikte çıkardığı ve önsözünü yazdığı *Garip* adlı yapıtıydı konumuz. Neydi garip olan bu şiirlerde? Alışılmışlığı hiçleyerek, şiiri eski kalıp ve klişelerden, hele hele, şairanelikten, yıpranmış benzetmelerden temizleyip, *saf* ve *yalın* bir anlatıma, duyuma kavuşturmak. Orhan Veli'nin kendi açıklamasıyla, böylesi şiirlerin garipliği, şiiri kendisine öğretilen koşullar dışında arama alışkanlığından geliyordu.

Başta Orhan Veli olmak üzere, Garipçiler eski şiir geleneğini yıkıp, yepyeni bir yola sokmak istiyorlardı Türk şiirini.

Şair Mehmet Başaran bir yazısında şöyle diyor:

«Yeni tarla açmaya çalışan bir çiftçiye benzetirim Orhan Veli'yi ben. Gayrı yozlaşmış, verimi azalmış, alışılmıştan başkasını getirmeyen alanı değiştirme gereğini duyan, elde kazma, kolay değildir işlenmemiş yerleri ekilir duruma getirmek... O güne değin yararlı, bellenmesi vazgeçilmez sayılan şeyler bile kökler çıkarır, sınır taşlarını kaldırıp atar. Hatta biraz keloğlanca yapar bunu. Eskicileri çileden çıkarır, babadan görmelerle yetinenleri şaşkına çevirir.»

Garipçilerin yarattığı şaşkınlık, şiirden ölçüyü, uyakı kapı dışarı etmeleriyle başlar. Bakın, ne diyor aşağı yukarı Orhan Veli, Sait Faik'le bir konuşmada: «Ölçüsüz uyaksız şiir, güçlüğü doğrudan doğruya şiirde aramak olanağıyla, daha doğrusu zorunluğuyla karşılaştırır. Bu zorunluk da şiirin çevresini genişletiyor.»

Orhan Veli, Picasso'nun resim alanında yaptığını, Türk şiirinde yapmıştır, diyebiliriz. Başlangıçta, kimi tablolarıyla klasik resmin ustaları arasında yer alabi-

leceğini ispatlamış olan Picasso, önce sadece kübizm, sonra analitik kübizm denilen akımın başını çeken bir ressam olarak yaptığı tablolarla nasıl şaşkınlık yaratmışsa, Orhan Veli de, Divan şiirini, aruz kalıplarını çok iyi bilen ve ilk şiirlerinde — heceyle de olsa — yetkin örnekler veren Orhan Veli, *Garip*'deki şiiriyle o türden bir şaşkınlığa yol açmıştır. Bu şaşkınlık da, Türk diline ve şiirine, Yahya Kemal'le başlayan, Nâzım Hikmet'le daha bir artan tazelik, bir rahat nefes alma olanağı getirmiştir.

Orhan Burian'la *Garip*'i eleştirirken, Garipçilerin tutumunu, «Sanatın başı şaşmadır.» sözüyle özetlemiştik. Oysa, görecektik ki, Orhan Veli için sanatın başı, yalnız şaşma değil, daha çok sarsmadır, büyük sanatçıların yaptığı gibi. Nitekim, 1949'larda çıkardığı *Yaprak* dergisinde, ondan az önceki şiirlerinde, toplumsal yergiye yönelerek, sanat yoluyla sarsmaya, kafalarda bilinç yaratmaya çalışacaktı. Çünkü, Orhan Veli, *Yaprak*'ı, doğru bildiği düşünceleri savunmak için çıkarıyordu.

Orhan Veli'nin şaşırtma dediği dönemine dönelim yeniden:

Şiirden ölçüyü, uyağı, şaireneliği atıp, yerine saflığı, yalınlığı getirirken, bir yandan Divan şiirinin alışılagelmiş şiir türlerini tepetaklak edip, aynı ad altında, gündelik sözlerle, kısa, alaylı şiirler yazıyordu. Örnek mi istiyorsunuz? Alın size *Kaside* adlı şiirini, hani, Divan şiirinin büyük ustası Nedim'lerin, Nefi'lerin vb. çoğu büyük kişileri, padişahları sultanları övmek için, o tumturaklı dizelerle döktürdükleri kaside var ya, bakın nasıl bir yola dökülmüş Orhan Veli'de:

Elinde Bursa çakısı,
Boynunda kırmızı yazma;
Değnek soyarsın akşamlara kadar.

Fulya tarlasında.
Ben sana hayran,
Sen cama tırman.

Gelin şimdi Orhan Veli'nin bizlere neler getirdiğini özetleyelim bir bir. Bir kez, sadelik, yalıncılık, cicili bicili süslemelerden arınmış, halk türkülerinin zengin söyleyiş damarından yararlanan, sıcak bir şiir dili getirmiş, alışılmışa kapılarını kapayarak ve şaşırtarak. Sonra, basit insanları sokmuş şiire, söyleyişine doyum olmaz tatlar katarak.

Sonra, ne yapmış Orhan Veli? Dünyayı, doğayı şaşa şaşa sevmiş ve şaşırtarak sevdirmiş. Alın size, dünyayı biz insanlara sunan o güzelim şiiri:

Deli eder insanı bu dünya
Bu gece, bu yıldızlar, bu koku,
Bu tepeden tırnağa çiçek açmış ağaç.

Orhan Veli'nin en yakın dostu Sabahattin Eyuboğlu şöyle diyor:

«Şaşırtmak en büyük keyfiydi Orhan Veli'nin. Denize, gökyüzüne de insanı şaşırttığı için saygısı vardı. Oynuyordu gerçekler ve kelimelerle, ama öylesine ciddiye alınan, insanı bayağılıklarından sıyıran, gerçeklerin ve kelimelerin kabuklarını kıran bir oyundu bu. Nice şiirleri, herkesin kullandığı deyimlerin, o kapalı kutuların içinden kimselerin ummadığı anlamlar uçurtma ustalığıdır.»

Konuşmamı, yine Sabahattin Eyuboğlu'dan aldığım şu satırlarla bitirmeme izin verin:

«Tek insan hallerinden insanlığın haline doğru: Orhan Veli'nin şiirinde gittikçe beliren yöneliş buydu. Bu yöneliş onu, bir yandan yerli şiir kaynaklarına, bir yandan da dünya şiirine bağlıyordu. Onunki kadar mem-

leket kokan şiiri az bulursunuz. Bununla beraber, dünya şiirleri arasına en kolay katılabilecek şairlerimizden biri de Orhan Veli'dir. Rumeli Hisarı'nda yeniden türkü söylemeye başlayan bir garip kişi, Türkçeyi insanca söylemesini biliyordu.»

1980

TÜTENGİL

Tütengil adı; onu yakından, yazıları, söyleşileri, eğitimci, eğitici davranışı, tutumuyla tanıyanların kafasında, belleğinde, gönlünde, yüreğinde, namuslu, yurtsever AYDIN örneğine yönelik çağrışımlar yaratır, saygı, sevgi ve sevecenlikle.

Tütengil, evet, Tütengil katıksız katışıksız bir yurtsever aydın, yüreği, nabzı, yurdu için atan bir bilim adamıydı.

Köyle içli dışlı bir eğitimci aileden çıkıp öğretmen okulu öğrencisi olarak, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümünden ve İktisat Fakültesinden diploma alıyor. Sonra sonra, lise öğretmenliklerinden, Köy Enstitüsü eğiticiliklerinden geçe geçe, üniversite hocalığına yükseliyor, övünülesi, baş tacı edinilesi bir çabayla. Bütün bu süre içinde, Tütengil hep Tütengil kalmıştır, çıkarsız bir yurtseverlik doğrultusunda.

Tütengil, Türk düşünce yaşamında sesini ilk olarak 30-40 sayfalık bir kitapçıkla duyuruyor: *Köy Enstitüleri Üstüne Düşünceler* (1948).

Bu dönem, çok çalkantılı, çok suçlamalı, çok yıldır-

malı bir dönemdir. Başını M. Turhan'ın çektiği, gerici, suçlamacı, kafasız, izansız, kendini beğenmiş bir üniversite azınlığının Köy Enstitülerine ver yansın ettiği bir bahtsız dönemdir bu. İşte Tütengil böylesi bir tehlikeli, sakıncalı dönemde, yukarıda adı geçen kitapçığıyla Köy Enstitülerinin savunmasını üstleniyor, bir bilim adamı yürekliliğiyle.

Ne diyordu Tütengil bu yapıtında?

«Köy Enstitüleri, Türk İnkılabının, millet temelinde başlamış olan hayırlı Rönesans hareketidir. Türk aydınının vazifesi, bu hızlı Rönesansın üzerinde titremektir.»

Tütengil, bu Rönesans, yani yeniden doğma üstünde titreyen aydınların başında gelmektedir.

Oysa, Türk halkının parası puluyla beslenen, semirtilen, üniversitede odaklanmış, orayı bir çiftlik yapmış birtakım yarı aydın, kara aydın diyebileceğimiz insanların tepkisiyle karşılaşmıştı Köy Enstitüleri, Türk köylüsünü bir çırpıda aydınlığa kavuşturacak olan kurumlar. Neyse, bırakalım bunları. Tütengil'in kişiliğine, kişiliğini yapan önemli niteliklerine, noktalara gelelim.

Tütengil, her şeyden önce, bir öğretmen, bir eğitimcidir, durmadan kendini, kendisiyle birlikte başkalarını eğiten bir eğitimci. Köy sorunlarına eğilmesini istediği gençlik'den beklediği başlıca şey; *kendini vermek* diye nitelendirdiği ruhsal bir tutumdur. Tütengil'e göre, *kendini vermek*, bir sorun «içerisinde kendisini kaybedercesine bütün varlığıyla kendisini bu meseleye vermesidir.» Bu tutum yanında, bir de *kendinden vermek* denen bir başka ruhsal tutum var ki, bu da kimi kişilerde, örneğin Tütengil'de ağır basmaktadır. Kendini bir davaya vermek tek başına yeter mi? Hayır. Kendinden bir şeyler verebilmek, daha bir önemlidir, onun gözünde.

Tütengil, her şeyden önce, kendini köy sorununa, köylülerimizin kalkınma davasına vermiş, daha doğrusu adamış bir aydın kişidir. Kendinden verebilmenin yolunu da, «sosyoloji ve iktisat» öğreniminden geçmekte bulmuştur. Bu olanağı da, kökleri çocukluk günlerine kadar uzanan (Tütengil ilköğreniminin kimi yıllarını köylü çocuklarla birlikte geçirmiştir) çeşitli yaşantı ve gözlemlerini değerlendirme yolunda kullanmıştır; önce bir yazar, sonra da bir öğretim üyesi olarak.

Nedir Türkiye'de köy sorunu? Nüfusun yüzde yetmişini oluşturan, «uygarlığa 1 km. yakın; ama 100 yıl geride» yaşayan bir insan yığınının esenliği davası.

Bu yolda, ilk olumlu atılım Köy Enstitüleriyle başlatılmıştı. Tütengil, bu atılımın gönüllülerindendi. Ona göre, «Köy Enstitüleri, Türk İnkılabının, millet temelinde başlamış olan hayırlı Rönesans hareketi» idi. Çünkü, Milli Eğitim yaşamımızda «hazır elbisecilikten kurtuluş Köy Enstitüleri ile başlamıştır. İlk defa topraktan, insandan, memleketten» yola çıkılmıştı.

Köy Enstitüleri ile, «bilginin yanı sıra *maharet* de esaslı bir terbiye unsuru olarak yeni mektebe giriyordu. Maharet, sadece bir terbiye unsuru olmakla kalmıyor, hayata intibak etmeyi kolaylaştıracak bir vasıta oluyordu. Öyle bir vasıta ki, bilginin yanında bulundukça maarif hayatımızda yeni bir devrin müjdecisi sayılacaktı.»

Ne yazık ki, ömrü kısa sürdü. Halk düşmanı, insan düşmanı sürü sepet, örümcek kafalı politikacısından, *ham ervah* üniversite hocasına kadar sürü sepet insan taslakları ne yapıp yaptılar ve Enstitülerin kuyusunu kazdılar.

Köy Enstitülerinin, eğitim yaşamımızdan koparılıp alınmasından sonra, Tütengil yenilgiye uğramadı. Köy-

lüleri bilgisizlik, bilinçsizlik çukurunda tutmaya çalışanlarla savaşımını sürdürdü:

İşte size, tarih sırasıyla birkaç yapıtının adları:
Köy Sorunu ve Gençlik (1967)
Türkiye'de Köy Sorunu (1969)
Kırsal Türkiye'nin Yapısı ve Sorunları (1975)

Bu yapıtlarda, özellikle birincisinde Tütengil, köyü aydınlığa, bilince ulaştıracak yolları ararken, tıpkı, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceğini Türk gençliğine emanet eden Atatürk gibi, Türk köylerinin geleceğini, kendini verecek, kendinden verecek kültürlü, idealci (ülkücü demek için bu sözcüğü kullanıyorum) gençlerin *iyi niyeti*ne, atılım coşkusuna bırakıyor.

«Milletçe yarına ulaşmanın köprüsü» diye nitelendirdiği gençliğe, biyolojik yapı ve fizyolojik işleyişin yanı sıra, Tütengil, şöyle bir yorum getiriyor ve diyor ki: «düşünceler ve hayat karşısında takınılan tavırdır» gençlik.

«Bu sebeple, diyor Tütengil, yaşta gençlerin yanı sıra başta gençliğin duygularını ve hamlelerini paylaşan kişileri de (ki, kendisi o kişilerdendi) gençlik arasında saymak sanırım ki yerinde olur.»

Evet, bu *gençlik* ne yapacaktır köye ulaşabilmek için?

Şunları:

1. Köy sorunlarını öğrenmek ve tanımak.
2. Öğrenmek ve tanımakla kazandıkları bilgileri ve nitelikleri başkalarına duyurmak.
3. Parlamentoyu, idareyi ve basını köy sorunları karşısında, gerçekçi ve olumlu bir tavır takınmak için, bir baskı grubu olarak etkilemek.

4. Köy konusunda örnek birtakım çözüm yollarını göstermek, önermek.
5. Üniversite gençliğinin köy sorununun çözümlenmesinde köy gençliğiyle işbirliği yapması. Bu da, elbirliğiyle köydeki birtakım güçleri harekete getirmekle olabilir.

Bütün bu girişimler ne yoldan gerçekleşebilir? İşte, Tütengil'in canında ciğerinde birinci planda yer alan bir soruna geliyoruz, eğitim sorununa.

Eğitim, Tütengil'in açısından önde gelen bir sorundur, Türkiye gibi geri kalmış bir ülke için. İşe köyden başlarsak, elbette ki, eğitim yanında, hatta ondan önce — ya da bir arada — ekonomik sorunu düşünmek gerekir. Nitekim, Tütengil, *Köy Sorunu ve Gençlik* adlı yapıtçığında şöyle diyor: «Türkiye'de köy sorununun çözülmesinin geniş ölçüde bir iktisadi çözüm sorunu olduğu da artık bugün tartışmasız bir biçimde ortaya konulmaktadır. Köyün dirliğidir önemli olan. Köyün dirliği de, köyün iktisadi meseleleridir.» Ne var ki, köylüyü dirliğe kavuşturmanın yolu, sağlıklı bir eğitimden geçer.

Nedir eğitim, bir ışıklanma, bilinçlenme yolu olmaktan başka? Yerine oturmuş, gelişmiş kapitalist ülkelerde eğitimin amacı, insanları çevreye uydurma, yerleşmiş sistemin akıllı uslu, üretici bir üyesi yapmak değil mi? Ama, bizim gibi, geri kalmış ülkelerde, gerici güçlerin egemen olduğu ülkelerde, eğitimin amacı ne olmalıdır? İşte, can alıcı sorun burada.

Tütengil, *Ağrı Dağındaki Horoz* (1968) adlı deneme yapıtındaki *Çevreyle Savaş* başlıklı yazısında, eğitimin bir savaş aracı olmasını öneriyor. Köy Enstitülerinin yetiştirmeye çalıştığı Köy öğretmenlerinin başlıca görevleri «geri fikirlere karşı mücadele» idi.

Türkiye, yüzyıldan beri, Doğu ile Batı arasında bocalayan bir ülkedir. Tütengil'in deyimiyle «ikili bir yapı» içindeyiz. Bir yanda uygar dünyaya açılma özlemi, çabası sürüp giderken; bir yandan da gerinin gerisi bir tutucu, bir gelenekçi dünya saplantısı, çoğunluğu bilgisiz bilinçsiz bırakılmış insanlarımızı, pençesine almış durumdadır.

Böyle bir ülkede, yerine oturmamış, bocalamakta, iki dünya arasında bocalamakta olan bir ülkede eğitimin amacı insanları «topluma uyma» doğrultusunda yetiştirmek mi olmalı, yoksa toplumu değiştirme yolunda bir silah mı olmalı?

«*İkili yapılar* içinde bulunan azgelişmiş ülkelerde *topluma uyma* değil, *toplumu değiştirme*'nin eğitimin amacı ve başarı ölçüsü olması gerekir. Bir paradoks gibi görünse de gelişme aşamasına varmamış toplumlarda (bizimki gibi) eğitimin görevinin genç kuşaklarla toplumsal çevre arasında *uyma* yerine, değiştirilmesi gereken bu çevreyle yeni kuşaklar arasında uyuşmazlık yaratması, böylece *ikili yapılar*'ı geride bırakan yeni toplumun ve onun değerlerinin yaratılması beklenir. Böyle yapılmadığı sürece, sarı öküzün boynuzu üzerinde duran dünyayı güneş sistemi içindeki yerine yerleştirmek elbette mümkün olmaz. Aynı durum, hurafelerin ve batıl inançların yerine bilimin ve aklın sesinin konulmasında da söz konusudur.»

Demek, Türkiye için, Türk gençliği için gerekli olan eğitim, savaşkan, gericiliğe aman vermeyen vermeyecek olan bir eğitimdir.

«Çarpan bir yüreğe aklın eşlik» ettiği yiğit aydın, düşünür, bilim adamı, eşsiz yenilikçi, devrimci, insancı Tütengil'e selam olsun benden; ben dostu, ben ülküdaşı, ben yandaşı, ben yoldaşından.

1979

TÜTENGİL, BİLİM ADAMI

Bu adı anarken, daha baştan, içimi bir sızıdır kaplıyor, sevgisinde bilgisinde cömert, saygısında sınırsız bir insan örneği olduğu için mi yalnız; hayır, yakın dostum, kaşla göz arasında öğrencim, sonra da arkadaşım, gönüldeşim olduğu için.

Türkiye'mizi yirmi yıla yakın bir süredir egemenliği altına alan karanlık, yeraltı güç odaklarının planlı, hesaplı ilerici aydın kırımının dumanı üstünde bir kurbanı oldu Tütengil'im, Tütengil'imiz birkaç gün önce. Üniversite'deki görevine gitmek üzere otobüs durağına giderken, sabah sabah çaprazlama kurşun yağmuruna tuttukları bu güzelim insanın gerçek kimliğinden, kafasının aydınlığından, yurt için çarpan yüreğinin sıcaklığından habersiz, beyinleri yıkanmış dört beş genç, ne denli onarılmaz bir hainliğin, rezilliğin içine itildiklerinin bilincine varsalar, utançtan canlarına kıyabilirler, alçaklığın böylesine alet edildikleri için... Ama, bunun bilincine varamazlar, bu hayhuy içinde, yaşları da başları da elverişli değil buna. Onların eline silah veren, hedef gösteren, karanlık suratlı, kara yürekli, bir elleri

murdar iliklerinin keyfinde, bir elleri para kasalarının kilidinde, Türkiye'mizi faşizm batağına sürüklemeye çalışanların buyruğunda, para pulla kandırılmış on yedi, on sekiz, on dokuz yaşın verdiği ataklıkta bir robotturlar çünkü.

Cavit Orhan Tütengil, Atatürk Türkiye'sinin bin bir çileden geçe geçe yetiştirdiği sayılı aydınlardan, bilim adamlarından biriydi. 1944'de İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdikten sonra, Diyarbakır ve Antalya'da lise öğretmenliği yaptı. O yıllarda Köy Enstitülerini yakından tanıdı, severek sayarak «Köy Enstitüleri Üzerine Düşünceler» (1948) adlı ufacık, ama içerikçe büyük yapıtıyla, ne denli bir halk dostu, halk yanlısı, bir eğitim gönüllüsü olduğunu ortaya koydu. Bilim tutkusu yüreğine işlemişti. 1956'da asistan olarak girdiği İktisat Fakültesini başarıyla bitirip aynı fakülteye doçent oldu.

Cavit Orhan Tütengil ile ilk karşılaşmam, gerçek tanışmam, Ankara'da Yedeksubay Okulu'nda oldu. 1942 yıllarında olmalıydı. Okulun bahçesinde bir dinlenme saatinde, yanıma ufak tefek, sıcak bakışlı, içten yürekten davranışlı, alçak perdeden bir sesle biri yanaştı, «Hocam» diyerek.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde iki yıllık asistanlık günlerimde, Yabancı Diller Okulu'nda Fransızca okutmanı olarak çalıştığım zaman, meğer Tütengil'lerin sınıfına ders vermişim. Öyle kısa bir süre ki, unutmuşum.

Ayaküstü başlayan bir tanışıp görüşme, ayaküstü sona erdi ve bizler birliklerimize dağıtıldık. Sonra sonra, sivil yaşamda rastlaştık, dostluk arkadaşlık ilişkilerinin sıcaklığında. Orhan Burian'la çıkardığımız (sonradan 'Yeni Ufuklar' adını alan) UFUKLAR dergisinin beşinci sayısında (Haziran 1952), «Tarlalar Yeşeriyor» adı al-

tında, Köy Enstitüsü çıkışlı Hüseyin öğretmenin köye ışık, bilgi, sevgi ve saygı getirişinin öyküsünü şiirsel bir dille anlatıyordu. Türk köylerine, köylülerine gönlünü kaptırmış, bir gerçek aydının, geleceğin onurlu bilim adamının, değme yazın adamına taş çıkartan kıvrak anlatımıyla çıkıyordu karşımıza.

Cavit Orhan Tütengil ile yeniden karşılaşıp sevişmemizin başlangıcı oldu bu güzelim yazı. Bu yazıyı Yeni Ufuklar'daki seviyeli yazıları izledi. Bilimsel konferanslar vermek için gittiği Anadolu'nun çeşitli kentlerinde, bu dergideki yazılarıyla adını duyurmuş olmak onun için bir kıvanç kaynağıydı. Bu sevinci bana aktarmış, birlikte mutlu olmuştuk. Bir bilim adamı olarak üniversite içindeki çabaları yanında, yurt aydınlarına bir dergi kanalıyla seslenmenin, seslenebilmenin sevincini yüreğinin derinlerinde duyar ve taşır olmuştu. Bir bilim adamı, bir üniversite öğretim üyesi olarak, üniversitenin bir bilim odağı, bir bilim ocağı olma işlevi yanında, bilimi dışa taşırma, halka mal etme, göz açma, uyandırma, uyarma, sarsma, bilinçlendirme işlevinin, görevinin önemini kavramış bir avuç profesörlerimizden biri, hem de en bilinçlisiydi Tütengil. Bilgileri, görgüleri, deneyimleriyle üniversitenin dışında halka seslenen kaç kişi sayabilirsiniz, H. V. Velidedeoğlu, B. Savcı, M. Aksoy, E. Kongar, T. Z. Tunaya ve Tütengil yanında kaç kişi sayabilirsiniz, candan yürekten, bilgisini halka mal etmeye çalışan?

Üniversite dışına taşan çabalarıyla Tütengil, «Ağrı Dağındaki Horoz», «Temeldeki Çatlak» adlı kitaplarındaki usta işi deneme yazılarıyla olsun, konferanslarıyla olsun, gerçek, safkan bir aydın kişiliğiyle kendini tanıtmış, sevdirmiş bir insandı. Aydın olmanın özellikleri arasında, bütün varlığıyla yaşamıyla özümsediği nitelikler şunlardı: «Yurt sorunlarını kendine dert edinmek,

en doğru çözüm yollarını arayıp bulmak, kişisel çıkarların buyruğundan kurtulmak.»

Neydi yurt sorunları onun için? Türkiye, her şeyden önce, Atatürk devrimleriye Batı'ya, yani akıl yoluna, bilim yoluna baş koymuş bir ülkeydi. Akla, laikliğe dayanan bir dünya görüşüne karşı davranışlardı büyük dertlerimizden biri. Atatürk'ün kişiliğinde devrimleri çürütmeye çalışanlara karşı tetikte olmaktı Türk aydınına düşen görevlerin başlıcası. Bu görev bilinciyle Tütengil, Bibliotheque Nationale'deki araştırmalarında Dr. Rıza Nur'un, Atatürk düşmanı Rıza Nur'un, ölümünden sonra basılmak üzere bıraktığı anıların sapık, domuzuna yıkıcı yanlarını Türk kamuoyuna açıklamakla başladı işe. Sonra Nurculuğun sakıncaları, zehirleyici, geriletici etkinliğine karşı çıktı. Daha sonra politika ile ahlak ilişkileri üzerinde durdu önemle, dirençle. Politikanın ahlaka sırt çevirdiği, egemen olduğu, Cumhuriyetin kuruluş yıllarından bu yana her dönemde politikayı bir «leke sabunu haline getirerek ahlak duvarlarını aşanları» ele aldı. Politikaya ahlakın değil, kin ve nefretin egemen olmaya başladığına parmak basanların başında gelir Tütengil. Ne yazık ki, ne acınası bir durumdur ki Tütengil, bütün sakıncalarını önceden haber verdiği bu kin furyasının kurbanlarından biri oldu; ılımlı tutumu, insan sıcaklığıyla dolup taşan, karınca ezmezliğiyle.

«Siyasetin yıktığı ahlak, yaraladığı değerler düzeni, bir sihirli değnekle birden gelişip gürbüzleşemez. Bireyler gibi toplumlar da kötü alışkanlıklarından kolay kolay vazgeçemezler» diyordu Tütengil. Bu kötü alışkanlıkların başında, anarşi geliyordu. Nice ilerici aydın, profesör bu kötü alışkanlığın kurbanı oldular. Tütengil gibi iyinin iyisi insanlara acımadan kıyarak.

1979

NUSRET HIZIR, BİLGE KİŞİ

Türkiye'nin yetiştirdiği, yetiştirebileceği olağanüstü kafalardan birini daha yitirdik son günlerde. 81'inde kafa gençliğini koruyan, korumuş olan bir bilge kişiydi Nusret Hızır. Dünyanın neresinde olursa olsun, en ilkelinden en uygarına kadar bütün ulusların arayıp da bulamayacakları kadar olgun, yetişkin, içtenliğin, iyiniyetin doruğuna varmış bir insandı Nusret Hızır.

Nusret Hızır'ı, Dil Tarih Fakültesi'nin o yeni kuruluş yıllarında, hani o Orhan Burian'ların, Saffet Korkut'ların, Şahinbaş'ların, Boran'ların, Berkes'lerin, Boratav'ların, Muzaffer Şerif'lerin, Şevket Aziz Kansu'ların, dört bir yanlarına bilinç ışığı saçtıkları yıllarda tanıdım. Sonra Tercüme Bürosu'nun, bilgiye, yetkiye, sağduyuya, aydınlanmaya, aydınlatmaya önayak olduğu, saygılı, sevecen havasında, yakınında uzağında, yanında yöresinde izlemek fırsatını buldum bu güzel insanı.

Daha Tercüme Bürosu günlerinde, her çeşit, ama her çeşit konuda insanı şaşırtacak denli geniş bilgisi karşısında afalladığımı anımsıyorum. Eşine az rastlanır bir bellek gücüne sahipti.

Hipimsi kılık kıyafeti, ütüsüz pantolonu, ensesine kadar sarkan kırçıl saçları, çocuksu gülüşü, her düşünceye — benimsesin benimsemesin — saygı gösterip merhaba diyen, diyebilen, o engin kültüründen gelme hoşgörüsüyle yaklaşımı, o sıcak yaklaşımı karşısında, sevgiyle yüklü bir saygıya, evet, saygıya kaptırmaması olanaksızdı insanın kendini.

Nusret Hızır'ın kırk yılı aşan hocalık yaşamında öğrencilerine «türlü mantık ve felsefe konuları üzerinde bilgi vermekten çok, düşünme» ufukları açmaya, kafalarını işletmelerine yardımcı olmaya çalıştı. Hiç kimseye öğüt vermedi, öğüt verebilecek bir kafa yetkinliğine sahip olduğu halde. Bir soruşturmaya verdiği karşılıkta:

«Öğüt vermeye gelince, benim yapacağım iş değil bu.» diyor ve şunları ekliyordu sözlerine: «Bir genç, yaşlı bir adamdan gider öğüt ister, değil mi? O yaşlı adam, sklerozuna 'tecrübe' adını takmışsa kendinde öğüt verme yetkisini bulur. Çok şükür benim beynim skleroza uğramadı, unumu elemiş de değilim. Gençlerin, ben problem arkadaşıyım, dert ortağıyım... Yine de otorite olarak değil (ki, kendisi bir otoriteydi, hem de nasıl bir otorite!) dostça bir öğüt vermem gerekirse, öğüdüm yalnızca 'içtenlik'tir.»

İşte, Nusret Hızır buydu, bir içtenlik adamıydı, adıyla sanıyla bir içtenlik havarisi. Nedir bu içtenlik, anlamı içeriği, özü canıyla nereye götürür insanı? Sürü içinde bir birey olmamaya.

Sürü içinde «bir birey olmamak», Nusret Hızır'a göre, bir kültür ve uygarlık sorunudur.

Sürüden olmamak, sürünün dışına üstüne çıkmak, Nietzsche doğrultusunda bir üstün insan olmak anlamını taşımıyor elbette. Çünkü, Nusret Hızır'a göre sürüleşme insanlık için büyük bir tehlikedir. Şöyle diyor aynı

soruşturma yanıtında: «En ufak bir metafizik yapmadan, seçkinlik ile hiç ilgisi olmayan bir kaygıyla, elle tutulur, gözle görülür bir tehlike olarak, somut bir yabancılaşma olgusu olarak görüyorum sürüleşmeyi. Emansipe olmuşlukla iftihar eden insanlar vardır, aslında hiç de emansipe değillerdir. İsterim ki felsefe, işte orada rol oynasın.»

Peki, nedir felsefe, Nusret Hızır'a göre? Felsefenin görevi şu: «Felsefe bir insanın kendi kişisel etkinliğinin ne biçim bir etkinlik olduğunu gösterir... Felsefe her insanın kendi kişisel etkinliğinin ne biçim bir etkinlik olduğunun bilincine varmasına yarar. İnsanı sürünün bir bireyi olmaktan çıkarır.» Yani, felsefe, insanı insan olmaya, kişiliğini koruyup geliştirme yolunda etkinlik kazandırmaya yönelik bir kafa uğraşıdır.

Çağdaş Yayınlar arasında çıkan «Felsefe Yazıları» adlı o nefis kitap bu amaca yönelik yazılarla bezelidir.

Nusret Hızır, yaşamı boyunca düşündüklerini — tıpkı Sabahattin Eyuboğlu gibi — küçük yazılarla, denemelerle dile getirmiştir. Bu yazılar, onun deyimiyle, kimi zaman tek tek, kimi zaman birkaçı bir arada taşıdıkları bir çeşit iç bütünlükle, düşüncelerini yansıtmıştır.

Hiçbir devletlinin kapısını çalmadığı, kapısını aşındırmadığı için yıllar yılı, Fakültede doçent olarak kalmıştı. (Bugün İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisinde Adnan Benk de öyle. Aynı değerde bir yetenek, doçentlikte duralamaktadır; kendini devletli sananların kapısından geçmediği için.)

Profesörlük katına erdikten sonra ayrılmıştı Dil-Tarih'den, 1968'de emekli olduktan sonra, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne geçmişti. Bu üniversitede geçen iki buçuk yılda hocalığın gerçek tadına varmıştı. Öylesine varmıştı ki, öğrencilerinin istekleri üzerine, kendi

evinde yüksek aşamalı bir felsefe kursu açmış ve esenliğin doruğuna ulaşmıştı böylece.

Nusret Hızır evindeki bu özel kurslarda, çıkarsız, parasız pulsuz kurslarda, sevdiği öğrencilerle sürdürdüğü kurslarda buluyor mutluluğu, yaşamının sonlarına doğru.

«Ne gariptir» diyor, «ancak yetmişimden sonra beni doyuran hocalık etkinliği içine girdim ve seksen bir yaşındayım, hâlâ bunu zevkle sürdürüyorum.»

İşte, Nusret Hızır bu etkinlik ve mutluluk günlerinde ayrıldı dünyamızdan, ardında sonsuz hayranlıklar, özlemler bırakarak. Nusret Hızır gibi üstün bir yeteneğin dünyamızdan ayrılmasının acısı uzun, çok uzun süreceğe benzer. Onu kaybetmenin acısını yüreğinde duyan dostlara merhaba...

İLHAN TARUS VE BİR AHLAK DERSİ

Hikâyeci, romancı, oyun yazarı, fıkracı İlhan Tarus'u, 1939 yılında tanıdım, YÜCEL dergisinin Beyoğlu, Aynalı Pasaj'daki yönetim yerinde. Derginin sahibi Muhtar Enata, Atatürk yanlısı genç bir adamdı. Amerikan Kolejini, İstanbul Hukuk Fakültesini bitirmiş; uzatmalı milletvekili dayısının etkisinde, Kurtuluş Savaşı'nın coşkusundan, Atatürk Devrimlerinin dinamiğine tutkuyla geçerek, çevresinde topladığı arkadaşlarla yayın yaşamına atılmıştı. Bu gençler arasında Behçet Kemal Çağlar ön sırayı alıyordu. Ben, o günlerde Gazi Mustafa Kemal'e hayran, Atatürk'e ilgisizdim. Belki babamın etkisinde, belki yerlerinden yurtlarından edilen Diyarbakırlı akrabalarımın anama dek uzanan acılı yankısında öbeklenen bilinçsiz bir duyarlıktan kaynaklanıyordu bu. Zamanla, bu duyarlığım, yerini, aklın ışığında gerçeğe varabilmenin sağlıklı yorumuna bıraktı ve ben, belki de, Atatürk'de Türk Rönesansının önderliğini bulan Orhan Burian'ın yumuşak, sıcak etkisinde Atatürk Devrimlerinin savunucusu oldum, eleştirel tutumumu elden bırakmadan. Bu bakımdan, Behçet

Kemal'le, Atatürk'çülüğü bir bakıma çığırtkanlığa vardıran Behçet Kemal'le hiçbir zaman anlaşamadım, sevişemedim.

Muhtar Enata, Atatürk hayranlığında, dostluk kapısını, yandaşlık, ülküdaşlık (bugünkü anlamında değil tabii) ortamını, çevresini alabildiğine açık tutuyordu.

İşte böyle bir ortamda, bir gün İlhan Tarus çalıyor kapısını, yüreğinde Atatürk sevgisiyle. Bu öylesine bir sevgi ki, Atatürk'e toz konduranın amansız düşmanı kesiliyor. 1936'larda mı, 1937'lerde mi, pek anımsamıyorum, Kâzım Karabekir anılarını bastırıyormuş bir basımevinde. İlhan Tarus bunu duyunca, harekete geçiyor ve basımevini bastırarak, anıların ortadan kaldırılmasını sağlıyor.

Muhtar Enata, böylesi bir girişimde bulunmuş bir Atatürk yanlısı canlısını nasıl bağrına basmazdı? Üstelik, bu Atatürk canlısı, yetenekli bir hikâyeci olursa.

İlhan Tarus, işte, böyle bir kişilik, böyle bir nitelikle çıkmıştı Muhtar Enata'nın karşısına. *Yücel* dergisinin 1939 yılını kapsayan sayılarında *Bir Kaza Meyhanesinde, Bir Makinenin Gözyaşları, Dokumacılar* adlı güzel hikâyeleri yer alıyordu.

Hele *Harman Makinesi* adlı bir öyküsü çok ilgilendirmişti beni.

Köy kadınlarını tarlalarda çalıştıran, çok karılı bir evlilik düzeninin yürekler acısı serüvenini dile getiriyordu bu öykü. Birden kanım kaynayıvermişti bu insana.

İlhan Tarus, orta boylu, tıknaz bir insandı. Kalın dudaklarından çıkan tok sesiyle, inandırıcı bir kişiliği vardı. Gözlükler ardında fırıl fırıl dönen gözleri, çevresinde olup bitenleri yakalayıp dile getirmekte, iğneleyici kalemiyle dile getirmekte usta bir sanatçıydı, doğrusu.

Bir öyküsünde dediği gibi «herşeye, herkese en insafsız köşeden bakmayı huy edinmiş» bir insan olarak, Türk toplumunun, özellikle bürokrasi kesimindeki insanların odaklarına eğilmekteydi insaflı insafsız eleştirileriyle.

İlk tanıştığımızda çok sevmiştik birbirimizi. *Doktor Monro'nun Mektubu* adlı ilk öykü yapıtını bana şu sözlerle sunmuştu: «Yegâne Münekkit Vedat Günyol'a sevgi ile taktim.» Sunuşun tarihi: 14.4.1940'dı.

1946 yıllarında, İlhan Tarus'u Ankara'da görecektim. Muhtar'la birlikte gitmiştik evine. O güne göre modern sayılabilecek ev döşeniminde, eşinin sevecen konukseverliğinde ağırlandığımız o güzelim yuvada, İlhan Tarus, maroken bir koltukta bağdaş kurup nargile safasında, dört köşe bir sevinç içinde yüreğinin en içten yanını sergilemişti bize, sere serpe.

Atatürk Devrimlerine gönül vermiş bir insanın, nargileli, göbekli, alaturkanın daniskası bir görünümle karşımıza çıkması irkiltmişti beni o gün. İlhan Tarus bir Doğulu insandı. Atatürk'e inanmış olmakla birlikte, Doğu alaturkacılığından kopmayan, kopamayan bir kişilik içindeydi. İçinde yaşayıp geliştiği bir bürokrasi ortamının çirkinliklerini, iğrençliklerini dile getirmekte usta bir insandı. Ama kendisi, yaşamıyla, o ortamın kanıyla canıyla bir insanıydı. Nargilesi, tömbekisi, tespihiyle.

Araya yıllar girdi. İlhan Tarus bir hukukçu olarak, yaşamını Adliye Bakanlığında bir görevde sürdürdü. Sonra sonra, DP. iktidarının egemenlik kazandığı bir dönemde, DP. yanlısı gazetelere attı kapağı. *Zafer* gazetesinde, *Ankara Telgraf* gazetesinde, inanılmaz bir kıvraklıkla, kendini yadsırcasına yazılar yazmaya başladı.

Gel zaman git zaman, ayrıldık ayrışıldık. Bu ara, *Köle Hanı, Var Olmak, Yeşilkaya Savcısı* adlı romanla-

rı yayımlandı. *Var Olmak* romanı, Kurtuluş Savaşı günlerinin unutulmaz anılarıyla yüklü bir kesitini dile getiriyordu ustaca. Ama, İ. Tarus'un çoğu yapıtlarında görülen bir saplantı, bu romanda korkunç bir boyut kazanmıştı. Davaya inanan, ama dava adamına inanmayan bir kuşku, insafsız bir kuşkudan kaynaklanıyordu bu saplantı. Bu romanın başkişisi Reji Müdürü Hamdi Bey, Kuvayi Milliyecilerin safında Anzavur'cularla elde silah, kurşun yağmurları altında yiğitçe savaşırken, evlerinde besleme olarak çalışan on üç on dört yaşındaki bir kızın rahatça ırzına geçebiliyordu. Fethi Naci, bir yazısında bu konuyu ele almış, böylesine çarpık bir kanıyı yeterince kınamıştı.

Yine Fethi Naci, *Yeni Ufuklar*'ın Eylül 1954 tarihli sayısında *Toplum Kaygısı, Sanat Kaygısı* başlığı altında, sanat kaygısından uzak bir edebiyatı savunan romancıyı eleştiriyordu.

İlhan Tarus, bu eleştiriye *Sosyal Endişe* adlı bir yazıyla karşılık veriyor ve yazının Basın Yasasını ileri sürerek eksiksiz basılmasını istiyordu. Yazıyı *Yeni Ufuklar*'ın Kasım 1954 tarihli sayısında olduğu gibi yayımladım ve yazının başına şöyle bir not koydum : «İlhan Tarus'un dergimize gönderdiği aşağıdaki yazıyı, Basın Kanunu gereğince yayımlıyoruz. Aynı Kanun gereğince, yazının üzerinde, iyiniyetle de olsa, hiçbir değişiklik yapılmadığından, yabancı eser ve yazar isimlerini Bay Tarus'un kaleminden çıktığı gibi muhafaza ediyoruz.»

Yazıda adı geçen yabancı yapıt ve yazar adları baştan başa yanlıştı. Yabancı dil bilmeyen İlhan Tarus, ders vermeye çalışırken, benden (az domuz değilimdir hani) ders alacağını düşünmemiş olacaktı.

Yazının başına koyduğum o nota tepki gecikmedi ve İlhan Tarus'dan şu mektubu aldım :

Ankara : 9.11.954

Azizim Vedat Günyol,

Yeni Ufuklar dergisi dün geldi. (Sosyal Endişe) adlı yazıma eklediğin notta derin bir hiddet ve kinin akislerini buldum. Sebebini bir türlü tayin edemedim. Sana karşı, çok eski günlerden beri, hürmet ve sevgiden başka bir şey gösterdiğimi zannetmiyorum. Bu kast sebepsiz olamaz. Ama sebebi ben bilmiyorum.

Ayrıca bir de tahrif var. İmla yanlışlarını olduğu gibi bıraktığını söylediğin halde, yazının sonlarına doğru tekerrür eden bütün (mani) kelimelerini (mâni) haline getirmişsin. Yazının müsveddesine bakmaktan kendimi alamadım. Bittabi kelimenin tahrif edilmiş olduğuna kanaat getirdim.

Ruhundaki düşmanlığın sebebini bulmayı ileriye bırakarak, nottaki teminat hilafına, (mani) kelimesinin aslındaki gibi doğru şekilde tashihini yapmazsan, o zaman kanun yoluna gideceğim. Çünkü bu tahrif, sırf okuyucu nezdinde beni küçük düşürmek için yapılmıştır. Tashih hatası olamaz. Çünkü kelime üç yerde (mâni) olarak çıkmıştır. Müsveddede her üçü de (mani) dir.

En temiz ve en emin duygularına ihanet edilenlerin teessürü içinde olduğumu itiraf etmeliyim. Ama memleketimize hâs bir ahlâk dersi aldığım için de müteşekkirim.

İlhan Tarus

19 Kasım 1954 tarihinde İlhan Tarus'a şöyle yanıt verdim :

Azizim İlhan Tarus,

9.11.954 tarihli mektubuna şaştım doğrusu. Sana karşı niçin «derin bir hiddet ve kin» besliyormuşum, anlayamadım. *Sosyal Endişe* adlı yazının başına eklediğim o birkaç satır, asıl senin ruhunda düşmanlık yaratmış. Oysaki ben o birkaç satırı sırf derginin tertip yanlışı sayılabilecek olan o korkunç hatalarla hiçbir

ilişkisi olmadığını belirtmek istemiştim. O kadar. Bunda ne kinin yeri var, ne hiddetin. Hem, o yanlışların ikimiz arasında kalmasını istediğini ben nereden bilebilirdim. Böyle bir isteğin olsaydı, yazına bir pusula ekler, niyetini pekâlâ bildirebilirdin.

O sert mektubun beni yazar ahlakı üzerinde daha etraflı düşünmeye zorladı. Kalemden çıkan her kelimenin sorumluluğunu taşımamak da acaba sence «memleketimize hâs bir ahlâk» dediğin konuyla sıkı sıkıya ilgili değil midir? Her tenkidin kin ve garazla yapılması gerektiğini değişmez bir kural olarak benimseyince, elbette ki, benim iyiniyetimi kötüye yoracaksın. Ama her şeye rağmen, şuna inanıyorum ki, yazı yazma sorumluluğu bakımından, o birkaç satırın sana ilerisi için büyük faydası dokunacaktır.

Mani'lere gelince, onları Aralık sayısında düzelteceğim. Ben rahatsız olduğum için derginin son tashihini bir arkadaşım yapmıştı. Gözünden kaçmış. Yoksa bunda bir *kasıt* yoktur.

Hoşça kal
Vedat Günyol

Aradan yedi yıl geçmişti. Bir gün posta kutusunda *Duru Göl* adlı romanını buldum. Dargınlıkların bitmesini isteyen bir dostluk çağrısıydı bu : «Vedat Günyol'a sevgiyle... Hatırlayalım mı? İlhan Tarus» sözleriyle içten bir çağrı. Ne yazık ki, bu çağrıya karşılık veremedim. Ama, bütün yapıtlarını yeniden bir bir gözden geçirdiğim şu günlerde, yetenekli bir yazardan, hadi söyleyeyim bir yazar dosttan böylesine kırgın ayrılmış olmanın acısını duyuyorum içimde. Ayrıca, bu mektupları okuyanların, yazarlık ahlakı üstünde düşünmelerini de yürekten diliyorum.

1980

PEYAMİ SAFA KONUSUNDA

Peyami Safa diye bir yazar vardı; hem de kaleminin gücü, safsatayı bilgi, olumlu bilgi diye yutturacak kadar güçlü bir yazar. Kısacık fıkralarında, kestirmeden yargılar, kararlar, inandırmacalarla, aslında cascavalak; yüzeydeyse, oturaklı görünmeyi başaran, sıradan okurları avucunun içine alacak güçte bir yazar.

Başlangıçta sevip saydığı, hayran olduğu kimseleri, bir aşağılık çıkar uğrunda, bir çırpıda harcayabilen, güzeli iyiyi unutup unutturarak, yergiler suçlamalarla yerin dibine batırabilen, pervasız, sahte, zavallı, acınası bir yaratıktı Peyami Safa, Nâzım'ın deyimiyle; «yetim-i Safa».

1930'larda Nâzım Hikmet hayranı, 1939-1945'lerde Nazi Almanya'sının kulu kölesi, 1946-1950'lerde CHP. yardakçısı, 1953'lerde toplumcu görüşe yüz çevirip, mistik dünya görüşüne dönerek orada karar kılan, sonuna dek gericiliğin dostu, ilericiliğin düşmanı olarak kalem oynatan bir kişi oldu Peyami Safa.

Yampiri yumpiri bir adamdı, kalın çerçeveli gözlükleri arkasında, patlak gözlerle dört bir yanı şeytan-

sı bakışlarla süzen. Babıali yokuşunda, uzaktan uzağa rastlardım kendisine, sağa sola yalpa vura vura gidişini, tiksinti ve merakla seyrede ede.

Ne de beğenirdi kendini! Bir fıkrasını anslyorum. Kış ortalarında olmalıydı. Bir gün odasının kapısına vurulmuş, içeriye samur kürklü bir kadın girmiş, güzelin güzeli bir kadın. BÜYÜK yazar Peyami ile tanışmak istiyormuş kadın. İlk iş olarak kürkünü açmış kadın, çırılçıplak bedenini cömertçe sermiş önüne. O kadın canlısı, güzellik yarışmalarında seçici kurul üyesi olan Peyami, birden duraksamış, bir ahlak havarisi kesilmişti kadının önünde. Olacak şey miydi bu? O eciş bücüş insana cömertçe sunulan bir kadın gövdesi, hem de çırılçıplak bir kadın gövdesi geri çevrilir miydi? Fıkra, bir çekimserlik, bir kalçaya, bele, göğse, göbeğe dokunmazlık perhizciliğiyle bitiyordu. Bir uydurma; bir düş ürünü fıkraydı bu. Ama, Peyami, düşünde yaşattığı, bir türlü gerçekleştiremediği şeyleri, gerçek gibi gösteren bir insandı.

Peyami Safa ile tanışıp görüşmek aklımızın kenarından bile geçmezdi. Ne var ki, görüşmemiz kaçınılmazmış.

Yıl 1937. Cumhuriyet'in on beşinci yılı. YÜCEL dergisi, bir özel sayı hazırlamıştı. On beş yılın ünlülerini karikatürle dile getirmek istiyordu. Her ünlü kişinin karikatürü altına, hayatını, düşüncesini özetleyen bir satır ekliyordu. Peyami Safa'nın karikatürü altına, *Bir Tereddüdün Romanı*'ndan esinlenerek, «Bir Tereddüdün Adamı» cümlesini koydurmuştum, bütün hınzırlığımı kullanarak.

Bu cümle yıkmış olmalıydı Peyami Safa'yı. Bunun acısını çıkarmak istiyordu. Biz YÜCEL'cileri bir yerlerde kıstırıp, ağzımızın payını vererek.

Böyle bir fırsatı, ona Fazıl Hüsnü Dağlarca vere-

bilirdi ancak. O Fazıl Hüsnü ki, Cumhuriyet gazetesinde iki makaleyle edebiyat dünyasına tanıtılmış, Peyami'nin minnetini kazanmıştı.

Fazıl Hüsnü, YÜCEL dergisine, daha 1936'larda adımını atmıştı ilk kez, bir soruşturmaya katılarak. Fazıl Hüsnü, en çok beğendiği beş kitap arasında, Peyami'nin iki eserini, *Bir Tereddüdün Romanı* ile *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*'nu sayıyordu. Bu soruşturmanın ardından, Fazıl Hüsnü, YÜCEL dergisine, *Daireler* adlı şiiriyle giriyordu. Bunun ardından, *Hikmeti Nedir Bu Karanlığın, Azad Edin Işıkları* adlı şiirleriyle YÜCEL'in vazgeçilmez bir şairi olmuştu.

Peyami Safa, «Bir Tereddüdün Adamı» olmakla suçlanan Peyami Safa, hıncını, kinini, öfkesini kusmak için bir zaman, bir zemin aramaktaydı. YÜCEL'cilerle kim buluşturabilirdi onu? Bu, olsa olsa Fazıl Hüsnü olabilirdi.

Şimdi, anımsıyorum, Fazıl Hüsnü, beş altı kez girişimlerde bulunmuştu, Peyami ile biz Yücel'cileri buluşturmak için.

Sonunda, kandırdı bizi. Peyami'den bir randevu aldı. Evinde buluşacaktık.

Sözleşilen gün, evine gittik, belirli saatte, Orhan Burian, Muhtar Enata, Yusuf Mardin, Halûk Şehuvaroğlu, Celâl Sılay ve ben.

Peyami'nin evi Harbiye'deydi. Saat sekizde kapısını çaldık. Karısı açtı kapıyı. Peyami görünürlerde yoktu. Misafir odasına alındık. Bir süre gecikecekti.

Çaylar, bayat pastalar sürüldü önümüze. Bekledik. Bay Peyami, tam bir buçuk saat sonra, kapıyı çalıp endamını gösterdi. Bir sevimsiz misafir odasındaydık. Dört beş kanepe, iki üç sandalye, bir iki sigara masası. Peyami, özür dileyerek atıldı içeriye. Kokmuş pastaların

kötü anılarını bir anda hiçe indiren tatlı sert konuşmasıyla, girdi konuya.

Biz YÜCEL'ciler ahlaksız adamlarmışız, Hasan Âli Yücel'in adını almışız dergimize alem olarak. Hasan Âli Yücel'i birinci sınıf şair olarak nitelemişiz antolojilerimizde, falan filan.

İlk ağızda Orhan Burian, yükseltiyor sesini. YÜCEL dergisinin, Hasan Âli'den çok önce yayın hayatına başladığını anlatıyor. Sonra, Hasan Âli'nin şiirlerini çocuksu bir düzeyde, bir manzume düzeyinde değerlendiğini anlatıyor.

Kısacası, Peyami'nin bizleri namussuzlukla suçlama önyargısı boşa çıkıyor, bütün o kokmuş pastalar, tatsız tuzsuz çaylarla bizi karşısına alıp hiçe indirmek isteklerine rağmen.

Ayrılıyoruz Peyami'nin evinden, daha bir güçlenmiş, daha bir güven kazanmış olarak.

Bir ay önce, Fazıl Hüsnü ile buluştum, bu anıların gerçekliğinde yanılıp yanılmadığımı saptamak için. Söylediklerim, gerçeğin ta kendisidir.

Bütün bunlardan çıkan sonuç şu: Peyami Safa, belirli bir gerici anlayışın sözcüsüdür, sözcüsü olmuştur, yalan dolanla destekleyerek.

İşte, o kadar.

1976

BÜYÜK İNSANCI ABDULLAH CEVDET

Abdullah Cevdet (1869-1932), düşünce tarihimizde başlı başına bir olaydır. Daha genç yaşta, İstanbul'da tıp öğrenimini yaparken, (20-21'lerde) Batı düşüncesine açılır gönlü ve kafası. Tıbbiyenin son sınıfında Louis Büchner'in *Madde ve Güç* adlı yapıtını okur ve o güne kadar aileden gelme katı dinsel inançlarında sarsıntıya uğrar. Aklın süzgecinden geçmemiş bilgilere, inançlara karşı bir kuşku, bilgiye, bilime dayalı bir inanç girer içine. Olan olmuştur : Genç Abdullah Cevdet, o güne kadarki dinsel inançlarını yitirmiş, aklın mantığın buyruğuna girmiştir, kör inançlara savaş açarak.

Abdullah Cevdet, Batıya açılan başlıca pencerelerimizden biri, belki de en olumlusudur. Batı uygarlığına gönül vermiş, kafası düşüncesi, özellikle de tekniğiyle Batı uygarlığının büyüsüne kaptırmıştır kendini.

Doğudan kaynaklanmış, iliğine kadar doğuya bağlı bir düşünüş ve görüşün etkisinde büyüyüp gelişmiş bir kafanın, birden uyanıp, uyutulmuşluktan, koşullanıp koşullandırılmışlıktan silkinerek özgürlüğe atılışını simgeliyor Abdullah Cevdet.

1 Eylül 1904'de Cenevre'de çıkarmaya başladığı *İçtihat* dergisinin önsözünde şunları diyordu aşağı yukarı Fransızca ve Türkçe olarak : «Batı ve Doğu arasında, bu iki ülke üstüne, edebiyatlarını da içine alan ciddi bir incelemenin yardımıyla, çift yönlü bir düşünce alışverişi yaratmaktır bu dergiyi kurarken güttüğümüz amaç.»

Çift yönlü bir düşünce akımı yaratmak! Abdullah Cevdet, bu amaçla, Sadi'den, Mevlâna'dan, Hayyam'dan yaptığı çevirilere, Shakespeare'den, Schiller'den, Byron'dan yaptığı çevirileri ekleyerek Batıyı Doğuyu bir potada eritip aklınca, gönlünce bir bileşim yaratmak istiyordu. Sonunda, Batıya kaptırıyor bütün bütün gönlünü ve kafasını.

Nedir Batı, Abdullah Cevdet için? Önce düşünce özgürlüğü. Düşünce özgürlüğü bilime sarılmayı, bilimin gelişip serpilmesini sağlar. «Tayyare Donanması» adlı yazısında (*İçtihat*, 10 Nisan 1912) şöyle diyor : «Bilim, erdem, özgürlük... Bu üç kavramın aralarındaki bağlılık... Gündüzle güneşin, güneş ışığının aralarındaki bağlılığın aynıdır. Güneş var olunca, ışığı da bulunur. Güneş ışığı bulununca gündüz olur beliti : Bilimin bulunduğu yerde erdem, erdemin bulunduğu yerde özgürlük bulunur sorununa varılabilir...»

Lord Kinross, Işık Lisesinde verdiği bir konferansta (10.11.1968) Atatürk'ün, Abdullah Cevdet'den esinlendiğini ileri sürüyor ve şöyle diyordu : «Atatürk, kendi devrinin Türk düşünürlerinden Abdulah Cevdet'in fikirlerini de paylaşmaya başlamıştı : Uygarlık demek, Avrupa uygarlığı demektir. Ve bu uygarlık, gülleri ve dikenleriyle memlekete ithal edilmelidir.» (Ayşe Sarıalp çevirisi.)

Şimdi gelin de : «Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir.» sözünün kaynağında, Abdullah Cevdet'in,

«Bilimin bulunduğu yerde erdem, erdemin bulunduğu yerde özgürlük bulunur.» sözlerini anımsamayın.

Latin harflerinin kabulünde de Abdullah Cevdet'in yürekli girişimini unutamayız. O Abdullah Cevdet ki Latin harflerinin kabulünden çok önce, *İçtihat*'ın sol kapağında Türkçeyi Latin harfleriyle dile getirmiş, Şemsettin Sami'den sonra belki de onunla birlikte, Türkçenin yazılışına, okunuşuna bir rahatlık, bir güzel kolaylık getirmeyi düşünmüştü.

Türkiye Cumhuriyetinin temel ilkelerinden biri olan laiklik ilkesi acaba nereden kaynaklanmıştır, diye bir soru sorarsak, karşımıza, Abdullah Cevdet'in Rahip Mesliner'den (kimilerine göre Voltaire'in takma adı) yaptığı *Aklıselim* (Sağduyu) adlı çevirisi gelir akla ilkten.

Bu yapıtı 1928'de yayımlayan Dr. Abdil Hüsnü şöyle diyor, yapıtın başsözünde : «Şüphesiz, din'in her zaman kutsal ve saygın bir temeli vardır. Ama, din adına kurulu hurafeler, çoğu kez siyasal ve mali çıkarlar elde etmek için kullanılmıştır. Gericiler, hırslı adamlar, aslı astarı olmayan; ama halk üzerinde etkisi büyük olan bu silaha başvurmuşlardır ve fırsat buldukça da başvuracaklardır. *Aklıselim* bu bedbaht silahlar üzerine batarya ile açılmış korkunç ve amansız bir yok etme silahıdır...»

Abdullah Cevdet de, yazdığı bir önsözde şöyle diyor: «*Aklıselim* kutsal bir başkaldırmadır ve bunu gönüllerde gezdirmek aşkının ateşi hiçbir zaman söndürülemeyecektir. Prometeus Kafkas Dağlarında değil, gönül dağlarındadır ve zincirlerini kırmıştır. Mabudumuz erdemdir. Erdem ise, özgürlüksüz olamaz. Bu çevirinin konusu, bir kulluk köleliktir, özgürlük Tanrısına bir kulluk kölelik ve tapınmadır.»

Abdullah Cevdet, softalığa ve zorbalığa savaş aç-

mış ve bu savaşı otuz yılı aşkın bir direnmeyle *İçtihat'* da sürdürmüş bir özgürlük savaşçısıdır. Kılıç Hakkı'nın softalıkla savaşını, dergisinde sürdürmüş; yobaz din çevrelerini tedirgin etmiş, Abdülhamit yönetimine başkaldırmış, yobazlığa kafa tutmuş bir *özge* (kendi deyimiyle) düşünce adamıdır.

Abdullah Cevdet, daha 1913'lerde, ulusal bağımsızlığın ancak ve ancak ekonomik ve mali bağımsızlıkla sağlanabileceğini ileri sürmüştür. *İçtihat* dergisinin 30 Mayıs 1913 tarihli sayısındaki yazısında şöyle yazıyordu : «Bugün politik bağımsızlığın ekonomik ve mali bağımsızlıkla ve ancak ekonomik ve mali bağımsızlıkla kabil ve payidar olduğu açıkça görülmektedir.» Ve şunları ekliyordu sözlerine : «Gerçek özgürlüğün temelleri ekonomik özgürlüktedir.»

İnsan ister istemez, Atatürk döneminin başlarındaki İzmir İktisat Kongresinin temelinde, Lord Kinross'a dayanarak, bu görüşün etkisini duyabiliyor.

Abdullah Cevdet'e göre, yoksul olan adam özgür değildir ve özgür olamaz. Yoksul olan ulus güçlü ve bağımsız değildir, güçlü ve bağımsız olamaz. Köleliğin her çeşiti köleliktir. Ve ben şu kanıdayım ki, zengin olmamak kabahati her zaman insanın kusuru sonucu değildir. Ama yoksul olmak her zaman insanın kendi kusuru sonucu olan bir kabahattir. Sözün kısası, insan, zengin olmamasından sorumlu olmasa da, yoksul olmasından herhalde sorumludur.

Ne demiş Muhammet Peygamber? «Yoksulluk dünyada ve ahrette yüz karasıdır.»

İşte, Abdullah Cevdet, daha 1913'lerde böylesi bir gerçeğe parmak basmıştır. Özgürlüğün, ekonomik bakımdan bağımsızlık olduğu gerçeğini aydınlığa kavuşturmuştur.

Abdullah Cevdet'i Batıcılığın Türkiye'deki önderle-

rinden ilki olarak selamlarken onun insana, insanlara açık yüreğini, elle tutulur, gözle görünür kanıtını *Karlı Dağdan Ses* (1931) adlı şiir yapıtında buluyoruz.

Karlı Dağdan Ses, saçlarına ak düşmüş bir *özge* ozanın son sözlerini iletiyor bizlere.

Bir düşünür, hem de içten yürekten bir düşünür olan Abdullah Cevdet, şiirlerinde kendini dile getiriyor, ruhunun, ciğerinin özünü vere vere.

Nedir Abdullah Cevdet'in derdi başı? İnsan sevgisi ve özgürlük. Dünyada iki şey var, üstünde durulmaya değer olan : *Acımak*'la *sevmek.*

Acımakla sevmeyi yap iki kanat ruhuna
Acımak bir yükselmedir, sevmek güzelleşmedir.

Evet, iki şey var dünyada, önemli olan : *Acımak* ve *sevmek.*

1915'de, hayatına son verilmek istenen bir dönemde yazdığı «Şair Türkiyası'na» adlı şiirinde şöyle diyordu :

Hür düşün, hür düşünceni dinlemekte yiğit ol,
İstersen ki Kanlı Bel'i kan içmeden aşasın;
Milletçiler, Vatancılar, Dinciler var sinende,
Bir insancı çok mu? Bırak bir insan da yaşasın.

Nedir insancı olmak, insanca yaşamak, insanca var olmak dileğinden başka?

İşte, Abdullah Cevdet'in insancılığı burada. Acımak ve sevmekte odaklanan bir tutku.

İnsan sevgisi, Abdullah Cevdet'de buluyor anlamını ilk kez, yazınımızda ve düşünce yaşamımızda. Onunla giriyor düşüncemize, toplumsal bir kaygı olarak insan sevgisi.

1979

GEÇMİŞTEN BUGÜNE
ABDULLAH CEVDET

Yıl 1950 olmalı Karaköy'de Velialemdar Hanı adıyla anılan bir büyük, bir harap handa küçücük bir odada. «Yeni Ufuklar»ı Orhan Burianl'a ortaklaşa, mektuplaşa çıkarıyorum. Bir yandan da sözüm ona avukatlık yapıyorum. Daha o günlerde TİP kurulmamış. Mehmet Ali Aybar da, üst katlardan birinde avukatlık bürosu açmış, yaşam kavgasına atılmış. Bir gün, çıkış kapısında rastlaşıyoruz. «Yeni Ufuklar»dan söz açıyor. Biliyorum «Yeni Ufuklar»ı sol savaşım açısından yetersiz, daha doğrusu ılımlı bulduğunu. Daha o söylemeden ben söylüyorum aklından geçenleri, geçebilenleri. Kendimi, bir çeşit savunma isteğiyle. Geniş kültüründen, uygarlığından kaynaklanan o duyarlı inceliğiyle sözümü kesiyor ve : «Değil mi ki derginiz gericiliğe cephe almakta, faşizme ödün vermemekte direniyor, çabanızı destekliyorum.» diyor. «Zincirli Hürriyet»in bu gözüpek, bu atak savaşçısından bu sözleri işitmek kıvandırıyor beni. Sonra bir uyarıda bulunuyor M. Ali Aybar : «Kuzum,» diyor, «neden Abdullah Cevdet adında bir büyük

düşünce adamımız üstünde durmuyorsunuz, onun yazılarını aktarsanıza derginizde.»

Bense, Abdullah Cevdet'e çoktan gönül bağlamış, babamın kitaplığında bulduğum dağınık eski Türkçe «İçtihat» dergilerindeki yazılarını içime sindirerek okumuştum. O gün bugün, Abdullah Cevdet girmişti içime, düşünceme. İstanbul Üniversitesi Kitaplığında, Belediye Kütüphanesinde bulduğum «İçtihat» dergilerini bir bir tarar olmuştum, seve sevine.

Bir rastlantı Abdullah Cevdet'in kızı Gül Hanım'ın oğluyla karşılaştırmıştı beni, bir ortaokul öğretmenliğimde. Orta boylu, yeşil gözlü, güler yüzlü, sevimlinin sevimlisi bir gencecik, incecik insandı bu. Saint-Benoit Fransız okulunda geçen kısa bir öğrenimden kopup gelmişti öğretmeni olduğum ortaokula. Önceleri Fransızca öğretmenliğime saygı duyup uslu akıllı davranırken, sonradan yan çizmeye başlamıştı derslerine.

27 Mayıs Devriminde, ortaokuldan ayrılıp liseye geçmiştim. Birkaç yıl sonra, gazetelerde görecektim delikanlının kolları bacakları fıtıklı şişkinliklerle, Türkiye ve Avrupa erkek güzeli seçildiğini belgeleyen resimlerini.

Ne garip, ne tuhaf bir rastlantıydı bu; Türk soyunu güçlendirme, gürbüzleştirme yolunda yabancı ülkelerden (Macaristan'dan vb.'lardan) damızlık getirmeyi önerdiği ileri sürülen Abdullah Cevdet'in torunu, dünyaya meydan okuyan bir erkek güzelliğiyle çıkıyordu karşımıza. Ne getirmişti bu erkek güzelliği yurdumuza, bedence gürbüzlüğü ve yetkinlik dışında? Sağlam kafa sağlam bir bedende bulunur diyen Yunan filozoflarının yanılgısını yaşıyorduk bu olayda. Pascal, Descartes bedence güçsüzün güçsüzüydüler. Ama, kafaları bütün dünyaya yön verecek yetideydi.

Abdullah Cevdet, Türk düşünce yaşamında bir olay-

dır. Akla, insan mantığına verdiği sonsuz saygınlık bakımından.

Abdülhamit zorbalığına kafa tutup, özgürlük uğrunda yadellere göçenlerin başında gelir Abdullah Cevdet. 1904'de Cenevre'de «İçtihat»ı çıkarmaya başlar. Nedir içtihat? Fransızca karşılığı «libre examen»dir, yani özgürce düşünüp özgürce inceleme. Otuz yılı aşkın bir süre içinde, Abdullah Cevdet, dergisinde özgür düşünceyi savunmuştur.

Otuz yılı aşkın bir süre, Kılıçzade Hakkı, Rıza Tevfik, Celâl Nuri ile birlikte can cana, yürek yüreğe, yobazlığa, kör inançlara açtığı savaşımı simgeleyen «İçtiyat» adlı dergisinde Türkiye'nin geçmişine geleceğine ışık tutmuştur, yiğitçe, insanca ve de yılgısızca.

Daha yirmi dörtlerinde, yirmi beşlerinde, «İttihat-ı Osmani» adıyla kurduğu dernek sonradan «İttihat ve Terakki» adını alınca, kendini siyasa arenasında buluyor. Sonra sonra, düşünce ayrılıkları yüzünden kopmuş koparılmıştır o ilk gönül ağrısı birlikten. Bunun ardından iftiralar, suçlamalar alıp yürümüştür. İtilaf Devletleriyle ilişki kurdu, İngilizlerle işbirliği yaptı diye, vur abalıya yüklenmişlerdir üstüne.

Oysa Abdullah Cevdet, bütün eleştirilerin üstünde, yükseğinde, düşünce bağımsızlığının doruğunda kalmış, kalabilmiş ender insanlardan biridir.

Dr. Adnan Adıvar (bence dünyanın en saygın adamı olan Adnan Adıvar) onun için şöyle demişti bana, bir özel konuşma sırasında : «Mustafa Kemal önceleri onu tutmuştu, dinsiz diye. Sonra damızlık olayı ortaya çıkınca, atın şu keratayı demiş, kovmuştu meclisinden. Mebus yapmayın onu, demişti.» Dr. Adnan'a göre, «Abdullah Cevdet iyi Fransızca bilirdi. Rıza Tevfik gibi bir adam. Bilim yok, heyecan var. Okuduğunu anlıyor, düşüncesi kuvvetli, ama bilim yok.»

«Bilim yok» derken, Türkiye'nin yetiştirdiği en hak sever, en hak tanır insanı, Dr. Adnan Adıvar, onu küçültmek istemiyordu tabii. Abdullah Cevdet'in bir bilim adamı değil, bilgi adamı olduğunu vurgulamaktı niyeti, kuşkusuz. Bizde, öteden beri iyi kötü yaftalarla insanlarımız yüceltilir ya da alçaltılır. Abdülhak Hâmit'in adı «şair-i azam»a çıkmıştır. Rıza Tevfik, filozof diye bellenmiştir. Oysa ne Abdülhak Hâmit yüce bir şairdir, ne de Rıza Tevfik filozof. Bugün ikisinden de ne kalmıştır, diye, şöyle aranıp dursak, hiçbir şey bulamayız. Abdülhak Hâmit şiire, Rıza Tevfik de felsefeye gönül vermiş; ama bir yerde donmuş, hiçbir çığır açamamış, kendi gönül sarmallarında tükenip gitmişlerdir; dilleriyle de, dünya görüşleriyle de. Mehmet Akif'e yobaz yaftası vurulmuştur, bir yerde haklı, bir yerde haksız. Ama «Safahat»ın sayfalarından insan acısına, Türk insanının acısına, yoksulluğuna, terk edilmişliğine, terk edilmişliğin rezilliğine lanetler yağdıran, devrimci — evet, devrimci — dizelerini gözden ırak tutarsak, peşin yargıların tuzağına düşebiliriz kolayca.

Yahya Kemal için de aynı şeyi söyleyebiliriz, söylediler de. Eskiye bağlılığı söz konusu olunca... Ama Türk şiirine getirdiği o büyük katkıyı, T. S. Eliot'lardan gelme o söyleşi rahatlığını, günlük konuşma dilinin içtenliğini «Tamburi Cemil Bey çalıyor eski plakta» gibi yalın, «Bitsin hayırlısıyla şu beyhude sonbahar» gibi insanı sanatla yaşam sarmaş dolaşlığı içine sokan, sokuveren iç açıcı, benimsenip özümsenebilen seslenişleri düşününce yargılarımızda daha bir insaflı olmamız gerekmiyor mu? Nâzım'dan önce, Nâzım'la birlikte gelişen Yahya Kemal şiirine sırt çevirebilir miyiz?

Nerden nereye geldim. Konumuz Abdullah Cevdet'di. Ne diyordum? Abdullah Cevdet de, haksız birtakım

yargılarla karşılaştı. Sanatı, düşünsel çabası unutulup politika ahlakı üstünde ileri geri yargılar verildi.

Bu haksız yargılardan biri de, ne yazık ki, anılarında anımsamalarında fire vermiş, bu yönü Nâzım Hikmet'le ilgili yakıştırmalarında apaçık ortaya çıkmış bir insandan geliyor : Zekeriya Sertel'den.

Z. Sertel «Hatırladıklarım» adlı kitabının 68-69. sayfalarında şunları yazıyor :

«Beş on arkadaş, ilk toplantıyı (1917 yılları olmalı) bizim evde yaptık. Aramızda Köprülü Fuat, sonraları Atatürk'ün Milli Eğitim Bakanlığını yapmış olan Hasan Âli Yücel, gene Atatürk'ün İçişleri Bakanlarından Ferit ve daha bazı gençler vardı.

«Ben o vakit Cağaloğlu'nda Abdullah Cevdet'in evinin birinci katında oturuyordum. Üstümüzde ev sahibi olarak kendisi oturuyordu. İkimizin de iki üç yaşlarında küçük kızlarımız vardı. Hakkında fena sözler işitmiş olmama bakmayarak Abdullah Cevdet'e karşı saygı besliyordum. Ne de olsa belirli bir şeye inanan ve inandığı şey için savaşan bir insandı. Abdullah Cevdet ateist (dinsiz) idi. Halk arasında dinin nüfuzunu kırmak gerektiğine inanıyordu. Aynı zamanda Türkçenin Latin harfleriyle yazılması davasını ilk ortaya atan ve savunan oydu. Bu iki davası yüzünden Mısır'a sürgün edilmişti. Orada bile küçük bir dergi çıkararak bu davasını savunmaya devam etmişti. İstanbul'a döndükten sonra da, ilk işi, gene dergisini çıkarmak olmuştu. Aynı binada bulunduğumuz için aramızda iyi komşuluk ilişkileri vardı.

«Biz arkadaşlarla salonda toplu bir halde yeni kurulacak örgütün biçimini kararlaştırmak üzere hareketli bir tartışmaya dalmıştık. Birden kapı açıldı. Abdullah Cevdet'in küçük kızı babasının elinden kurtu-

larak salona daldı. Babası da onun ardından içeri girdi ve bizi toplantı halinde buldu.

«Yirmi dört saat sonra hepimiz İngiliz polisi tarafından tutulup 'Bekirağa Bölüğü'ne atıldık. Belli ki, Mütarekede İngiltere'nin ajanlığını kabul etmek alçaklığına düşen ve İngilizler tarafından himaye edilen Abdullah Cevdet, efendilerine yaranmak için bu toplantıyı haber vermişti.»

Abdullah Cevdet 28 Kasım 1932'de ölmüştü. Z. Sertel anılarını 1968'de yazıyordu. Bir insanın ölümünden 36 yıl sonra arkasından konuşmak ne kolaydı. Kendini savunamayacak bir insana böylesine ağır bir suç yüklemek için bir insanın bu denli sorumsuz olması üstünde düşünmemiz gerekir. Kaldı ki, Z. Sertel, belleğinin ne denli güçsüz olduğunu yakın bir tarihte ispatlamıştı.

Neyse, dönelim konumuza, yani Abdullah Cevdet adlı, iyiniyetli, zorbalık düşmanı, bilim adamı olmasa bile gününe çağına ışık tutmaya çalışan bir bilgi adamına, bir aydına, bir yılgısız düşünüre.

Abdullah Cevdet'in kör inançlara savaş açmış, Türk insanını olumlu bilgiye ulaştırma yolunda ne denli savaşkan bir insan olduğunu anlamak için, rahip Meslier'den «Aklıselim» adıyla çevirdiği ve Atatürk döneminde (1923) yayımlanan çevirisinin bazı bölüm başlıklarına şöyle bir göz atmamız yeter :

Bölüm başlıklarını sıra gözetmeden veriyorum :

— Din, ahlak ve erdem için hiç de gerekli değildir.

— Kötülük Allah'tan gelmez demek saçmadır.

— Allah'ın varlığı ispat edilmemiştir.

— Her din bir saçmalıktır.

— Din vasıtasıyla, şarlatanlar, insanların deliliklerinden yararlanırlar.

— Din, cahilleri mucizeyle kandırır.

— Her din, egemen olma isteğinden doğmuştur.

— Evren yaratılmamıştır ve madde kendi kendine hareket eder.

— İman, akıl ile uzlaşmaz ve akıl imana mürecahtır.

— Kör inançların ömrü sınırlıdır ve gerçek, akıl ve hakkaniyet üzerine kurulmayan hiçbir saltanat yaşayamaz.

Örnekleri çoğaltabiliriz. Ama ne gereği var?

İşte, Abdullah Cevdet, Z. Sertel'lere, bilmem kimlere karşı varlığını, varlığının nedenini kendinde taşımış, taşıyagelmiş, yılgısız, düşüncesi uğrunda sürgünlerde yaşamış bir büyük aydın örneği olarak çıkıyor karşımıza; suçlamalara, aşağılamalara karşın, bir anıt yüceliğiyle.

1980

İÇİNDEKİLER

Hümanist Kültür Deyince	9
Atatürk, Bir Yeniden Doğmadır	17
Dünya Klasikleri	22
Tercüme Bürosu Konusunda	26
Roman Konusunda	31
Yine de Roman Konusunda	35
Türkçeyi Savunmak	39
Dil Kaygısı	44
Dilimizi ve Aklımızı Korumak	49
Anlatım Yolları	54
Bizde Fıkracılık	59
Gerçekçilik Savaşı	61
Yarına Başlamak	63
Kitap Okuma Alışkanlığı	67
Sanatın Ödülü	71
Ödül Konusunda	76
İşi Başından Aşkın Tembellik	80
Cinselden Evrensele	85

Yaşlı Goethe'den Esintiler 90
Karacaoğlan 94
Fazıl Hüsnü Dağlarca 1981 97
Çocuk Dediğimiz 103
Çocuk Gözü ve Çevre 108
Dünya Çocukların Olsa 110
Tiyatro Deyince 114
Satıcının Ölümü 119
Antigone 122
Karikatür Ustası: Ferruh Doğan 126
Bir Sanat Havarisi 130
Yalansız Doğrular Ressamı: Orhan Peker 132
İbretlik Bir Ansiklopedi 135
Ürkütücü Çeviri Konusunda 140
1980 Edebiyat 145
Dergiler Konusunda 149
Köy ve Eğitim Sorunu 154
Bir Söyleşi 159
Bir Soruşturmaya Yanıt 165
Kompozisyon Denilen Umacı 168
Yine de Kompozisyon 172
Yaşar Nabi'nin Ardından 176
Yeni Ufuklar Serüveni 179
1981 Edebiyat 185
Albert Camus ve Yabancı'sı 190
Albert Camus'ün Işığında 195
Son Konuşma 200
Bir Soruşturma 204
Bir Konuşma 213
Cumhuriyete Kadarki Dergiciliğimiz Üstüne 218
1981'in Getirdikleri 230
Yaşaya Geldiklerim (Anılar, Denemeler)
İkinci Kitap 241
Benim Nâzım Hikmet'im 243

Sabahattin Eyuboğlu'na Saygı 255
İçi Dışı Bir İnsan 261
Sabahattin Eyuboğlu Üstüne 266
Mektuplardan Kalanlar 273
Adıvar'lar 282
Dr. Adnan Adıvar: Örnek İnsan 294
Karikatür Ustası Cemal Nadir Üstüne 297
Anılarının Cahit'i 303
Sait Faik'in Abası 312
Sabahattin Ali, Gönül Kuşumun Bir Kanadı 318
Orhan Veli 327
Tütengil 332
Tütengil, Bilim Adamı 338
Nusret Hızır, Bilge Kişi 342
İlhan Tarus ve Bir Ahlak Dersi 346
Peyami Safa Konusunda 352
Büyük İnsancı Abdullah Cevdet 356
Geçmişten Bugüne Abdullah Cevdet 361

VEDAT GÜNYOL

daldan dala

deneme

"Kıskançlıksız bir sağlıkla edebiyat eserlerine eğilen eleştiri emeği dikkati çeken Günyol, insancı ilkelerle iyimserliğe ve sevgiye dayalı bir dünya görüşüne uygun yorumlara ulaşır."

— Rauf Mutluay

Daldan Dala Vedat Günyol'un içtenlik, anlayış, sevgi dolu yazarlığının yeni bir ürünüdür. Birinci bölümdeki yazılarda, birçok konunun yanı sıra, özellikle roman konusu ele alınmış, ikinci bölümde ise, Adnan Adıvar, Halide Edip, Abdullah Cevdet, Nâzım Hikmet, Sabahattin Ali, Peyami Safa, İlhan Tarus, Sabahattin Eyuboğlu, Cavit Orhan Tütengil, Cahit Sıtkı, Sait Faik gibi ünlülerle ilgili anılara yer verilmiştir.

"Günyol, çoğunlukla, belgesiz, dayanaksız yargılardan kaçar, bir eleştirme yazısında, ele aldığı yazarın bütün yanlarını bir çırpıda vermek kolaylığından özellikle sıyrılmak ister, (...) bir Batılı eleştirmen gibi bir yazarın derinlemesine yalnızca bir özelliğini tanıtır yazısında. Eleştirmesinde baş öğe, eleştirdiği sanatçının dünya görüşüdür. Sanatçının yazdığı konu karşısında aldığı tavırdır."

— Doğan Hızlan

Vedat Günyol (d. 1911, İstanbul) ortaöğrenimini Saint-Benoit Lisesi'nde, yükseköğrenimini İstanbul Hukuk Fakültesi'nde tamamladı (1937). Paris Hukuk Fakültesi doktora bölümünden iktisat ve uluslararası hukuk sertifikaları aldı (1939). Çevirmenlik, ansiklopedi yazarlığı, okutmanlık, öğretmenlik gibi işlerde çalıştı. Uzun yıllar "Yücel", "Yeni Ufuklar" dergilerini ve Can Yayınları'nı yönetti.

ADAM

adam 55